

International Scientific Conference

International Conference on
Innovative Development of
Education 2022/19

ISSN: 2181-3515

ERUS.UZ

20 December, 2022 YEAR

PKP | INDEX

Uzbekistan, Tashkent

“Educational Research in Universal Sciences”

“INTERNATIONAL CONFERENCE ON INNOVATIVE DEVELOPMENT OF EDUCATION 2022/19”

www.erus.uz

Languages of publication: o‘zbek, english, русский, қазақ, тоҷик

**TASHKENT, UZBEKISTAN
2022/ DECEMBER 20**

MAMLAKATIMIZDA SANOAT KO‘RSATKICHLARI O‘SISH DINAMIKASI TAHLILI

Olchinboyev Otabek Abdusamad o‘g‘li

Andijon Mashinasozlik intituti

“Iqtisodiyot” kafedrası assistenti

E-mail: olchinboyev96@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada mamlakatimizning sanoat ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarining o‘shish sur‘atlari tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: sanoat, ishlab chiqarish, iqtisodiy o‘shish, erkin iqtisodiy hududlar, maxsus sanoat zonalari, sanoat tarmoqlari, texnopark.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы темпы роста показателей промышленного производства нашей страны.

Ключевые слова: промышленность, производство, экономический рост, свободные экономические зоны, специальные индустриальные зоны, промышленные отрасли, технопарк.

ABSTRACT

The growth rate of industrial production indicators of our country is analyzed in the article.

Keywords: industry, production, economic growth, free economic zones, special industrial zones, industrial sectors, technological park.

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda sanoat ishlab chiqarish tarmog‘ini yanada rivojlantirish texnik texnologik yangilash borasida katta ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan 2017 yildan to bugungi 2022 yilga qadar 150 dan ziyod sanoat tarmog‘iga oid qonun xujjatlari ishlab chiqildi.

Respublikamiz sanoatini yanada rivojlantirish bo‘yicha olib borilayotgan ishlardan yana biri “Erkin iqtisodiy hududlar” va ”Maxsus sanoat zonalari” sonining oshirilishi bo‘lmoqda. Bugungi kunga kelib mamlakatimizda 9 ta texnopark shaklidagi kichik sanoat zonalari, 14 ta Erkin iqtisodiy zonalar, ulardan: 7 tasi Farmasevtika mahsulotlarini ishlab chiqarishga yo‘naltirilgan, 7 tasi esa yuqori texnologik mahsulotlarni ishlab chiqarishga yo‘naltirilgan, 70 ta Kichik sanoat zonalar faoliyat olib bormoqda.

So‘nggi 3 yillik sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish ko‘rsatkichlariga to‘xtaladigan bo‘lsak, 2019-yilda sanoat mahsulotlari 32 mlrd. 254 mln. dollar, 2020-yilda 36 mlrd. 874 mln. dollar va 2021-yilda 41 mlrd. 840 mln. dollarni tashkil etdi. 2020-yildagi Pandemiya ta’siri bo‘lishiga qaramay ishlab chiqarish hajmi o‘shishga erishdi. 2021-yilda 2019-yilga nisbatan 30 foiz o‘shishga erishildi. Bu o‘shish ko‘rsatkichlari sanoat tarmoqlari bo‘yicha quyidagicha: Ichimliklar ishlab chiqarish 45 %, To‘qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish 60 %, Kiyim ishlab chiqarish 36 %, Qog‘oz va qog‘oz mahsulotlari ishlab chiqarish 37 %, Kimyo mahsulotlari ishlab chiqarish 36 %, Asosiy farmasevtika mahsulotlari va preparatlarini ishlab chiqarish 84 %, Rezina va plastmassa buyumlari ishlab chiqarish 45 %, Boshqa no metall mineral mahsulotlar ishlab chiqarish 38.5 %, Metallurgiya sanoati 55 %, Mashina va uskunalardan tashqari tayyormetal buyumlar ishlab chiqarish 80 %, Kompyuterlar, elektron va optik mahsulotlar ishlab chiqarish 2,85 barobar, Elektr uskunalari ishlab chiqarish 39 % darajasida yuqori o‘shishga erishildi. Bevosita kamayish ko‘rsatkichiga ega bo‘lgan sanoat tarmoqlari ham mavjud, xususan, Tog‘-kon va ochiq konlarda ishlash 2019-yilga nisbatan 2021-yilda 92,6 %ni tashkil etdi, Boshqa toifaga kiritilmagan mashina va uskunalari ishlab chiqarish 91,3 %ni tashkil etdi, Avtotransport

vositalari, treylerlar va yarim pritseplar ishlab chiqarish 89,1 %ni tashkiletib, pasayish holati kuzatildi.

Yuqorida sanab o‘tilmagan boshqa sanoat tarmoqlarida ham 2021-yilda o‘shiga erishilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Stat.uz/Iqtisodiy faoliyat turi bo‘yicha sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari;
2. Stat.uz/Ishlab chiqarish sanoatining tarkibi;
3. Stat.uz/Erkin iqtisodiy hududlari.

ISLOMIY BANKLAR FAOLIYATI

Olchinboyev Otabek Abdusamad o‘g‘li

Andijon Mashinasozlik intituti

“Iqtisodiyot” kafedrası assistenti

E-mail: olchinboyev96@gmail.com

Raxmatullayeva Mushtariy Ortig‘ali qizi

Andijon mashinasozlik instituti

“Iqtisodiyot” yo‘nalishi talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada islomiy moliya va islomiy bank mohiyati, afzalliklari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: islom moliyasi, islom banklari, moliyalashtirish, qimmatli qog‘ozlar, shariat, fiqh, kapital, investor, pul, tovar, omonatchi.

АННОТАЦИЯ

В статье говорится о сущности и преимуществах исламских финансов и исламского банкинга.

Ключевые слова: исламские финансы, исламские банки, финансирование, ценные бумаги, шариат, юриспруденция, капитал, инвестор, деньги, товар, вкладчик.

ABSTRACT

The article talks about the nature and advantages of Islamic finance and Islamic banking.

Key words: Islamic finance, Islamic banks, financing, securities, Sharia, jurisprudence, capital, investor, money, commodity, depositor.

2020-yil 4-fevral kuni Oliy Majlis Qonunchilik palatasida bo‘lib o‘tgan majlisda Markaziy bank raisi o‘rinbosari Botir Zohidov shu yilning o‘zida O‘zbekistondagi 3 ta bankda islomiy moliyalash joriy etilishi mumkinligini aytgan edi.

So‘ngi yillarda 500 ga yaqin islomiy moliyaviy muassasalar oddiy chakana moliyalashtirishdan tortib, korporativ tarkibli qimmatli qog‘ozlarni chiqarish usullari bilan mablag‘ jalb etishga qadar bo‘lgan keng miqyosdagi xizmatlarni taklif etmoqdalar. Moliyalashning bu tizimi foyda va zararni bo‘lishish xamda real aktivlarga asoslangan moliyalashtirishni o‘zida namoyon qilish bilan an’anaviy banklardan farq qiladi. Islomiy banklarning an’anaviy banklardan farqli o‘laroq o‘z faoliyatida quyidagi qoidalarga tayanadi:

- Pul–puldand paydo bo‘lmasligi kerak, ya’ni kapitalning o‘sishi sof pul aylanmasi sohasida amalga oshishi mumkin emas;

- Investirlarning daromadi savdo va ishlab chiqarishga qilingan investitsiyalar bilan bog‘liq bo‘lishi kerak;

- Bitim ishtirokchilari o‘rtasidagi munosabat sherikchilik asosida qurilishi lozim;

- Pul tovar xisoblanmaydi, u faqat qiymat o‘lchovidir.

Islomiy banklar faoliyati xususiyati quyidagi jihatlari bilan tariflanadi:

- Islom fiqhiga muvofiq faoliyat ustidan ichki nazorat tarkibi (shariat bo‘yicha kuzatuv kengashi, shariatga muvofiqlikni ta’minlovchi ichki audit vazifasi) ila korporativ boshqaruvni ko‘rish;

- Xatar-menejmentining vazifasi mahsulot(xizmat)larning xususiyati va bank aktivlarining, ayniqsa bankning qisqa muddatli likvidliligining shariatga muvofiqligini taminlash borasidagi tavsifini aks ettiradi;

- Mijoz va omonatchilar faoliyati natijasi(foйда va zarar)da mijoz va omonatchilarning ishtiroki;

- Islomiy bank mahsulotlari va xizmatlari xususiyatini ifoda etadigan bank amaliyotlari hisobi standartlari;

- Bank faoliyatining omonatchilar boxabarligi uchun butkul ochiqqligi. Omonatchi bankning sheriklaridan biri sifatida ko‘rib chiqiladi.

Islomiy banklar aksariyat hollarda omonatchilar mablag‘larini o‘zlarining mablag‘lari bilan birlashtiradilar. Keyin uni investitsiyaga yo‘naltiradilar hamda olinga foyda omonatchi va bank o‘rtasida taqsimlanadi. Agar turli shakldagi investitsion hisob-varaqlar taklif etilayotgan bo‘lsa, u holda bank oldida foydani taqsimlash vazifasi paydo bo‘ladi.

Bundan tashqari, islomiy banklar maxsus investitsion (cheklanmagan investitsion) hisob varaqlarni ham ochishlari mumkin, bu omonatchiga o‘z mablag‘larini investitsiya qilish yo‘nalishini tanlash imkoniyatini beradi. Har bir maxsus investitsion hisob varaq bo‘yicha so‘ndirish muddati va foydani taqsimlash alohida kelishib olinadi.

Cheklanmagan investitsion hisob-varaq egalari o‘z mablag‘larini tasarruf etish bo‘yicha bankka butkul erkinlik beradilar, bunda pullarni joylashtirish shariat qoidalariga zid kelmasligi shart qilinadi(masalan, alkagol bilan ta‘minlaydigan korxonalariga sarmoya kiritish taqiqlanadi). Ya‘ni, islom prinsplariga zid bo‘lmagan tovarlar va xizmatlar ishlab chiqaruvchi korxonalariga kiritish joiz qilib belgilangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. E.A. Baydaulet, “Islomiy moliya asoslari” T-2019 yil, tarjimon va to‘ldiruvchi H. Hasanov
2. Sh. Abdullayeva, “Bank ishi”, Toshkent-2003 yil.
3. www.islomonline.uz sayti.

MEHNAT QONUNCHILIGI SINGAPUR VA O‘ZBEKISTON TAJRIBASIDA QIYOSIY TAHLIL

Mustafayeva Nafosat Mirzayor qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti

“Mehnat huquqi” yo‘nalishi magistranti

Har qanday demokratik jamiyatda shu jamiyat taraqqiyoti qay darajada bo‘lishidan qat’iy nazar, o‘zining huquq va manfaatlaridan kelib chiqib va inson huquqlarini himoyalashga asoslangan qonun asoslari bo‘lishi zarur. Avvalo, inson huquqlarini himoya qilishi, shu bilan bir qatorda, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlari ham himoya qilinishi kerak.

Shuningdek, har bir davlatda ish beruvchi va xodim o‘rtasida yuzaga keladigan mehnat munosabatlarini tartibga solib turadigan o‘ziga xos mehnat qonunchiligi mavjud va mamlakatda ish beruvchi va xodim munosabatlarini me‘yorlarini o‘zida mujassam etgan huquqiy asosdir. Shunga ko‘ra, mamlakatimizda 1995-yilda qabul qilingan Mehnat kodeksi bevosita mehnat munosabatlarini tartibga solib turadigan asosiy manbaa hisoblanadi.

Xususan, Singapurda ham 1968-yilda qabul qilingan Bandlik to‘g‘risidagi qonun mehnat qonunchiligining asosiy qismi bo‘lib, ish beruvchi va xodimlarning mehnat munosabatlari va mehnat sharoitlariga oid jihatlarni ko‘zda tutadi. Unga ko‘ra, ish beruvchining burchlari, majburiyatlari va xodimning ish beruvchi oldidagi burch va majburiyatlari belgilab qo‘yilgan. Masalan, Singapur qonunchiligiga binoan, ish beruvchi xodimni ishga qabul qilayotganda, xodim ma‘lumotlarini tekshirishga nisbatan qonuniy cheklovlar yo‘q, ammo intervyu jarayonlarida ish beruvchilar xodimlarni mehnatga layoqatiga qarab yollashlari talab qilinganligi sababli, yoshi, irqi, dini, jinsi, oilaviy ahvoli va oilaviy majburiyatlari yoki nogironligi bilan bog‘liq savollar kamsitish sifatida baholanib, suhbat davomida so‘ralmasligi lozim.

Qolaversa, Singapurda mehnat shartnomalarida minimal talablar mavjud bo‘lib, unga ko‘ra, ish beruvchilar barcha xodimlarga yozma ravishda asosiy mehnat shartlarini berishlari kerak, masalan: ish beruvchining to‘liq nomi; xodimning to‘liq ismi; lavozimi, asosiy vazifalari va majburiyatlari; ishga joylashish sanasi; ish muddati (agar xodim muddatli shartnomada bo‘lsa); kundalik ish vaqti, haftadagi ish kunlari soni va dam olish kuni kabi ish tartibi; ish haqi davri; asosiy ish haqi; va boshqalar. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi 74-moddasida mehnat shartnomasi yozma shaklda tuziladi, deb belgilab qo‘yilgan. Ya’ni Singapur va O‘zbekistonda ham mehnat shartnomalari yozma shaklda tuzilishi mehnat qonunchiligi bilan belgilab qo‘yilgan.

Mamlakatimizda mehnat shartnomalari nomuayyan muddatga, besh yildan ortiq bo‘lmagan muayyan muddatga, muayyan ishni bajarish vaqtiga mo‘ljallab tuziladi. Singapurda muddatli va muddatsiz mehnat shartnomalariga ham ruxsat etilgan, ham keng tarqalgan. Muddatsiz shartnoma bo‘yicha ishlaydigan xodimlarga o‘xshab, muddatli shartnoma asosida ishlaydigan xodimlar ham "Mehnat to‘g‘risida"gi qonun va mehnatga oid boshqa tegishli qonun hujjatlariga muvofiq qonuniy imtiyozlar olish huquqiga ega.

Singapurda sinov muddatining davomiyligi belgilanmagan va sinov muddati bo‘lishi ham majburiy emas. Umumiy bozor amaliyoti uchun uch oydan olti oygacha bo‘lgan sinov muddati mavjuddir. Sinov muddatida bo‘lgan xodimlar "Mehnat to‘g‘risida"gi qonun bilan qoplanadi va to‘liq vaqtli xodimlar bilan bir xil huquqlardan foydalanadi. Xodimning ish staji xodim ish boshlagan kundan boshlab hisoblanadi (tasdiqlangan sana emas ya’ni sinov muddati davomiyligi ham ish stajiga qo‘shib hisoblanadi). O‘zbekistonda dastlabki sinov muddati uch oydan oshib ketishi mumkin emasligi va mehnat stajiga kiritilishi Mehnat kodeksida belgilab qo‘yilgan.

O‘zbekiston va Singapur mehnat qonunchiligi ham ko‘plab jihatlarda o‘xshashliklarga ega bo‘lib, ish beruvchi va xodim munosabatlarini, xodimlarning ijtimoiy ta’minot olishlari, bayramlar va yillik ta’tillar, onalik va otalik ta’tillari, kasallik va nogironlik ta’tillari, pensiyalar(Singapurning majburiy ijtimoiy sug‘urta jamg‘armasi sxemasidan), mehnat shartnomalarini tuzish va bekor qilish asoslarini

ham o‘z ichiga oladi. E‘tiborli jihati shundaki, qiyoslanayotgan ikki davlat mehnat qonunchiligida ham ish beruvchi manfaatlariga nisbatan xodim huquqlari va manfaatlari anchagina himoya qilingan va belgilab qo‘yilgan.

Yuqorida aytib o‘tilganidek, Singapurda sinov muddatining davomiyligi belgilanmagan majburiy emas. O‘zbekistonda ham ushbu sinov muddati davomiyligiga ba’zi o‘zgartirishlar kiritilishi ya’ni sinov muddati davomiyligini 1 oyga qisqartirilishi yoki o‘zining mutaxassisligi bo‘yicha ishga kirayotgan tashkilotga sinov muddati berilishi zarur emasligi ham qonun hujjatlari takomillshtirilish jarayonida qaytadan ko‘rib chiqilishi, qolaversa intizomiy jazo qo‘llanilishi yuzasidan voyaga yetmagan (18 yoshga to‘lmagan)larga yengilroq choralar ko‘rilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi “Adolat” nashriyoti, 2010y.
2. The Employment Act. 1968 y.
3. Singapore Employment law. 2021 y.
4. www.lex.uz.

SIMMETRIK BLOKLI SHIFRLASH ALGORITMLARINING QO‘LLASH SOHASI

Muxtoriddinov Muhammadyusuf Temirxon o‘g‘li

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, 705-21 guruh magistri

E-mail: muhammadyusuf0066@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ma’lumotlarni shifrlash algoritmi, O‘z DSt 1105:2009 standarti

Kalit so‘zlar: blokli shifrlash, axborot xavfsizligi, kriptografiya

OF SYMMETRICAL BLOCK ENCRYPTION ALGORITHMS FIELD OF APPLICATION

ABSTRACT

Data encryption algorithm, Own DSt 1105:2009 standard

Key words: block encryption, information security, cryptography

Hozirgi zamon talabi hamda virtual olamning rivojlanish bosqichida juda ham ko‘plab ma’lumotlar almashuv tizimlari ishlab chiqilgan, bunday jarayonlarda esa axborotni xavfsiz, to‘liq almashish dolzarb masaladir. Buning uchun turli tizimlar orqali axborotlarni almashish va yetkazishda kriptografik algoritmlardan foydalanish samarali yechim bo‘lib kelmoqda. Shuningdek, simmetrik blokli shifrlash algoritmi ko‘plab sohalarda keng qo‘llanilib kemoqda yani davlat hokimiyati, iqtisodiyot, harbiy, meditsina va boshqa ko‘plab sohalarda muhim ma’lumotlarni shifrlangan holatda almashish bunga misol bo‘la oladi. Hozirgi kunda bunga misol qilib Davlat hokimiyati barcha tarmoqlari organlarining, barcha shaxs toifalariga yagona standartda ximoyalangan elektron pochmani hamda elektron xujjat aylanishi tizimini

joriy etish mamlakatimizda dolzarb masala hisoblanadi. Bu vazifalarni umumdavlat aloqa va axborotlashtirish sohasining standartlariga asoslangan holda amalga oshiriladi. O‘z DSt 1105:2009 ma’lumotlarni simmetrik blokli shifrlash algoritmi standarti bo‘lib, mamlakatda himoyalangan elektron xujjat aylanishiga xizmat qilib kelmoqda.

Ushbu O‘z DSt 1105:2009 ma’lumotlarni shifrlash algoritmi standarti barcha turdagi electron axborot, ma’lumotlarni himoyalash, muxofazalash maqsadida kriptografik algoritm hisoblanadi. O‘z DSt 1105:2009 simmetrik blokli shifrlash algoritmi bo‘lib, zarur almashuv jarayonida axborotlarni shifratma ga ya’ni shiflangan holatga o‘tkazadi hamda dastlabki axborotga qayta tiklash uchun ishlatiladi. Ma’lumotlarni shifrlash algoritmi 256 bit o‘lchamdagi axborotni simmetrik blokli shifratma ga o‘tkazish hamda dastlabki axborotga shifratmani o‘girishda 256 yoki 512 bit uzunlikdagi kriptografik kalit qo‘llaniladi.

Ma’lumotlarni shifrlash algoritmi hozirgi jarayonda dasturiy, apparat yoki apparat-dasturiy kriptografik modullarda foydalanib kelinmoqda. Turli tashkilotlar, muassasalar hamda korxonalarda elektron hisoblash mashinalar tarmoqlarida asosan alohida hisoblash komplekslarida hamda elektron hisoblash mashinalarda, serverlarda saqlanuvchi va uzatiluvchi ma’lumotlarning kriptografik himoyasini amalga oshirishda markzur O‘z DSt 1105:2009 simmetrik blokli shifrlash algoritmi standartidan foydalaniladi.

Simmetrik kriptotizimlardan foydalanib turli xil sohalarda xabarlar, ma’lumotlar quyidagicha almashish jarayoni bo‘ladi va u uch bosqichda yuz beradi:

Birinchi bosqich, deylik A PC-1 qurilmadan xabar yuborishda qabul qiluvchi, deylik B PC-2 qurilmaga shifrlash key(kaliti) boshqacha qilib ayganda funksional kalitni, ushbu tarmoq, kanaldan emas biroq muhofazalangan ishonchli kanal tizimidan yuboradi, ma’lum qiladi.

Ikkinchi bosqichda, jo‘natuvchi A PC-1 shifrlash uchun tayyor belgilangan kaliti va funksional kaliti bilan dastlabki axborot, ma’lumotlar to‘plamini shifratma ga

aylantiradi hamda ularning belgilangan manzil tomon ya'ni B PC-2 qurilmaga himoyalangan aloqa kanallaridan yo'naltiradi.

Uchinchi bosqichda, qabul qiluvchi B PC-2 shifratnlarni olish jarayonida A PC-1 qurilmadagi shifrlangan ma'lumotlarni shiflash kaliti va funksional kalit yordamida belgilangan tartibdagi dastlabi matnga qaytaradi hamda ikki tomon bu kalitlardan bir necha marta foydalanishi mumkin bo'ladi.

Ma'lumotlarni shifrlash algoritmini tushuntirish uchun axborotni shifratnga o'tkazish hamda o'girilgan shifratni qayta dastlabki axborotga o'tkazish jarayonlarida qo'llaniladigan zarur matematik obektlarni bayon etish quyidagicha ta'riflanadi. Ma'lumotlarni shifrlash algoritmidagi modul arifmetikasining diamatritsalar algebrasidan foydalaniladi, bunda, hisoblashning qiyinlik darajasi matritsalar algebrasidagi singari bajariladi.

Shifratga o'girish va dastlabki matnga o'girish protseduralarida foydalaniladigan diamatritsalar algebrasining asosiy amali diamatritsaning belgilangan modul bo'yicha diamatritsaga teskarilash amali hisoblanadi. Bu amallarda ikki o'lchamli seans kaliti massivning maxsus tuzilmali 4×4 tartibli kvadrat diamatritsa bilan aks ettiriluvchi qismlari ishtirok etadi, maxsus tuzilmali diamatritsa uchun barcha diagonal elementlar bir xilligi, 1-satrdagi nodiagonal elementlar, shuningdek 2-satrnin boshi va oxiridagi elementlar, shuningdek 2-satrnin boshi va oxiridagi elementlar ham birxilligi xosdir. 4×4 tartibli maxsus tuzilmali diamatritsa bayt darajasida 10 ta element asosida shakllanadi. Ya'ni deylik quyidagicha $d_0, d_1, d_2, d_3, d_4, d_5, d_6, d_7, d_8, d_9$, elementlar asosida shakllangan diamatritsa hosil qilinadi matematik ifodasida.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Kuryazov D.M., Sattarov A.B., Axmedov B.B. Blokli simmetrik shifrlash algoritmlari bardoshlilikini zamonaviy kriptotahlil usullari bilan baholash. O'quv qo'llanma. Toshkent. 2017
2. O'z DSt 1105:2009 Axborot texnologiyasi. Axborotning kripto-grafik muhofazasi. Atamalar va ta'riflar.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KIBERXAVFSIZLIK SIYOSATI

Muxtoriddinov Muhammadyusuf Temirxon o‘g‘li

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, 705-21 guruh magistri

E-mail: muhammadyusuf0066@gmail.com

ANNOTATSIYA

O‘zbekiston Respublikasi “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonuni

Kalit so‘zlar: Kiberxavfsizlik siyosati, kibermakon, axborot xavfsizligi, internet

CYBER SECURITY POLICY IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

ABSTRACT

Law of the Republic of Uzbekistan “On Cyber Security”.

Key words: Cyber security policy, cyber space, information security, internet

Bugungi kunning hamda kelajakning dolzarb siyosiy jarayonidan biri bo‘lib turgan axborot xavfsizligining eng katta bo‘limidan biri bo‘lgan kiberxavfsizlik sohasi O‘zbekiston Respublikasida ham kundan kunga o‘zining siyosiy o‘rnini topib kelmoqda. Bundan tashqari iqtisodiy, mintaqaviy, turli xalqaro tizimlar va ichki jarayonlarda kibermakon bilan birgalikda sodir bo‘layotgan yangi turdagi voqea va hodisalarni tartibga solishda ham bir qancha o‘zgartirish va muvofiqlashtirish ishlari olib borilmoqda. Jumladan 2022-yil 25-fevralda Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan hamda Senat tomonidan 2022-yil 17-martda ma’qullangan O‘zbekiston Respublikasi “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi qonuni ham aynan shular jumlasidan.

O‘zbekiston Respublikasi “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi qonunida **axborotlashtirish obyekti, kiberjinoyatchilik, kibermakon, kibertahdid,**

kiberxavfsizlik, kiberxavfsizlik hodisasi, kiberxavfsizlik obyekti, kiberxavfsizlik subyekti, kiberhimoya, kiberhujum, muhim axborot infratuzilmasi, muhim axborot infratuzilmasi obyektlari va muhim axborot infratuzilmasi subyektlari kabi yangi kirib kelgan so‘zlarning aniq tariflari belgilab berilgan.

Ushbu 15.04.2022 yildagi O‘RQ-764-sonli qonun rasmiy e’lon qilingan kundan e’tiboran uch oy o‘tgach kuchga kirishi belgilab qo‘yilgan va joriy 2022-yil 17-iyul sanasidan amalda malakalana boshladi, aynan ushbu va shukabi kibervavfsizlik sohasidagi davlat siyosati bugungi kunning kibermakondagi kiber jarayonlarni to‘g‘ri tartibga solishning muhim yechimi bo‘lib xizmat qilmoqda.

Kiberxavfsizlik sohasidagi yagona davlat siyosatini O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti belgilaydi, hamda O‘zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati kiberxavfsizlik sohasidagi vakolatli davlat organi etib belgilangan.

Qonunning 2-moddasida keltirilganidek, Kiberxavfsizlik to‘g‘risidagi qonunchilik quyidagilarga asoslangandir:

Kiberxavfsizlik to‘g‘risidagi qonunchilik ushbu Qonun va boshqa qonunchilik hujjatlaridan iboratdir.

Telekommunikatsiya tarmoqlari va aloqa kanallaridagi tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining kiberxavfsizligini ta’minlash alohida qonunchilik hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Agar O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O‘zbekiston Respublikasining kiberxavfsizlik to‘g‘risidagi qonunchiligida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo‘lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo‘llaniladi.

Ushbu qonun orqali kiberxavfsizlik sohasidagi barcha munosabatlarni tartibga solish belgilab berilgan, ya’ni hozirda barcha saohada vaziyat taqazosi hamda zamon talabi bilan shart bo‘lib kelayotgan kiberhimoya jarayonidir. **Kiberhimoya hodisasini ham aniq qanday muhit ekanligi qonunda quyidagicha bayon qilingan** - kiberxavfsizlik hodisalarining oldini olishga, kiberhujumlarni aniqlashga va ulardan himoya qilishga, kiberhujumlarning oqibatlarini bartaraf etishga,

telekommunikatsiya tarmoqlari, axborot tizimlari hamda resurslari faoliyatining barqarorligini va ishonchliligini tiklashga qaratilgan huquqiy, tashkiliy, moliyaviy-iqtisodiy, muhandislik-texnik chora-tadbirlar, shuningdek ma'lumotlarni kriptografik va texnik jihatdan himoya qilish chora-tadbirlari majmui.

Ushbu qonun 8 ta bob hamda 40 ta moddadan iborat bo‘lib, quyidagi boblarni o‘z ichiga oladi:

1-bob. Umumiy qoidalar

2-bob. Kiberxavfsizlik sohasini davlat tomonidan tartibga solish

3-bob. Davlat organlari va tashkilotlarining kiberxavfsizlikni ta'minlash borasidagi huquq va majburiyatlari. Ma'lumotlarning zaxira nusxalarini ko'chirish

4-bob. Kiberxavfsizlikni ta'minlash

5-bob. Kiberxavfsizlik hodisalari

6-bob. Muhim axborot infratuzilmasi obyektlari

7-bob. Kiberxavfsizlik sohasini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish

8-bob. Yakunlovchi qoidalar

Harqanday jarayon ham demokratik davlat siyosatida hukumat tomonidan tartibga solingan hamda amalda ustuvor bo‘lgan qonunchilik asosida yuritilishi kerak, bunda ushbu qonun zamon talabiga to‘la moslashuvchanligi muhim omillardan hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining “Kiberxavfsizlik to‘g‘risidagi Qonuni ham aynan shunday zamon talablariga va xalqaro normalarga to‘la mosligi bilan dolzarb bo‘lib kelgan Kiberxavfsizlik siyosatini tartibga solishda yangi muhim qadam bo‘ldi. Sababi hozirgi kunda har qanday shaxs, barcha sohlardagi ish jarayoni qurilmalari, axborotlar almashuvi bevosita kibermakon bilan bog‘liq bo‘lib bormoqda. Bunday kibermakondagi hodisalarni, vaziyatlarni tartibga solishda O‘RQ-764 davlat siyosatini amalga oshirishda asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasining “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-764-son

КЛАСТЕРИЗАЦИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ

Хасанова Махинур Юлдашбаевна

Ассистент, Ферганский филиал Ташкентского университета
информационных технологий имени Мухаммада аль-Хорезмий

butterflytatu@gmail.com

ABSTRACT

This article deals with renewable energy sources, their clustering. The degree of development, projects in this area and the use of renewable sources in our Republic are also considered.

Key words: RES, thermal energy, solar energy, cluster, clustering, solar panels

Формирование кластера ВИЭ становится приоритетом для многих стран мира. Основная цель кластера ВИЭ сосредоточивается на технологии и (или) услугах в области ВИЭ. Кластеризация возобновляемых источников энергии может содействовать решению проблемы стимулирования технологических инноваций, внедряемых в целях повышения возможности применения различных технологий возобновляемых источников

Основной источник финансирования строительства объектов ВИЭ в Республике Узбекистан – иностранные инвесторы, которые активно поддерживаются международными финансовыми организациями.

Согласно закону РУз «О возобновляемых источниках энергии», для установки источников зеленой энергии не требуется никаких разрешительных документов. Также государство предоставляет физлицам компенсацию расходов на приобретение солнечных фотоэлектрических станций и солнечных водонагревателей в размере 30%.

Развитие ВИЭ в Узбекистане будет идти высокими темпами. Государство ставит цель увеличить к 2030 году до 25% долю возобновляемых источников энергии в общем объеме производства электрической энергии, сегодня этот показатель составляет 10%. Для достижения таких результатов Министерством энергетики принимаются активные меры по реализации крупных проектов в возобновляемой энергетике.

С другой крупной компанией — ACWA Power (Саудовская Аравия) подписано соглашение о строительстве ветряной электростанции мощностью 500–1000 МВт. При этом инвестиции составят 550–1,1 млрд долларов США. Срок ввода в эксплуатацию ветряной электростанции намечен на 2023 год.

ACWA Power является разработчиком, инвестором и оператором электростанций и установок по производству опресненной воды. В настоящее время компания работает в 12 странах на Ближнем Востоке, в Африке и Юго-Восточной Азии, портфель ACWA Power включает 56 активов с инвестиционной стоимостью 45,5 млрд долларов США, производящих 31 ГВт электроэнергии и 5,2 млн. М3 / день опресненной воды. Число проектов в сфере ВИЭ, поэтапно реализуемых в Узбекистане, постоянно растет. Предложения инвесторов по данным проектам, ни один из которых не подразумевает предоставления государственных гарантий, красноречиво свидетельствует о значительном росте интереса крупных игроков энергетического рынка к серьезной работе в стране.

Растущая стоимость первичных энергоносителей повышает интерес к возобновляемым источникам энергии. Одним из путей снижения затрат топлива является использование возобновляемых источников энергии, особенно нетрадиционных, которые ранее либо совсем не использовались, либо использовались в очень ограниченных масштабах. К ним можно отнести солнечную энергию. В соответствии с Указом Президента Республики Узбекистан от 01.02.2019г. №УП-5646 «О мерах по коренному совершенствованию системы управления топливно-энергетической отраслью Республики Узбекистан» образовано Министерство энергетики на которого

возложена функция уполномоченного органа по реализации единой государственной политики в области использования возобновляемых источников энергии (ВИЭ).

Климатические и природные условия Республики Узбекистан предоставляют широкие возможности для использования ВИЭ. Отметим, в среде экспертов имеются расхожие мнения по вопросу отнесения к сектору ВИЭ в зависимости от их мощности. Наиболее крупный потенциал заключен в секторе энергии солнца. Этот источник почти универсален – он позволяет производить электрическую или/и тепловую энергию (и ограниченно используется в транспортном секторе – в транспортных средствах на электрической тяге).

В последние годы понятие «кластер» все более широко используется и признаётся в качестве неотъемлемой части стратегий развития регионов. Кластеры могут способствовать повышению экономической конкурентоспособности, содействовать реформированию политики государства и становиться катализатором для более широких инициатив в области развития отдельных секторов. Основной задачей кластера возобновляемых источников энергии является производство продукта и услуг в области использования возобновляемых источников энергии для производства электроэнергии и тепла, энергосбережения и защиты окружающей среды.

При поддержке Азиатского банка развития Министерством энергетики 1 февраля текущего года объявлен запуск первого пилотного проекта по строительству СЭС в Шерабадском районе Сурхандарьинской области. Данный проект является частью Программы по созданию 1 ГВт солнечной энергии, разработанной Правительством Узбекистана при поддержке Азиатского банка развития.

Согласно проекту, будет построена солнечная электростанция мощностью не менее 200 МВт переменного тока, включая новую подстанцию напряжением 220 кВ и линию электропередачи протяженностью 52 км для подключения к подстанции напряжением 500 кВ «Сурхан».

ЛИТЕРАТУРА: (REFERENCES)

1. М.Хасанова, Региональный кластер возобновляемых источников энергии в Узбекистане ,«Формирование и развитие кластеров в инновационной экономике» Международная научно-практическая конференция,Самарканд,2022 год
2. <https://uz.kursiv.media/2021-07-29/vozobnovlyaemye-istochniki-energii-k-2030-godu-dolzny-zakryt-okolo-15/>

ТАЪЛИМНИНГ МОБИЛЛАШУВИ ШАРОИТИДА ТАЛАБАЛАР МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ

Шадиев Ризамат Давранович

Қарши давлат университети “Бошланғич таълим”

кафедраси мудири

E-mail: r.d.07@mail.ru

Жўраева Наргиза Олтинбоевна

Бухоро давлат университети таянч докторанти

<https://orcid.org/0000-0002-3139-2217>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада бугунги мобиллашув шароитида талабаларнинг мутақил таълими ташкил этишда мобил иловаларидан фойдаланиш ва унинг имкониятлари ҳақида қисқача баён этилган.

Калит сўзлар: мобиллашув, мобил илова, талаба, мустақил таълим, сифат

Бугунги кунда жаҳон ҳамжамиятида глобал ахборотлашув замонавий жамиятга хос хусусият таълим тизимининг ривожига ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда. Шунга кўра, таълим сифатини ошириш халқаро рақобатбардошликни таъминлаш, миллӣликни сақлаган ҳолда ривожланган давлатлар таълим тизимини, жумладан Болонья декларациясини атрофлича таҳлил қилиш орқали халқаро таълим тизимига босқичма-босқич кириб бориш, таълимда халқаро ҳамкорликни ривожлантириш негизида халқаро таълим стандартларни ишлаб чиқиш ва уларни амалиётга жорий этиш долзарб вазифа ҳисобланади.

Республикамизда узлуксиз таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш, илм- фан, техника ва технологияларнинг тезкор ривожланиши таълим мазмунига ҳам изчил равишда ўзгартиришлар киритиш борасида “таълим ва тарбия тизимининг барча буғинлари фаолиятини бугунги замон талаблари асосида такомиллаштириш” устувор вазифа сифатида қаралмоқда. Жумладан, Ўзбекистан Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йуналишлари буйича ҳаракатлар стратегиясида белгиланган “узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш” вазифаларини амалга оширишда олий таълим муассасалари фаолиятининг сифати ҳамда самарадорлигини оширишда илмий-тадқиқот ва инновация фаолиятини рағбатлантириш, илмий ва инновация ютуқларини амалиётга жорий этишнинг самарали механизмларини яратиш долзарб ҳисобланади.

Халқаро педагогик тажрибаларга шуни кўрасатадिका, мустақил таълимни ташкил этишда мобил иловаларидан фойдаланиш талабаларда, тезкорлик, шиддатли ўзгаришларга қисқа муддатларда самарали мослашиш, билимларни фаол сингдириш, янгиликлар билан изчил танишиб бориш имкониятларини оширишга хизмат қилади. Натижада, бўлажак мутахассисларда таълимий мақсадлар - ўқув-билиш фаолиятини ривожланиши (developing learning activity), малакали мутахассис сифатида шаклланиш (forming as a qualified specialist), касбий усишга эришиш (achieving professional advancement), талабаларда ҳаётий ва касбий фаолиятни ташкил этиш учун зарур маълумотларни изчил, узлуксиз, мақсадли, тизимли ўзлаштириш, уларнинг мақсадли шаклланишларига эришишда муҳим аҳамият кас этади.

Олиб борилган илмий-изланишлар натижасида тадқиқот олдиға вазифа сифатида қуйидагилар қўйилди:

- таълимнинг мобиллашуви шароитида талабаларнинг мустақил таълимини ташкил этишнинг назарий-методологик ва амалий-методик мазмунини ёритиш;

- таълимнинг мобиллашуви шароитида мустақил таълимнинг мобил иловалар ёрдамида ташкил этиш тузилмасини ишлаб чиқиш;

- таълимнинг мобиллашуви шароитида мустақил таълимни мобил иловалар ёрдамида ташкил этишни талабалар ўқув-билув фаолиятига жорий этиш;

- таълимнинг мобиллашуви шароитида мобил иловалар ёрдамида мустақил таълимни ташкил этиш натижасида ўқув-билув фаолиятининг ривожланганлик даражасини баҳоловчи мезонларни такомиллаштириш ва амалиётга жорий этишни таъминлаш каби вазифаларни ўз олдига мақсад қилиб қўйди.

Олиб борилган изланишлар натижаси ўлароқ талабалар мустақил таълимни мобил иловалар ёрдамида ташкил этиш орқали “Ахборот-коммуникацион технологиялари” (Агробизнес ва инновацион фаолият) йуналиши талабалари мустақил таълим олиш фаолиятини такомиллаштиришнинг моҳияти, педагогик имкониятлари, назарий-методик ва ташкилий асослари ва олий таълим муассасаларида бўлажак мутахасисларни тайёрлашни такомиллаштиришнинг самаралп имкониятлари, шакллари, методлари яратилганлиги билан белгиланади.

Мустақил таълимни мобил иловалардан фойдаланиб ташкил этиш талабаларнинг юқори натижаларини ва мустақил таълимга бўлган қизиқишларини ошишига олиб келганини қўришимиз мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР: (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 07.02.2017 йилдаги ПФ-4947-сон. “Ўзбекистон республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 29-октябрдаги ПФ-6097-сон “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги фармони.

3. Зиёмуҳаммадов Б., Тожиев М. Педагогик технология – замонавий ўзбек миллий модели. – Т.: Lider Press, 2009. –132 б

4. Муслимов Н.А., Қўйсинов О.А. Касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимни ташкил этишнинг назарияси ва методикаси. Монография. Т.: «Фан», 2009.

5. Организация самостоятельной работы студентов по педагогическим дисциплинам [Текст]: учебно-методический комплекс; под. ред. проф., чл. кор. РАО А. П. Тряпицкой. – Ч. 1. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. – 123 с.

**TURLI XIL STRESSLARGA BARDOSHLI, KO‘SAGI YIRIK, TOLASI
OPPOQ, BARBADENZE TURIGA VA I^a TIPGA MANSUB G‘O‘ZANING
“BUXORO-12-I” G‘O‘ZA NAVI**

Ikramova Mahbuba Latipovna

Paxta seleksiyasi, urug‘chiligi, yetishtirish agrotexnologiyasi ilmiy-tadqiqot
institutining Buxoro ilmiy-tajriba stansiyasi

E-mail: ikramova55@mail.ru

Rahmatov Baxtiyor Nimatovich

E-mail: davlat_0024@mail.ru

Paxta seleksiyasi, urug‘chiligi, yetishtirish agrotexnologiyasi ilmiy-tadqiqot
institutining Buxoro ilmiy-tajriba stansiyasi

ANNOTATSIYA

Maqolada Barbadenze turiga mansub, I^a tipli, ingichka tolali “Buxoro-12-I”g‘o‘za navining yaratilishi, qimmatli xo‘jalik va sifat ko‘rsatkichlari va ularda olib boriladigan agrotadbirlar, shuningdek, “Buxoro-12-I”g‘o‘za navining andoza navidan ko‘sagining yirikligi, 4 chanoqliligi, tolasining oppoq va tezpishar ekanligi hamda fuzariozli, vertitsellezli vilt kasalligiga chidamliligi va har qanday global issiq, sho‘rlangan tuproq sharoitida ham yuqori va sifatli ipak tolali hosil berishi to‘g‘risidagi qisqacha ilmiy ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Ingichka tolali, “Buxoro-12-I”g‘o‘za navi, I^a tip, Fuzarioz, Vertitselliyo, Tola uzunligi, Yuqori sifatli hosil, Samaradorlik.

**“BUKHARA-12-I” OF A FINE-FIBER COTTON VARIETY OF
BARBADENZE TYPE I^A, WITH A LARGE-BODY, WHITE FIBER,
RESISTANT TO DIFFERENT STRESS**

Ikramova Makhbuba Latipovna

Scientific Research Institute of Breeding, Seed Production and Agricultural Technology of Cotton Growing, Bukhara Scientific Experimental Station.

E-mail: ikramova55@mail.ru

Rakhmatov Bakhtiyor Nimatovich

Scientific Research Institute of Breeding, Seed Production and Agricultural Technology of Cotton Growing, Bukhara Scientific Experimental Station.

E-mail: davlat_0024@mail.ru

ABSTRACT

the article briefly provides data on the creation of the cotton variety "Bukhara-12-I", belonging to the Barbadosense type, type I^A, with a thin, high-quality fiber. Agro-activities carried out in them, economically valuable traits, as well as the size of the bolls having in them 4 lobes compared to the standard variety, as well as scientific data that the fiber is whiter, early maturing and resistant to Fusarium and Verticella wilt, high-quality silk fiber can be obtained in any global hot, saline soil conditions.

Key words: Fine fiber, Cotton variety "Bukhara-12-I", Type Ia, Fusarium, Verticellosis, Fiber length, High-quality yield, Efficiency.

KIRISH

Yangi O‘zbekistonning III Renesans poydevorini yaratishda aholini to‘yimli oziq-ovqat, kiyim-kechak, sanoat mahsulotlariga bo‘lgan talablarini qondirish dolzarb masalardan biridir.

Mustaqillikning dastlabki va keyingi bosqichlarida o‘rtatolali g‘o‘za navlarining tezpishar, hosildor, yuqori sifatli tola va ekstremal sharoitlarda ham turg‘un hosil berauvchi g‘o‘za navlariga ko‘proq e’tibor qaratilgan bo‘lsa, endilikda shunday navlar

kabi tezpishar, mashinabop, Ia, Ib, I tipli ipaktolali navlarga nisbatan hukumatimiz tomonidan ko‘proq e‘tibor qilinmoqda[1-4],[4-6], [7-10].

Endilikda PSUEAITI Buxoro ITSning seleksiyachi olimlari tomonidan tabiatning har qanday noqulay tuproq-iqlim sharoitlarida ham yuqori va turg‘un hosil beradigan bir qator I tipga mansub Barbadenze turlari mavjud bo‘lib, hozirgi kunda ekilib kelinayotgan ipaktola g‘o‘za navlaridan o‘zining serhosilligi, sho‘rlanish, garmsel, suv taqchilligi, so‘ruvchi hasharotlarga, (xususan Buxoro viloyati tuproq sharoitida fuzariozli va vertitsellezli vilt kasalligi mavjud bo‘lishiga qaramasdan, hozirgi kunga qadar kasallanganligi kuzatilmadi) bardoshlilik hamda bir ko‘sak vaznining og‘irligi, tolasining oppoqligi va chanog‘ining 4 taligi, 1000 chigit og‘irligi va chigiti tarkibida moy miqdorining ko‘pligi bilan ustunlikka ega bo‘lgan istiqbolli uzun tolali tizmalari mavjud [11].

PSUEAITI Buxoro ITSning A. Battalov va shogirdlari tomonidan 1964 yildan to hozirgi kunga qadar saqlanib kelinayotgan va ular ustida ishlanib kelinayotgan ingichka tolali g‘o‘za navlari genofondida (L-2724 x L-2340) Buxoro-7, (Buxoro-7 x Termiz -31) Buxoro-7/1g‘o‘za navlari avlodiga tegishli bo‘lgan istiqbolli tizmalari mavjud bo‘lib, shulardan Buxoro-7(L-51), Buxoro-7/1(L-52) tizmalarini o‘zaro duragaylash, yakka tanlash va avlodlarini (kompleks noqulayliklarga bardoshlilik va irsiylanishlarini qayta-qayta tekshirish natijasida kompleks noqulayliklar sharoitida ham turg‘un hosil beruvchi ko‘sagi yirik, tolasini oppoq, tezpishar, sermahsul 1^a tipiga mansub uzuntolali istiqbolli tizmalari ichidan biri-“Buxoro-12-I”o‘za navi ajratib olingan.

Tadqiqot ob’ekti: o‘rtacha sho‘rlangan tuproq, issiq haroratli garmsel, ingichka tolali g‘o‘za tizmalari.

MAQSADI VA VAZIFASI

turlararo va tur ichida chatishtirish, qayta chatishtirish, yakka tanlash va avlodlarini qayta-qayta tekshirishlar hamda A.Battalovning o‘ziga xos noan’anaviy usullarini qo‘llash orqali olingan yangi mukammal, istiqbolli tizmalar bo‘yicha, jahon bozori talablariga to‘la javob beradigan, mashina terimiga mos, ko‘sagi andozadan 1-

2g og‘ir, tabiatning tabiiy stress holatlariga bardoshli, dunyo paxtachiligida muhim o‘rinni egallaydigan, sanoatbop, import o‘rnini qoplovchi, eksportga yo‘naltirilgan serhosil (15-20%), tezpishar (7-10 kun), chanog‘i 4 talik, hozirgi mavjud uzun tolali navlardan 1000 chigit og‘iriligi 15-20g og‘ir, tolasi oppoq, 1a tipga mansub Barbadenze g‘o‘za navlarini ishlab chiqish va ular orasidan eng yuqori ko‘rsatkichlarga ega bo‘lgan tizmalarni ishlab chiqarishga joriy etish, navdorligi va tipikligini me‘yorida saqlab, konditsion urug‘lik materiallarini yetkazib berish tadqiqotning asosiy maqsadi va vazifasidir.

TADQIQOT USLUBIYOTI

Tadqiqot ishlari N.G. Simongulyan va b. qalar “G‘o‘za genetikasi, seleksiyasi va urug‘chiligi” [1], shuningdek, PSUEAITda qabul qilingan “Metodika polevyykh opytov s xlopchatnikom” [12], “Dala tajribalarini o‘tkazish uslublari” [13] qo‘llanmalari asosida olib borildi. Hosildorlik bo‘yicha olingan ma‘lumotlar B.Dospexovning “Metodika polevogo opyta” [14], qo‘llanmasi asosida dispersion tahlil qilindi. G‘o‘za organlarida vilt, gommoz kasalligining rivojlanish darajasini aniqlashda Manners shkalasi bo‘yicha hisob-kitob ishlari olib borilib (Manners, 1950), Abbot formulasi [15] orqali hisoblandi. Tabiatning turli xil stress holatlariga nisbatan chidamliligi Genkel va Gusev [16,17] usullarida aniqlandi.

Barpo etilgan ko‘chatzorlar bo‘yicha 3 yil davomida seleksion, agrobiologik, fenologik kuzatuvlar olib borildi.

Zararkunanda-hasharotlarga nisbatan bardoshlilik O‘simliklarni himoya qilish instituti olimlari tomonidan ishlab chiqilgan metodik qo‘llanma va har kunlik kuzatuvlar asosida tabiiy ravishda kasallik va zararkunanda –hasharotlarga bardoshli butalar belgilanib daftarga qayd etilib, yorliqlar osildi, mavsum davomida o‘rganildi.

TADQIQOT NATIJALARI

Kelib chiqishi: onaligi “Buxoro-7” naviga otaligi L-51 tizmani duragaylash va ko‘p yillar davomida yakka tanlash va avlodlarini qayta-qayta tekshirish yo‘li bilan kelib chiqqan.

Originator: Paxta seleksiyasi, urug‘chiligi va yetishtirish agrotexnologiyalari ilmiy-tadqiqot institutining Buxoro ilmiy-tajriba stantsiyasi (PSUEAITI Buxoro ITS)

2014-2017 yillari PSUEAITI Buxoro ITS dalalarida ishlab chiqarish sharoitida Tanlov Nav Sinovidan muvaffaqiyatli o‘tdi. 2019-2020 yillarda davlat nav sinovida muvaffaqiyatli sinaldi. 2021 yildan dastlabki superelita urugligi yo‘lga qo‘yildi.

Butasi baquvvat, shoxlanmaydigan, hosil bandlari asosiy poyadan o‘sib chiqib, tsilindrsimon shaklda. Bo‘yi chilpish davrigacha 100-150 sm bo‘lib, chilpilmaganda, o‘sishni davom ettiraveradi.

Poyasi kam tuklangan, och yashil rangda yotib qolmaydi, shoxlanishi “nolinchi” tipga mansub; barglari poyaning pastida 3 kertikli, yuqorisida 5 kertikli, och yashil rangda, nam kam sharoitda kam tukli, ko‘p bo‘lganida betuk bo‘lib o‘sadi. Agrotexnik tadbirning qanday olib borilishiga qarab, bargi yirik va o‘rtacha kattalikda bo‘ladi.

Guli (tojibarglari) limon rangida bo‘lib, asosida to‘q qizil hoshiyasi bor, onalik ustunchasi changdonlardan 1sm gacha yuqori chiqqan bo‘lishi mumkin; changdonlari zarg‘aldoq rangli, kosabarglari ikkitadan o‘rtacha qalinlikda, yoki yupqaroq, barmoqsimon tishlari mavjud.

Ko‘saklari cho‘ziq, piramida ko‘rinishda bo‘lib, o‘rtacha yiriklikda, chanog‘ining tumshuqchasi o‘rtacha uchli, ko‘sagining po‘stida mayda, yuza chuqurchalar mavjud. Chanog‘i usti och yashil rangda bo‘lib, poyaning pastki qismida 3 chanoqli, yuqori qismida 4 chanoqli. Paxtasi rangi oppoq, yaxshi ko‘piradi, kuchli ochiladi, vaqtida terilmasa, to‘kilishi mumkin. Chigiti yirik, chala tuklangan, xira –yashil, xira-jigarrang aralash rangda.

1. Tup: a) balandligi 100-120-150 sm; b) shakli- tsilindrsimon; v) o‘suv shoxlari soni- 0 (Unumdorligi yuqori tuproqlarda ko‘chat siyrak bo‘lganda 2 tagacha kuchli o‘suv shoxi paydo bo‘lishi mumkin).

2. Poyasi: a) rangi och-yashil; b) tuklanishi - kam tukli; v) antotsian rangning borligi- quyoshga qaragan tomonida malina rangigiga o‘xshash antotsian ranglar paydo bo‘ladi; g) yiqilishga bardoshligi- mustahkam, yotib qolmaydi.

3. Hosil shoxlari: a) nolinch tip shoxlanishga ega; b) rangi och –yashil; v) 1-chi hosil shoxi balandligi (bo‘g‘inda) 4-5-barg qo‘ltig‘ida.

4. Bargi:a)kattaligi-agrotexnologiyaga qarab, yirik yoki o‘rtacha; b) bo‘laklanishi- 3-5 kertikli; v) rangi -och yashil rangda; g) barg kesimi darajasi - o‘rtacha; d) o‘rtangi bo‘lak shakli- uchburchaksimon, asosiy poyada 5 kertikli, hosil shoxlarida 3-5 kertikli, kertiklari- o‘rtacha kesimda.

5. Guli: a) kattaligi – yirik; b) gultoj bargi -limon rangida;. v) dog‘ borligi -gul asosida to‘q qizil hoshiyasi bor; g) changdonlar rangi-limon-zarg‘aldoq rangida.

6. Gulkosa bargi: a) kattaligi va shakli-yirik, keng, quloqsimon;

b) tishchalari (soni, kattaligi) o‘rtacha, barmoqsimon tishchalari 14-21 ta.

7. Ko‘sagi: a) kattaligi -o‘rtacha b) shakli – piramidasimon, cho‘zinchoqroq; v) rangi va ustki qismi ko‘rinishi: och- yashil mayda, yuza chuqurchali; g) chanoqlar ochilish darajasi- kuchli ochiladi; d) paxtaning to‘kilishi- terish vaqtidan o‘tsa to‘kilishga moyil; e) tumshug‘ining mavjudligi (uzunligi, shakli)- o‘rtacha uchli, tumshuqchasi sal qayrilgan.

8. Chigiti: a) shakli va kattaligi-tuxumsimon, yirik; b) tukliligi -chala tukli; v) tukining rangi: xira – oqish rangda.

Xo‘jalik ko‘rsatkichlari: tezpisharligi- andoza navlar “Termiz-24” va “Termiz-31” toifali-ya’ni uzun tolali navlar orasida tezpishar hisoblanadi. 111-117 kun atrofida. “Buxoro-7” navi bilan 2 kunga tezpisharligi farq qiladi.

Hosildorligi-andoza navlarda 25-30 s/ga bo‘lganida, unumdorligi o‘rtachadan pastroq, o‘rtacha sho‘rlanagan yerlarda Buxoro-12 -I navida o‘rtacha 28-35 s/ ga dan hosil ko‘tarildi, ya’ni andozadan 15-20 %ga ziyodlik qildi.

Buxoro viloyatining PSUEAITI Buxoro ITS sharoitida 40-47,6 s/ga paxta hosili yetishtirilgan. “Buxoro -12- I” navi so‘ruvchi hasharotlarga chidamli. Tola chiqimi “Buxoro-12 –I” navida 34-35,5%, andoza navlaridan esa, chiqimi 4-5 foizgacha yuqori bo‘layapti. Ko‘saklari og‘irligi o‘rtacha 3,8-4,5 gr bo‘lib, andozaga nisbatan yirik hisoblanadi.Tolasining rangi oppoq. Ko‘saklarida yaxshi ko‘piradi, oson teriladi. Tola uzunligi 41 -42-44 mm atrofida. Pishiqligi 5,5-6,3 gs. Mayinligi 132-137 m teks,

uzilish uzunligi 42,5-47,7 gs teks (km) bo‘layapti. Uzun tolali navlar orasida ”Buxoro-12-I” navi tolasining chigitga birikish kuchi kamligi bilan ajralib turadi, ya’ni qayta ishlash (tolasini chigitdan ajratish jarayonida) elektr energiyasi kamroq sarflanadi. 1-rasmda ”Buxoro-12-I”g‘o‘za navining umumiy ko‘rinishi keltirilgan.

Tolasining texnologik ko‘rsatkichlari. Respublika “Sifat” laboratoriyasidan olingan ma’lumotlarga ko‘ra,”Buxoro-12-I” navining texnologik va sifat ko‘rsatkichlari quyidagilardan iborat:

Mic. -3.1-3.5	Str -42.5-47.7
Len 1.40-1.48	Unf -86,3-88,9
SFI 5.5- 6.3	Elg - 7.4- 8.1
I - 0 - 7	Cnt - 0 -10
Area - 0.0- 0.7	CG - 2 - 3
Rd -66.8 - 69.5	+b -10.6 - 11.7

Navning agrotexnikasidagi ba’zi xosliklar.

Uzuntolali g‘o‘zaning shoxlanmaydi gan navlari agrotexnikasidan deyarli farq qilmaydi. Butasi nisbatan baquvvat bo‘lganligi sababli, ko‘chat soni nisbatan kamroq qoldirgani ma’qul.

1-rasm. Buxoro-12-I” g‘o‘za navi

Quyidagilarni eslatish joyiz: Oziqlantirishda selitrani yakka holda ishlatmaslik;

1. Ma’danli o‘g‘itlarni, vegetatsiya davrida tabaqalashtirib sarflash yaxshi samara beradi, bir yo‘la yuqori me’yorda ishlatilsa, hamma g‘o‘za navlarida uchraganidek, ko‘chat yoshligida, shonalash davrida, hattoki chilpishdan keyin ham, g‘ovlab ketish xossasiga ega. G‘ovlash esa katta zarar keltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. N.S.Simongulyan, S.R. Muhammadxonov, A.N.Shafrin. G‘o‘za genetikasi, seleksiyasi va urug‘chiligi. Toshkent, “O‘qituvchi” nashriyoti,1974, 216 b.

2. N.S.Simongulyan. Kombinatsionnaya sposobnost i nasleduemost priznakov xlopchatnika, Tashkent, Izd-vo “Fan”, 1977, 145 s.
3. A. I. Avtonomov, M. Z. Kaziev, A.I. Shleyxer. Xlopkovodstvo. Izdanie 2-e. Pererabotannoe i dopolnennoe. Moskva, Kolos, 1983. 334s.
4. V.A. Avtonomov. Mejsortovaya gibridizatsiya, v sozdanii novyx sortov xlopchatnika vida *G. Hirsutum L.* «Mexridaryo», Tashkent, 2007, 119s.
5. D.J. Axmedov. Nauchnye osnovy kombinatsionnoy sposobnosti i geterozisa sortov i gibridov xlopchatnika. «Navruz», Tashkent, 2016, 215s.
6. B. Xalmanov. Ekstremal omillarga bardoshli g‘o‘za navlari seleksiyasi. Monografiya. «Navruz», Toshkent, 2018, 243b.
7. Texnologiya upravleniya aktivnostyu genov xlopchatnika. [Elektronnyy resurs]: URL: http://economics.uzreport.uz/news_r_91701.html. (data obrasheniya: 15.04.2016).
8. Dannye po seleksii «Porlok» iz Instituta Genomiki i bioinformatiki pri akademii nauk Respubliki Uzbekistan. [Elektronnyy resurs]: URL: http://genomics.uz/news/news_post/natsionalnoe-informatsionnoe-agentstvo-uzbekistana. (data obrasheniya: 27.04.2016).
9. Perspektivnye sorta uzbekskogo xlopchatnika – garantiya eksporta. [Elektronnyy resurs]: URL: http://news.uzreport.uz/news_4_r_21292.html (data obrasheniya: 27.04.2016).
10. Dannye po kachestvu volokna iz Uzbekskogo sentra «Sifat» pri kabinete ministrov Respubliki Uzbekistan. [Elektronnyy resurs]: URL: http://www.sifat.uz/ru/pokazateli/Analitik_spravka01.04.2016_RUS.doc (data obrasheniya 01.04.2016)
11. A.M. Battalov, Raxmatov B.N., Ikramova M.L. Vывedение bezgossipolnogo, tonkovoloknistogo sorta xlopchatnika – «Buxara-9/1» dlya polucheniya ekologiki cheski chistogo produkta. Integratsiya nauki v sovremennom mire. //Sbornik 64ya Mejdunarodnaya konferensiya. Moskva, iyun, 2020, chast 6. doi: 10.5281

/zenodo.3938675. Yevraziyskoe nauchnoe ob'edinenie (EURASIAN SCIENTIFIC ASSOCIATION).

12. «Metodika polevyyh i vegetatsionnyh opytov s xlorchatnikom» Tashkent, SOYuZNIXI, 1973, 225s.

13. Dala tajribalarini o'tkazish uslublari. Toshkent. UzPITI b.147.

14. Dospexov, B.A. Metodika polevogo opyta. Moskva, Kolos. 1989, 423 s.

15. Manners J.G. Studies on the physiologic specialization of yellow rust (*Puccinia glumarum* [Schmidt] Erik's. ET P.Henn) in Great Britain. *Analisis of Applied Biology*. 1950, 37, 2: p-187-214.

16. Genkel P. A. Fiziologiya jaro i zasuxoustoychivosti rasteniy. M.: Nauka, 1982.-280 s.

17. Gusev N. A. Sostoyanie vody v rastenii, — M.: Nauka, 1974, —134 s

АУДИРОВАНИЕ КАК ЦЕЛЬ И СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ КУРСАНТОВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Утенбаева Гульжазира Мухтаровна

PhD, ст.преподаватель кафедры «Изучение языков»

Университета общественной безопасности

E-mail: mukhtarovna9420@gmail.com (ORCID: 0000-0001-5321-6268)

Кучкоров Азимжон Ботиржон угли

курсант Университета общественной безопасности

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается важный аспект преподавания русского языка как иностранного – аудирование. Исследуются основные проблемы прослушивания русской речи курсантами нефилологического образования в военных вузах и намечаются пути их решения. Выделены виды прослушивания, оперативность и результативность процесса обучения прослушиванию и конспектированию различных аудиотекстов военной тематики.

Ключевые слова: русский язык как иностранный, аудирование, курсанты-нефилологи, трудности понимания, трудности восприятия на слух, система упражнений.

LISTENING AS A GOAL AND MEANS OF TEACHING CADETS RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

ABSTRACT

The article considers an important aspect of teaching Russian as a foreign language – listening. The main problems of listening to Russian speech by cadets of

non-philological education in Military Universities are investigated and ways of their solution are outlined. The types of listening, efficiency and effectiveness of the process of learning to listen and take notes on various audio texts of military subjects are highlighted.

Keywords: Russian as a foreign language, listening, non-philological cadets, difficulties of understanding, difficulties of hearing perception, system of exercises.

В Узбекистане за последние годы произошли существенные изменения в сфере образования, затронувшие философию образования, его глобальные цели и задачи, организационные структуры содержания образования, подходы к разработке образовательных стандартов и учебных программ, формы и методы обеспечения качества образования и многие другие аспекты. Президент Узбекистана Ш. М. Мирзиёев подписал закон «О науке и научной деятельности», согласно которому, одним из основных направлений сферы науки и научной деятельности является достижение конкурентоспособности и эффективности национальной экономики посредством развития науки и научной деятельности. [1].

Одним из важнейших аспектов при обучении русскому языку как иностранному является аудирование. Распознавание устной речи, или аудирование, в плане обучения этому виду речевой деятельности представляет собой сложную и далеко еще не решенную проблему. Для решения этой проблемы необходимо обучать курсантов аудированию на различных этапах курса.

Для обеспечения положительного результата аудирования необходима методически правильная организация процесса обучения аудированию, а значит, перед методикой обучения русскому языку как иностранного стоит задача правильно организовать и спланировать данный процесс, чтобы уровень сформированных аудитивных навыков курсантов отвечал потребностям их дальнейшего успешного включения в рабочий процесс.

В настоящее время в действующих программах и стандартах аудирование как вид речевой деятельности заявлено в качестве практической цели и средства обучения, что предполагает поэтапное формирование у курсантов, соответствующих (рецептивных) навыков и умений.

В качестве примера можно привести следующие задания, предназначенное для курсантов-нефилологов с уровнем владения А-1:

- 1) Рассмотрите рисунки и послушайте рассказ о семье Кузнецовых. Какие профессии у взрослых в этой семье? Чем занимаются дети? (см.Рис 1)

Рис 1. Семья Кузнецовых.

Курсанты внимательно прослушивают и выполняют задание. После пересказывают.

- 2) с помощью текстов песен курсанты определяют, какие слова пропущены, либо вместо слов ставятся картинки, например, (см.Рис 2)

ГОРОД ЗОЛОТОЙ languag

Под голубым есть золотой,
С прозрачными воротами и яркою .

А в том , всё травы да   .

Гуляют там невиданной красы.

Одно – как жёлтый огнегривый ,

Другое – , исполненный очей.

С ними золотой небесный,
Чей так светел взор незабываемый.

Рис 2. Песня с картинками.

Исходя из этого, нами было предложено включать в аудиоматериалы модели понимания некоторых смыслов слов чрез картинки-иллюстрации, передаваемых посредством косвенных речевых актов. Таким образом, задания для аудирования такого рода создаёт определенные языковые конструкции, что дает возможность их описания и представления в учебных целях.

Исходя из представленных материалов, можно сделать следующие выводы:

- аудирование является важным и основополагающим аспектом изучения языка;
- аудирование требует от курсантов проявления разносторонних способностей и соответственно сильно зависит от них;
- материалы следует подбирать таким образом, чтобы они обеспечивали развитие компенсаторных умений у студентов, понимание и усвоение имплицитных смыслов речи и охватывали жанры бытовой, культурной и профессиональной направленности;
- аудирование способствует пополнению лексического багажа студентов за счет произвольного запоминания лексических единиц и языковых конструкций.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Закон Президента Республики Узбекистан Шавката Миромоновича Мирзиёева «О науке и научной деятельности» от 29 октября 2020 года.
2. Utenbaeva G.M. Games as a means of innovative pedagogical technologies in teaching Russian as a foreign language to cadets // Journal of critical review, Том 7, выпуск 5, doi: 10.31838/jcr.07.05.179 – p. 367-371.
3. Utenbaeva G.M. The importance of listening skills in teaching Russian language to the cadets of military institute // EPRA International Journal of Research and Development (IJRD), INDIA SJIF Impact Factor: 6.260, – p. 18-21.

4. Утенбаева Г.М. Особенности обучения тюркоязычных студентов русскому языку как иностранному в условиях дистанционного обучения с использованием инновационных педтехнологий (НЛП, коучинг, видеоблоггинг) // II Международный конгресс «Языковая политика стран СНГ» // Международный конгресс 26-28 октября, г.Алма-Ата, Казахстан, – 2021, – С.233-236.

ARTUR KONAN DOYLNING “YO‘QOLGAN DUNYO” ASARIDA MAVZU VA G‘OYA

Olimova Gulruh Shavkatovna

Buxoro davlat universiteti

Magistratura talabasi

E-mail: gulrukhlimova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Jahon adabiyotida yaratigan har bir nodir asar o‘zining mavzular qamrovi va ular orqali singdirilgan g‘oyalar bilan bir-biridan ajralib turadi. Shu jumladan, kitobxonlar xotirasida detektiv janrining yorqin namoyondasi, Sherlock Xolmsning otasi sifatida iz qoldirgan buyuk yozuvchi Artur Konan Doyl ham o‘zining har bir ijod mahsulidagi mavzular xilma-xilligi bilan o‘z muxlislarini doimo lol qoldirgan. Ayniqsa, adibning “Yo‘qolgan dunyo” romanida o‘z davrining dolzarb masalalari tilga olinganligi yaqqol ko‘rinib turadi. Ushbu maqola mazkur asardagi mavzular talqini va ular orqali ilgari surilgan g‘oyalar tahliliga bag‘ishlanadi.

Kalit so‘zlar: sotsiologik usul, sotsiologik yondashuv, adabiy tahlil, Yo‘qolgan dunyo.

THEME AND IDEA IN “THE LOST WORLD” BY ARTHUR CONAN DOYLE

ABSTRACT

Social and political factors have at all times a critical influence on culture and literature in general. The sociological method is able to explain the relationship of a work with external reality, indicating social life, politics and economy of a period. The sociological method, like all other variants of analysis, puts forward its own principles

of generalization. This article demonstrates some examples of the implementation of this very method in the novel ‘The Lost World’ by Arthur Conan Doyle analyzing it through sociological approach.

Key words: sociological method, sociological approach, literary analysis, The Lost World.

Ma'lumki, har qanday davr adabiyoti, bir tomondan, o'sha davrning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayotidir. Adabiyotni sotsiologiya fani orqali o'rganish adabiy matnlarga xos bo'lgan ma'no va o'ziga xos xususiyatlar haqidagi qarashlarni birlashtiradi, asarlar o'zi yaratilgan jamiyatning iqtisodi, ijtimoiy munosabatlarini, axloqi va dinini ifodalaydi. Adabiyot millatning ko'zgusi ekanligi hamma tomonidan e'tirof etilgan ayni haqiqatdir. Adabiyot haqiqatan ham jamiyatni, uning yaxshi qadriyatlarini va shu bilan birga undagi illatlarni aks ettiradi. Adabiyot o'zining turli vazifalari orqali jamiyatning illatlarini ko'rsatib, uning o'z xatolarini anglab yetishi va tuzatishi uchun xizmat qiladi. Shuningdek, u odamlarga taqlid qilishlari uchun jamiyatdagi fazilatlar yoki yaxshi qadriyatlarni gavdalantiradi. Adabiyot inson harakatlariga taqlidona yondashadi, ya'ni ko'pincha odamlarning jamiyatdagi o'ylari, aytganlari va qilayotgan ishlarining qiyofasini taqdim etadi.

Genette Gordonning ta'kidlashicha, adabiyotga sotsiologik yondashuv muallif va uning asarlarini keng ijtimoiy kontekstda o'rganilishini anglatadi (3). Demak, adabiy asarni faqat u yozilgan jamiyatni ko'zdan kechirish orqaligina to'g'ri tushunish mumkin. Robert Beyker shunday deb yozadi: "Adabiyotga sotsiologik yondashuv yaratilgan adabiy asarning bugungi kunda ham dolzarb bo'lgan tarkibiy tengsizliklarni qanday ochib berishini tahlil qilishni o'z ichiga oladi" (2). Vasson adabiyotni "irq, muhit va fursat" ifodasi deb hisoblagan, ammo Marks va Engels uni ijtimoiy tuzilish hodisasi deb bilishgan (6). Ular ko'proq sof iqtisodiy omillar va ijtimoiy tabaqalarning jamiyatdagi o'rni bilan ifodalashga urinishgan. Ularning fikricha, san'at va adabiyotning mazmuni, mohiyati va vazifasini mavjud ijtimoiy sharoitga bog'lash, ijtimoiy tuzumni yaxlit tahlil qilish orqaligina to'liq anglash mumkin. Adabiyot va

san’at, ular nazarida, ijtimoiy ongning shakllari va ijtimoiy o‘zgarishlar adabiyot va san’atda o‘zgarishlarni keltirib chiqarishi shart. Janet Paskal o‘zining "Artur Konan Doyl: Harflardagi hayot" maqolasida A.K.Doyning adabiy va siyosiy faoliyati haqida umumiy ma’lumot beradi. Uning yozishicha, Doyl o‘sha davrning ijtimoiy va siyosiy hayotini chizish uchun kitoblarida haqiqiy hayotiy tajribalarining aksariyatini tasvirlab bergan (4). Kelvin Jonsning yozishicha, Artur Konan Doyning "Yo‘qolgan dunyo" asari dinozavrlar va maymunsimon odamlar yashaydigan yangi dunyoni kashf qilish uchun Janubiy Amerikaga sayohat qilgan to‘rt kishining sarguzashtlari xronologiyasini beradi (5).

Doyl "Yo‘qolgan dunyo" asarini yozganida, u Xolmsdan uzoqqa borishga va yangi turdagi qahramon yaratishga intilgan. Professor Chellenjerda Doyl Sherlok Xolmsning intellektual yorqinligini saqlab qoladi, lekin uni sarguzashtli hikoyaning syujetini boshqara oladigan shafqatsiz va jismoniy kuchli shaxsga joylashtiradi. Munaqqidlarning ta’kidlashicha, Chellenjer Doyning o‘zgartirilgan shaxsiyatidir. "Yo‘qolgan dunyo" birinchi marta chop etilganda, unda asardagi to‘rtta sarguzashtchining tasavvuriy fotosurati bo‘lgan. Suratdagi professor Chellenjerning sochli qo‘llari, haddan tashqari uzun soqoli va bukilgan qoshlari - yuqorida aytib o‘tilgan faktning isboti bo‘lgan Artur Konan Doyning xuddi o‘zi.

"Yo‘qolgan dunyo" sarguzasht, kashfiyot, evolutsiya, ilmiy bilimlarning to‘qnashuvi va chegaralari, imperializm va boshqalarni o‘z ichiga olgan turli ijtimoiy muammolarning talqinini o‘zida jamlaydi. Quyida bu muammolarning talqini asarda qanday aks etgani ko‘rsatib beriladi:

Sarguzasht. “Yo‘qolgan dunyo” ko‘pincha sarguzasht asar sifatida tasniflanadi va haqiqatan ham bu asarda markaziy qahramonlarning noma’lum dunyoga sayohati syujetni boshqaradi va o‘quvchini sahifalarni varaqlashga majbur qiladi. Syujet shunchalik g‘ayrioddiyki, u hikoyani qahramonlardan ko‘ra ko‘proq boshqaradi. Qahramonlar sayohatning oxirigacha omon qoladilarmi? Ular o‘zga dunyoni chuqur o‘rgana oladilarmi? Ular dinozavrlar va maymun odamlardan qochib qutula oladilarmi? Sarguzashtchilar uylariga eson-omon qaytishadimi? Kabi savollar

kitobxonni uzluksiz o‘qishga undaydi. Sayohat davomida sarguzashtchilar ajoyib, ekzotik va g‘ayrioddiy manzaralar, hayot shakllari va maymunsimon odamlarga duch kelishadi, bu esa o‘quvchini sarguzashtga jalb qiladi. Roman oxirida Meloun va Lord Rokston yangi sarguzashtni ham rejalashtiradilar:

‘-Men esam –dedi lord Jon Rokston,- o‘z ulushimning hammasini ekspeditsiyani jihozlashga sarflab, qalbimizga aziz-u qadrdon bo‘lib qolgan yassitog‘imizni yana bir ko‘rib kelgan bo‘lur edim.’ [1, 335]

Qahramonlik. “Yo‘qolgan dunyo” nihoyatda qahramonlikka qaratilgan roman ekanligiga shubha yo‘q. Meloun o‘zi sevgan ayolni mahv etish uchun qahramonlik ko‘rsatish maqsadida safarga otlanadi. Lord Jon Rokston - mard, jasur sarguzashtchi, u xavfga qarshi kurashish va o‘zining mardligini isbotlash imkoniyatlarini qidiradi. Professor Chellenjer ham, professor Summerli ham bir-birining noto‘g‘ri fikrda ekanligini isbotlash va o‘z egolarini qoniqtirish uchun hech narsadan qaytishmaydi. Roman sahifalarida g‘urur, jasorat va zo‘ravonlik hukmronlik qiladi. Bularning barchasi o‘sha davr jamiyatida erkaklarning ustunligiga urg‘u beradi. Konan Doyl asarlarining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri aynan shunda: erkaklar ayollarga nisbatan ko‘p ishga qodirroq, o‘z taqdirilarining boshqaruvchisi sifatida tasvirlanadi. Romanda, albatta, bir nechta ayol qahramonlar ham bor, lekin ularning rollari odatda periferik bo‘lib, ko‘pincha ular erkaklarni harakatga undash vositasi yoki Janubiy Amerikada oddiy tovar sifatida savdo qilinadigan matoh sifatida gavalantiriladi:

“Inson o‘z shuhratining ijodkoridir. Erkaklar jasorat ko‘rsatishlari kerak, ayollar esa ularni o‘z muhabbatlari bilan mukofotlashlari lozim. Sening ering qahramondeya menga ham havas qilishsin-da!” [1, 17]

Yuqoridagi nutqda asar qahramoni Gledis Melounni qahramonlikka undaydi, o‘zining qahramon tushunchasida anglaydigan barcha fazilatlarni unda ko‘rishni xohlaydi. Asar so‘ngida esa o‘z taqdirini o‘zi hal qila olmaydigan, shunchaki hayot sinoviga taslim bo‘lgan oddiy bir ayol sifatida kitobxon tasavvurida izsiz g‘oyib bo‘ladi.

Yevropacha ustunlik. Bugungi kun kitobxonlari uchun “Yo‘qolgan dunyo” dagi personajlarning ba’zilari qora tanli va maymunsimon odamlar ekanligi hamda ularning yevropaliklar bilan bir o‘rinda qo‘yilishi qiziq tuyulishi mumkin. Ammo shu uslub orqali yozuvchi ba’zi bir ma’nomlarni uqtirishga harakat qiladi. Misol uchun, Zambo - bu afrikalik xizmatkorning stereotipi, u oq tanli boshliqlariga xizmat qilishdan ko‘ra ko‘proq zavqlanmaydi va buni o‘z hayotining mazmuni deb biladi. “Yovvoyi hindular”, “yarim zotlar” va “vahshiylar” kabi nomlarning tez-tez tilga olinishi to‘rtta yevropalik sarguzashtchilarning Janubiy Amerikada duch kelgan qora tanli odamlarga bo‘lgan munosabatini yaqqol ochib beradi. Bundan tashqari, Doyl tadqiqotchilar o‘rtasidagi konferensiyalar va uchrashuv jarayonlarini tasvirlab, Yevropadagi ilmiy hayotning rasmini chizadi va bu orqali ziyoli qatlam o‘rtasidagi munosabatlarning asl qiyofasi-yu mohiyatini ko‘rsatib beradi:

“Agar bu zaldagi kimdir mening haqligimga shubha qilishga jur‘at etsa, ma’ruzadan so‘ng u bilan bir necha so‘z aytishdan xursand bo‘laman” (“Yolg‘onchi!”) Buni kim aytdi? Agar oralaringizga tushsam... (“Kel, azizim, kel! umumiy xori majlisni bir necha lahzaga to‘xtatdi, rais esa o‘rnidan turib, ikki qo‘lini silkitgandek tuyuldi. Professor, yuzi qizarib ketgan, burun teshigi kengaygan va soqoli jingalak bo‘lib, endi o‘ziga xos jirkanch kayfiyatda edi. ahmoqlar haqida.. Oldingizda buyuk faktlar qo‘yilganda, sizda ularni tushunishga yordam beradigan sezgi, tasavvuringiz yo‘q.Siz o‘z hayotini xavf ostiga qo‘yib, ilm-fanga yangi yo‘nalishlarni ochish uchun qilgan odamlarga faqat loy otishingiz mumkin. payg‘ambarlar! Galiley, Darvin va men...») (Uzoq davom etgan quvonish va to‘liq to‘xtash.) [2,78]

Xulosa qilib aytganda, “Yo‘qolgan dunyo” bosh qahramonlarning sarguzashtlari orqali bir nechta ijtimoiy mavzularni o‘z ichiga oladi. Buni roman kengroq ijtimoiy kontekstda o‘rganilsa, sotsiologik usul bilan tahlil qilinsa va sotsiologik yondashuv bilan tushuntirilsagina tushunish mumkin. Bir tomondan, yozuvchi sarguzashtchilarni og‘ir sharoitlarga solib qo‘yuvchi, ularni qo‘rquv va o‘limga duchor qilib, o‘z missiyasini ado etish uchun olg‘a intilishga undaydigan syujetning kutilmagan oqimlari bilan o‘z o‘quvchilarini xushnud qilgandek. Boshqa tomondan, diqqat bilan

o‘quvchilar yozuvchi nimani ko‘rsatmoqchi ekanligini tushunishi va o‘sha davr haqida aniq tasavvurga ega bo‘lishi mumkin. Romandagi ijtimoiy iboralarni o‘rganish o‘sha davr jamiyatini chuqur tadqiq etish va tarixda aniqroq xulosa chiqarish imkonini beradi. Yuqorida aytib o‘tganimizdek, sotsiologik metod matnni va jamiyatni bir vaqtda va bir xil darajada o‘rgangan holda kitobni yanada aniq va tushunarli tahlil qilishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Artur Konan Doyle. Xotiralar va sarguzashtlar. – London: Oxford University Press, 2012. – 222 p.
2. Baker, Robert. Hidden Memories: Voices and Visions from Within. –Bergen: Prometheus Books,1996. – 234 p.
3. Genette, Gordon. Narrative Discourse: An Essay in Method. – New York: Cornell University Press, 1980. – 108 p.
4. Janet, Pascal. Arthur Conan Doyle: Beyond Baker Street. – London: Oxford University Press, 2006. – 95 p.
5. Jones, Kelvin. Conan Doyle and the Spirits: The Spiritualist Career of Sir Arthur Conan Doyle. – Stockholm: Aquarian Press,1989. – 353p.
- 6.<https://www.enotes.com/homework-help/what-is-the-sociological-approach-to-literature-693886>. What is the sociological approach to literature?" *eNotes Editorial*, 10 May 2021.

ANTROPONIMLARDA ABTRONIMLARNING IFODALANISHI

Xoldorov Yusufbek

TerDU lingvistika (o‘zbek tili)

yo‘nalishi magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zbek va jahon antroponimlarida abtronimlarning ifoda etilishi, abtronim hamda inabtronimlarning mohiyati haqida qisqacha fikr yuritiladi. O‘zbek hamda jahon lingvomadaniyatidan bir qancha abtronimik antroponimlar misol sifatida keltirilib, tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: lingvokulturologiya, antroponim, abtronim, inabtronim, “himoya nomlari” .

ABSTRACT

In this article, some abtronyms and inabtronyms in Uzbek and world anthroponyms are expressed, their some functions are briefly discussed. A number of abtronymic anthroponyms from Uzbek and the world linguistic culture are given as examples and analyzed.

Key words: Linguistic culture, anthroponym, abtronym, inabtronym, “protective names”.

Bugungi kunda mamlakatimizda turli sohalarda olib borilayotgan keng islohotlar qatorida davlat tili nufuzini oshirish bilan bog‘liq chora-tadbirlarga ham katta e‘tibor qaratilmoqda. Joylarda o‘zbek tilining maqomini ko‘tarish maqsadida ko‘pgina ishlar amalga oshirilmoqdaki, ular xalqimizga, xususan, yosh avlodga ona tilimizning naqadar boyligi va imkoniyatdorligini ko‘rsatishdir. Umuman olganda, davlatimiz tomonidan til targ‘ibotiga qaratilgan e‘tibor tahsinga loyiq. Ammo buning o‘zi yetarli

emas. Chunki ona tiliga hurmat oiladagi muhit va ota-onaning o‘z tiliga bo‘lgan munosabatidan boshlanadi. Farzand ona tilidagi har bir so‘zning mohiyatini oilasida ota-onasi, aka-opalari nutqidan o‘zlashtiradi. Shuning uchun oiladagilarning tilga oid bilimlari tilni bola ongiga tatbiq qilishda muhimdir. Bir qarashda oddiy tuyulgan farzandga nom qo‘yish ham tilni to‘g‘ri tushunish bilan baholanadi. Ota-onaning eng birinchi vazifasi farzandga qo‘yiladigan ismning qanday ma‘no-mazmun kasb etishini anglash, uni nomlashda qanday jihatlarga e‘tibor berishdir. Xususan, hozirgi o‘zbek oilalarida qo‘yilayotgan ismlar nechog‘lik ona tilimiz qonuniyatlariga xos, ularning ma‘nolari qanday? Ayrim ismlar aslida qanday imlo xususiyatlariga ega-yu, amalda qanday qo‘llanilmoqda? Shunga o‘xshash savollarga ota-ona javob bera olishi lozim. Darhaqiqat, o‘zbek tili antroponimlari mavzusiga doir qator ishlar qilingan, ammo buning bilan o‘zbek ismlari to‘laligicha qamrab olingan deyish mushkul. Bu sohada filologiya fanlari doktori, professor Ernst Begmatovning xizmatlari katta. Professorning “O‘zbek ismlari lug‘ati”¹ da 14600 ta ismning ma‘nosi hamda imlosini izohlagan. Bugungi kunda farzandga ism qo‘yish vaqtida ko‘pchilik ota-onalar “zamonaviy”, “chiroyli” ism qo‘yishga harakat qiladi. Bu esa o‘zbek mentaliteti va madaniyatiga xos milliy ismlar unutilib borishiga olib kelmoqda. Qolaversa, bugungi kunda ishlatilmay qolgan “Bolta”, “Tesda”, “Temirboy”, “Bekkamto‘sh”, “Ko‘paysin” kabi ismlarni tasodifiy, ma‘nosiz ismlar degan qarashlar paydo bo‘lib ulgurgan. Bu esa o‘zbek tilidagi ismlarini qayta o‘rganib, tahrir qilishni talab qiladi. Kishi ism-shariflarini tilshunoslik nuqtayi nazaridan ilmiy o‘rganuvchi soha antroponimiya bo‘lib, unda kishi nomlarining ma‘nosi va imlosi o‘rganiladi. Tilshunos olimlarning fikriga ko‘ra: “Har qanday madaniyatda shaxsning nomi ijtimoiy-madaniy belgi sifatida xizmat qiladi. Uzoq tarixga ega bo‘lgan nomlar tizimida xalqning milliylik izlari bor. Antroponimlar nafaqat lingvistik, balki tarixiy-madaniy ma‘lumotlarning ham saqlanishini ta‘minlashi bilan aniq milliy-madaniy ahamiyatga ega. Antroponimiya xalqning madaniyatini aks ettiruvchi vosita sifatida qaraladi. Hozirgi vaqtda jahon tilshunosligida antropologik lug‘at va madaniyat o‘rtasidagi munosabatni

¹ Begmatov E. Ismlarning sirli olami. – Toshkent: O‘zbekiston, 2014. – 174-bet.

o‘rganish dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda”². Shuning uchun kishi ismlari ijtimoiy-madaniy vosita bo‘lib, u shaxsning madaniyatini bilish uchun ham ishlatiladi. Shaxsning nomi orqali uning millatini, o‘ziga xos belgisini, ijtimoiy ahvolini, shuningdek, tarixini kuzatish mumkin. Antroponimlar tilshunoslik, madaniy va tarixiy ma’lumotlarning saqlanishini kafolatlagani uchun ham milliy, ham madaniy ahamiyatga ega. Antroponimiyada abtronim termini mavjud bo‘lib u “o‘z egalariga mos keladigan ismlar, masalan kasb-koriga, hayotiy faoliyati hamda kelajagiga mushtarak ismlar” ma’nosini bildiradi. Masalan, Russel Brain (ing.miya) – nevrolog, Margaret Court (ing.tennis maydoni) – avstraliyalik tennischi, Michael Ball (ing.koptok) – ingliz futbolchisi). Shuningdek inabtronimlar tushuncha ham mavjud bo‘lib, “o‘z egalariga mos kelmaydigan ismlar” degan ma’noni anglatadi. Masalan, Rob Banks (ing.bank o‘marish) – Britaniya politsiya ofitseri, Frank Beard (ing.soqol) – “ZZ Top” amerika musiqa guruhining yagona soqolsiz ijrochisi³.

O‘zbek lingvomadaniyatida ham abtronimlarni uchratishimiz mumkin, ammo Yevropadan farqli ravishda bolaga ism qo‘yish ortidan uning yashab ketishi, kasalliklarga bardoshli bo‘lishi, o‘zidan keyin o‘g‘il farzand tug‘ilishi va boshqa xususiyatlar hisobga olingan. “Uzoq o‘tmishda odamlar tug‘ilgan bolaning turmay o‘laverishini uning injiq, ojiz va irodasizligidan deb bilishgan. Ular bola mahkam, chidamli, irodali bo‘lsa unga yovuz kuchlar zarar yetkaza olmaydi, bola har qanday kasallikka bardoshli bo‘lib o‘sadi, deb hisoblashgan. Shu sababli ular bolaga mustahkamlik bag‘ishlaydigan qattiq jismlardagi mahkamlik xususiyatlarini o‘tkazishga harakat qilishgan. Buni bolaga beriladigan ism orqali amalga oshirish mumkin deb o‘ylashgan. Bunday fikr bir tarafdin so‘zning sehr kuchiga ishonish, ikkinchi tomondan esa animizm bilan bog‘liq qarashlar asosida vujudga kelgan. Mustahkam jismlar nomidan yasalgan ismlar etnografik adabiyotlarda “himoya qiluvchi ismlar”, “himoya nomlari” deb yuritiladigan ismlar sirasiga kiradi va bu turdagi ismlar dunyo xalqlari onomastik sathida uchraydi.” - deydi Ernst Begmatov

² Z.Daniyarova, Sh.Abdinazimov. European Journal of Molecular & Clinical Medicine 2020. Volume 7. Issue 3. Pages 4364-4369

³ <https://en.wikipedia.org/wiki/Anthroponymy>

o‘zining “Ismlarning sirli olami” asarida⁴.

Bu turdagi ismlar o‘zbek xalqi antroponimik sathida talaygina, masalan, “tosh” leksemasi bilan bog‘liq ismlar mavjudki, bunday asosdagi nomlar bolaning muddatidan oldin tug‘ilmasligi, sog‘lom bo‘lishi, uzoq umr ko‘rishini niyat qilish maqsadida qo‘yiladi. Masalan: Mahkamtosh (shevada Bekkamtosh varianti ham mavjud), Tursuntosh, Bibitosh, Bo‘ritosh, Anortosh, Toshoy, Toshxol, Toshbu, Toshtemir, Toshboy, Toshmurod, Toshqul, Toshbadal kabi ismlar shular jumlasidandir. Shunday maqsad bilan bog‘liq, mustahkamlikni o‘zida mujassam qilgan “temir” hamda “po‘lat” semalari asosida qo‘yilgan nomlar ham o‘zbek tilida mavjud. Bunday ismlar, asosan, o‘g‘il bolalarga qo‘yiladi. Toshtemir, Bektemir, Temir, Temirxo‘ja, Mirtemir, Shotemir yoki Shopo‘lat, Po‘lat, Norpo‘lat, Cho‘tpo‘lat, Sherpo‘lat va shu kabi boshqa ismlar fikrimizga misoldir.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, har bir ism o‘zbek milliy madaniyatining o‘ziga xos bir ifodasi. Har qandaay ism qo‘yilishida o‘ziga xos jarayon, ma’lum qarash yotadi. Hech bir ism “tasodifiy” qo‘yilmaydi. Ismlarning “eskicha” , “xunugi” bo‘lmaydi. Shuning uchun o‘zbek ismlarini tadqiq qilishda antroponimlarni muayyan turlari hamda ularning ma’nolarini to‘la izohlagan holda lug‘at yaratish, o‘zbek milliy mentalitetiga xos ismlarni ommalashtirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Begmatov E. Ismlarning sirli olami. – Toshkent: O‘zbekiston, 2014. – 174-bet.
2. Z.Daniyarova, Sh.Abdinazimov. European Journal of Molecular & Clinical Medicine 2020. Volume 7. Issue 3. Pages 4364-4369
3. <https://en.wikipedia.org/wiki/Anthroponymy>

⁴ Begmatov E. Ismlarning sirli olami. – Toshkent: O‘zbekiston, 2014. – 174 bet.

XALQIMIZNING MEHNATGA VA MEHNAT QUOLLARIGA BO‘LGAN MUNOSOBATI

Gapporov Behzod Ne‘matillayevich

Jizzax politexnika instituti katta o‘qituvchisi

Email: bexzodgapparov132@gmail.com

Nomozov Muzaffar Lochinovich

Jizzax Politexnika Instituti 1-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolamizda o‘zbeklarga xos an‘analardan biri bu mehnat va mehnat quollariga bo‘lgan munosabatlar xususida atroflicha misollar keltirish yo‘li bilan fikrlar bildirilgan. Bunda albatta, sharq mutafakkirlarining o‘g‘itlari ham inobatga olingan.

Kalit so‘zlar: pedagogika, ma‘naviyat, ma‘rifat, mehnat, mehnat quollari, munosabat, an‘ana, urf-odatlar.

THE ATTITUDE OF OUR PEOPLE TOWARDS WORK AND WORKING WEAPONS

ABSTRACT

In this article, one of the Uzbek traditions is the relationship to labor and labor tools. Of course, the teachings of Eastern thinkers were also taken into account.

Keywords: pedagogy, spirituality, enlightenment, labor, labor tools, attitude, tradition, customs.

Xalq pedagogikasi nafaqat mehnatga, balki mehnat qurollariga munosabat, mehnat jarayonini to‘g‘ri tashkil etish to‘g‘risida ham boy hayotiy tajribaga, mukammal an’anaga ega. Bu haqda aytilgan xalq maqollari ham fikrimizning dalili bo‘la oladi: «Ish quroling soz bo‘lsa, mashaqqating oz bo‘lar», “Qalovini topsang, qor yog‘ar”, “Ishning o‘zini bilguncha, ko‘zini bil” kabi ...

Ish qurollarini toza, avaylab ishlatishga, o‘z joyiga qo‘yish, ish joyini ozoda, sarishta saqlash bo‘yicha ham xalqimiz o‘ziga xos an‘analarga ega. Uy-ro‘zg‘or anjomlarining o‘z joyiga qo‘yilishi, bu tartib doimo bir xilda saqlanishi ... Masalan, nega pichoqning joyi oshxonada-yu, qaychi oshxonada saqlanmaydi. Ip-ignalar nega xohlagan joyga tashlab ketilmaydi. Pichoqning dami tepaga qaratib qo‘yilmaydi, qaychining og‘zi ochiq qoldirilmaydi?

Bularning hammasi o‘z joyida saqlanadi, bolalarning qo‘li yetmaydigan joyga qo‘yiladi.

Nima uchun supurgi xohlagan joyga tashlanmaydi, oyoq ostida yotmaydi, mehmonxona, oshxonaga qo‘yilmaydi. Nega suvning, qozon, chelak, ovqatlarning yuzi ochiq qoldirilmaydi? Doim yopik saqlanadi. qolgan ovqat qozonning o‘zida saqlanmaydi. Surpa, elak, taxta-o‘hlok, dasturxonlarning o‘z joyi va saqlanish tartibiga rioya qilinadi.

Molxona yoki tomorqada ishlatiladigan ish qurollari o‘z vaqtida tozalanib, joy-joyiga qo‘yiladi.

Mehnat qilganda ham har bir ishni o‘z vaqtida, maromiga yetkazib, me‘yorini bilib, qulay sharoit yaratib bajarish kerakki, bu bevosita ishning samaradorligini ta‘minlaydi, mehnatingiz zoe ketmaydi. Bu haqda ham dono xalqimiz: “Yer haydasang - kuz hayda, kuz haydamasang - yuz hayda”, “Temirni qizig‘ida bos”, “Igna bilan bitadigan ishga juvoldiz ishlatma” kabi maqollarni aytgan.

Mehnatsevarlik muayyan mehnat madaniyatini, shuningdek, uy-ro‘zg‘or mehnatida ham mehnat madaniyatini nazarda tutadi. Buning ma‘nosi shuki, uy-ro‘zg‘or ho‘jaligida biror ish bajarilar ekan, uni faqat tez bajarishgina emas, balki yaxshi, chiroyli, bejirim, did bilan, imkoni boricha ijodkorlik bilan bajarish

muhimdir. Buning hammasi uy-ro‘zg‘or ishlariga joziba baxsh etadi. Uy-ro‘zg‘or yumushlari ham, kundalik ishlar ham ijodkorlikni talab etadi.

Ish joyida ham, ro‘zg‘orda ham mehnatni to‘g‘ri tashkil etish, mehnat qurollarini joy-joyida saranjom-sarishta, toza-ozoda saqlash ishning samaradorligini va unumdorligini, qulayligini ta‘minlaydi. Bu haqda xalqimiz: “Rejasi yo‘q kishining - unumi yo‘q ishining”, - deb topib aytgan.

Ishni did bilan, e‘tibor bilan, uquv bilan bajarishning afzalligi haqida “Chumchuq so‘ysa ham qassob so‘ysin”, - deydi xalqimiz.

Ishni - mehnat jarayonini to‘g‘ri tashkil etish kam kuch va kam vaqt sarflab, yaxshi natijaga erishish imkonini bersa, ish qurollarini ayab, o‘z o‘rnida ishlatish ishxonada ham, uyda ham ro‘zg‘orga fayz-baraka olib kiradi. Tejamkorlikka asos bo‘ladiki, bu haqda xalqimiz: “Yangini eski asraydi”, - deydi.

Darhaqiqat, oila-a‘zolari qancha toparmon-tutarman bo‘lmasin, uyda tartib-intizom, tejamkorlik bo‘lmasa, bu uyda baraka bo‘lmaydi.

Oybekning “Qutlug‘ qon” romanida shunday epizod bor: Yo‘lchi otasi o‘lgach, bir parcha yerlarini sotib, otasining ma‘rakalarini o‘tkazadi va onasining maslahati bilan pul topish uchun tog‘asi - Toshkentning mashhur boyi Mirzakarimboynikiga keladi. Boy Yo‘lchidan yerini so‘raganda, u yerni sotishganini aytadi.

Boy boshini chayqab: “Attang, jiyan, er kishi yer sotmaydi, yer sotgan er bo‘lmaydi. Dunyoda pul topish qiyin. Undan ham qiyini - pulni o‘z o‘rnida sarflash” - deydi.

Demak, xulosa o‘rinda shuni aytish joizki, mehnat qilgan bilan ma‘lum maqsad va reja, o‘quv bo‘lmasa, foydasi yo‘q. Shuning uchun xalqimiz ana shu borada ham, ya‘ni ish jarayonini to‘g‘ri tashkil etish va mehnat qurollariga munosabat yo‘sinida ham maqtansa arzigulik an‘analarga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Mirziyoev Sh.M. “Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat‘iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz”. T.: «O‘zbekiston» - 2017. 29-b.
2. Gapparov B.N. va boshqalar. “Xalq pedagogikasi”, “Tafakkur” nashriyoti, Toshkent. 2009 yil. 209-211 b.

ЎҚУВЧИЛАРИДА АХБОРОТ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА СИНФДАН ТАШҚАРИ МАШҒУЛОТЛАРНИНГ ЎРНИ

Хўжамбердиева Дилфуза

Сурхондарё вилояти педагогларни янги методикаларга ўргатиш
миллий маркази, “Аниқ ва табиий фанлар методикаси”
кафедраси катта ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада умумий ўрта таълим мактабларида синфдан ташқари машғулотларнинг ўрни, унинг турлари, синфдан ташқари ишлар ўқувчиларда ижтимоий фаоллик, ижтимоий онг ва ахлоқий одатларни таркиб топтиришнинг энг муҳим омили эканлиги, синфдан ташқари ишлар ўқувчилар билан дарсдан ташқари вақтда олиб борилиши, хилма-хил машғулотларни ўқитувчи ёрдамида ташкил этилиши ҳақидаги фикрлар баён этилган.

Калит сўзлар: синфдан ташқари машғулот, индивидуал ишлаш, компетентлик, тўғатак, ўқитиш, таълим-тарбия.

THE ROLE OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN THE PROCESS OF FORMING INFORMATION COMPETENCE IN THEIR STUDENTS

ABSTRACT

During the conversation, the parties expressed satisfaction with the development of cooperation between Tajikistan and China, as well as the development of cooperation between Tajikistan and China. During the conversation, the sides expressed satisfaction with the development of cooperation between Tajikistan and China.

Keywords: extracurricular activity, individual performance, competence, training, education and training.

Замонавий таълим билим олишга нисбатан янгича ёндашувни қарор топтиришни тақозо этмоқда. Анъанавий таълимда ўқитувчи тайёр билимларни узатиш ролини бажариб, ўқув–билиш фаолиятини назорат қилиш ва баҳолаш вазифасини бажарган. Бугунги кунда унинг зиммасига ўқитувчини ахборот технологиялардан фойдаланган ҳолда ўқув–лойиҳавий ва ўқув–тадқиқот фаолиятларини ташкил этишга йўналтириш вазифалари қўйилмоқда. Бинобарин, ўқувчиларнинг ахборотни излаш, таҳлил қилиш, қайта ишлаш, улардан амалиётда фойдаланиш каби ҳолатларни ахборотлар билан ишлаш компетентлигига, ўқув топшириқлари бўйича бир неча ечимларни илгари суриш, улар орасидан оптимал ечимни аниқлаш, асослаш, ўз фикрларини ҳимоя қилишдан иборат бўлган компетентликка эга бўлишларини таъминлаш давр талаби саналади. Ўқувчиларнинг ахборот билан ишлаш компетентлигига эга бўлишларини таъминлаш учун эса, умумтаълим мактабларининг ўқитувчиларида ҳам туркум касбий компетентлик сифатлари, хусусан, ахборотлар билан ишлаш компетентлиги мавжуд бўлиши зарур. Шу сабабли умумтаълим мактабларининг ўқувчиларида ахборотлар билан ишлаш компетентлигини ривожлантириш долзарб вазифа саналади.

Жамиятимизга муносиб бўлган келажак эгаларини тарбиялашда мактабларда берадиган таълим ва тарбиянинг аҳамияти каттадир. Бу эса ўқитувчилар зиммасига масъулиятли вазифани юклатди. Давлат таълим стандарти ва миллий ўқув дастури ўзининг тузилиши ва мазмунига кўра ўқувчиларда илмий фикр юритиш, миллий тадқиқотлар, изланишлар билан мантиқий фикрлай олиш қобилиятини, ақлий ривожлантиришни, уларда миллий умуминсоний кадриятларни таркиб топиш ҳамда ижтимоий ҳаётлари ва таълим олиш учун зарур бўлган билимлар бериш айтиб ўтилган.

Умумтаълим мактабларида ўқитиш, таълим тарбия ишлари сифатини яхшилаш, жумладан, фанлар бўйича дарсда олинган билимларини мустаҳкамлаш, кўп жиҳатдан, синфдан ташқари машғулотларга боғлиқдир. Фанларни ўқитишда синфдан ташқари иш дейилганда ўқувчиларнинг билимларини кенгайтиришда ташкил этилган дарсдан ташқари, қатнашиш ихтиёрий бўлган машғулотларини, яъни фан дастурини ўрганиш мажбурий бўлган қисмига киритилмаган назарий машғулотларини, амалий ишларни ўрганиш ва дастур материални яна ҳам чуқурроқ ўрганиш мақсадида ўтказиладиган машғулотларни тушунилади.

СИНФДАН ТАШҚАРИ ИШЛАР — умумий ўрта таълим мактаби ўқув тарбиявий ишининг таркибий қисми, ўқувчиларнинг бўш вақтини ташкил этиш шаклларида бири. Синфдан ташқари ишлар ўқувчиларни баркамол шахс сифатида шакллантириш ва уларни ҳаётга тайёрлашда кенг имкониятлар яратади. Синфдан ташқари ишларга ўқувчилар билан ўтказиладиган ва уларга тарбия ҳамда билим беришга қаратилган турли хил машғулотлар тизими киради. Бундай машғулотлар педагогик жамоа, синф раҳбари, ёшлар ташкилотлари раҳбарлиги ва болаларнинг ўз-ўзини бошқариш ташкилотлари томонидан дарсдан ташқари вақтда ташкил этилади. Ўқувчиларнинг синфдан ташқари ишларни ташкил этишда ўқувчилар саройлари, ёш техниклар, ёш габиатшунослар, ёш сайёҳлар клуби ва мактабдан ташқари бошқа муассасалар катта ёрдам беради. Синфдан ташқари ишларнинг асосий шакллари сифатида оммавий ишлар (мактаб тадбирлари, кеча, мунозара ва танловлар ўтказиш, викторина ва кўрғазмалар уюштириш), тўгарак ишлари, мустақил ишлар (ўқувчиларнинг синфдан ташқари ўқиши, коллекция тўплаши, техника, мусиқа, тасвирий санъат, чизмачилик билан мустақил шуғулланиши)ни кўрсатиш мумкин.

Синфдан ташқари ишларнинг тарбиявий таъсири кўп даражада ўқув жараёнини ташкил этиш савиясига ҳамда ўқувчилар жамоасининг хилма-хил ишларини қандай ташкил этишига боғлиқдир. Синфдан ташқари фаолият

мажбурий дастур билан чегараланмайдиб ўқувчиларни ихтиёрий равишда бирлаштиради. Уларнинг ташаббуси асосида ишларни амалга оширади, фанга қизиқтиради, уларни ҳаёт муҳитига олиб киришга тайёрлайди.

Синфдан ташқари ишлар ўқувчиларда ижтимоий фаоллик, ижтимоий онг ва ахлоқий одатларни таркиб топтиришнинг энг муҳим омилidir. Синфдан ташқари ишлар ўқувчилар билан дарсдан ташқари вақтда олиб бориладиган хилма-хил машғулотларни ўқитувчи ёрдамида ташкил этилади. Синфдан ташқари ишлар мазмунига кўра уч хилдир: **оммавий, тўгарак, индивидуал** кўринишда бўлади.

Оммавий кўринишдаги формаларга: турли эрталиклар, мактабда ўтказиладиган турли мавзуга оид кечалар, болалар кечалари, кўрик танловлар, болалар ишларининг кўргазмалари ва бошқалар.

Тўгарак кўринишдаги формаларга: турли фанларга оид бўлган тўгараклар, улар ўз иш куни ва ўқув соатига эга. Тўгарак қатъий тартиб асосида амалга оширилади. Тўгаракдаги топшириқлар батартиб бажарилиши лозим.

Индивидуал кўринишдаги формаларга: Бу формада ўқувчининг қобилиятларини ривожлантиришга ёрдам беради. Бу ишда синфдан ташқари ўқиш катта аҳамиятга эга. Ҳар бир синф учун махсус дастур бўлади, унда ўқувчи нимани ўқиши, нимани ўрганиши, ўрганганларини қай тариха идрок этишини ўқитувчи билиш керак. Шунинг учун ўқитувчининг синфдан ташқари ўқишга раҳбарлик қилиши яхши китобларни тарғиб қилиши, ўқувчиларда ўқиган, ўрганган билимларини тўғри, чуқур идрок этишига, ривожланишига ёрдам беради. Индивидуал топшириқларни бажаришда ҳар бир ўқувчининг имконияти ва қизиқиши ҳисобга олинса, ўқувчилардаги қобилиятлар ҳамда истеъдодларни ўсишига ёрдам беради.

Тўгарак машғулотлар асосан фаол ўқувчилар билан бирга олиб борилади. Айрим вақтда паст ўзлаштирувчи ўқувчилар ҳам тўгаракка қатнаши хоҳишини билдирадилар бундай вақтда ўқитувчи бунга қаршилик билдирмаслиги керак ва ўқитувчи бундай вақтда уларнинг қизиқишини ўсишига ҳаракат қилиш керак,

уларга тўғаракда бўлиш учун шароит яратиши керак. Паст ўзлаштирувчи ўқувчилар тўғарак ишларини юритишда албатта қийинчиликлар бўлади. Фан тўғаракларини ташкил этишда, ўқувчиларнинг қизиқишлари, синф машғулотларини давоми эмас эканлигини кўрсатиш, қилинадиган ишлар ва уларнинг мақсадини аниқ кўрсатишдан иборат.

Тўғарак машғулотларида ишнинг асосий мазмуни ўқувчиларни олиб бориладиган ишлар билан таништириш ва тўғаракка бошчилик қилувчини сайлашдан, улар билан тўғаракнинг ҳуқуқ ва бурчлари, иш режасини ишлаб чиқилади. Тўғарак ҳафтада бир марта ўтказиш зарурлиги ва ҳар бир машғулотга 1 соат ажратиш керак. Фан тўғаракларининг ишини ташкил этишни ўқувчиларнинг ўзи амалга оширадилар. Улар ўрганаётган мавзу бўйича барча ахборотларни излаб топиши, маълумотлар йиғиш, моделлар ва расмлар тайёрлаш фан тўғарак машғулотида ўқитувчи эркин муҳит, эркин мулоқотни ташкил этиши, шу билан биргаликда ўқувчиларда фаол фикр алмашиш имконини яратиши керак. Синфдан ташқари машғулотларнинг мавзулари турлича бўлади.

Синфдан ташқари мағулотларда ўқувчиларни мустақил ишлашига шароит яратилади, улар турли масалаларни ечишда, рефератлар тайёрлашда, баҳс-мунозаралар юритишда, дарсликлар ва адабиётлардан фойдаланишда ахборотлар билан ишлаш компетентлиги шакллантирилади.

“Информатика ва ахборот технологиялари” фанидан синфдан ташқари машғулотларни ташкил этишни кўриб чиқишимиз мумкин. Синфдан ташқари машғулотларни ўтказишни 2 қисмга ажратиш мумкин:

1-қисмида ахборотларни ўзлаштиришга қаратилади, яъни назарий ҳамда амалий характерга эга бўлган мустақил ишларга бағишланади. Бу қисмда дарс тугаши билан ўқувчиларга назарий маълумотларни ўрганиш бўйича вазифалар берилади ва ўқувчилар мавзу доирасидаги ахборотларни қўшимча адабиётлардан, дарсликлардан, интернетдан излаб топишади.

2-қисмида эса мураккаб ёки қизиқарли топшириқларни бажаришга қаратилади. Бу қисмдаги машғулотлар мактабдаги оддий ўқитиш формасидан интерфаол ўқитиш методига ўтиш учун қулайлик яратади. Ахборот технологиялари дарсларида синфдан ташқари машғулотларни ўтказишда асосан ўрганиш методикасидан ва муаммоли ўқитиш методикасидан фойдаланилади.

Синфдан ташқари ишларни ташкил этиш ва ўтказишда тарбиячининг энг муҳим вазифаси ўқувчиларни ўқув вазифаларини ҳал этишга ўргатишдан иборатдир. Бунинг учун ҳаракат усулларини тўғри танлашдан, ўз хатти – ҳаракатларига раҳбарлик фаолиятини назорат қилишдан, мустақил иш кўникмаларини бошқа муҳим ҳаётий вазиятларга ўтказишдан келиб чиқишдан иборат эканлигини назарда тутиш лозим. Умуман, синфдан ва мактабдан ташқари ташкил қилинган ишлар ўқувчилар ҳаётидаги тарбиявий фаолиятни тўлдиреди. Уларнинг дунёқараши тўғри шаклланишига ва ахлоқий камол топишига кўмаклашади.

АДАБИЁТЛАР: (REFERENCES)

1. Математикадан тўғарак машғулотлари ва уни ўтказиш методикаси. Артухметова Мукаддас Ходмиатовна
2. Р.Мавлонова, Б.Нормуродова “Тарбиявий ишлар методикаси” Ўқув қўлланма. Т., 2010 йил
3. . Р.Мавлонова, О.Тўраева, К.Холиқбердиев. «Педагогика»Т., «Ўқитувчи» 2002 йил.
4. <https://uzsmart.uz/library/view/39888.html>

EFFECTIVENESS OF OZONE THERAPY IN PATIENTS WITH PRIMARY ARTERIAL HYPERTENSION AND ORAL CANDIDIOSIS

Iskandarova Adiba Ikhtiyorovna

Urgench branch of Tashkent Medical Academy

E-mail: murad_med@mail.ru

In patients with comorbidity often have a variety of lesions of the oral cavity resistant to conventional therapy. One of such problems is the oral candidiasis in patients with removable dentures. We studied the efficiency of ozone therapy in patients with concomitant diseases (arterial hypertension) and the presence of dentures. It is established that ozone therapy as an additional therapeutic measure has potentiating the antifungal effect.

Regional features of microhemodynamics of periodontal tissues and oral organs in patients with primary arterial hypertension (PAH) can lead to various disorders in the state of homeostasis of the oral cavity. Often, patients in this group have therapy-resistant forms of candidiasis. In addition, the issue of the features of the functioning of orthopedic structures in patients with PAH remains unclear. This issue is of particular relevance due to the high prevalence of PAH in the population.

Purpose of the work: evaluation of the effectiveness of ozone therapy in the treatment of oral candidiasis in patients with PAH, elucidation of the features of the functioning of existing prostheses in patients with PAH.

Materials and methods. To assess the state of existing orthopedic structures, we compared the results of a clinical examination in two groups of patients - control (normal) and main (PAH). Each group consisted of 15 people, approximately equal in number of both sexes, aged 30 to 60 years.

Patients in both groups received conventional therapy for candidiasis, Voc 86

Young Scientists for Medicine: Proceedings of the XVI Scientific Conference of Young Scientists and Specialists new group, as an addition to traditional treatment, ozone therapy procedures were used at intervals of 1 time per day for 15 days.

To study the state of existing non-removable orthopedic structures, we analyzed the state of the hygienic status of non-removable structures.

The ozone therapy procedure consisted in rinsing the oral cavity with 200 ml of saline for 2 min, saturated with ozone at a concentration of 3–5 mg/l.

Physiological saline was ozonated using a medical ozone therapeutic unit " Medozons BM AOT-01-ARZ-01". Water is saturated with ozone within 8-10 hours

Microbiological control was carried out at the stages of treatment.

Results. The data given in the table allow us to characterize the hygienic condition of the existing non-removable structures in the control group as approaching good and satisfactory; in the PAH group, it is characterized as satisfactory and unsatisfactory. The resulting data are shown in Table 1 .

Table 1

Assessment of the state of removable oral dentures in the control and main groups		
Evaluation criterion	Main (n-15)	Control (n-15)
Infiltration of the surface of the prosthesis with microbial plaque from 0 to 25%	38%	58%
Infiltration of the surface of the prosthesis with microbial plaque from 25% to 50%	53%	31%
Infiltration of the surface of the prosthesis with microbial plaque from 50% or more	18%	11%
Changing the color of the teeth and the base of the prosthesis	67%	54%
The presence of relining of the prosthesis	53%	21%
Presence of restored denture fractures	32%	19%
Presence of odor	34%	23%
The average period of use of the prosthesis	2 -2.5 years	3.5 - 4 years
Satisfaction with the existing prosthesis	34%	76%

Table 2 presents the data of microbiological studies of *C.albicans* in the main and control groups after 5, 10 and 15 days of treatment.

table 2

C. albicans contamination in the oral cavity of the main and control groups and normal			
Group	Candida (5 days)	Candida (10 days)	Candida (15 days)
Main	104 cfu/ml	103 cfu/ml	102 cfu/ml
Control	106 cfu/ml	104 cfu/ml	103 cfu/ml

On the 5th day in the main group there was a decrease in the contamination of *C. albicans* oral cavity up to 104 CFU / ml, in the control group, the value of contamination is not from -has changed . On the 10th day, the downward trend in the main group remained, and The contamination value was 103 CFU/ml. In the control group on the 10th day of therapy for the first time there was a significant decrease in contamination to 104 CFU / ml. The most obvious difference was determined by us on the 15th day of ozone therapy. By-the contamination factors reached the norm and amounted to 102 CFU/ml. In the main group to end of treatment, this indicator did not reach the normal value and amounted to 103 CFU/ml. Findings. Thus, we found that the use of medical ozone in oral candidiasis in patients with PAH leads to both an improvement in hygienic state of existing prostheses, and to a pronounced antimycotic effect - that. Given the complex effect of ozone therapy , it can be argued that ozone therapy as an additional therapeutic measure has a potentiating antimycotic -sky effect.

LITERATURE: (REFERENCES)

1. Bezrukova I.V., Grudyanov A.I. The use of medical ozone in dentistry // Dentistry. - 2000. - No. 2. - S. 61-63.
2. Redinova T.L., Zlobina O.A. The frequency of candidiasis of the oral mucosa and the effectiveness of its treatment in patients with diabetes mellitus // Dentistry. - 2001. - No. 3. - S. 20-23.

3. Dzgoeva D.K., Zoloev R.V. The use of ozone therapy for the treatment of candidiasis of the oral mucosa in patients with a common chronic disease // Bulletin of new medical technologies. - 2012. T. 19. - No. 4. - S. 35-36.

4. Lebedenko I.Yu., Khetagurov S.K. Functional state of the dentoalveolar system in persons with essential arterial hypertension // Russian Dental Journal. - 2006. - No. 3. - S. 1-8.

**BAHODIR QOBUL ASARLARIDAGI PERSONAJLAR MULOQOTIDA
KOMMUNIKATIV VAZIYATNI YUZAGA KELTIRUVCHI BIRLIKLAR.
DISKURSIV YONDASHUV**

Anvarova Mohinur Feruz qizi

Samarqand davlat universiteti

Lingvistika : o‘zbek tili II kurs

magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada personajlarning muloqot jarayonida kommunikatsiyaning qanday yuzaga chiqishi, ular qanday birliklardan foydalanganligi, kommunikativ strategiyaning qanday tuzilganligi haqida hamda qissadagi semantik ma’noviy qismlarni metaforik usulda yasalgan o‘rinlari va ularning qanday sema hosil qilishi haqida fikrlar keltirildi

Kalit so‘zlar: diskurs, pragmatik yondashuv, personaj, kommunikatsiya, muloqot, birlik, vaziyat, metafora, sema, likgvomadaniy, asl ma’no, lingvistik an’ana, ijtimoiy qiyofa, ichki sema, strategiya.

ABSTRACT

In this article, thoughts are given about how dialogue occurs during the communication process of the characters, what units they use, how communicative strategy is structured, and the places of the semantic meaning parts in the story are made in metaphorical way and how they create a seme.

Key words: discourse, semantics, analysis, approach, pragmatic, approach, karakter, communication, dialogue, unity, situation, metaphor, seme, linguacultural, original meaning, linguistic tradition, social image, internal seme, strategy.

Insoniyat muloqotga kirishar ekan, albatta undan biron maqsadni ko‘zlaydi. Semantikada diskurs tushunchasining qo‘llanilishi yanada murakkabroq. Diskurs semantikasi - bu intellektual tadqiqotning muayyan sohalarida lug‘atdan qanday foydalanishimizni tahlil qilish. Bu tahlil til va tuzilish o‘rtasidagi bog‘liqlikni, masalan, gap va u mavjud bo‘lgan kengroq kontekst o‘rtasidagi munosabatni o‘rganadi. Bunga misol sifatida gapda olmoshning qo‘llanilishini keltirish mumkin, o‘quvchi yoki tinglovchi uni faqat bog‘langan holda tushunishi mumkin.[1]

Zamonaviy yondashuvlar nuqtai nazaridan, diskurs murakkab kommunikativ hodisa bo‘lib, matnga qo‘shimcha ravishda matnni tushunish uchun zarur bo‘lgan qo‘shimcha lingvistik omillarni (fikrlar, dunyo haqidagi bilimlar, qabul qiluvchining maqsadlari, munosabatlari) o‘z ichiga oladi. "Diskurs" atamasi lingvistika sohasida ham juda ko‘p qo‘llaniladigan atamalardan biriga aylangan. Tarixiy jihatdan bu atama birinchi marta amerikalik tilshunos Z. Xarrisning 1952 yilda nashr etilgan "Diskur tahlili" deb nomlangan maqolasida ishlatilgan. "Diskurs" atamasining to‘liq ko‘lami so‘nggi yigirma yil ichida tilshunoslikda ommalashib bordi. Tilshunos olim A.Pardaev talqinicha, diskurs bu so‘zlovchi va tinglovchining o‘zaro fikr almashish, bir-biriga ta‘sir ko‘rsatish maqsadida lisoniy va nolisoniy vositalardan o‘zlari eng samarali deb hisoblagan shakl va turda amaliy foydalanish jarayoni hisoblanadi. Diskurs bu – jarayon, insoniy faoliyat turi. U lisoniy va yuzlab nolisoniy omillarning mushtarak shaklda bir maqsad yo‘lida voqelanishidir. Boshqa bir manbada diskurs lotincha “discursus” - muhokama so‘zi dan olingan bo‘lib, hissiy bevosita, intuitiv, ya‘ni muhokama talab bilimdan farqli o‘laroq, muhokama orqali vosita bilan hosil qilinadigan mantiqiy dalil - isbotli bilim demakdir. Sodaroq qilib aytganda, bu ta‘rifda diskursning muhokama qilish, suhbat qilish ma‘nosi ilgari suriladi.

Muloqot mavjud ekan unda kommunikatsiv vaziyat ham mavjud bo‘ladi va bunda, albatta, kommunikativ strategiya bo‘lishi kerak hisoblanadi. Kommunikativ strategiya esa birinchi navbatda diskursning asosiy komponentlaridandir. Ma‘lumki ,

diskursda obyektning u yoki bu xususiyatigina emas, subyektning kommunikativ maqsadi ham ifodalanadi. O‘rta asrlarda kommunikativ intensiya falsafiy tushuncha sifatida paydo bo‘lib, maqsad, niyat, mo‘ljallanish ma’nolarini anglatgan . [2: 523]

"Diskurs - bu keng tarixiy ma’nolarni yetkazish uchun tilning ijtimoiy jihatdan qo‘llanilishi. Bu qo‘llanilishining ijtimoiy sharoitlari, kim va qanday sharoitlarda qo‘llanayotgani bilan belgilanadigan tildir. Til hech qachon "neytral" bo‘lolmaydi, chunki u bizning shaxsiy va ijtimoiy dunyolarimizni bog‘lashga xizmat qiladi. " [3].

Adabiyotda diskursning ahamiyati. Badiiy asar tili orqali kommunikatsiyaga diskursiv yondashuv. Har qanday turdagi nutq inson xatti-harakati va shakllanishining eng muhim elementlaridan biridir. Miyaning fikrlarni so‘zlarga aylantirishi va, albatta, muloqot miyani qanday shakllantirishi bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar o‘tkazildi. Ko‘pgina tadqiqotlar turli tillarda so‘zlashuvchilar tushunchalarni turlicha tushunishlariga qaratilgan. Shunday qilib, nutqning yaratilishi va tarqalishi inson zotining abadiyligi uchun eng muhim ahamiyatga ega. Adabiyot nutqni saqlash va dunyoni tushunishning yangi usullarini yaratishning asosiy usullaridan biridir. Boshqa madaniyatlar va boshqa davrlardagi badiiy diskurs namunalarni o‘qish orqali biz ularning mualliflari qanday fikrda ekanligini yaxshiroq tushuna olamiz. Darhaqiqat, o‘zimizning go‘zal madaniyatlarimizdan adabiyotlarni o‘qish bizning fikrlash va o‘zaro ta’sir qilish usullarini yaxshiroq ta’kidlashi mumkin. Har bir yaratilgan adabiyot asari diskurs namunasi bo‘lganligi sababli, badiiy diskursni tushunishimiz adabiyotni tushunishimiz uchun juda muhimdir. [4]

So‘z qo‘llash va undan foydalanishni san’at darajasiga ko‘tara olgan ijodkorlardan biri Bahodir Qobuldir. Adib badiiy nutqining obrazlilikini, tasviriyligini hamda ta’sirchanligini oshirish uchun hamda ayni damda kommunikatsiyani yuzaga chiqarish maqsadida tilning turli tasviriy vositalaridan keng foydalangan. Yozuvchi hikoyalari tilini bezashda ko‘chimning metafora, metonimiya kabi turlaridan mohirona foydalanib, o‘zining betakror uslubini yaratdi. Bahodir Qobulga hos lingvistik mahoratni belgilashda mazkur jihat o‘ta muhim va dolzarb hisoblanadi.

Jahon tilshunosligida ko‘chma ma’no hosil qiluvchi hodisalar bir necha turga bo‘lib o‘rganiladi. Jumladan, fransuz tilshunosi J. Maruzo ko‘chma ma’nolarni metafora, metonimiya, sinekdoxaga ajratadi. Rus tilshunoslari A. A. Reformatskiy hamda D. N. Shmelev ko‘chma ma’no hosil qiluvchi hodisalarni to‘rt guruhga bo‘lganlar, yani J. Maruzodan farqli ravishda funksiyadoshlik hodisasini qayd etadilar. [5]

Zero, metaforalar yozuvchining individual uslubini, asar badiiyatini ta’minlovchi muhim tasviriy vositadir. Shu bois biz Bahodir Qobul hikoyalarida qo‘llangan metanimiyalarning personajlar nutqidagi kommunikativ vaziyatning yuzaga chiqish jarayonidagi rolini ham tahlil qilamiz.

Asarda metanimiyalarning qo‘llanilishi orqali qahramonlar nutqining qay tarzda ifodalanishi, ijtimoiy kelib chiqishi, xarakteridagi ijobiylik va salbiylikni baholashda, fiziologik holatni tasvirlashda, personajlarning tashqi qiyofasi, intim-ruhiy holatlarini tasvirlashda, qahramonlar nutqini individuallashtirishda mohirona foydalangan. Masalan: - Joyiga qo‘y deya pman, Sariq oshkadi.

Ushbu misolda nutiqy vaziyatni yuzaga keltirish predmeti, kommunikatsiya hosil qilivchi birlik sifatida sariq oshkadi so‘zshaklini olishimiz mumkin. Keltirilgan jumlada oshkadi leksemasi o‘zining genetik semasini shaxsga ko‘chiradi va shu bilan ko‘chma ma’no hosil qiladi. Oshkadi leksemasi quyidagi semem strukturaga ega:

oshkadi – a) poliz ekini; b) shaxsning tashqi qiyofasini ifodalaydi; v) shevaga hos so‘z (adabiy tilda oshqovoq); g) usti sariq, urug‘li narsa.

Bunda a,v va g semalar oshkadi leksemasining genetik semalari hisoblanadi. Yuqoridagi kontekstda b sema ancha boshqacha ma’no kasb etadi. Bunda ko‘chma ma’no hosil bo‘lyapti va bu ma’no badiiy mazmunniifodalashga xizmat qilyapti. Yozuvchi bolakayning obrazini individuallashtirishda oshkadi leksemasining tashqi xususiyatlari bilan qahramon qiyofasini ochib berishga harakat qilingan. Qissada qahramon bola sariqdan kelgan bolakay bo‘ladi va bu misolda uni opasi shunday ataydi. Bundan tashqari yana bir o‘rinda uning otasi ham uni shunga yaqin laqab bilan chaqiradi: - Mana Sariqbola, sizga , - dedilar otam galife shimlarining o‘ng

cho‘ntagidan ikkita yigirma tiyinlik oq tanga va bitta yashil uch so‘mlik va ikkita sariq bir so‘mliklarni olib.

Kommunikatsiyani yuzaga keltirish uchun yozuvchi ba‘zan shunday ma‘no ko‘chish holatlaridan foydalanganiki, ular so‘z genetik xususiyatidan kelib chiqqan holda ba‘zan o‘sha asl semaga zid ravishda sema hosil qiladi. Asardan quyidagini misol qilib keltiramiz: Qishloq ko‘chasidan chiqishimiz bilan Bozorjoyning yalang maydoni, maydonning bir chetida turgan ikkita avtobusning **qorasi**, ularning qizil chiroqlari ko‘zga tashlandi. Gapdagi avtobusning qorasi birikmasidagi qora so‘zi asl ma‘nosini avtoullovning harakati natijasida kelib chiqadigan xususiyatga ko‘chiradi. Bunda qora semasini quyidagicha semem qurililishga – ma‘noviy turlikka ega deyish mumkin: qora- rang; qora- sovuqlik ramzi.

Biroq buyerda har ikkala semadan ham foydalanilmagan, ya‘ni qora so‘zining sovuqlik ma‘nosi yoki aynan rang ma‘nosi anglanishi uchun ishlatilmagan. Aksincha, bu yerda ijobiy semasi yuzaga chiqqan. Ya‘ni yo‘lovchilar ulovdan qolib ketmasliklarining bir signali sifatida qo‘llanilgan. Yana bir tomoni bor-ki, qora semasi voqelik jarayonida oq leksemasiga antonim semani hosil qilgan. Chunki, odatda yo‘l yurayotganlarga, yoki uzoq yo‘lga otlanganlarga oq yo‘l birikmasi qo‘llanilgan. Ushbu misol keyinchalik muloqot jarayonini vujudga keltirishda nutqiy kommunikativlikning vujudiga misol bo‘ladi.

Umuman olganda, yozuvchi qissa davomida suhbat maqsadini amalga oshirish uchun turli strategiyalarni qo‘llaydi. Bunda kommunikatsiya vaziyatini keltirib chiqarish uchun personaj diskursda turli lisoniy vositalar, nutqiy kombinatsiyalarni qo‘llaydi. Muloqotda qo‘llaniluvchiverbal va novrbal vositalar, turli taktikalar, kombinasiyalar bir umumiy maqsadga – so‘zlovchi kommunikativ maqsadining amalga oshishiga xizmat qiladi. Asarda lingvostilistik vositalarning tanlanishi, illokutiv aktning yuzaga chiqishi, ya‘ni so‘zlovchi nutqiga xos kommunikativniyatning implitsit yoki eksplitsit ifodalanishi subyektning maqsadli harakatiga bog‘liq. Shu asosda subyekt diskurs strategiyasini - suhbat maqsadini qanday amalga oshirish usulini ham belgilab oladi. Misol uchun quyidagi gapga e‘tibor bering:

1. - Bu yaxshi emas, ena jamni bilish farz, ota jamni bilish qarz, - dedilar o‘zlariga o‘zlari.

Ushbu jumladan oldingi gapda Katta ena talabalardan qayerdanligini, kimlardanligini surishtiradi. Urug‘ini so‘raganda ko‘pchiligi aytmaydi. Bundan ena ranjiydi va yuqorida keltirilgan misoldagi bu yaxshi emas birligi orqali qanchalar hafa bo‘lganligini bildiradi. Mana shu birlikka personajlar nutqida nutqiy kommunikativlikni vujudga keltiruvchi birlik sifatida qarash mumkin. Keyingi misolda esa aynan shu nutqiy vaziyat davom etadi va javob qaytariladi.

-Ena, biz odamlarni urug‘larini emas, shevalardagi o‘ziga xos jonli so‘zlarni yig‘amiz. Urug‘chilik davrlari o‘tib ketgan, - dedi, sumagi itdek oriqlar va bir joyda turolmaydigan, tinmay qilpillaydigan o‘qituvchi.

Keyingi misolga e‘tibor bering:

2 -Taradduding-ku yaxshi, lekin qilayotgan ishing podayotoqda ko‘zga chiroyli ko‘ringan tezakni bir chekkadan ho‘li quruq terishga o‘xshaydi.

Jumladagi taradduding-ku yaxshi hamda lekin qilayotgan ishing birliklari orqali personaj tomonidan undan oldingi nutqdagi vaziyatga norozilik kayfiyati seziladi. Ushbu birliklar kommunikativlikni yuzaga keltirar ekan, personajlarning ayni damdagi holatini ifodalashga ko‘maklashadi.

3. Tezakniyam toza-notozasi bo‘ladi bo‘ladi. Qumaloq, qiy nima, tezak, tappi, chalma nimaligini bilmaysan-u, go‘ngdan nurini ajratolmaysan-u yana til bilan o‘ynashasanmi?

Misoldagi –u yuklamasi va –mi affiksi kommunikativ vaziyatni yuzaga keltirayotganining guvohi bo‘lamiz.

4.Ko‘kayingda yo‘q, dilingga solinmagan ish to‘g‘risida gapitish odamni eshaklikka yaqinlashtiradi, degan burung‘ilar kitobida, - dedilar mijjalari qilt etmay, dabdurustdan. [Bahodir Qobul “Ena shamol” 3- 46 b.]Gapdagi iboraga teng keladigan Ko‘kayingda yo‘q, dilingga solinmagan ish birikmasi orqali biz aytayotgan vaziyat yuzaga keladi.

5Endi eshit. Sen aytayotgan shevani ko‘chada ko‘ringanni to‘xtatib, yozib olding ham deylik. Bu gaplarni kim ishlatadi deb yozasan?

6. Bilsang bola, san qidirib yurgan gap – so‘zlar o‘sha elning eng qimmat narsasi – qalbi.[Bahodir Qobul “ Ena shamol ” 3- 46 b.]

5-gapdagi endi eshit birlig(gapi)i bundan keyin vujudga kelayotgan kommunikativ vaziyatni, personaj nutqining naqadar muhimligini, unga diqqat qilinishi kerakligini bildirishga xizmat qiladi. 6-gapdagi bilsang bola birligi orqali esa bir nimani bilish-bilmaslik birlamchi emas, ikkilamchi vazifaga aylanadi. Birlamchi vazifada esa uning kesatiq ma’nosi anlashadi.

7– Sapiyaxon, aytingchi, Toshkentda tuqqan onasini nima deyishadi? – Opa. [Bahodir Qobul “ Ena shamol ” 3- 46 b.]

Misolda Sapiyaxon aytingchi birligi orqali nafaqat berilayotgan savolning javobi kutiladi, balki shu savol javobining savol beruvchiga ma’lum ekanligini ham bildiradi. Kommunikativ vazifa shundan iborat-ki, bunda savol – javobda qatnashayotgan ikki personajdan tashqari bo‘lgan uchinchi tomondagilar uchun, ayni damda birinchi – savol beruvchi shaxs tomonidan aytilayotgan mavzuning savolga aloqadorligi va faqat aloqador bo‘libgina qolmasdan ayni tasdig‘i ekanligidir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkin-ki, yuqorida keltirilgan misollardagi birliklarning barchasi(ba’zi o‘rinlarda birlik o‘rniga so‘z yoki so‘zshakllar ham keltirilgan) personajlarning nutqida kommunikativ vaziyatni yuzaga keltirgan. Ularning barchasi pragmatik tomondan tahlil qilinganda, diskurs uchun muhim bo‘ladigan elementlarni shakllantirgan va maqsadga (personaj nutqining maqsadi) erishilgan bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. <https://www.supersummary.com/discourse-in-literature-definitionexamples/#discourse-outside-of-literature>

2. Стариченок В. Д. Большой лингвистический словарь.-Ростов-на-Дону: «Феникс», 2008 –С.523
3. Genri va Tator 2002
4. <https://literarydevices.com/discours>
5. Сафаров Ш. Прагмалингвистика.-Т.:Узбекистон миллий энциклопедияси 2008
6. Bahodir Qobul “Ena shamol ” 3- 46 b.

ONLINE STORES AND THEIR DEVELOPMENT STRATEGIES

Axmadvov Og‘abek Otabek o‘g‘li

TUIT (105-21 group master)

ABSTRACT

The Internet provides retailers with potentially powerful opportunities to boost sales, increase market share, and generate new business through new services. One of the challenging questions that retailers are facing in that respect is how to organize the logistic fulfillment processes during and after the transaction has taken place. Based on a survey of 55 online retailers (both traditional and Internet-only) this paper investigates the distribution strategies of these different retailer types. This includes the use of infrastructure not particularly designed for delivery to Internet customers like stores and store warehouses, the logistics outsourcing strategy and the company’s choice of delivery area. The independent variables studied are the delivery lead times offered to customers, the assortment choice, the number of Internet customer orders and the company type (traditional retailer or not). It is argued and demonstrated that the distribution channel for Internet customers should be integrated with existing operations, but for larger Internet order volumes, traditional retailers should switch to direct-delivery distribution centers. The outsourcing and delivery area decision appear to be mainly determined by the complexity of the assortment. Index Terms— Distribution, e-commerce, empirical research, retail, strategy.

THE INTERNET

Is becoming increasingly important as a new sales channel. Currently, the Internet is only responsible for a minor segment of the \$2.2 trillion retail market. This segment is, however, projected to grow 50 times faster than in-store shopping. In May 2000, The Gartner Group stated that consumer purchases via the Internet were worth \$20 billion in 1999 and predicted a rise to \$147 billion retail in 2003. The predictions of

the different marketing research organizations are, however, far apart. One year earlier, Forrester Research, for example, estimated business-to-consumer (BtC) Internet sales much lower and predicted a worldwide turnover of \$3.2 billion via the Internet in 2003. What they have in common is the prediction of the fast growth of BtC e-commerce transactions. According to a Taylor Nelson Sofres study of 32 000 people in 27 industrialized countries, about 27% of the people are online. Ten percent of the net surfers shop online in a month. Four types of companies that sell online to consumers can be distinguished. 1) Product manufacturers, such as Dell (computers), Unilever (cosmetics, products with high added value), Numico (food additives), BOL (books, media). Direct sales to customers, without using stock-keeping intermediaries, are still not very common for manufacturers. In order to investigate good potential choices for an Internet company 's distribution strategy, we will work out the research model presented in Section II in more detail. The dependent variable in the research model is the distribution strategy, which is split in three different subconstructs—distribution channel, outsourcing strategy, and delivery area. One indicator only measures the subconstruct “distribution channel,” namely the use of one or more direct delivery warehouse. It has value 0 if no such warehouse is used and 1 if one or more such warehouses are used for picking and distributing orders to Internet customers. The indicator “transport in-house” (0=transport outsourced, 1=transport in-house) measures the outsourcing strategy. Delivery area is measured by one binary indicator, namely local/regional shipment (delivery area=0), and national/international shipment (delivery area=1). From this overview, we see that most online retail companies in the sample can be found in the U.S., U.K., The Netherlands, and Germany. Most companies are active in “food” (i.e., supermarket-like products). Traditional and web-only retailers are both represented well within the sample, as well as both distribution channel types.

CONCLUSION

In this paper, we have formulated a research model for the relation between the customer service, the company 's internal organizational complexity and the existence

of a traditional distribution channel on one hand and choices for the company’s distribution strategy on the other hand. Three indicators for three different subconstructs (the distribution channel, the outsourcing strategy, and the delivery area) measure the distribution strategy. In order to investigate the validity of the model sketched in Fig. 1, hypotheses were formulated, which were tested on a small sample of 55 online retailers. For the independent constructs Service level, Internal operational complexity and Existence of a traditional distribution channel, 5 binary indicators were used, four of which appeared to have significant association with the dependent variables. Also the dependent indicators were measured as binary variables. We can conclude that a positive association between service level, internal operational complexity, existence of a traditional distribution channel and the distribution strategy could be established. This means that companies with complex assortments tend to keep the transport planning in-house [hypothesis 1(a)] and deliver on a local/regional scale [hypothesis 1(b)]. In case the online retailers have short delivery lead-times, they also mostly deliver locally.

REFERENCES:

- [1] R. Benjamin and R. Wigand, “Electronic markets and virtual value chains on the information superhighway, ” Sloan Manage.Rev., pp. 62 –72, Winter 1995.
- [2] J. Coyle, E. Bardi, and C. J. Langley, *The Management of Business Logistics*. Minneapolis, MN: West, 1996.
- [3] M. B. M. De Koster, “Distribution structures for food home shopping, ” *Int. J. Phys. Distrib. Logist. Manage.*, vol. 32, no. 5, pp. 362 –380, 2002.

MATEMATIKA DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Aytbaeva Gawxar

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Nukus shahri
49-sonli maktabning matematika fani o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada matematika darslarida innovatsion texnologiyalar, axborot kommunikatsion texnologiyalari va dasturiy vositalari haqida so‘z yuritiladi. Shuningdek, matematika darslarida axborot kommunikatsion texnologiyalaridan samarali foydalanish usullari haqida tuxtab o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: Innovatsion texnologiyalar, axborot kommunikatsion texnologiyalar, multimedia, MS Office dasturlar paketi, Excel, dasturi vositalar.

Ta’lim jarayoni samaradorligini oshirish, ta’lim oluvchilarning mustahkam nazariy bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish, ularni kasbiy mahoratga aylanishini ta’minlash maqsadida o‘quv-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyadan foydalanish davr taqozosi hamda ijtimoiy zaruriyat sifatida kun tartibiga qo‘yilmoqda.

Ta’limni rivojlantirish, uning samaradorligini oshirish yo‘llari izlanmoqda, ta’lim-tarbiya jarayonida yangi axborot texnologiyalarini joriy etish masalasi ommalashmoqda. Shuning uchun ham axborot texnologiyalarining taraqqiyotimizning asosiy tarmoqlaridan biri bo‘lgan ta’lim jarayonining jadal rivojlanib borishida o‘rni va samaradorligi beqiyosdir. Chunki axborot texnologiyalarining zamonaviy vositalari ta’lim jarayonining sifati va samaradoligini oshirish jarayonida uning barcha imkoniyatlari va tashkillashtirish usullarini butunlay o‘zgartirib yubordi. Shu sababli bugungi kunda barchamiz o‘qitish tizimida «ilg‘or pedagogik texnologiyalar» yoki «innovatsion texnologiyalar» atamasini ishlata boshladik.

Hozir kunda umumta'lim muassasalari zamonaviy kompyuter va axborot texnologiyalari vositalari bilan jihozlanmoqda. Bu esa, o'qituvchi-pedagoglarning o'z mehnati faoliyatiga yangicha yondashuvini, dars berish jarayonida zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan samarali foydalanish zarurligini talab etadi. O'quv jarayonida innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi, o'qituvchilarning zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish malaka va ko'nikmalarini shakllantirish bilan birga ularning dars jarayonidagi o'rni, vazifalari va rolini o'zgartiradi. Shu bilan birga innovatsion texnologiyalar ta'lim tizimiga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarining zamonaviy metodlarini, usullarini va dasturiy vositalarini tatbiq etish bo'yicha yanada kengroq imkoniyatlarni yaratib bermoqda.

Umumta'lim maktablarida matematika fanini o'qitish jarayonida juda katta miqdordagi axborotlarni to'plash, o'zlashtirish, qayta ishlash, o'z o'rnida qo'llay olish va uzatish muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun unda an'anaviy usullar bilan birga innovatsion texnologiyalardan, shu jumladan axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish zaruriyati paydo bo'ladi. Axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanib o'qitish jarayonini qiziqarli olib borish, har bir talabaga individual yondashish imkonini beradi. Axborot texnologiyalari vositalari orqali o'qituvchi va o'quvchilar matematika faniga doir juda ko'p miqdordagi axborotlarni olish va o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Matematika fanini o'qitish samaradorligini ta'minlash maqsadida innovatsion texnologiyalarni joriy qilish, darslarni yangi interfaol usul va axborot texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda o'tkazish, jumladan, multimedia, masofadan o'qitish, Internet texnologiyalaridan foydalanish, kompyuterlashtirilgan anjumanlar o'tkazish, multimediali elektron qo'llanma va darsliklarni yaratish va ulardan darslarda bevosita foydalanish o'z samarasini beradi.

Hozirgi vaqtda o'quv jarayonining barcha jabhalarida, shu jumladan matematika fanini o'qitish jarayonida elektron o'quv adabiyotlarini qo'llash, ko'plab axborot va kommunikatsion texnologiyalarining, shu jumladan dasturiy jihozlash vositalarining keng imkoniyatlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Dasturiy jihozlash vositalari – amaliy dasturiy jihozlar bo‘lib, ular o‘qitish jarayonining barcha sohalarida dasturiy tizimlarni yaratish, tayyorlash, tashkiliy materiallarni va ma’lumotlarni jamlash, grafik yoki animasiyalarni qo‘shish va namoyish uchun mo‘ljallangan. Matematika fanini o‘qitishda multimedia texnologiyalaridan foydalanishda darsni tashkil etishning turli uslublari va texnologiyalaridan foydalanish kerak bo‘ladi. Buning uchun o‘quvchilarning o‘quv va kompyuter sinflarida, o‘qitishning texnik vositalari xonasida, uslubiy xonada, kutubxonalarda amaliy shug‘ullanishlarini tashkillashtirish lozim.

Matematika fanini o‘qitishga mo‘ljallangan multimedia darsliklari amaliy va tajribadan o‘tgan bo‘lishi bilan birga, o‘ziga xos xususiyatlarga, bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish uchun foydalaniladigan o‘quv materiallarining tasvirlanish formasiga va ko‘rinishiga bog‘liq bo‘ladi. Ular faqatgina misol va masalalar yechish, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarini bajarish jarayonidagina

emas, balki butun o‘quv jarayonida o‘quvchilarning bilim, malaka va ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilishi lozim. Bunday multimedia o‘quv qo‘llanmalari matematik formulalar va teoremlar isboti tizimidan, mustaqil o‘rganish uchun murakkab nazariy materiallardan tuzilgan bo‘ladi. Dars o‘tish jarayonida slaydlarda axborotlarni istalgan shaklda va ko‘rinishdagi matn, grafika, jadval va diagrammalar shaklida tashkil etish va namoyish qilish mumkin bo‘ladi.

Interfaol multimediali ishlanmalar turli xil axborotlarni - matn, statik va dinamik grafika, video va audio yozuvlarni integratsiyalash imkonini beradi. O‘quvchini dars jarayonida faolroq va diqqatliroq bo‘lishga o‘rgatadi, chunki axborotlar ma’lum bir harakatli amallarga mos javoblar asosida bayon qilinadi.

Shuningdek, MS Office dasturlari matematika darslarini tashkil etishda ko‘rgazmali qurollarni yaratish, jadvalli ma’lumotlar bilan ishlash, materiallarni namoyish ko‘rinishida berish, ma’lumotlar bazasini yaratish imkonini beradi. MS Excel dasturidan foydalanish dars jarayonini axborot texnologiyalari asosida amaliy misol va masalalar asosida tashkil etish uning samaradorligi oshirish, o‘quvchilarni o‘quv materiallarini mukammal o‘zlashtirishi va egallashiga, ularning mazmuni va mohiyatini

uzoq vaqt esda saqlab qolishiga, bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlashiga imkon beradi.

Umumlashtirib aytganda, matematika darslarida innovatsion texnologiyalar va axborot texnologiyalardan foydalanish dars samaradorligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Lekin, darslarida innovatsion texnologiyalar va axborot texnologiyalardan o‘z joyida, o‘z o‘rnida va miyerida foydalanish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). - Toshkent.- Iste’dod jamg‘armasi, 2008
2. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.-T.: “Nihol nashryoti, 2013 yil.

STATE REGULATION OF THE FOOD MARKET

Daminova Ugiloy Mirzakul kizi

1st year doctoral student of the Management

Department of Tashkent State University of Economics

E-mail: daminovaogiloy@gmail.com

ABSTRACT

The article discusses the need for state management of the food market and the levers of its regulation.

Key words: management, regulation of the food market, state regulation, supply and demand.

The development of any industry depends on the proper organization of management and management efficiency. Also, the development and success of management in any area depends on the policy of a particular country where this management operates.

Regulation of the food market is a real process that requires a management system. A special role in the activities of the food market belongs to the state, which is the subject of control and regulation of the country's food market and economic processes in the region. Government authorities control this process in order to prevent the disorderly development of the food market. Any area that is poorly planned and managed can cause irreparable damage. Only a system of state-controlled measures can ensure the long-term correct and effective development of the modern food market.

The development of the market in any country depends, first of all, on the level of efficiency of state policy in this area. Creation of the necessary conditions for the formation and functioning of the state food market and market infrastructure, that is, the creation of a regulatory framework, appropriate organizational and economic

measures for the development of the market as a whole and the implementation of its specific types. measures that create conditions for fair competition between enterprises engaged in the production of food products, regulate the market infrastructure, serve the efficient operation of the food market, the rights of food market entities and support the development of this industry by protecting and guaranteeing its interests.

The development of the food market in the country is determined by the specialization of regions in the development of certain local markets, where the most efficient redistribution of resources is carried out. Therefore, an integrated approach to solving the problems of the food market by regional and national governments in regulating the development of the local food market is of great importance.

The need for state regulation of the food market is justified by the following groups of reasons:

1. Political. The food market occupies an important place in the life of society and the state.

2. Social. This reason is primarily related to agricultural workers who are part of the food market.

3. Features of agricultural production. Food production is associated with natural and climatic conditions, biological cycles, which causes uneven production, seasonal price changes and poses a big risk for producers.

4. Economic. Agricultural producers are less organized than the sugar industry, often grouped into large concerns. In this regard, agricultural producers are experiencing increased pressure from the associated agro-food complex.

Depending on the existing conditions, the state creates its own development strategy, and economic policy is the means of its implementation. It is possible to improve the economic conditions for the operation of agricultural enterprises by ensuring stability in the food market, supporting local agricultural producers, creating opportunities for the reproduction of enterprises while maintaining supply and demand.

Taking into account the current economic conditions, the goals of state regulation of the development of the food market are: providing the population with food products

in accordance with the recommended consumption standards; formation of the optimal composition of agro-industrial production networks; formation of effective market relations.

To support the development of the food market, the regulatory mechanism should include the following interrelated levers:

1. A system of price and credit policy that provides for the support of incomes of commodity producers, the stimulation of local production, and the reduction of the influence of an industrial monopoly that provides the village with material and technical resources.

2. Development of marketing and formation of effective forms of wholesale and retail trade in the consumer market.

3. Expansion and development of market structures and effective market relations

4. Reducing the role of barter and other non-market relations between contractors.

5. State regulation of market relations and the creation of an effective legal framework.⁵

Economic and administrative methods play a key role in the state regulation of the food market. The use of these methods requires the development of regulations in each country. Compliance with the procedures and standards established by the state may be mandatory or recommended depending on the socio-economic situation. Because the market mechanism of self-regulation in agriculture cannot ensure the balance of supply and demand, even with price and income parity with industry. Therefore, government policies will be needed to expand demand and balance it with growing supply.

In general, the regulation of the food market by the state is a reasonable process based on changes related to the need to effectively use the economic and demographic potential of countries. First of all, it is important to assess the demographic structure and production potential of a particular region in government programs aimed at

---

⁵ Нуралиев С. У. Продовольственный рынок: проблемы становления и перспективы развития. Вол-гоград, 2003. С. 280.

developing the national market as a whole. Secondly, it should be recognized that the level of food safety is insufficient for modern requirements. This requires the formation of food reserves and the development of special programs by the regions based on the rules established by the government. Thirdly, the import of food products, on the one hand, is associated with the elimination of the shortage of food products, and on the other hand, with a rational solution to the issue of protecting the interests of local producers.

Measures of state regulation at all levels of government should help ensure that market signals are not distorted and the situation of commodity producers does not worsen, as well as increasing demand for food, that is, the moment. Thanks to competent regulation of the food market, it is possible to achieve the maximum realization of the interests of all participants, and not just one group of the food market.

The above areas of state regulation of the food market are, first of all, in ensuring the proportionality of the regions in the development of the national market as a whole, as well as in providing continuous support to producers in terms of food safety. At the moment, the first task is to feed all segments of the country’s population in accordance with medical standards.

REFERENCES:

1. Нуралиев С. У. Продовольственный рынок: проблемы становления и перспективы развития. Волгоград, 2003. С. 280.
2. Мазур Г. Ф. Стимулирование и его роль в механизме регулирования рыночной экономики / Г. Ф. Мазур // Экономика АПК. – 2016. – № 2 – С. 45
3. “Oziq-ovqat tovarlari bozorida marketing tadqiqotlarini takomillashtirish” PhD darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya. T.: 2011 y. Mamaev B.N.

DISTANCE WORK: CURRENT OCCASIONS AND CHALLENGES

Nurislombek Karimov Ulugbek ugli

Phd researcher, Scientific-research institute “Family and women”

ABSTRACT

Remote work, telework, homeworking or work from home and indeed work from any place: all these words and expressions depict an progressively received hone by organizations around the world. Much appreciated to advancements in data and computer-mediated communication innovations that back inaccessible work and make it conceivable, increasingly companies follow to it to a few degree. The development of this development – a genuine insurgency within the way we work and its items of common sense – stems from the presumption that Distance work can ensure a win-win circumstance for managers and representatives.

The common point of this article is to discover prove for this presumption or contentions to invalidate it. To do that, we look at current patterns and challenges in organizational approaches to inaccessible work as depicted by the writing covering this marvel over the past decade. We are in this way talking about the multifaceted inspirations and downsides to inaccessible work, both from the organizational and the person point of view. Our center addresses the fixings for a effective execution of Distance work and the mental affect of inaccessible work on representatives.

Looking ahead to the long run of inaccessible work, we propose methodologies to relieve its demonstrated dangers and challenges and to improve the numerous benefits it can still cultivate inside organizations.

Key words: remote work, work from home, telework practices, telework management, human resource management

1. INTRODUCTION

Information innovation has been empowering for a whereas presently elective ways to organize work that are challenging conventional administration standards. Advanced organizational structures have begun to supply a suite of choices to meet the developing request for more prominent work adaptability. With the development of the proper devices to back telework, this unused work mode has been quickly extending over the final a few decades. In this manner, individuals of virtual groups are these days progressively locked in in inaccessible work from their person homes or at fawning workplaces to decrease commuting.

One of the catalysts of this genuine development towards more adaptable work courses of action in time and space has been the theory that they would advance way better work-life adjust, the exceedingly sought-after heavenly chalice of workers around the world. The identical for organizations would be more efficiency at any given level.

Scholarly investigate on this organizational marvel has overseen to shed a parcel of light into these particular issues, specifically the significance of inaccessible work on work-life adjust or work-life integration.⁶ The same goes for the affect of telework on the by and large execution of a company. Be that as it may, as Distance work got to be increasingly common, not as it were the benefits but too the threats it involves for both the organizations and the people included have been steadily divulged.

This paper covers a brief outline of telework inquire about and hone, with the trust of giving distant better; much better; higher; stronger; an improved an improved understanding of this modern terms of work hones. Beginning by clarifying its developing notoriety, it at that point surveys a few key discoveries in earlier investigate, touching upon things such as work-life adjust, work fulfillment and organizational recognizable proof.

---

⁶Beauregard, T. A., Basile, K., 2016. Strategies for successful telework: How effective employees manage work/home boundaries. *Strategic HR Review*, 15(3), 106-111.

Variables impelling telework’s development and those holding it back are exceptionally interwoven between the organizational and the person levels. These are unfathomably talked about touching upon a few current issues such as innovation acknowledgment, commerce execution and progression, decreased carbon impression, representative confinement and administrative skillset.

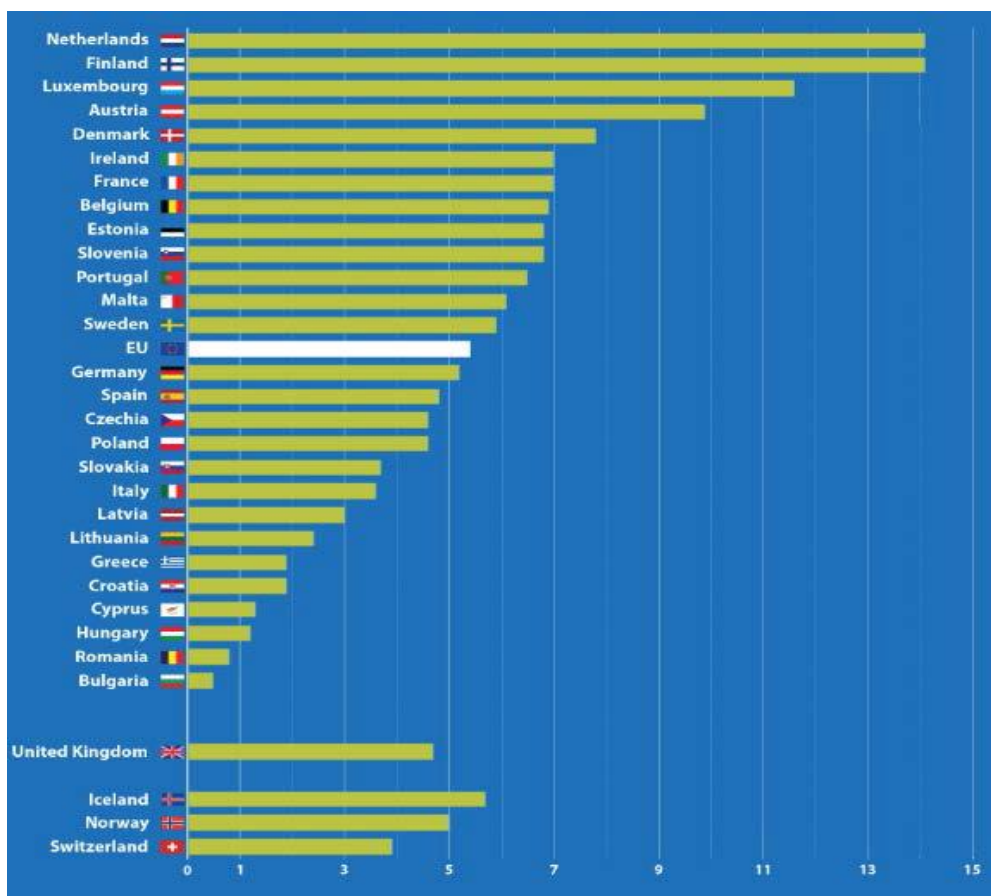
The in general objective of this paper is to look at the status quo and how we as a society built up to it, in arrange to conceivably, from here, begin clearing the way for investigating unused vital issues for long run of telework as a fruitful work hone. These would include information sharing, mental savviness and sanctioning of organizational approaches and hones, particularly within the recently laid out setting of a worldwide widespread driving us to benefit telework.

At long last, our concluding comments set out to incorporate a few suggestions for supervisors at the heart of this technology-enabled work mode, with the trust of making a difference specialists saddle its full potential.

2. DISTANCE WORKING: an omnipresent hone taken to the another level

The official European measurements depicted underneath appear an normal of 5,4% of utilized people within the EU working from home on a normal premise in 2019. All through the final decade, this number has remained consistent, whereas the share of those who some of the time locked in in WFH hones has risen (from 6% in 2009 to around 9% in 2019). Most elevated rates for remote working were enlisted within The Netherlands and Finland (14,1%), whereas the most reduced rates of home-workers were detailed in Bulgaria (0,5%) and Romania (0,8%).

Figure no. 1. Share of utilized people matured 15-64 as a rule working from home within the EU, 2019

Source: (Eurostat, 2020)

In any case, this information will have skyrocketed a year from presently. The COVID-19 related wellbeing emergency has for all intents and purposes unleashed the potential for telework over the globe as of 2020. The numbers of those who have exchanged to teleworking have purportedly taken off inside the past few months, checking a genuine insurgency within the history of Distance work. In case the selection of computerized adaptable working courses of action has in this way distant been consistent and progressive, we are right now seeing an speeding up of this wonder on a scale inconspicuous some time recently. Usually why they think about of inaccessible work has never been more convenient and of more noteworthy significance.

3. Benefits and dangers of distance work: the administrative viewpoint

As the writing appears, distance work offers a tremendous number of benefits from an administrative and HR point of view. The primary one worth highlighting is an increment in worker efficiency when permitted to work from home (WFH) or

remotely. For case, Blossom et al. (2015) report on a WFH test experienced at a Chinese company of 16 000 representatives and coming about in a 13% execution increment. This was due to two primary variables: firstly, workers were able to work more minutes per move on a month to month normal, due basically to less breaks and wiped out days. Besides, being able to work in a calmer, more helpful environment, driven to them being able to center better and in this way perform the next number of comparable errands within the same sum of time.

On the other hand, actualizing Distance work hones too comes with potential dangers and challenges, as there are “smart” but too “dark” sides of telework. For occasion, companies can discover it troublesome to construct a culture that’s tolerating and strong of Distance work, which can be hindering to their maintenance endeavors since it can go as distant as affecting employees’ inspiration and fulfillment. It can be troublesome for an organization to track precisely who is working remotely, when and how, especially when distance work is received more casually. This too brings up an interesting set of administrative issues particular to telework hone, which can as it were be addressed when taking under consideration the by and large organizational setting such as culture, values, control hones etc.

At long last however critically, the commerce affect of telework activities, both great and terrible, can be difficult to degree. This may contribute to organizations shying absent from empowering telework in a maintained way on the off chance that doing so cannot be based on concrete information. Besides, it can increment fear from what writing has categorized as a potential inconvenient impact of inaccessible work: hindering organizational socialization and influencing its cognitive and social components, considered key facilitators of information exchange between teleworkers (and non-teleworkers).⁷

4. Telework for teleworkers: endowments and pitfalls

⁷Raghuram, S., 2010. Teleworker knowledge sharing and the role of altered relational and technological interactions. *Journal of Organizational Behavior*, 31(8), 1061-1085.

Working from home or teleworking has been demonstrated exceptionally advantageous moreover on an individual level, with noteworthy spillovers for the companies permitting their workers to lock in in such homes. Home laborers detailed moved forward work fulfillment, which leads among others to significantly decreased steady loss levels.

On the down side, inaccessible laborers can too be confronting a number of individual and proficient challenges, which in turn can by implication influence the in general prosperity of the company. For occasion, they may battle for presentation and get to to proficient and preparing openings.

Besides, there’s too the hazard that those working exterior the office can ended up socially confined.⁸ This can be respected as a to some degree fringe perspective when it comes to telework from a company’s point of see, but it contains a solid mental affect for the person and the community at expansive.

It has moreover been appeared that there are incredible errors in how representatives survey their work fulfillment and seen work-family adjust levels depending on them being locked in in formal or casual telework courses of action.

Inaccessible work has in fact been demonstrated to bring clear benefits to employees’ work-life adjust, empowering them to adjust their working time to their private and family-related needs. Be that as it may, later ponders propose that the working conditions of specialists in telework courses of action might really influence their:

- Work-life adjust: perhaps counterintuitively, these adaptable work courses of action can too lead to an escalated of work, indeed when it comes to exceedingly independent representatives (circumstance known as the independence catch 22); also, working time designs can be more unpredictable and eccentric for inaccessible laborers, hence complementing absolutely the inverse of work-life adjust.

⁸Charlamps, M., Grant, C., Tramontano, C., Michailidis, E., 2019. Systematically reviewing remote e-workers’ well-being at work: A multidimensional approach. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 28(1), 51-73.

- Wellbeing: due to the strongly utilize of data and communication advances, Distance laborers are indeed more helpless to wellbeing dangers such as tall push and uneasiness levels, weariness, burnout, cerebral pains and eyestrain.

- Execution: virtual presenteeism is an expanding marvel among the digitally-enabled work constrain; whereas it may permit Distance specialists to carry out assignments whereas debilitated, it can too be indeed more negative to their wellbeing and diminish execution.

All of these viewpoints are emphatically associated between them and can influence Distance specialists to diverse degrees. More than ever some time recently, presently is the time to pay additional consideration to all these negative angles that teleworkers are confronting. As the Distance work marvel as a entirety increments, their potential destructive affect is additionally inclined to extend. Organizations and communities have a ethical obligation to battle against need of mindfulness and lack of concern towards these issues that have ended up progressively but too imperceptibly debilitating to present day virtual workspaces.

5. Conclusions

Inaccessible work, work from home or telework, in any case one might call it, this hone is here to remain. Increasingly companies have seen the numbers of their inaccessible specialists increment amid the past a long time and they will as it were proceed to develop due to the dubious setting initiated by the COVID-19 widespread. Beneath these premises, we set out on a travel of finding and gathering all the important knowledge as of now existent within the writing, trusting to contribute to the superior understanding of a omnipresent marvel and its development for the superior within the months and a long time to come

Working out of the conventional office setting brings modern openings and challenges for organizations and people alike. Each angle is connected to the other, in an awfully energetic framework of consistent relationships, inspirations and impacts. The issues underlined in this article propose that companies ought to be both watchful and astute in how they approach, plan, actualize and fine-tune their Distance work

programs. The part of supervisors appears to be of foremost significance when it comes to building social bolster and acknowledgment for Distance working activities, as well as for easing most well-being related dangers for teleworkers. Driving by illustration, setting clear desires, communicating as often as possible, observing and modeling suitable work behaviors, being deliberate in making openings for Distance laborers – here are fair a number of significant ways in which the administrative component can really make a contrast and set a company’s telework hones up for victory.

Indeed in spite of the fact that hone is altogether outpacing investigate within the region of inaccessible work at the minute, it is absolutely the reason why this field of think about ought to thrive more than ever. At times on the off chance that ever have there been more openings to investigate so numerous distinctive roads and go more in profundity with revealing information on a specific subject. The scholarly writing has still small to say on themes such as how to best oversee preparing, advancement and headway openings for inaccessible specialists or how to successfully take into consideration commonsense, mental and administrative viewpoints in driving Distance groups. The current setting not as it were turns essentially any organization into a potential case ponder but it moreover offers the opportunity of looking at Distance work patterns at a worldwide level, possibly giving all the required prove to adjust inaccessible work activities to distinctive countries/cultures.

As companies tenaciously search for better approaches to both use the benefits and reduce the dangers related with inaccessible work, there’s an expanding require for arrangement creators to address Distance work and its suggestions more effectively and concretely. Unused directions ought to be actualized to anticipate these hones from having a negative affect on the consolation, wellbeing and security of teleworkers and incentivize companies in this positive course.

REFERENCES:

1. Beauregard, T. A., Basile, K., 2016. Strategies for successful telework: How effective employees manage work/home boundaries. *Strategic HR Review*, 15(3), 106-111.
2. Charlampous, M., Grant, C., Tramontano, C., Michailidis, E., 2019. Systematically reviewing remote e-workers' well-being at work: A multidimensional approach. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 28(1), 51-73.
3. Eurofund, 2020. Telework and ICT-based mobile work: Flexible working in the digital age.
4. Eurostat, 2020. How usual is it to work from home?
5. Raghuram, S., 2010. Teleworker knowledge sharing and the role of altered relational and technological interactions. *Journal of Organizational Behavior*, 31(8), 1061-1085.

THE ESSENCE OF NONVERBAL COMMUNICATION

Mukhammad Khodjakhonovich Khakimov

Fergana state university Doctor of Philological Sciences,
Professor Fergana, Uzbekistan

Azimjon Latifjon ogli Melikuziev

Master's degree student, Fergana state university

azimjon2797@mail.ru

ABSTRACT

In the article, we analyze nonverbal communication as an important component of linguistics.

KEYWORDS: nonverbal communication, nonverbal means, linguo paradigm, cultural universality, intonation modulation, qualifier, kinetic tool.

Everyone knows how difficult it is to learn a foreign language. How much effort and time you need to spend. But there is one language on earth that is understandable and understandable to everyone - the language of facial expressions and gestures that we use in every moment of our lives. This language is also known as non-verbal communication (verbal - verbal) or sign language. [9, 33] From a scientific point of view, "a gesture is any sign made by the head, hand, body, and expressing emotions or conveying information." "Sign language is a system of signs that is performed through conditional gestures and used in conjunction with or instead of voice speech for linguistic communication. It is used by peoples of primitive culture, as well as in a multilingual environment of advanced culture, in connection with ancient daily rituals, as well as in a state of dumbness.

People control their bodies and know how to hide their feelings, who is good, who is bad, but without exception, everyone fills their speech with gestures. And only when they can't speak because of dumbness, age or illness. Nonverbal language can sometimes express (or conceal) more information and more emotionally than speech. This is done involuntarily - joy, despair, despair, unexpected surprise, etc. - and is very meaningful, in order to emphasize this or that thought or, conversely, not to betray one's true feelings. [11, 91] If we don't speak constantly, we act constantly without even realizing it. Here the two lovers meet in public, they stand in silence or say simple phrases, but their looks, gestures don't even speak, but they shout about love. Only this cry is not heard by others. The eyes glow, the cheeks turn pink, the smile stretches the lips, the hands tremble, the bodies come closer together - only the blind can not understand! Or you are discussing a problem with your colleagues and suddenly you realize that you don't think any point of view is right. "A gesture is an action that sends a visual signal to an observer." and suddenly you realize that you don't think any point of view is right. [10, 13]

However, for a variety of reasons, you may not dare to express your opinion and start looking at any part of the floor, not in the eyes of your colleagues, and automatically remove the invisible thread or lint from your clothes. This is a sign of protest, a strike that you involuntarily made. If there is someone around you who understands sign language at the time, he or she will definitely “read” your silent response. [15, 89]

Sign language and body language is a way of communication that can be open and understandable to anyone who reads the book. By studying postures, gestures, and facial expressions, you can better understand the people around you, their true attitudes toward you, their hidden tendencies, and their true intentions. By using sign language skillfully, you will be able to communicate easily with people and establish closer and more trusting relationships with your loved ones, relatives and co-workers.

REFERENCES:

1. Azimjon Latifjon oqli Melikuziev. (2022). HISTORICAL AND MODERN CLASSIFICATION OF PARALINGUISTICS. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(10), 126–128. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/UAH57>
2. oqli Melikuziev, A. L. (2022). HISTORICAL AND MODERN CLASSIFICATION OF PARALINGUISTICS. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(10), 126-128.

ORGANIC FERTILIZERS AND THEIR USAGE

Davronov Qahramov Anvarjonovich

Fergana Polytechnic Institute Doctor of Philological
Sciences of agriculture, Fergana, Uzbekistan

Makhmudov Umidjon Bahodir o‘g‘li

Master’s degree student, Fergana Polytechnic Institute

umidmakhmudovtg@mail.ru

ABSTRACT

In the article, we analyze the organic manures (based on their classification and their characteristics) as well as their use in agricultural production.

KEYWORDS: manures, composts, green manure, micro-organisms, fermentation, dehydrate, humus, nitrogen, vegetation.

The organic fertilizers might as well be considered as soil improving matters, since they increase the macro and micro element contents in the soil as well as the organic matter and humus contents, the biological activity and improve the physical-chemical characteristics. These effects are especially conspicuous in poor quality soils, but the best quality chernozem soils need them too.

The organic fertilizers can be grouped as follows:

1. Manures and composts
2. Green manures
3. Plant, stubble and root residues
4. Other fertilizers

1. Manures and composts

Out of the organic fertilizers the good quality manures, which consist of the solid and liquid faeces and litter, are at the first place. The fresh manures from the stock-yards cannot be used immediately, because the good quality is provided by the suitable storing and curing. The purpose of curing (fermentation) is to humificate the components of the manure, the straw would decay, and the manure would be a homogenous, loose mass to ensure even distribution.

2. Green manure

Green manures have a past of several thousand years, however they were effaced by the spreading use of manures in the 19th and by chemical fertilizers in the 20th century. Due to the objectives mentioned in the Introduction the significance of green manures increased again in the third millenary. Certain EU supports even determine the use of green manures as a prerequisite.

3. Plant, stubble and root residues

Out of the fertilizing materials listed here it is the root residues that have the greatest importance. The roots of cultivated plants play a significant role in the maintenance of the fertility, digestion of nutrients and improving the structure of the soil. They have a great advantage on the organic manures that they homogeneously net in the soil and in this way the organic material distribution is even. The digested nutrients keep transforming and they are continuously available for the plants.

4. Other fertilizers

Turf (peat) is also suitable for organic fertilizing but primarily to correct the harmful characteristics of manures and sub serve composting. Its advantages are the great hygroscopic ability and bactericidal effect, which facilitate the use of malodorous materials and the considerable decrease of the number of pathogens. Turf also diminishes the nitrogen loss of the manure. The exploitation of peateries are allowed only under strict regulations.

Bacterial fertilizers are not novel, however brilliant achievements of science. Their principle is to beneficiate the flora of the free living, nitrogen-fixing bacteria in

the soil, so the use of chemical fertilizers containing nitrogen is unnecessary. One well-known product is the BioNitroPhos, which has the following advantages:

- the bacteria-product contains cellulose- and lignin-degrading fungi
- lignin is the main component of humus, this is why it is important to degrade stem and root residues,
- it is produced weekly only on order, so it can preserve its quality,
- environmentally friendly solution,
- improves soil structure,
- phosphorus digestion according to demand,
- 50-60kg nitrogen active agents develop in the soil when applying a dose of 10 l/ha; this amount from a chemical fertilizer would cost twice as much.

REFERENCES:

1. Karimov M.U. “O‘g‘it qo‘llash muddatlari vs g‘o‘za hosildorligi” “Uzbekiston Milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent 2003.
2. Musayev B.S. “Agrokimyo”. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh taxririya. Tashkent-2001.
3. Musayev B.S. “O‘g‘it qo‘llash tizimi”. T.: Respublika o‘quv uslubiyot markazi, 1998.

MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL ETISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Jo'rayeva Nargiza Oltinboyevna

Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti

<https://orcid.org/0000-0002-3139-2217>

ANNOTATSIYA

Annatasiya: Bugungi kunda mobil ta'limning texnik asosi simsiz ixcham qurilmalar (mobil telefonlar, PDA, noutbuklar); bunday o'quv qurollaridan foydalanish ularning texnik imkoniyatlari bilan chegaralanadi. Bu imkoniyatlardan ta'lim jarayonida samarali foydalanish esa juda katta natijalarga erishishga yordam beradigan omil bo'lib hisoblanadi. Ayniqsa bugungi modul ta'lim jarayonida mobil ilovalaridan foydalanish talabalarga topshiriqlarni bajarish bo'yicha yo'riqnoma vazifasini bajarib beradi

Bugungi davr zamonaviy o'qituvchidan shuni ta'qazo etadiki, internet texnologiyalari yordamida o'quvchilarni mustaqil ravishda bilim olishga o'rgatish.

KALIT SO'ZLAR: mobil ta'lim, mobil ilova, mobil telefon, noutbuk, ta'lim, topshiriq, mustaqil ta'lim

KIRISH

Bugungi davr zamonaviy o'qituvchidan shuni ta'qazo etadiki, internet texnologiyalari yordamida o'quvchilarni mustaqil ravishda bilim olishga o'rgatish. O'qituvchi esa o'quvchilar faoliyatini yo'naltiruvchi va tuzatuvchi tarbiyachi vazifasini bajaradi.

Raqamli texnologiyalar o'quvchilarning loyihaviy, o'quv va tadqiqot faoliyatini tashkil etishda eng samarali vositalardan biri bo'lib hisoblanadi. Ular raqamli ta'lim resurslarining variativ elektron o'quv modullaridan foydalaniish, shuningdek loyiha

faoliyati natijalarini samarali tarzda taqdim etish imkoniyatlarini yaratadi. Loyihani amalga oshirish vositasi sifatida raqamli talim texnologiyalaridan foydalanganda, o‘quvchining ijodiy o‘zini-o‘zi anglash imkoniyatlari kengayadi, uning qobiliyatlari rivojlanadi, chunki u loyiha mavzusini ochib berish uchun zarur bo‘lgan ma’lumotlar va amaliy ishlarni bajarishi uchun tegshli axborotlar bilan ta’minlanadi.

Mobil telefonlarning yordami bilan biz nafaqat bir - birimiz bilan muloqot qilamiz, balki uning yordamida bugungi kunda biz do‘konlardan buyurtmalar beramiz, chiptalarni sotib olamiz, turar joyini oldindan band qilamiz, taksi chaqiramiz, telefonlarni Navigator, foto va videokamera, o‘qish xonalari, onlayn banklar sifatida ishlatamiz. Bu esa biz uning faqat o‘yin-kulgi va vaqtni o‘tkazishning bir usuli sifatida foydalanayotgan jihatlardan biri bo‘lib hisoblanadi. Statistika ko‘ra, butun dunyo aholisning 67%i har kuni smartfonlardan foydalanadi va bu deyarli 5,19 milliard kishi (jami 7,75 milliard aholi bilan) demakdir. bu ehtiyojning ortishi esa oddiy mobil qurilmalardan ko‘p funksiyali smartfonlarga o‘tish tendentsiyasi ham rivojlanishi talabning oshishini ko‘rsatadi. Yaqin kelajakda inson o‘z smartfoni bilan bevosita bog‘liq bo‘lishi kerak, ya’ni bizning gadjetlarimizdan barcha funksiyalar va barcha ma’lumotlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri miyamizga kiradi.

Muxtasar qilib aytganda, mobil ilovalarni ishlab chiqishning dolzarbligi har yili emas, balki har oyda o‘tib bormoqda. Har kuni onlayn saytlarga yuzlab yangi mobil ilovalar kirib kelayotgani bizga sir emas.

Ta’limda gadjetlar va dasturlar masofaviy o‘qitish, uy vazifalarini tayyorlash va bajarish, taqdimotlar qilish, dasturlash va ijodiy vazifalarni bajarish uchun ishlatiladi. Virtual va kengaytirilgan haqiqat materialni yaxshiroq idrok etishga va o‘rganishni yanada interaktiv qilishga yordam beradi. Ta’limda o‘qituvchiga xos bo‘lgan interaktivlik va intellektual komponentni kuchaytiradigan o‘quv dasturi yaratish imkonini beradi.

Ma’lumki, ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish ilm-fan rivojlanishini jadallashtiradi va o‘qitishda yangi imkoniyatlarni vujudga kelishiga olib keladi.

O‘qitish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha olib borgan tadqiqotlarida Yu.V. Logvinenko quyidagilarni ta’kidlaydi [3]:

Ta’lim jarayonida axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanishni uchta didaktik darajaga ajratish mumkin:

- an’anaviy pedagogik muammolarni hal qilish darajasi;
- jamiyatni axborotlashtirish hisobiga yangi muammolarni hal qilish darajasi;
- o‘qituvchilar ta’limining yangi namunasini yaratish darajasi.

Ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning didaktik darajalari, ta’limiy maqsadlar va vazifalar nuqtai nazaridan samarali natijalar berishi xorijiy olimlar tomonidan qayd etilgan [4]. Ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning didaktik darajalari quyidagilar bilan belgilanadi:

- ta’limda raqamli texnologiyalardan faqat aloqa vositasi sifatidagi foydalanish;
- haqiqiy, ijodiy va hamkorlikda o‘rganishni qo‘llab-quvvatlash;
- interfaollik darajasi, baholash yondashuvlarining keng doirasini ta’minlash;
- smart-ta’limni samarali tashkil etish darajasi.

Ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning didaktik darajalarini tadqiq etish texnologik rivojlanish bilan bog‘liq holda kengayib boradi, ta’limiy maqsadlar va vazifalar fan va jamiyat rivojlanishining talab va ehtiyojidan kelib chiqib shakllanadi. Hozirgi kunda jamiyat rivojlanishi sohalarda sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llovchi dasturiy ta’minot ishlab chiquvchilariga raqamli ma’lumotlardan foydalanish uchun sharoit yaratish, shuningdek, davlat organlari va tashkilotlarining tegishli ma’lumotlarini tezkor raqamlashtirishni ta’minlash bilan uzviy bog‘liq.

Bugungi kunda jahonda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda yuqori sifatli bilim berish va sohalarda raqobatbardosh kadrlar etkazib berish maqsadida raqamli texnologiyalardan samarali va o‘rinli foydalanish muammosi jadal sur’atlar bilan rivojlanib bormoqda. Bu borada ayniqsa AQSh, Buyuk Britaniya, Rossiya Federatsiyasi, Frantsiya, Koreya, Xitoy, Yaponiya, Turkiya, Hindiston, Germaniya, Italiya kabi ta’lim tizimi rivojlangan davlatlarda raqamli texnologiyalar

asosida talabalar o‘quv-biluv faoliyatini takomillashtirish muammolari fan va ta’lim tizimini raqamlashtirish bilan birga parallel tarzda rivojlanib bormoqda. Chunki, hozirgi kunda barcha sohalarda bo‘lgani kabi ta’lim tizimida ham o‘quv jarayonini samarali tashkil etish uchun yangi imkoniyatlar qidirilmoqda va jahon andozalariga mos keladigan ta’lim texnologiyalaridan biri sifatida raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali keng jamoatchilik auditoriyasini qamrab olish soha olimlari oldidagi asosiy maqsad va vazifalardan biri hisoblanadi.

O‘zbekistonda ham ta’lim muassasalari faoliyatiga raqamli texnologiyalarni olib kirishga qaratilgan harakatlar jadallik bilan amalga oshirilib kelinmoqda. Respublikaning bir qator yetakchi oliy ta’lim muassasalari hoshida innovatsion markazlar tashkil etildi. Mazkur markazlar tomonidan tashkil etilgan ilmiy seminar, qisqa va uzoq, muddatli kurslarda oliy ta’lim muassasalari, akademik litsey, kasb-hunar kollejlari hamda umumiy o‘rta maktablarning pedagogik xodimlari ishtirok etib, raqamli texnologiya va undan ta’lim jarayonida foydalanish borasidagi nazariy va amaliy bilimlarni o‘zlashtirdilar.

Rivojlangan mamlakatlar ta’lim tizimi natijalari tahlili shuni ko‘rsatadiki, ta’lim sifatini oshirishda barcha fanlar bo‘yicha mobil ilovalardan samarali foydalanish asosida o‘quv mashg‘ulotlari tashkil etish va shu asosda o‘qitish jarayonini olib borish kasbiy yetuk va ma’naviy barkamol yoshlarni tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi.

Olib borilgan tadqiqot oliy o‘quv yurtlari faoliyatida umumkasbiy fanlarni o‘qitishda mustaqil ta’limni tashkil etish jarayonida turli tomonlarini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar majmuasi bilan belgilanadigan ta’lim sifatini oshirish muammolarini hal qilish zarurati bilan bog‘liq. O‘quv jarayonini qo‘llab-quvvatlash tizimiga mobil texnologiyalarni integratsiyalash bo‘yicha bir qator shart-sharoitlar belgilandi; mobil o‘quv jarayonini amalga oshirishni tashkiliy-pedagogik ta’minlash uslubiy jihatdan asoslanadi va tavsiflanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Губин А. Ю., Ефремов Д. А., Леонтьев К. Ю. Разработка мобильного приложения для осуществления мониторинга качества образовательного процесса / НОВАЯ НАУКА: ОТ ИДЕИ К РЕЗУЛЬТАТУ: Международное научное периодическое издание по итогам Международной научно-практической конференции (29 октября 2015 г, г. Стерлитамак). /в 2 ч. Ч.1 – Стерлитамак: РИЦ АМИ, 2015. – 261 с.
2. Колисниченко Д. Н. Самоучитель программирования для Android. – БХВ-Петербург, 2012.
3. Ю.В. Логвиненко. Дидактические преимущества применения новых информационных технологий в образовательном процессе. Вектор науки ТГУ. № 1(4), 2011. -106-стр
4. Олимов Қ.Т., Авлиякулов Н.Х., Рустамов Р. Касбий фанларни ўқитишнинг модули тизими // Касб-ҳунар таълими. –Т., 2003. – № 2. – Б. 18.
5. Зиёмухамедов Б. “Таълим технологиялари” ўқув предмети битта мавзуси назарий ва амалий машғулларнинг ўзбек модели асосида тузилган лойиҳалари//Методик қўлланма. – Т.: 2012. – 60 б.

OILAVIY MUNOSABATLARNING FARZAND TARBIYASIGA TA’SIRI

Eshchanova Gulnara Narimanovna

Nizomiy nomidagi TDPU

“Maktabgacha pedagogika va psixologiya”

kafedra dotsenti, p.f.n.

ANNATOTSIYA

Maqolada oilaviy munosabatlarning bola tarbiyasi ta’siri masalasi tadqiq etiladi. Ushbu masala tadqiqiga fan texnika asridagi oilaviy sharoitlar va ularning bola tarbiyasiga ta’siri masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiylashuv, bola, pedagog, psixolog, oila, maktabgacha ta’lim tashkilo, kitob, kitobxonlik

Zamon taraqqiyoti va oilalardagi qulayliklar bola tarbiyasida ota-onalar uchun imkoniyatlar taqdim etish barobarida bir qator muammolarni ham yaratayotgani hech kimga sir emas. Bugungi kunda ko‘pchilik ota - onalar farzandlari tarbiyasida gadgetlar va televideniaga bog‘lanib qolishmoqda. Natijada bolalar mehdangina yiroqlashib qolmay, ijtimoiylashuvdan ham yiroqlashmoqda. Bolalarda muloqotga kirishish qobiliyati sust rivojlanmoqda, o‘z fikrlarini mustaqil bayon etish ko‘nikmalari oqsamoqda. Ko‘pchilik ota-onalarning o‘zlari ham bevosita gadgetlarga bog‘lanib qolayotganligi, kitob o‘qimayotganligi kuzatilmogda. Bunday ota-onalar bolalarining ta’lim-tarbiyasini mutlaqo MTT va umumta’lim maktablari zimmasidagi ish sifatida qarashadi. Ta’lim tashkilotlari bilan hamkorlikda ham sustkashk qilishadi. Bunday holatlar pedagoglar uchun qator qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda.

“Bola uchun oila juda muhimdir. Shaxsning kamoloti, hayotga tayyorlanishi va jamiyatning qadriyat mezonlariga mos inson bo‘lib yetishishi, avvalo, oilaga bog‘liq”, deb yozadi Mine Izgi.

To'ri, oilaning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy jihatlari bolaning tarbiyasiga, ruhiyatiga va rivojlanish kompetensiyalariga ta'sir ko'rsatadi. Mehr-muhabbat, o'zaro hurmat va ahllik mavjud bo'lgan oilada tarbiya topgan bolada o'ziga ishonch va maqsad sari intiluvchanlik yuqori bo'ladi, ular hayotda tez muvaffaqiyatga erishadilar. Bunday muhitdan bebahra tarzda kata bo'lgan bolalar esa tajovvuzkor, asabiy, odamovi bo'lishadi.

Ta'lim- tarbiyada ota-ona va oila a'zolarining hamkorligi bolalarda mavjud bo'lgan muammolarni yengib o'ttishlaiga va o'g'ri yo'lga qo'yilishi bolani o'zini namoyon qilishiga imkon beruvchi omil hisoblanadi. Chunki bolada tevarak-atrofni tanish va bilimlarini boyitish bevosita kattalarga taqlid asosida rivojlanadi.

Oilada bola tarbiyasiga sabr-toqat bilan yondashish, bolada boshqalarning, do'stining muvaffaqiyatidan ham quvonish, hasad qilmaslik, quvonchni birga baham ko'rish tuyg'ularini, muvaffaqiyatdan quvonib, mag'lubiyatda chidamli bo'lishni o'rgatish zarur. Kitoblardan zavq olishni, kitobxonlikni kamol toptirish, buning uchun esa, albatta ota-onalarning o'zlari bolalari juda kichkinaligidan ularga kitoblar o'qib berishlari va kitoblar sovg'a qilishlari talab etiladi. Shuningdek bolalarni gadjetlarga bog'lanib qolmasliklarini ta'min etish maqsadida turli xil konstruktorlik o'yinchoqlarini yasashga o'rgatish, legolardan turli natsalar yasashga o'rgatish lozim. Bolalarga o'yinchoqlar tanlaganda ham bu o'yinchoqlarni bola rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini inobatga olish maqsadga muvofiq bo'ladi. Boalarni faqatgina o'yinchoqlar magaziniga emas, balki, kitob magazinlariga ham olib boorish, o'zlari uchun kitob tanlashga o'rgatish va yordamlashish lozim. Boalar bilan tez-tez tabiat qo'yniga sayohatlar uyushtirib turish, bunday paytlarda ularga o'simliklar va hayvonot olami haqiga ma'lumotlar berish, tabiat hodisalari va tilsimlarini anglashlariga yordam berish, tabiat go'zalliklaridan zavqanish bilan birga uni asrash borasida bilimlarini boyitish lozim. Agar e'tibor bergan bo'lsangiz ko'pchilik hayotda mustaqil qaror qabul qilishda ikkilanishadi, qiynalishadi, oqibatda bunday insonlar uchun boshqakar qaror qabul qilishadi. Shuning uchun bolalarga kichikligidan qaror qabul qilishni o'rgatish zarur. Bu bolani boshqalar bilan hisoblashmay ish ko'rishi mumkin degan

xulosadan yiroq tarzda, uning tafakkurini rivojlantirish ga qaratilgan ish bo‘lib, bolaning qarorida xatolik bo‘lsa uni bosiqlik bilan “Seni qaroringni hurmat qilaman, ammo mana bunday qarorga kelsang yanada yaxshi bo‘lardi”,-deyish orqali bolaga xatosini to‘g‘ri ko‘rsatish bilan birga o‘z fikriga ega bo‘lish hurmatga loyiq ish ekanligini anglatish mumkin. Bolada mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlanishi bevosita bilimlarining chuqurligi bilan bog‘liqligini anglatish uchun har qanday qarashlarni ilmiy asoslar bilan tushuntirish, bilimning kata kuchga egaligini anglatish ham bola tarbiyasida juda muhimdir.

Bolaga kattalardek munosabatda bo‘lsak-da, ulardan kattalardek harakatlarni kutmasligimiz zarur, chunki unda hali tajriba yo‘q. Bolalarni hurmat qilish, ularning borligi ota-ona uchun cheksiz quvonch berishini his qildira bilish zarur. Ba’zi otalar bolasi biror ishni uddalay olmasa uni masxara qilishadi va kamsitishadi, bu juda noto‘g‘ri ish bo‘lib ertaga bu ota-onaning o‘ziga qaytadiva bolaning ota-onaga bo‘lgan hurmatiga putr yetkazadi. Bolaning har bir savollariga sabr-toqat bilan atroflicha javob berish, bola o‘z fikrlarini bildirayotganda uni oxirigacha tinglashga odatlanish lozim. Bolaga baqir-chaqir qilmaslik, oiladagi muammolarning alamini undan olmaslik kerak.

Barcha zamonaviy oilalardagi ota-onalar farzand tarbiyasida albatta yaxshilikni niyat qilishadi, ammo ularda pedagogic va psixologik bilim yetishmasligi tufayli tanlagan uslub va usullarda xatolik bo‘ladi. Shuning uchun ham har bir ota-ona bola tarbiyasida albatta ta’lim tashkilotlari bilan hamkorlik asosida ish yuritishsa muvaffaqiyatlarga erishadilar.

Ota-ona bolasi bilan ochiq yuzlilik bilan bolasining ko‘zlariga mehr bilan tikilgan muloqotga kirishmog‘i lozim. Bunday muloqot bolada tevarak-atrofdagi kishilarga mehr-muhabbatni va o‘ziga ishonchni kamol toptiradi.

Oilada bolalarning aqliy, jismoniy, axloqiy, estetik, jinsiy tarbiyasiga e’tibor berishdan avval ota-onalar o‘zlarida bunday tarbiyani kamol toptirishlai kerak. Ota-onalar o‘zaro muloqotda so‘zlarni to‘liq va to‘g‘ri talaffuziga ham e’tibor berishlari, bo‘sh vaqtdan samarali foydalanish, dam olishni to‘g‘ri tashkil etishda bolalarning sport bilan shug‘ullanish malakasini oshirish, ijodiy rejalarini ro‘yobga

chiqarish, oilaning iqtisodiy muammolarini hal etish, san’at, badiiy adabiyot bilan oshno bo‘lishga o‘rgatish bolalarning kelgusi hayotida bo‘sh vaqtini to‘g‘ri tashkil etishga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonuni 2019 yil 16 dekabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimini yanada rag‘batlantirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-3651-sonli qarori, 2018 yil 5 aprel
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 391-son qarori, 2019 yil 13 may.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802-son qarori, 2020 yil 22 dekabr
5. Eshchanova G. N., Ganiyeva V. Y. “Social adjustment of the preschool child process analysis” International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECS) DOI: 10.48047/INTJECSE/V14I7.179 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022
6. Mine Izgi “O‘g‘limni tarbiyalayapman” Toshkent, “Turon zamin ziyo” 2014 yil
7. Xadicha Kubro Tongar “Bolalarimiz bilan toptishmaylik” – Toshkent: Yangi asr avlodi. 2022yil

YANGI O‘ZBEKISTONDA YOSHLARNI IJTIMOIIY-IQTISODIY VA SIYOSIY-MA’NAVIY SOHALARDAGI MAVQYEINI KUCHAYTIRISH

Feruz Turakulova Aminovna

Qo‘qon DPI katta o‘qituvchisi, t.a.

E-mail: feruzaxon@gmail.com

Abdujabborova Husnida Vohidjon qizi

Qo‘qon DPI talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Yangi O‘zbekistonda yoshlarni ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-ma’naviy sohalardagi mavqyeini kuchaytirish borasida olib borilayotgan davlat siyosati aks ettirilgan.

Kalit so‘zlar: yosh avlod, davlat siyosati, aniq maqsad, jismonan sog‘lom, “Yoshlar Parlamenti”

АННОТАЦИЯ

В данной статье отражена проводимая в новом Узбекистане государственная политика по укреплению позиций молодежи в социально-экономической и политико-духовной сферах.

Ключевые слова: молодое поколение, государственная политика, четкая цель, физически здоровый, "Молодежный парламент"

Mamlakatimizda yosh avlodni hayotga mustaqil qadam qo‘yishlarida ularning barkamol qilib tarbiyalash uchun barcha zarur sharoitlarni yaratishga qaratilgan tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek “Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo‘lib

kamolga yetishi bilan bog‘liq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o‘z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat” [1].

Bugungi kunda har bir amalga oshirilayotgan islohotlarda yoshlar huquqi kafolatlangandir. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining «Yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to‘g‘risida“gi Qonunida yoshlarni huquqiy va ijtimoiy muhofaza qilish, iste’dodini qo‘llab-quvvatlash masalalari qamrab olingan bo‘lsa, “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunda hokimiyat va boshqaruv organlarining bu boradagi vakolatlari hamda sohaga doir boshqa ijtimoiy munosabatlar huquqiy tartibga solingan. Shuningdek, Konstitutsiyamizning 41-moddasida bepul umumiy ta’lim olish huquqining yoshlar uchun kafolatlangani ham e’tiborga molikdir.

Mamlakatimizda yoshlarga oid davlat siyosati izchil davom ettirilmoqda. Unib-o‘tib kelayotgan yosh avlodning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi uchun aniq maqsadli dasturlar tatbiq etilmoqda. Yoshlarimizning jamiyatimiz hayotidagi faol ishtiroki ham tobora ortmoqda. Prezidentimiz bugungi kun yoshlarini madaniyat, san’at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, ularning axborot texnologiyalari bo‘yicha savodxonligini oshirish, yoshlar o‘rtasida kitobxonlikni targ‘ib qilish, xotin-qizlar bandligini ta’minlash vazifalarini o‘z ichiga olgan beshta muhim tashabbusni izchil amalga oshirilishini ilgari surgan. Zero, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning “Farzandlarimiz mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilim va kasb va xunarni egallagan, sog‘lom xayotiy pozitsiyalarga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash biz uchun hech qachon o‘zining dolzarbligini yo‘qotmaydigan masala hisoblanadi,”[2] –deb takidlaganlari bejiz emas.

Yoshlarni ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-ma’naviy sohalardagi mavqeini kuchaytirish - Yangi O‘zbekistonni barpo etishimizda juda dolzarb masaladir. Harakatlar Strategiyasini biz bosqichma-bosqich amalga oshirmoqdamiz. Ijtimoiy sohani rivojlantirishdagi yo‘nalish-yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirishda - biz avvalo ularni jismonan sog‘lom, ruhan tetik, dunyo qarashi keng, zamonaga mos, hamnafas fikrlaydigan, Vatanga sodiq tarbiyalash bilan birga demokratik islohotlarni olib bormoqdamiz.

Yoshlarni qo‘llab quvvatlashda, ularning xuquq va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta’minlashda qonun chiqaruvchi Oliy Majlis o‘rni bugungi kunda juda sezilarli. Uning qoshida "Yoshlar Parlamenti" tashkil etilishi ham ularga bo‘lgan diqqatni yorqin misolidir. Oliy Majlisning Qonunchilik palatasi deputatlari, Senat a’zolari xalqaro maydonda yoshlar manfaatini ifoda etishda ham faol ishtirok etib kelishmoqda.

Parlamentdagi ushbu ijobiy o‘zgarishlar taniqli siyosatchi, Parlamentlararo Ittifoqning Bosh kotibi janob Martin Chungong tomonidan yuqori darajada baholandi. Xususan, dunyo aholisining yarmidan ko‘pini 30 yoshgacha bo‘lgan insonlar tashkil etsa-da, butun dunyo bo‘yicha yosh deputatlarning ulushi 2,6 foizga ham yetmas ekanligini, O‘zbekistonda esa bu ko‘rsatkich 6 foizni tashkil etishi u tomonidan ijobiy ta’kidlandi.

Aytish joizki, davlatimiz yoshlar masalasini strategik vazifa sifatida barcha islohotlarda nazarda tutadi. Chunki ular jamiyatimizda 63 foizini tashkil etadi. Dunyoda ham ular bilan bogliq muammolar kam emas. Shuning uchun ham davlatimiz rahbari jahon minbarlarida hamisha yoshlar masalasiga doir fikrlar bildiradi. Mamlakatimiz tarixida ilk marotaba O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti ishtirokida 2020-yil 25-dekabr kuni O‘zbekiston yoshlari forumi o‘tkazildi. O‘ttiz mingdan ortiq yoshlar ishtirok etgan forumda Davlat rahbari tomonidan yoshlar bilan muloqot qilinib, ularning g‘oyalari, taklif va tashabbuslari qo‘llab-quvvatlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Sh.M.Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so‘zlagan nutqi. <https://strategy.uz/index.php?news=615&lang=uz>
2. Sh.M.Mirziyoyev.”Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” T-2017
1. Aminovna, Feruza Turakulova. "Bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda “Ustoz-shogird” ananasidan foydalanish tizimini takomillashtirish

texnologiyasi." Ижтимоий фанларда инновация онлайн илмий журнали (2022): 191-194.

2. Ibragimovna, Tuhtasinova Munira. "The Importance of International Assessment Programs in Enhancement, Assessment and Development of Reading Literacy of Primary Students." Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture 3.11 (2022): 133-136.

THE ECOSYSTEM OF INSECTS

Xilola Tuychiyeva Zokirjon qizi

Teacher of Applied and Natural Sciences, Fergana State University

Turdibekov Mustafa

Teacher of Applied and Natural Sciences, Fergana State University

ABSTRACT

Insects are important in nature, and animals live in different relationships in the ecosystem. Insects live in different relationships with animals. In any changing conditions, insects are flexible and adapt with their external structure and physiology.

Key words: Insect, commensalism, adaptation, mutualism, synoky, climate, cuticle, abdomen, entomology, variability, gene, genetics, sclerite, pleuritis, tergite.

The concept of an ecosystem corresponds to a relatively closed, relatively harmonious organization of natural bodies, united by participation in the biogenic cycle of substances, energy and individuals, by common transformations and fate. In this sense, we are talking about the ecosystem of a meadow and a lake, an ocean and a forest, a decaying tree and a swamp. In addition, the term "ecosystem" is concretized as a synonym for biogeocenosis - an elementary subdivision of the biosphere, within which the boundaries of other ecosystems and communities, climatic or soil zones, geochemical provinces do not pass, that is, its own boundaries are determined in accordance with the principle of the greatest functional integrity.[1,2]

The structure of the ecosystem is predetermined by a three-link cycle of environment-forming interactions of community members, starting with the synthesis of organic matter by producers (1), its subsequent use by consumers - consumers (2) and ending with the decomposition of this substance by decomposers (3) to the initial

products involved, in turn, in a new biogenic cycle. The main producers in terrestrial ecosystems are higher plants that transform the radiant energy of the Sun into the chemical energy of organic compounds, the usual consumers are insects and vertebrates, and the decomposers are soil-dwelling microorganisms and fungi.[1,2]

Calculations show that through photosynthesis, plants fix no more than 3% of the energy of sunlight; the rest of its quantity is used for climate formation. Converted into the energy of chemical bonds, it is used for metabolism and respiration, and some of it accumulates as phytomass. Phytophages that feed on plants, in turn, use the consumed organic matter for their own metabolism and growth. Their biomass, which is significantly less than that of plants, attracts predators and parasites - consumers of the second order, which, in turn, can become victims and owners of consumers of the third order, and so on. Naturally, when moving from a trophic level of a lower order to the next one, from producers to phytophages and further to predators and parasites, the energy flow dries up, so the trophic chain of an ecosystem includes no more than 4–6 links.

In the same direction, there is a consistent reduction in the number and biomass of all participants in the trophic chain, many of which, as multicellular creatures, are mortal. The associated regularity of rejection of the bodies of dead plants and animals into the ecosystem ensures the activity of decomposers and the development of another trophic chain - from corpses and excrement used by saprophages and decomposed in the end, to the original inorganic compounds in the soil. It is noteworthy that in terrestrial ecosystems, the energy flow along this chain is not inferior to another, originating from producers, and sometimes even surpasses it. In broad-leaved forests, annually shed leaves far exceed the phytomass consumed by phytophages. It is also noteworthy that with the development of the communities inhabiting the ecosystem, starting from the pioneer ones, represented by lichens and mosses, overgrown with bare rocks, with their own grasses and shrubs on fires and logging sites, the productivity of ecosystems increases. Subsequently, as their regimes stabilize, as they approach the state of mature, final (or climax) communities, production is balanced by decay.

Communities, or biocenoses, are the most active component of the ecosystem. Numerous and varied interactions of its own components—populations—are established and carried out within a community. We have already considered the most important interactions among individuals of populations of the same species; now let us turn to the analysis of the interactions of populations of different species - to the interspecies relations between them, since, listing them using examples of positive and negative interactions, we limited ourselves to definitions and brief comments on some of the possible ones, namely the following:

Direct interactions of populations of different species

For a deeper analysis, it is necessary to take into account not only the interactions between populations of different species, but also all the circumstances that accompany these interactions, as well as the environment in which their implementation is manifested.

Constructive, but not yet properly mastered, approaches of this kind were developed by Clark and Geiger (1964,1967) in the concept of the life system of a population. They defined it as a system consisting of a population and its effective environment, that is, only that part of the ecosystem that affects the population in question and causes appropriate reactions in it.

The concept of a life system is characterized by three principles: drawing attention not to factors, but to the processes that form the mechanisms of population dynamics (the principle of procedurality); identifying the relationship of these processes, the role of which is refracted in the life system in such a way that the population and its effective environment form a unity (the principle of consistency, integrity) and taking into account only those components of the ecosystem that are important for the population (the principle of population-centrism).[3,4]

For a deeper analysis, it is necessary to take into account not only the interactions between populations of different species, but also all the circumstances that accompany these interactions, as well as the environment in which their implementation is manifested.

Constructive, but not yet properly mastered, approaches of this kind were developed by Clark and Geiger (1964,1967) in the concept of the life system of a population. They defined it as a system consisting of a population and its effective environment, that is, only that part of the ecosystem that affects the population in question and causes appropriate reactions in it.

The concept of a life system is characterized by three principles: drawing attention not to factors, but to the processes that form the mechanisms of population dynamics (the principle of procedurality); identifying the relationship of these processes, the role of which is refracted in the life system in such a way that the population and its effective environment form a unity (the principle of consistency, integrity) and taking into account only those components of the ecosystem that are important for the population (the principle of population-centrism).[5,6]

REFERENCES:

1. КУЛИЕВА Х.Ф. ЭНТОМОЛОГИЯ КОНСПЕКТ ЛЕКЦИЙ Б А К У – 2017
2. Чернышев В.Б. Экологическая защита растений. М.: Изд-во МГУ, 2005. – 132 с.
3. Kamalova H., Tuychieva H. Improving the spiritual immunological education of academic lyceum students specific issues //ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH. – 2021. – Т. 10. – №. 4. – С. 616-620.
4. Abdulazizovna K. B. et al. INFORMATION TECHNOLOGIES AS A STEP TO THE DEVELOPMENT OF SOCIETY //INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876. – 2022. – Т. 16. – №. 3. – С. 73-77.
5. Barnogul K., Khilola T. The essence of the biological education process, teaching printouts and legislation //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 4. – С. 129-133.
6. Qizi X. T. Z. Markaziy Farg‘ona tabiat yodgorligi hududida tarqalgan umurtqasiz hayvonlar asosiy turlarining bioekologiyasi va trofik aloqalari //Ta’lim fidoyilari. – 2022. – Т. 8. – С. 154-166.

VISUALIZATION OF SCIENTIFIC RESEARCH RESULTS

Isomiddinova Shahlo

TUIT(501-21 group master)

ABSTRACT

In recent years, a comparably fresh research field — information visualization has become commonly available for the researchers of all specialties. Information or knowledge maps play a role of interface for the analysis and intensive study of scientific community and knowledge domains development. The popularity of visualization techniques and interdisciplinary framework has resulted in many problems that have not been solved since the field had emerged. The article introduces the instrumental problems and challenges in this field.

Exposing the functions information visualization allows to understand the difficulties and barriers within the whole visualizing process. A particular example of insight into the Polish science map is considered in the context of a new knowledge.

Keywords: information visualization, visualization problems, science maps, Infovis.

INTRODUCTION

What is typical of the present times is that visualization has been adapted not only in statistical research but also in many fields not necessarily related to science. The visual language has become essential means of communication in the advertisement and any media applications. Its potential was first noted by Edward Tufte, whose book (1990) is being included in the basic tutorials of data visualization. Modern science is based on open access to the knowledge resources which are extremely fast growing now. These dynamics replicates the common trend of big data phenomena as well as technologies development and accessibility to

the wide audience. To subjugate information overload in science, the use of various data visualization techniques and methods is applied.

Visualization application based on scholars related data has particularly expanded in the recent two decades (Chen, 2001; Börner 2010). It is a proof of developing various tools and methods needed to represent the scientific knowledge (Osinska, 2016). On the other hand, such features as intensive social communication, open software standard and online resources like open scientific data and platforms foster the dissemination of information (Infovis) visualization in science. As Katy Börner calls her book — album illustrated by sophisticated maps of knowledge “Everyone can map” (Börner, 2015). She included there some exquisite examples

that were designed thanks to the working groups which are mainly represented interdisciplinary. Openness (big choice of open source tools or online services, open data), availability (user friendly software, Web data), as well as socialization (tools and experience sharing, user communities, published galleries) describe visualization nowadays.

MULTIFUNCTIONALITY

The visual language is omnipresent today in almost all domains of life and visualization is to be considered as one of the communication means, also in scientific fields. There is a tendency to use courageously Infovis instead of text, as its equivalent. For example, posters, illustrated abstracts, infographics — the instances of elements well adopted in scientific communication, evoked discussions between the specialists regardless of their specialization. We can see the communicative and social roles mutually interlace on the ground of information

visualization. Sometimes visual information distorts real facts, whether or not in line with the authors’ intension. Manipulation examples can be often met in media. uthors’ intension. Manipulation examples can be often met in media.

VISUALISATION PROCESS

Visualisation process consists of several phases which is illustrated on Figure 1. The first step is to collect the research data and it does not constitute a major effort.

Next, data need to be cleaned, processed and prepared for the visual representation (steps 2 and 3). Data science competences are required from the researchers at that phase. Input dataset is represented by vector of attributes, which are difficult to visualize in 2D or 3D configurations. There are two ways to resolve this problem: to reduce dimensions of data or extend output exploration space. In the first approach, different algorithms originated from statistics, machine learning, graphs drawing or artificial neural networks algorithms (ANN) have been applied (Chen, 2004; Börner, 2010). The second method, connected with topological transformations, is used in early Infovis stage (2000 – 2008) by adopting such techniques as “fish eye” view, zooming glass, that is particularly often met in the semantic browsers (Osinska, 2010). The final phase of the mapping process focuses on improving the usability of visual layout through matching glyphs and colours, constructing legend and adding data manipulation functions like sorting, filtering, zooming and another facility.

SUMMARY

In recent years, it can be observed that Infovis technologies have become commonly available and therefore popular among all major scientists. Dissemination of visualization techniques and interdisciplinary framework causes many problems that in majority have not been solved since the field have been emerged. The author discusses the problems and challenges of Infovis starting from exposing the usability context of visualization. If we list all possible functions visualization included, then it is possible to focus on difficulties and barriers and classify them. The main problems scientists face today can be grouped into scientific theoretical, scientific experimental (topological), technical, cognitive and aesthetical. Before visualization process begins we have to collect and process research data, that is the crucial task in initial stage.

REFERENCES:

1. Alton, L. 2016. 4 Potential Problems with Data Visualization. [online]. Scientific Blog.
Available at: <<https://www.datasciencecentral.com/profiles/blogs/4-potential->

problems-with-data-visualization> [Accessed 8 March 2018].

2. Baker, M. 2016. Is the reproducibility is crisis. [online]. Nature, Vol. 533.

Available at:

<https://www.nature.com/polopoly_fs/1.19970!/menu/main/topColumns/topLeftColumn/pdf/533452a.pdf> [Accessed 8 March 2018].

THE ROLE OF VISUAL REPRESENTATIONS IN SCIENTIFIC PRACTICES

Isomiddinova Shahlo

TUIT(501-21 group master)

ABSTRACT

The use of visual representations (i.e., photographs, diagrams, models) has been part of science, and their use makes it possible for scientists to interact with and represent complex phenomena, not observable in other ways. Despite a wealth of research in science education on visual representations, the emphasis of such research has mainly been on the conceptual understanding when using visual representations and less on visual representations as epistemic objects. In this paper, we argue that by positioning visual representations as epistemic objects of scientific practices, science education can bring a renewed focus on how visualization contributes to knowledge formation in science from the learners' perspective.

RESULTS

This is a theoretical paper, and in order to argue about the role of visualization, we first present a case study, that of the discovery of the structure of DNA that highlights the epistemic components of visual information in science. The second case study focuses on Faraday's use of the lines of magnetic force. Faraday is known of his exploratory, creative, and yet systemic way of experimenting, and the visual reasoning leading to theoretical development was an inherent part of the experimentation. Third, we trace a contemporary account from science focusing on the experimental practices and how reproducibility of experimental procedures can be reinforced through video data.

VISUALIZATION AS AN EPISTEMIC OBJECT

Schematic, pictorial symbols in the design of scientific instruments and analysis of the perceptual and functional information that is being stored in those images have been areas of investigation in philosophy of scientific experimentation (Gooding et al. 1993). The nature of visual perception, the relationship between thought and vision, and the role of reproducibility as a norm for experimental research form a central aspect of this domain of research in philosophy of science. For instance, Rothbart (1997) has argued that visualizations are commonplace in the theoretical sciences even if every scientific theory may not be defined by visualized models. Visual representations (i.e., photographs, diagrams, tables, charts, models) have been used in science over the years to enable scientists to interact with complex phenomena (Richards 2003) and might convey important evidence not observable in other ways (Barber et al. 2006). Some authors (e.g., Ruivenkamp and Rip 2010) have argued that visualization is as a core activity of some scientific communities of practice (e.g., nanotechnology) while others (e.g., Lynch and Edgerton 1988) have differentiated the role of particular visualization techniques (e.g., of digital image processing in astronomy).

CONCLUSIONS

Our conclusions suggest that in teaching science, the emphasis in visualization should shift from cognitive understanding—using the products of science to understand the content—to engaging in the processes of visualization. Furthermore, we suggest that it is essential to design curriculum materials and learning environments that create a social and epistemic context and invite students to engage in the practice of visualization as evidence, reasoning, experimental procedure, or a means of communication and reflect on these practices.

REFERENCES:

1. Achieve. (2013). *The next generation science standards* (pp. 1–3). Retrieved from <http://www.nextgenscience.org/>.
2. Barber, J, Pearson, D, & Cervetti, G. (2006). *Seeds of science/roots of reading*. California: The Regents of the University of California.

PEDAGOGICAL FEATURES OF EDUCATION IN JAPAN BASED ON THE GENDER APPROACH

Mirkhamidova Malika Mirbatir kizi

Phd researcher, Scientific-research
institute “Family and women”

School is one of the places, which are seen as comparatively gender rise to. Numerous considers have, in any case, pointed out different things of segregation, both of boys and young ladies, and an colossal sum of alteration is still required on the off chance that balance between or break even with openings for the genders are to be figured it out. The alter of the sexual orientation arrange in (post-) advanced social orders appears to be went with by a certain distress and inquires not as it were for understanding but too for suitable measures of back. Schools play a crucial part in this setting and progressively figure it out their duty within the setting of sex instruction. In social sciences the approach of a socially built character of sexual orientation gives us with apparatuses for examination, something that has been created by numerous creators in women’s considers as well as men’s considers.

Which part does gender play in Japanese education nowadays, more than a decade after gender-free education? Gender can be caught on as the individual, social and social task of being male or female. This definition incorporates contrasts between men and women in association with their particular parts and division of work as well as varieties inside the gather of ladies or the gather of men. Sex personalities are formed by a wide extend of components from intuitive within the family, the school, peer bunches and youth culture, with solid impacts by music symbols, sports symbols and numerous others. And on beat of this, genuine control relations in society are frequently reflected within the sexual orientation arrange.

Gender is an amplified inquire about zone in educational considers. Early considers focussed on variables duplicating imbalance between the genders. Wandering behavioral designs, interface and individual characteristics of boys and girls were clarified in association to their social environment. Afterward ponders point out that boys and young girls indeed contribute themselves effectively to this handle of securing sexual orientation personalities. Detailed considers depict how instructors and schools contribute to the method of ‘doing gender’, taking under consideration that gender isn’t an individual characteristic but creating within the handle of interaction. These examinations are more often than not associated to dialogs on sexual orientation correspondence, which builds on rise to rights, obligations and conceivable outcomes for both boys and girls.

Gender-free instruction (*jenda furina kyoiku*) has been a capture state in Japan within the 1990s.⁹ Numerous activities and semi-governmental educate were locked in in a wrangle about whether instruction ought to be gender-free and discussed how this may be accomplished. For case Tokyo Josei Zaidan got to be exceptionally dynamic distributing materials for youthful instructors in arrange to raise awareness on gender in teaching.¹⁰ At the same time an universal comparative studies claimed a ‘modernisation gap’ concerning sex in Japanese higher education, with reference to the moo cooperation of women at universities with BA and MA levels in comparison to nations just like the US, Germany or France. Such somehow contradicting foci on sex in Japanese instruction request extra consideration on conditions for boys and girls within the Japanese school framework.

Aim of the study of the article

The point of this think about is to shed light on the circumstance around Sex and Instruction in Japan. Subsequently the circumstance of girls and boys within the school framework and the thinking of sexual orientation analysts will be examined. A comparative point of view will contribute data to the address on the off chance that and

⁹Tokyo Josei Zaidan (ed.) 1995. *Jenda furina kyo'iku no tame ni* (Aiming at gender-free education).Tokyo.

¹⁰This discussion draws on international discussions, especially from the US; for example Houston’s ‘Should education be gender free?’ from 1994 is often quoted. For a characterization of several of these movements cf. Tachi 1998.

how Japanese instruction gives a some way or another particular encounter concerning sexual orientation parts. My point with this commitment is to reply to a assortment of questions concerning the part of sexual orientation in Japanese schools and our conceivable outcomes to do investigate on related subjects.

To begin with of all, I will depict the circumstance concerning gender in Japanese schools building on essential instruction insights and on inquire about discoveries particularly from the Japanese Society for Human science of education, which barely has been alluded to in Western thinks about on gender and education. Through the eyes of basically Japanese analysts I point at characterizing the later dialog. In article the strategy of the comparative consider is depicted and the point is to examine in case and how an worldwide comparative point of view can contribute to an indeed more profound understanding of the circumstance of boys and young ladies in Japanese schools. In detail I am inquisitive about what extra experiences we will pick up – in the event that any – by counting comes about from considers in other Asian nations into our understanding of Japan.

Hence, I will present case considers on sexual orientation and instruction in arrange to discover prove on similitudes and specifics in two Asian countries. This examination builds on fabric by analysts from the particular nations. I am mindful that both considers are as it were cases which we ought to take care with any sort of speculation. The center address is whether we discover mergings from the circumstance in Japan with other social orders and investigate cultures and what we conceivably might portray as specifics within the Japanese instructive system. How can we characterize the generation of sex within the school and within the family? And at long last, what assist inquire about methodologies ought to we select in arrange to pick up and ground inventive information on gender and Instruction in Japan?

Gender as a Topic in the Japanese Education Discussion

Which part does sex play, on the off chance that we need to get it the reality within the Japanese school framework? In terms of support within the school framework, the connection between boys and girls is or maybe adjusted in Japan. After completing

obligatory instruction with graduation from junior high school, 97.5 percent of the understudies proceed their studies at a senior high school (Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology 2005: 46–47). This included 96 percent of the male and 97.8 percent of the female center school graduates in 1998 (Ko‘ko‘ shingakuritsu) (Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology 1999: 47).¹¹

As of now within the mid-eighties the quantity of girls had surpassed the one of boys. Comparatively more boys than girls begun working at this early arrange, but by and large it can be expressed that high school instruction had ended up vital in arrange to gain a certain social status and pay. Around 73 percent of girls and boys go to schools with a common educational modules. Within the proficient track ready to recognize sexual orientation particular choices: girls are more likely to practice in a commercial course, in domestic financial matters, nursing and welfare ponders, whereas boys more regularly select specialized high schools with courses for industry, horticulture and fishery.

The pressure between a formal balance combined with particular gender contrasts continues all the way up through tall school and college. Headway to college (daigaku shingakuritsu) has expanded from 30 percent of the tall school graduates in 1985 to 45 percent in 2004 (Ministry of Education, Culture, Sport, Science and Technology 2005: 60–61). This quantity, be that as it may, incorporates moreover the headway to two-year junior colleges. That’s why the figures for male and female understudies presents such a positive picture for ladies: 43.6 percent of youthful men and 47.1 percent of youthful ladies proceed their preparing at so-called higher education.

These express contrasts within the instructive framework are associated to what is called danjo tokusei kyo‘ikuron, a talk on education that addresses ladies and men in an unexpected way. These ‘tokuseiron’ have played an imperative part within the advancement of the Japanese instructive framework, where isolation agreeing to sexual

¹¹The statistical abstracts from 2005 do not include figures for boys and girls. The translation junior high school, middle school and lower secondary school are used without distinction for school level with grades 7 to 9 (*chugakko*’).

orientation is still very common. In any case, in Japan, there’s a solid appreciation of instruction as contributing to the uniformity of society. In comparison to other open areas, school instruction is seen as the region where balance of the genders might be figured it out. Among the six areas, family life, work put, social traditions, instructive, political and legitimate teach, the schools earned the most elevated acknowledgment for ‘equality’ (with 65 percent assention) in a administrative overview on open conclusion. Numerous Japanese share the see that school can be the range of society, where most consideration is paid to uniformity of the genders. In any case, the school framework harbors negating parts. Kimura Ryo‘ko, who distributed broadly on sexual orientation and school culture, states that schools are on one hand comparatively libertarian, but that on the other hand numerous segregating variables must be taken into consideration.¹² The taking after portrayals attempt to shed light on these negating components.

Numerous of the thinks about presented underneath give us with data on how the gender parts are cemented within the school framework instead of alter being presented. In instructive inquire about uncommon consideration is paid to questions of gender role securing and sex stereotyping of children and young people. Very a few consideration is set on characterizing how the term sexual orientation ought to be caught on. Tsuruta Atsuko characterizes gender as ‘historically, socially and socially shaped sex’ (rekishiteki, bunkateki, shakaiteki ni keisei sarea sei). Fujita Hidenori alludes to gender questions as ‘social and social marvels related to questions of sex contrasts and sex relations’ (interpretation by the creator). Sex analysts examine the connection between an immaculate distinction and segregation (seisa versus sei sabetsu), and different concepts on gender (sei-yakuwari) and division of work (sei-bungyo‘) are seen as related but not continuously clearly recognized from each other. Fujita Hidenori, a driving analyst in Japanese humanism of instruction, who distributed among others moreover on gender without being an unequivocal women’s activist, takes in some cases an illustrative part assumed name, ‘a women’s activist would

¹²Kimura, Ryoko. *Gakko bunka to jenda* (School culture and gender). Tokyo: Keiso Shobo’.

conversation here approximately sex segregation (sei sabetsu), indeed on the off chance that we don't concur with that, we have to be favor at slightest of the sex distinction (seisa) inferred within the system'. Cases of gender related separation within the frame of stereotyping may be found in different considers portraying multiple gender inclination in educating materials. A few of these studies construct on worldwide comparisons. Intercultural contrasts can be watched not as it were when comparing Japan with 'Western' societies but too among 'Asian cultures'. The anticipated conduct styles are, in any case, not inflexibly settled but may too alter inside one nation. In more up to date Japanese course readings, for case, we might watch female characters who are much more self-assured and diligent than in books distributed two decades prior. Subsequently, we will get it that gender generalizations are experiencing a consistent alter.

Universal investigate clearly triggers moreover talks in Japanese inquire about. Regularly, be that as it may, we discover a clear hole in themes being raised with a certain time slack. It was as it were within the late 1980's and 1990's that Japanese instructive researchers brought up gender discourse more actively. Survey articles within the Japanese Journal of Sociology of Education take off no question that the talk entered Japanese investigate circles as it were continuously.¹³ 'Gender and Education' was utilized for a long time as a successor or quasi-synonym for women's or girls' instruction in Japan. Two bunches were particularly fascinated by the modern talk. Researchers who had been working on the subject of women's education in its conventional capacities or maybe reinterpreted the points and utilized them in arrange to fortify their position as respects women's instruction; and women's activists – who recognized unequivocally with the thoughts of the moment universal women's development – took a or maybe radical stand in arrange to figure it out their thoughts on break even with openings for boys and girls through education. One illustration of long protected gender isolation, which included a pecking order between boys and

¹³For further literature and research reviews on the topic Gender in Education see Amano 1988, Kameda/Tachi 1990, Nakanishi/Hori 1997, Fujita 1999: 55, Kreitz-Sandberg 2002.

girls, is the utilize of partitioned title records for boys and girls, which grant the names within the arrange of the hiragana ‘alphabet’ with all the boys to begin with, taken after by a list with all the girls. These days such records are in utilize in very few schools whereas within the larger part of the schools blended records were presented through the activities of instructors and guardians for rise to instruction for boys and girls.

Distinctive desires in instruction are frequently associated to gender stereotyping. Girls are regularly taught to act in understanding with their female character, ‘onna rashii’, and boys to act ‘otoko rashii’¹⁴. One consider on sex stereotyping in school inquired understudies and instructors whether the categories ‘onna rashii’ and ‘otoko rashii’ (carrying on concurring to what is suitable for a lady or a man) played an imperative part in their instruction. Onna rashii stereotyping was associated for the girls with categories like orderliness or making a difference others. Otoko rashii was related for the boys with the capacity to ponder, scholastic accomplishment and making a difference others. The consider explains different ambivalences of the subject. Instructors claimed to utilize these patters similarly with boys and young ladies. In any case, sex stereotyping happened more regularly towards girls than towards boys. And boys were very aware of being inquired to act in fittingness with being or getting to be a man, in spite of the fact that the teachers said that they did not express such eagerly. In any case, sex stereotyping is no extraordinary characteristic of school instruction, as the think about moreover appeared that students had experienced sex stereotyping much more regularly within the family than at school.

Educating materials, classroom administration and dialect utilize in a gender point of view

Within the Japanese consider gender particular utilize of dialect was pointed out as one of the self-evident zones where alter is being planning. The utilize of Japanese dialect is for the most part exceptionally sex particular. In this school, one points presently at utilizing the genderneutral addition san for both boys and young girls,

¹⁴Ujihara, Yōko. 1996. Chūgakkō ni okeru danjo byōdō kyōiku to seisabetsu no sakusō: Futatsu no ‘kakureta kariyuramu’ reberu kara (The complexity of gender equality and sexism in junior high school: Two hidden curriculum levels). In: *Kyōiku Shakaigakku Kenkyū* 58, pp. 29–45.

rather than the more common ‘kun’ and ‘chan’. Both additions carry gender-specific intentions, chan being utilized for female companions and little girls or children and kun for male companions and youthful boys. The gender particular utilize of dialect is not constrained to the utilize of particular expressions and we might appear a few of the more complex variables related to the teachers’ character.

Prior considers have been focussing on the dynamic part which instructors play in ascribing gender roles towards students. Be that as it may, the presence of the instructors as such can as it were be caught on within the setting of a exceedingly gendered reality. Each educator is acting not as it were as ‘teacher’ but clearly too as ‘woman’ or ‘man’. In one of the interviews within the Japanese essential school a educator gives an illustration of sex particular dialect utilize of male and female instructors. A male instructor might effortlessly address his students in a high voice ‘Nan ka, o-mae tachi wa!’ in arrange to call their consideration concerning a few improper conduct. This colloquial and exceptionally coordinate, nearly unpleasant address would be broadly acknowledged by students additionally by their guardians. The same conduct from a female instructor would, in any case, call for evaluate. She could be much more closely bound to a more neighborly way of addressing the students. This educator thought it can be too suitable for himself as a male educator, to conversation to the students more considerately ‘anatatachi, chanto shinasai’, but he acknowledged having conceivable outcomes to act more straightforwardly towards the students, which was broadly acknowledged. Female teachers obviously required to create exceptionally distinctive strategies in arrange to call the students’ consideration and could be more constrained doing so in a socially acknowledged mode.

These challenges are closely related to desires by the guardians towards the educator. Changing communication designs in school as it were is clearly not conceivable, as numerous of the guardians anticipate a teacher’s conduct to comply to male and female gender roles. The schools are cautious to require the similarity of the families and the reality of the children into consideration when tending to gender roles. Their work is seen primarily within the setting of creating gender awareness and or

maybe as prospect than as evaluate of ‘traditional’ gender roles, which are frequently still transcendent within the families.

On the full the venture of gender-free instruction is portion of an activity supporting children to discover their claim character and express their inward self. Be that as it may, we might inquire how much person choice is conceivable in a exceedingly gendered and institutionalized setting? Taga watched that the ‘subjective choice’ of boys and young ladies is unequivocally affected by sex stereotypes. Limits of person choice are outlined with illustrations of the recently presented approach of free choice of the colour of schoolbag and shoes. Some time recently the children had no choice at all in these things: young ladies had to have red schoolbags and boys black ones. The shoes to be worn in school utilized to be red for the girls and blue for the boys. Presently these strict directions were lifted, but not much variety happened. Nearly all girls kept on have red schoolbags; a few of the boys had chosen blue rather than black ones. As reasons students from a third review claimed that they gotten the pack, that they favored blue over red, that there were nearly as it were red and black ones accessible within the shop, or that some person from their family had taken the choice for them. The most grounded variety was that two girls had packs which were or maybe pink than red. In none of the cases the colour chosen was the one related with the inverse sex, and varieties were clearly exceptionally uncommon.

Within the reality of the Japanese school portrayed over, ‘gender’ as separation between male and female designs appears to be closely associated to a high degree of institutionalization, and isolation between the sexes affected the conceivable outcomes of choice past basic formulas for alter. The express wish to work against isolation must be seen in association with the existing reality, where affiliation in same-sex bunches is more common in Japan both in bunches of teenagers and of grown-ups. Sitting orders agreeing to gender, either with all boys on one side and all girls on the other side, or entirely directed designs, like one line with boys and one line with girls, may be watched even a decade prior. They are the foundation, before which we ought to get it the push towards dissolving isolation. It gets to be self-evident, in any case, that

overcoming this isolation is exceptionally troublesome since of the solid institutionalization intrinsic in numerous areas of Japanese school instruction.

REFERENCES:

1. Kimura, Ryo'ko. 1990. Jenda to gakko' bunka (Gender and school culture). In Nagao, Akio and Ikeda, Hiroshi (eds.): Gakko' bunka – shinso' e no pasupekutibu (School culture. A profound perspective). Tokyo: To'shindo': pp. 147–170.
2. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology. 2005. Statistical Abstract, Culture, Sports, Science and Technology, 2005 edition. Tokyo: National Printing Bureau.
3. Taga, Futoshi. 2000. Dansei no jenda keisei – otokorahisa no yuragi no naka de (Gender formation of men. Masculinity in change). Tokyo: To'yo'kan.
4. Ujihara, Yo'ko. 1996. Chugakko' ni okeru danjo byo'do' kyo'iku to seisabetsu no sakuso': Futatsu no'kakureta kariyuramu" reberu kara (The complexity of gender equality and sexism in junior high school: Two hidden curriculum levels). In: Kyo'iku Shakaigakku Kenkyu 58, pp. 29–45.
5. Kameda, Atsuko and Tachi, Kaoru. 1990. Kyo'iku to joseigaku kenkyu no do'ko' to kadai (Women's studies and Education). In: Joseigaku kekyu (ed.). Jenda to seisabetsu (Gender and sex discrimination) Tokyo: Keiso' shobo'. pp. 147–170.

O‘ZBEK MUMTOZ ADABIYOTIDA AXMADJON SAHHOF IJODI

Burxanov Zavqiddin Sherali o‘g‘li

Jizzax davlat pedagogika universiteti Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim
yo‘nalishlarida masofaviy ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Jahon adabiyotshunosligida biror bir xalq adabiy-estetik ideali yuzasidan xulosa chiqarishda barcha davr ijodkorlari merosi asosida umumlashma va xulosalar bildirish muhim sanaladi. Zero, har bir xalqning adabiy-estetik idealining badiiy ifodasining shakli o‘zgarib turadi.

Kalit so‘zlar: Ahmadjon Sahhof Muhammad bobo o‘g‘li, adabiyot, adabiyotshunoslik, qo‘lyozma.

АННОТАЦИЯ

В мировой литературоведении, делая выводы о литературно-эстетическом идеале какого-либо народа, важно делать обобщения и выводы на основе наследия творцов всех эпох. Ведь меняется форма художественного выражения литературно-эстетического идеала каждого народа.

Ключевые слова: Ахмаджон Саххоф Мухаммад баба сын, литература, литературоведение, рукопись.

ABSTRACT

In world literary criticism, it is important to summarize and draw conclusions on the basis of the heritage of the creators of all times when drawing conclusions on the literary and aesthetic ideal of a people. After all, the form of artistic expression of the literary and aesthetic ideal of each people is changing.

Keywords: Ahmadjan Sahhof Muhammad Baba Oglu, literature, literary studies, manuscript.

Dunyo ilmiy jamoatchiligi ijodkor adabiy-estetik ideali, asarlarining g‘oyaviy sarchashmalari, ularning matniy qiyosiy va tekstologik tadqiqni amalga oshirish otabobolarimiz qoldirgan noyob qo‘lyozma manbalarning keng miqyosda o‘rganilayotgani bugungi o‘zbek matnshunosligi va manbashunosligining xalqaro doiralarda keng ko‘lamli tadqiqotlarga asos bo‘lishini ko‘rsatmoqda. Qo‘lyozma manbalarni aniqlash, tahlil va tadqiq etish nafaqat o‘tmishimiz, balki so‘nggi yillardagi tariximizning noma‘lum sahifalarini yorituvchi qimmatli yodgorlik sifatida ham matnshunoslik va manbashunoslik fani oldiga dolzarb vazifalar qo‘yadi.

Bu orqali «...Avvalo xalqimizning yaratuvchilik dahosi bilan bunyod etilgan noyob merosini har tomonlama chuqur o‘rganish, yurtimizdan yetishib chiqqan buyuk alloma va mutafakkirlarning haëti va ilmiy-ijodiy faoliyati haqida yaxlit tasavvur uyg‘otish, èsh avlodni gumanistik g‘oyalar, milliy g‘urur va iftixor ruhida tarbiyalashdek ezgu maqsadlar ko‘zda tutilgan»¹⁵

Jahon adabiyotshunosligida biror bir xalq adabiy-estetik ideali yuzasidan xulosa chiqarishda barcha davr ijodkorlari merosi asosida umumlashma va xulosalar bildirish muhim sanaladi. Zero, har bir xalqning adabiy-estetik idealining badiiy ifodasining shakli o‘zgarib turadi.

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda adabiy merosi yetarli darajada o‘rganilmay kelayotgan ijodkorlar shaxsiyati va asarlari manbalarini tadqiq etish, ular yuzasidan xulosalar bildirish, o‘z navbatida, mazkur ijodkorlar asarlarining o‘zbek adabiyoti tarixida tutgan o‘rnini ko‘rsatishga oid manbashunoslik va matnshunosli tadqiqotlarini amalga oshirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bu sohadagi tadqiqotlarning uzviy bir qismi sifatida XX asrning birinchi choragida an‘anaviy diniy-ma‘rifiy va islom dini

¹⁵ Мирзиёев Ш.М. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир. Президент Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузаси / Халқ сўзи. –Тошкент, 2017, 4 август.

bian bog‘liq mavzularni kuylagan mualliflarning merosni tadqiq etishga qaratilgan ilmiy ishlarningning ko‘lami oshirishini qayd etish zarur.

O‘tgan asrda yashab ijod qilgan XIX asr oxir – XX asr boshlarida yashab ijod qilgan Ahmadjon Sakhof Muhammad bobo o‘g‘lini (1892 - Marg‘ilon - 1969)¹⁶ ham qayd qilingan kabi ijodkorlar sirasiga kiritish mumkin. Zero, “Ma‘rifat fidoiylarining qoldirgan o‘lmas merosi bugungi kunda ham ma‘naviyatimizni yuksaltirish, yoshlarimizni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi”. Tadqiqot ishining dolzarbligi va zarurati Ahmadjon Sakhof shaxsiyati va ijodiy merosi manbalarini aniqlash, ularning adabiy manba sifatidagi ahamiyatini ko‘rsatish, matniy qiyosini amalga oshirish, ulardagi mumtoz adabiy an‘alar, diniy-ma‘rifiy va islom dini bilan bog‘liq mavzularning XX asr ikkinchi yarmida ham kuylaganligi yuzasidan xulosalar bildiridi ahamiyatli ekanligi bilan belgilanadi. Ahmadjon Sakhof hayoti va ijodiy merosi to‘g‘risida ma‘lumotlar unchalik ko‘p emas. Jumladan, ijodkor haqidagi mu‘lumotlar uning O‘z RFA Sharqshunoslik instituti asosiy fondida saqlanayotgan 12192 raqali “اشعار مجموعه” – “Majmuai ash‘ori Ahmadjon Sakhof”¹⁷ qo‘lyozmasida muallifning o‘zi tomonidan yozilgan qaydlar mavjud. Shuningdek, mazkur qo‘lyozmaning 54a-58b varaqlarida mazkur institut ilmiy xodimi Abdulla Nosirov tomonidan yozib qoldirilgan qaydlar uchraydi. Yana qayd qilingan qo‘lyozmaning 70a-varag‘ida A.Nosirov Sharqshunoslik instituti fondida saqlanayotgan Ahmadjon Sakhof qalamiga mansub qo‘lyozmalar inventar’ raqamlarini qayd qilgan. 12192 qo‘lyozmaga Ahmadjon Sakhofning g‘azal, ruboiy va masnaviy kabi janrlardagi she‘rlari kirgan. Bulardan tashqari, Ahmadjon Sakhof qo‘lyozmalarida o‘zbek adabiyoti vakillari ijodiyoti va o‘zbek xalqi tarixga oid ma‘lumotlarni ham jamlagan. Muqimiy va Furqat kabi shoirlarning she‘rlari devonini tuzgan. Ijodkorning hayot yo‘li asarlari qo‘lyozmalari, asarlarining ko‘lami va mavzu doirasi hozirga qadar o‘rganilmaganligi ko‘rishimiz mumkin. Ahmadjon Sakhof ijodini o‘rganish uning adabiyot sahasida

¹⁶ O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi

¹⁷ 12192 raqali “اشعار مجموعه احمدجان صحاف” – “Majmuai ash'ori Ahmadjon Sakhof” {54a-58-b

amalga oshirilgan ishlarini qolaversa Qo‘qon adabiy muhiti haqida qimmatbaho ma’lumotlarni bilishimiz mumkin.

Bundan tashqari Ahmadjon Sahhofning O‘zRFA Sharqshunoslik instituti fondlarida saqlanayotgan asarlari qo‘lyozmalari o‘rganish orqali yozuvchining qilgan ishlari haqida yanada ko‘proq ma’lumot olishimiz mumkin. Yozuvchi tomonidan yozib qoldirilgan ma’lumotlarni o‘rganish orqali adabiyotimizdagi yana bir mutafakkir haqida adabiyot ixlosmandlariga ma’lumot berishimiz mumkin hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Mallayev N. O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent, 1976.
2. O‘zbek adabiyoti. To‘rt tomlik, I tom, Toshkent, 1977.
3. Mirzayev T. Ma’naviy-madaniy me’rosni o‘rganishning ilmiy-metodologik masalalari. “O‘zbek tili va adabiyoti”, 1997.

KELASI ZAMON SHAKLLARI VA ASIMMETRIYA

Ochilova Gulhayo

JDPU magistranti

Feruza Jumayeva

Ilmiy rahbar: dots.,

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada fe'llar harakatni ifodalashidan tashqari gap tarkibida turli ma'noviy, uslubiy xususiyatlarni ham ochib berishida shakl va ma'no nomutanosibligi, ya'ni asimmetriyaning tutgan o'rni o'rganilgan.

Kalit so'zlari: Fe'l, kelasi zamon fe'li, semantika, kelasi zamon gumon fe'li, shakl, ma'no.

ABSTRACT

In this article, the role of form and meaning disproportion, i.e., asymmetry, is studied in the fact that verbs, in addition to expressing action, reveal various spiritual and stylistic features in the structure of the sentence.

Keywords: Verb, future tense verb, semantics, future tense verb,

Fe'ning grammatik mohiyati shundan iboratki, fe'l asosiy so'z turkumidir, chunki fe'llar gapning zaruriy komponenti hisoblanadi. O'z ma'nosi, grammatik kategoriyalari va sintaktik vazifalari bilan boshqa so'z turkumlaridan ajralib turadi. Fe'llar semantik jihatdan ish-harakat, holatni ifodalasa, morfologik jihatdan zamon, shaxs-son, mayl, nisbat kabi grammatik kategoriyalarni bildiradi. Fe'l ana shu ish-harakatni, holatni, munosabatni zamon nuqtai nazaridan aniqlaydi.

Kelasi zamon shakllari harakat yoki holatning gap aytilayotgan vaqtdan so‘ng yuz berishini bildiradi. Kelasi zamon fe’llari asosga -a, -y, -(a)r, -ur, -ajak, -moqchi kabi qo‘shimchalarni qo‘shish bilan hosil qilinadi. Bu qo‘shimchalardan keyin shaxs-son qo‘shimchalari qo‘shiladi¹⁸. M., boraman, o‘qiyman, borajakman, borgayman, boradigan ekan, bormoqchi ekan. Undosh bilan tugagan fe’l asoslariga kelasi zamonning -a, -ar kabi, unli bilan tugagan fe’l asoslariga -y, -r qo‘shimchalari qo‘shiladi. Bo‘lishsiz fe’l shakllariga esa -s qo‘shimchasi qo‘shiladi va turli ma’nolarni anglatadi: M., istak, payt, xohish, odatlanganlik, maqsad, niyat, ta’kidlash kabi ma’nolarni yuzaga chiqaradi. Shu jihatdan shakl va ma’no nomutanosibligi, ya’ni asimmetriya hodisasi ro‘y beradi. Ana shu shakl va ma’no nomutanosibligini fe’lning asosiy grammatik shakllaridan biri bo‘lgan kelasi zamon qo‘shimchalari misolida o‘rganamiz.

Oddiy kelasi zamon fe’llari. Bunday fe’llar kelasida bajariladigan yoki bajarilmaydigan harakat-holat ma’nosini bildiradi. M., keladi, so‘raydi. Shu kabi fe’llar odatda, ba’zan, ba’zida, har doim, doimo, doim kabi so‘zlar bilan birga kelib davomli harakat ma’nosini ifodalaydi. Oddiy kelasi zamon fe’li fe’l asosiga -a, -y qo‘shimchalarini qo‘shish orqali hosil qilinadi va quyidagi ma’nolarni bildiradi:

Harakatning bajarilishi biror vaqt bilan chegaralanmaydi, u predmet yoki shaxsning doimiy belgisiga aylanganlik ma’nosini bildiradi. M., Qiziq qushlar yomg‘irda qochib ketishmaydi. Qarg‘a, zag‘cha, qaldirg‘och bemalol uchadi. (I. Sulton, “Genetik”).

Shaxs yoki predmetning odatdagi, doimiy harakat-holat ma’nosini anglatadi. M., Shu sabab har kuni quyosh chiqqach, o‘roq-qopimni olib, mana shu dalaga kelaman. (I. Sulton, “Genetik”). U uzumzor egalaridan biri bo‘lib, sarvati behisob, lekin ne yoziqki, farzandi yo‘q, shundan ko‘p iztirob chekadi. (I. Sulton, “Genetik”).

Harakatning bajarilishi so‘zlovchi nutq so‘zlayotgan paytga oid bo‘lib, hozirgi zamon ma’nosini ifodalaydi. Bunday gaplarda hozir, hozirda so‘zlarini qo‘yib o‘qish

¹⁸ F. Jumayeva. Ona tilidan saboqlar. Qamar- media// Toshkent.2020.b. 198.

mumkin bo‘ladi. M., Bu dalani yoqtiraman. Naridagi toshloqda (hozir) jilg‘a oqadi. (I. Sulton, “Genetik”).

Bo‘lib o‘tgan voqea-hodisa haqida hikoya qilish ma’nosini bildiradi. M., Bo‘tana suvlar haslarni aralashtirib oqizadi, ba’zan yalpiz yaproqlarni uzib yuboradi, ular ham haslarga qo‘shilib oqadi. (I. Sulton, “Genetik”).

Kelajakda bajarilishi kerak bo‘lgan harakat ma’nosini anglatadi. M., “Ha, albatta, bo‘laman”, deb takrorladim o‘zimga-o‘zim, - bularga, menga ishonchsizlik bilan qarayotgan mana shu qadrdon o‘qituvchilarimga o‘zimning kimligimni ko‘rsatib qo‘yaman. (X. To‘xtaboyev, “Sariq devni minib”).

Harakat-holatning kelgusida amalga oshishini istash, xohlash ma’nolarini bildirib keladi. M., - Chiqmaydi! –Sakkiz kishi bir ovozdan takrorlashdi. -Bo‘lmasa zootexnik bo‘laman. (X. To‘xtaboyev, “Sariq devni minib”).

Kelasi zamon maqsad fe’llari. Bunday fe’llar kelasi zamonda bajarilishi yoki bajarilmasligi maqsad qilingan harakat-holat ma’nosini bildiradi. Kelasi zamon maqsad fe’llari -moqchi, -adigan, -ydigan qo‘shimchalarini fe’l asosiga qo‘shish orqali hosil qilinadi¹⁹. Bu qo‘shimchalardan keyin shaxs-son qo‘shimchalari qo‘shilib keladi va turli ma’nolarni yuzaga chiqaradi:

-moqchi affiksini olgan fe’l shakli kelgusida bajarilishi maqsad qilingan harakat ma’nosini bildiradi. M., Men kelgusida o‘qituvchi bo‘lmoqchiman.

Kelajakda bajarilishi niyat qilingan harakat ma’nosini ifodalab keladi. M., Men esa o‘sha bayroq qay mahal quyi tushirilib qo‘yilishi haqida aytib bermoqchiman. (I. Sulton, “Genetik”).

Harakatni kelajakda amalga oshirishni qat’iy qaror qilish, ta’kidlash ma’nosini anglatadi. Bunga qarshi o‘jar cho‘loq: “Avval quda qilib, keyincha o‘zim ham shaharga ko‘chmoqchiman”, deb javob berdi. (I. Sulton, “Genetik”).

Kelasi zamon gumon fe’llari. Kelasi zamonda bajarilishi yoki bajarilmasligi noaniq bo‘lgan harakat-holat ma’nosini bildiradi. - (a)r shakli kelasi zamoni

¹⁹ F. Jumayeva. Ona tilidan saboqlar.Qamar- media// Toshkent.2020.b. 199.

gumon, taxmin yo‘li bilan ifodalaydi. Fe‘l asosiga -r, -ar, -ma/s qo‘shimchalari, undan keyin shaxs-son qo‘shimchalarini qo‘shish orqali hosil qilinadi.

-(a)r shakli orqali quyidagi ma’nolar yuzaga chiqadi:

Kelajakda bajarilishi yoki bajarilmasligi noaniq bo‘lgan harakat ma’nosini bildiradi. Bunday gaplarga ehtimol, balki kabi so‘zlarini kiritish mumkin bo‘ladi va harakatning bajarilishi taxmin qilinadi. M., Ehtimol juda qiziqdir, o‘rganib olsam, bir kun ish berib qolar, deb o‘yladim-da. (X. To‘xtaboyev, “Sariq devni minib”). (Balki) Ertaga kelar.

Kelgusidagi harakatni amalga oshirishga da’vat etish, undash ma’nosini bildiradi. M., - Xo‘p-xo‘p, boring, kechki obiyovg‘onga kelarsiz, albatta? (G‘.G‘ulom, “Shum bola”). Biroz o‘tirib uyga chiqarsan – uyga chiq degan ma’noda.

So‘zlovchining harakatga maslahat munosabatini ifodalaydi. M., Gaplarimni o‘ylab ko‘rarsiz.

Harakatning bajarilishi uchun imkoniyat yo‘qligi, ilojsizlik ma’nolarini ham bildirib keladi. M., Mahallamizdagi meni taniydigan qo‘ni-qo‘shnilarimiz mana shular, esimdan chiqqanlari bo‘lsa, esimga tushganda aytarman. (G‘.G‘ulom, “Shum bola”). Bu mashinani pulim bo‘lganda olarman. Ya’ni hozir ololmayman, imkonim yo‘q.

Kelajakda bajarilishi kutilayotgan harakatni istash ma’nosini anglatadi. M., Ertaga kutubxonaga birga borarmiz.

-(a)r shaklidan so‘ng ekan, emish to‘liqsiz fe‘llari qo‘shilganda gumon ma’nosini emas, balki eshitganlik ma’nosini bildiradi. M., Hizr - o‘zimizning oqsoqollarga o‘xshab ketadigan bir chol bo‘lib, ko‘zga goh ko‘rinib, goh ko‘rinmay, mana shunday kechalarda el oralab yurar, ro‘para kelganlarning mushkullarini oson qilar emish. (I. Sulton, “Genetik”).

Xulosa qilib aytish mumkinki, tilshunoslikda fe‘l va uning o‘ziga xos jihatlari yuzasidan amalga oshirilgan tadqiqotlar ko‘p yillik tajribaga egadir. Fe‘llarni ma’no tomondan tadqiq qilish til boyligini ko‘rsatishda muhim hisoblanadi. Fe‘lning kelasi zamon qo‘shimchalari orqali yuzaga kelgan asimmetriya hodisasi fe‘llarning ma’no

ko‘lamini aniqlashga yordam beradi. Kelasi zamon qo‘shimchalari polisemantik bo‘lib, uning qaysi semani voqelantirayotgani nutq vaziyatiga ko‘ra anglashiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. A. Xojiev. Feъл. Ўзбекистон ССР “Фан” нашриёти. Тошкент-1973. 129-бет.
2. У. Турсунов, Ж. Мухторов, Ш. Рахматуллаев. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Тошкент.1965.76-бет.
3. Ш.Шукуров. Ўзбек тилида феъл замонлари тараққиёти. Тошкент.1976. 9-бет.
4. F. Jumayeva, Ona tilidan saboqlar (Ma’ruza matnlari) – T.: “Qamar-media” nashriyoti, 2020. – 198-199 b.
5. M. Asqarova, R. Yunusov, M. Yo‘ldoshev, D. Muhamedova O‘zbek tili praktikumi.- T.: “IQTISOD-MOLIYA” 2006. 305-b.

“NAVOIY VA SHEKSPIR IJODINING TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI”

Ravshanova Nozima

Alisher Navoiy nomidagi

Toshkent davlat O‘zbek tili va adabiyoti

universiteti Amaliy filologiya yo‘nalishi

2-bosqich talabasi

E-mail: nozimaravshanova77@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ikki buyuk daho — Navoiy va Shekspir ijodidagi tipologik xarakter, badiiy xususiyatlar haqida so‘z yuritiladi. Asarlardagi elementlar va janrlarning g‘arb va sharq el-ulusi hayotidan hikoya qiluvchi boy mazmuni ifodalanadi.

Kalit so‘z: Sharq uyg‘onish davri, G‘arb renessansi, Rome va Julietta, Layli va Majnun.

ABSTRACT

This article talks about the typological character and artistic features of the works of two great geniuses - Navoi and Shakespeare. The rich content of the elements and genres in the works, which tell the story of the life of the Western and Eastern tribes, is expressed.

Keywords: Eastern Renaissance, Western Renaissance, Rome and Juliet, Layli and Majnun.

“Ishq buyuk Navoiy talqinida hayot va koinot yaratilishining maqsadi sifatida qo‘yilarkan, xuddi shu nuqtada u buyuk Dante va Shekspir bilan mushtaraklikka erishadi. Dante, Navoiy va Shekspirning yuksak badiiy tafakkurlari – fazodagi uchrashuv ana shu tarzda voqe bo‘ladi”.

Nazar Eshonqul

Sharq-u g‘arbning buyuk daholari Alisher Navoiy va Uilyam Shekspir ijodini talqin qilish, asarlardagi tipik va badiiy xususiyatlarni o‘rganish uchun katta iqtidor va bilim zarur, albatta. Aslida bu daholar ijodidagi xazina o‘xshashsiz o‘rganiladi. Hozirga qadar Alisher Navoiyning ko‘plab ilmiy-badiiy asarlari xorijiy tillarga tarjima qilindi, bu olamshumul ahamiyatga ega meros bo‘yicha yuzlab ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirildi. Ammo hanuzgacha buyuk shoirning ijodiy uslubi, adabiy-estetik tamoyillari, san’atkorlik mahorati uning o‘zi kabi uyg‘onish davrida yashab ijod qilgan G‘arb shoir-u mutafakkirlarining ijodi bilan qiyoslab o‘rganilmadi. Navoiyni g‘arb adabiyotining yirik namoyandalari qatoriga qo‘yib ulug‘lash hollari ko‘p kuzatiladi, lekin biror asari hozirgacha ularning muayyan bir asari bilan solishtirilib ilmiy tekshirilmagan. Zero, bu yo‘nalishdagi ishni ham bajarish lozimligi hozirgi zamon qiyosiy adabiyotshunosligida dolzarb masala hisoblanadi.

Navoiy talqinidagi qahramonlar voqelikka zid ishlar bilan mashg‘ul bo‘lgan odamni benihoya madh etganlari uchun bahodir sanaladi. Buyuk “Hamsa” asaridagi Majnun, Bahrom va Farxodlar ana shu qahramonlardan, zero, ziddiyatli holatlarda o‘zgarishlar, mamlakat ishlaridagi cheklanishlar sodir bo‘ladi. Jumladan, “Sab’ai sayyor” asarida shoir Bahromni shunday baholaydi:

“Buyla taklif kimsa qilg‘aymu?

Odamiydan bu so‘z ochilg‘aymu”.

Bahrom yetti qasr bino qildiradi. Yetti iqlim shohining yetti go‘zal qizini keltiradi. O‘zi esa kecha-yu kunduzni may ichish bilan o‘tkazadi. Qizlarni tinmay afsonalar aytishga majbur qiladi: “Sizlar paydar-pay aytavering, to‘xtamang. Men esa uyquda orom olay”, - deydi u.

Asarda asosiy hikoya davom etayotganda boshqa hikoyalarni berib borish Sharq adabiyotida qo‘llanilgan muhim badiiy vositadir. Navoiy undan juda katta mahorat bilan foydalanadi va asarni ijobiy ma’noda murakkablashtiradi. Ko‘p masalalarni qamrab olishga erishadi. Bundan tashqari, asarlardagi ko‘p voqealar geografik joyi boshqa manzil bo‘lsa-da, mutafakkir o‘z vatanidagi ijtimoiy munosabatlarni nazarda tutadi.

Shekspir G‘arb adabiyotining buyuk dahosi, G‘arbning navosidir. Shekspirning adabiy merosi she‘riyat va drammaturgiya asarlaridan iborat. Yoshlik yillarida mifologik syujet asosida yozgan “Venera va Adonis” (1593) hamda Rim tarixiga oid “Lukretsiya” (1594) dostonlari samimiy kutib olingan. Bu asarlar, ayniqsa, 1592—1600 yillarda yozilgan “Sonetlar” Shekspirning Uyg‘onish davri madaniyati bilan uzviy aloqada maydonga kelganini ko‘rsatdi. Jahon lirikasining buyuk namunalari qatoridan o‘rin olgan Shekspir sonetlari mavzu jihatidan ikki guruhga ajraladi: dastlabki 126 sonet shoirning yaqin do‘stiga bag‘ishlangan bo‘lsa, 127—152-sonetlarda lirik qahramonning bevafoqlik qilgan mahbubaga nisbatan muhabbat tuyg‘usi va iztiroblari tasvir etilgan. Shekspir yana bir necha dostonlar ham yozgan bo‘lsada, ularning muallifi masalasi hamon bahslidir. “O‘n ikkinchi kecha” (1600) singari mashhur komediyalari ham shu davrda maydonga kelgan. Drammaturg ijodining shoh asarlari — “Yuliy Sezar” (1599), “Hamlet” (1601), “Otello” (1604), «Qirol Lir» (1605), “Makbet” (1606), “Antoniy va Kleopatra”, “Koriolan” (1607) singari tragediyalar Shekspir ijodining uchinchi davrini tashkil etadi. “Genrix VIII” (1613) xronikasi, “Qish ertagi” (1611), “Bo‘ron” (1612) romantik drama va tragediyalari esa Shekspirning so‘nggi davr ijodi mahsulidir. “Romeo va Juletta” dagi ko‘p jihatlar 130 yil oldin yozilgan “Layli va Majnun” dostoniga juda o‘xshaydi. Garchi “Layli va Majnun” afsonasi syujeti XVI asrda Yevropaga ma‘lum bo‘lgan va shu afsona ta‘sirida o‘nlab Yevropa xalqlarining sevgi afsonalari vujudga kelgani haqidagi tadqiqotlar mavjud esa-da, biz ilmga hurmat nuqtai nazaridan Shekspir asari Layli va Majnun afsonasining g‘arbcha varianti, Shekspir sharq afsonasini yevropalashtirgan degan xulosadan o‘zimizni tiyamiz. Biroq Romeo va Julettadagi nafaqat umumiy syujet liniyasi, balki qahramonlar ham, xarakterlar ham, asar qurilishi ham “Layli va Majnun” asarining aynan o‘zidir. “Layli va Majnun” dostonida Navoiy “Firoqnoma” deb atagan asar so‘ngida Layli jon taslim qiladi. Buni eshitgan Majnun Layli yotgan uyga uchib kirib, uning yonida jon beradi.

“Romeo va Juletta” asarida ham Romeo Julettani o‘ldi deb o‘ylab, u yotgan sag‘ana boshida turgancha zahar ichadi.

Alisher Navoiy sharq Uygʻonish davrining daho mutafakkiri, Uilyam Shekspir esa Gʻarb Renessansining yirik vakili boʻlganliklari, bu ikki benazir sanʼatkor oʻz ijodlarida inson kamoloti va jamiyat maʼnaviy taraqqiyoti masalalarini birday koʻtarib chiqqanliklari bois, ularning ham mavzu, ham syujet, ham badiiy timsollar yaqinligi jihatidan, yonma-yon tilga olinadigan ikki asarlarini qiyosiy oʻrganishni maqsad qildik. “Layli va Majnun” hamda “Romeo va Juletta” asarlari shoirlar ijodiy uslublari xususiyatlari nuqtai nazaridan oʻrganilsa, maqsadga muvofiq boʻladi, deb²⁰ I.Karimov. Navoiy shahrida Alisher Navoiy yodgorlik majmuining ochilishiga bagʻishlangan tantanali marosimda soʻzlangan nutq (Oʻzbekiston adabiyoti va sanʼati, 2001, 25-avgust. 4-son) hisobladik. Oʻzbek adabiyotshunosligida hanuzgacha bunday qiyosiy ish bajarilmaganligi, “Navoiy va jahon adabiyoti” mavzusi adabiyotshunoslik fanimizda nisbatan yangi soha boʻlib, bugungacha sanoqligina ishlar amalga oshirilgan»ligi, bugungi kunda esa shu usuldagi tadqiqotlarga ehtiyoj paydo boʻlganligi mavzuning dolzarbligini belgilaydi. Zamonaviy jahon adabiyoti va madaniyatining integratsiyalashuv jarayonlariga mos kelganligi bois, XIX asrga kelib toʻliq shakllangan qiyosiy adabiyotshunoslik hozirda filologiyaning yetakchi sohalaridan biriga aylandi. A.N.Veselovskiy, V.M.Jirmunskiy, M.P.Alekseyev, I.G.Neupokoyeva, D.Dyurishin, A.Dima singari dunyo ilmiy jamoatchiligi tan olgan olimlar esa ushbu soha nazariy va amaliy asoslarining shakllanishiga munosib hissa qoʻshdilar. Atoqli sharqshunoslar Ye.Bertels, N.Konrad hamda V.Jirmunskiy jahon adabiyotini muayyan qitʼalar, xalqlar boʻyicha emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy davrlar boʻyicha tahlil etishni taklif qiladilar. Ularning fikricha, bir xil ijtimoiy-siyosiy sharoitda oʻxshash mafkura, gʻoya va qarashlar paydo boʻlishi, shu zaminda bir-biriga yaqin adabiy hodisalar, oqimlar shakllanishi, mushtarak obrazlar (hatto tasviriy usullar) yuzaga kelishi tabiiydir. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib, ular bu masalaga alohida yondashdilar. Akademik N.I.Konrad “Farhod va Shirin”, “Layli va Majnun” dostonlarini Yevropa Renessansining shu mavzudagi eng yaxshi asarlari qatoriga

---

20 Hayitmetov A.Temuriylar davri oʻzbek adabiyoti.-Toshkent: Fan, 1996.-73-bet.

qo‘ygan edi. Akademik V.M.Jirmunskiy esa Farhod obrazida Renessans davrining idealini ko‘rgan. Ye.E.Bertels Navoiyning “Layli va Majnun” dostonini fransuzlarning “Tristan va Izolda”, V.Shekspirning “Romeo va Juletta” asarlari bilan o‘xshashliklarini ta’kidlab fikr bildirgan. O‘zbek olimlaridan N.Komilov, F.Sulaymonova, D.Salohiy Sharqning G‘arbga ta’siri masalasini ko‘tarib chiqdilar hamda tafakkur taraqqiyotida va ijod silsilasida Sharqning alohida mavqei ko‘rinadi.

Shekspirning eng mashhur asarlaridan bo‘lgan “Makbet” va “Gamlet”da ham fantaziya elementlari mavjud. “Gamlet”da — bu Gamlet otasining ruhi, “Makbet”da biz jodugarlar va ular chaqirgan ruhlar, yovuz ma’buda Hekate, qo‘mondon Banquo ruhi bilan uchrashamiz. Shekspir milliy madaniyat va ingliz tilini yaratish jarayonini yakunlaydi; uning ishi Yevropa Uyg‘onish davri butun davrining fojiali yakunini jamlaydi. Keyingi avlodlar idrokida Shekspir obrazi keng qamrovli daho sifatida shakllanadi, u yangi davr boshida uning insoniy tiplari va hayotiy vaziyatlari galereyasini yaratgan. Shekspir pyesalari bugungi kungacha jahon teatr repertuarining asosini tashkil etadi. Ularning aksariyati kino va televideniye uchun bir necha bor suratga olingan.

“Romeo va Juletta” tragediyasini yaxlit holda qiyosiy o‘rgangan tadqiqotni uchramagani aytiladi²¹. Sharq mutafakkiri Navoiyning “Layli va Majnun” dostoni va G‘arb mutafakkiri Uilyam Shekspirning “Romeo va Juletta” tragediyasini qiyosiy o‘rganish ilk bor alohida tadqiqot sifatida olindi. Navoiyning “Layli va Majnun” hamda Shekspirning “Romeo va Juletta” tragediyasi ilk bor keng miqyosda qiyosiy tahlil qilindi. Ikkala asar badiiy tuzilishi, janr ko‘lami, kompozitsion xususiyatlari, poetika jihatidan tahlil etilib, asarlardagi an’anaviylik va o‘ziga xosliklar hamda ularni birlashtiruvchi va farqli omillar ilmiy asoslandi.

Tadqiqotda ikki ijodkorning adabiy-estetik tamoyillari, san’atkorlik mahorati milliy an’ana va jahon tafakkuri doirasida atroflicha tavsiflandi. Masalan, “Layli va Majnun” dostonini “Romeo va Juletta” tragediyasi bilan qiyoslash natijasida ikki

²¹ X. Mamatqulova Navoiyning “Layli va Majnun”, Shekspirning “Romeo va Julyetta” asarlarining qiyosiy tadqiqi. Samarqand-2010.

ijodkorning majoziy ishq konsepsiyasiga munosabatlarining g‘oyaviy yaqinligi ochib berildi. Navoiy va Shekspirning inson ruhiy kamoloti, uning jismoniy hamda botiniy barkamolligi masalasiga nisbatan o‘zaro umumiy va farqli munosabatlari ko‘rsatildi.

“...Har ne bir dostong‘a soldi sado,
Munda bir bayt birla tobqay ado.
Mujmal oning so‘zin qilib takmil,
O‘z hadisimg‘a bergamen tafsil”²².

Mutafakkirlarning asarlaridagi qisqa hikoya qo‘llash janri muhim tipologik xarakter sanaladi. A.Chexov aytganidek, qisqalik talantning singlisidir, Tolstoy ham hikoya janrining o‘ziga xos xususiyatlari haqida “hikoya san’atning qiyin fomasidir” deydi. Navoiy fikrini ixcham ta’riflab ifoda qilish uchun hikoyalardan foydalanadi. Shekspir asarlarida ham bu xususiyat bor. Muhimi, yirik so‘z san’atkorlarining hikoyalari hikmatga boy, chuqur g‘oyaviy, badiiy go‘zalligi, janr ko‘lami, kompozitsion xususiyatlari bilan ahamiyatlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Hayitmetov A. “ Temuriylar davri o‘zbek adabiyoti”. - Toshkent: Fan, 1996.
2. Alisher Navoiy “Hamsa” asari.
3. X.Mamatqulova “Navoiyning «Layli va Majnun», Shekspirning «Romeo va Juletta» asarlarining qiyosiy tadqiqi” tadqiqoti. Samarqand-2010.
4. “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasi. 2021.

²² A.Navoiy. “Xamsa”.484-bet

ELLIPTIK EGRI CHIZIQLAR KRIPTOGRAFIYASI

Shahriyorov Ikrom Ibrohim o‘g‘li

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti

“Amaliy matematika va intellektual texnologiyalar” fakulteti

“Kriptografiya va kriptozanaliz” yo‘nalishi 2-bosqich magistranti.

E-mail: shahriyorovikrom6@gmail.com

ANNOTATSIYA

Elliptik egri chiziqlar kriptografiyasi kriptografiyaning mustaqil bir bo‘limi hisoblanib, chekli maydonlardagi elliptik egri chiziqlarga asoslangan nosimmetrik kriptotizimlarni o‘rganadi.

Kalit so‘zlar: Elliptik egri chiziqlar, shifrlash, shifrnı ochish, algoritm, logarifmlash, yopiq kalit.

Ko‘plab oshkora kalitli kriptografik mahsulotlar va standartlar deyarli an‘anaviy mavqega erishgan RSA va El Gamal algoritmlariga asoslangan. So‘nggi vaqtlarda kriptotahlil usullarining va hisoblash texnikasining keskin rivojlanishi tizimlarning ishonchli himoyasi uchun kalit bitlari sonining ham katta bo‘lishiga olib keldi, bu esa an‘anaviy tizimlarni qo‘llovchi tizimlar ilovasini yuklanish vaqtining ortishiga olib keldi. Bu o‘z navbatida katta tranzaksiyalarni himoyalash talab etiladigan, elektron tijoratga ixtisoslashgan aloqa tuginlarida ko‘plab muammolarni keltirib chiqardi. Shu bois an‘anaviy mavqega erishgan tizimlarga raqib bo‘lgan elliptik egri chiziqlarga asoslangan kriptografiya vujudga keldi.

Elliptik egri chiziqlar kriptografiyasi — kriptografiyaning mustaqil bir bo‘limi hisoblanib, chekli maydonlardagi elliptik egri chiziqlarga asoslangan nosimmetrik kriptotizimlarni o‘rganadi. Elliptik egri chiziqlar kriptografiyasining asosiy afzalligi hozirgi kungacha elliptik egri chiziqlardagi nuqtalar gruppasini diskret logarifmlash

masalasi asosida subeksponensial algoritmlarni echishga qaratilgan muammoning aniqlanmaganligi hisoblanadi.

Kriptotizimlarni yaratishda elliptik egri chiziqlardan foydalanish bir-biridan mustaqil ravishda Nil Koblis va Viktor Millerlartomonidan 1985 yilda tavsiya etilgan.

Nosimmetrik kriptotizimlar kriptobardoshligi bir qator matematikmasalalarning echish murakkabligiga asoslangan. Ilk ochiq kalitli kriptotizim, ya'ni algoritm RSAning kriptobardoshligi murakkab sonlarni tub ko'paytuvchilarga ajratish muammosiga asoslanganligidadir. Elliptik egri chiziqlarda xuddi shu kriptobardoshlikda RSAga nisbatan kalit o'lchami qisqa bo'ladi, bu ma'lumotni saqlash va uzatishda sezilarli darajada sarfning kamayishiga olib keladi.

Misol uchun RSA-2005 konferensiyasida Milliy xavfsizlik agentligi –Suite Bll ni yaratishda faqat elliptik egri chiziqli algoritmlardan foydalanilganligini bayon qilgan.

Shunday qilib, elliptik egri chiziq'larga asoslangan kriptografik tizimlarning an'anaviy tizimlarga nisbatan afzalligi, ularda foydalaniladigan kalit uzunligi razryadi kichik bo'lganda ham, ekvivalent himoya bilan ta'minlashidadir. Bu esa qabul qiluvchi va uzatuvchi moslama protsessorlarining yuklanish vaqtini kamaytiradi.

Elliptik egri chiziqlar quyidagi ko'rinishdagi tenglamalar yordamida beriladi:

$$y^2 + axy + by = x^3 + cx^2 + dx + g,$$

bunda a, b, c, d butun sonlar.

Elliptik egri chiziq O deb belgilangan maxsus bo'lmagan (cheksizlikdagi nuqta, nol element) elementni o'z ichiga oladi.

Elliptik egri chiziq ta'rifidan agar uchta nuqta bir to'g'ri chiziqda etsa, ularning yig'indisi O ekanligi kelib chiqadi. Bu ta'rifdan elliptik egri chiziq nuqtalarining qo'shishni quyidagi qoidalari kelib chiqadi:

1. Qo'shishda O nol elementi sifatida qatnashadi, ya'ni $O = -O$ bo'lib, elliptik egri chiziqning ixtiyoriy nuqtasi uchun $R + O = R$.
2. Vertikal chiziq elliptik egri chiziqni bir xil x absissali ikkita nuqtada kesib o'tadi. Bu chiziq egri chiziqni cheksizlik nuqtasida ham kesib o'tadi. Shuning uchun

$P_1 + P_2 + O = O$ va $P_1 = -P_2$, bunda $P_1 = (x, y)$, $P_2 = (x, -y)$. “Manfiy” ishorali nuqta bu x koordinatasi xuddi o‘sha qiymatga, u koordinatasi esa ishorasi bo‘yicha qarama-qarshi qiymatga ega bo‘lgan nuqtadir.

3. Turli x koordinatali Q va R nuqtalarni qo‘shish uchun, bu ikki nuqta orqali to‘g‘ri chiziq o‘tkaziladi va bu to‘g‘ri chiziqning elliptik egri chiziq bilan kesishgan uchinchi nuqtasi P_1 topiladi. Agar bu nuqtalarning birortasida to‘g‘ri chiziq elliptik egri chiziqqa urinma bo‘lmaydigan bo‘lsa, u holda bu to‘g‘ri chiziqning EECh bilan faqat bitta kesishish nuqtasi topiladi. Bunda $Q + R = -P_1$.

4. Q nuqtani ikkilantirish uchun Q nuqtadan urinma o‘tkazish kerak va boshqa S kesishish nuqtasini topish kerak. Bunda $Q + Q = 2Q = -S$.

Qo‘shishning yuqorida keltirilgan xossalari qo‘shishning barcha oddiy xossalari, masalan, kommutativlik va assotsiativlik qonunlariga bo‘ysunadi.

Elliptik egri chiziqning R nuqtasini k songa ko‘paytirish R nuqtaning k ta nusxasining yig‘indisi shaklida aniqlangan. $2P = P + P$, $3P = P + P + P$ va hokazo.

r - tub sonli modul bo‘yicha elliptik grupp kriptografiyada alohida qiziqish kasb etadi. Bunday grupp quyidagicha aniqlanadi. Ikkita manfiy bo‘lmagan va p dan kichik bo‘lgan butun a va b sonlar tanlanadi, bunda

$$4a^3 \not\equiv 27b^2 \pmod{p} \not\equiv 0$$

Shart bajarilsin, u holda $E_p(a, b)$ r modul bo‘yicha elliptik gruppani bildiradi.

Bu gruppaning elementlari manfiy bo‘lmagan r dankichik (x, u) sonlarjuftligi bo‘lib, cheksizlikdagi O nuqta bilan $y^2 \equiv (x^3 \equiv ax \equiv b) \pmod{p}$ shartni qanoatlantiradi.

Elliptik grupp uchun $(0, 0)$ dan (r, r) gacha bo‘lgan, kvadrati manfiy son bo‘lmagan r modul bo‘yicha tenglamani qanoatlantiradigan faqat butun qiymatlar qaraladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Akbarov D. E. “Axborot xavfsizligini ta’minlashning kriptografik usullari va ularning qo‘llanilishi” – Toshkent, 2008

2. Алфёров А.П., Зубов А.Ю., Кузьмин А.С., Черемушкин А.В. Основы криптографии. [\[уточнить\]](#)
3. Б. А. Фороузан. [Схема цифровой подписи Эль-Гамала](#) // [Управление ключами шифрования и безопасность сети](#) / Пер. А. Н. Берлин. — Курс лекций.
4. <http://www.hozir.org/el-gamal-shifrlash-algoritmi.html>

CONCEPTUAL ISSUES AS A BASIS FOR GENDER STUDIES

Qarayeva Mavjuda Yoqubjonova

Denau institute of entrepreneurship and pedagogy 2nd year graduate student

ABSTRACT

This article deals with the conceptual issues of gender linguistics as a new branch of modern linguistics.

Key words: gender linguistics, conceptual issues, language, culture, community, proverbs and sayings, identity

Each nation has own culture, language, traditions and customs. Firstly, we should pay attention to the relationship between language and culture. There is a close relationship between them. But language, thought or culture are not all the same thing, but none of them can survive without the others. Language expresses the patterns and structures of culture, and consequently influences human thinking, manners and judgement. Language is intrinsic to the expression of culture. As a means of communicating values, beliefs and customs, it has an important social function and fosters feelings of group identity and solidarity. It is the means by which culture and its traditions and shared values may be conveyed and preserved. Language is fundamental to cultural identity²³.

Culture is a defining feature of a person’s identity, contributing to how they see themselves and the groups with which they identify. Culture may be broadly defined as the sum total of ways of living built up by a group of human beings, which is transmitted from one generation to another. Every community, cultural group or ethnic group has its own values, beliefs and ways of living. The observable aspects of culture such as food, clothing, celebrations, religion and language are

²³ Longman Dictionary of English Language and Culture -Harlow: Addison Wesley Longmans Limited, 1992, P.155.

only part of a person’s cultural heritage. The shared values, customs and histories characteristic of culture shape the way a person thinks, behaves and views the world. A shared cultural heritage bonds the members of the group together and creates a sense of belonging through community acceptance.

Culture is indeed a very influential factor in behavior and attitudes, in what one can or cannot do, or even in what one can or cannot imagine doing. In fact, structures and mental frames that determine our patterns of thinking are deeply embedded in social institutions, in language, in proverbs and sayings.

Proverbs not only belong to a language but also reflect much of its culture. In other words, they are considered to be a mirror reflecting social-cultural traditions in the most reliable ways²⁴.

Proverbs were always the most vivacious and at the same time the most stable part of the national languages, suitable competing with the sayings and aphorisms of outstanding thinkers. In the proverbs and sayings picturesqueness of national thinking was more vivid expressed as well as their features of national character. The proverbs and sayings are the paper of folklore which is short but deep in the meaning. They express the outlook of the amount of people by their social and ideal functions. Proverbs and sayings include themselves the some certain features of historical development and the culture of people.

Vulic and Zergollern-Miletic draw attention to the fact that each nation or country has its own proverbs, the occurrence of which has resulted from the lifestyle and customs of people, who have had strong bonds with the natural world, their religion and traditions at all times²⁵.

In fact, these specific utterances, as well as English proverbs, represent wisdom, experience and commonplace beliefs, moral and social values that are basically the same in many nations. They have strong connection with people’s philosophy on life and contain general observations of practical knowledge, situations and other

²⁴ Profantova Z. Proverbial Tradition as Cultural-Historical and Social Phenomenon, in Durco, Europhras 97: Phraseology and Paremiology. - Bratislava: Academia PZ.1998, P. 302- 307.

²⁵ Vulic S., L. Zergollern-Miletic, Croatian Folk Proverbs Containing Names of Catholic Holidays, 1998, P. 360-365

various aspects of life. Bufiene states that proverbs reflect reality as it is perceived by human beings without neglecting the most trivial, irrelevant phenomenon or situation²⁶.

Proverbs and sayings of a particular nation provide a key to understanding the nation's frame of mind, what stirs its emotions and provokes its thoughts; they can demonstrate how the national imagination is linked with the national identity and its peculiarities through memories, myths and meanings. The 'links' between the proverbs and cultural identity are reciprocal.

Proverbs and sayings make explicit the nation's hidden constructs through its attitudes towards the concepts of space and time, through nation's relationship with such values as fate and destiny, power and hierarchy, directness and indirectness, modesty, risk taking, age, and other facets. Proverbs and sayings are constructed to demonstrate the interplay between these meanings and the cultural identity of a nation. On the other hand, these proverbs and sayings shape and determine this or that cultural identity and dictate the rules and behavior codes for this very nation.

Taylor believes that “A proverb is an invention of an individual who uses ideas, words and ways of speaking that are generally familiar²⁷. Because he does so, his sayings win acceptance and circulate in tradition”. Bearing all this in mind, it is evident that an easily memorable form and everyday speech help to establish proverbial tradition, which is handed down from generation to generation. Simple constructions and ordinary vocabulary make proverbs more acceptable to the general public and allow them to be applied in whatever circumstances. In connection to what has been discussed above, one can see that proverbs have not out lived their usefulness as they are still widely used till nowadays. One of the reasons can be noticed in the work of Grigas who states that proverbs can be considered as a result of people's

---

²⁶Bufiene G. Patarlių pasaulėvaizdžio bruožai, in Skeivys, Tautosakos darbai XII(XIX). -Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, P. 173-178.

²⁷ Taylor A. The Wisdom of Many and the Wit of One, in Mieder, W. and A.Dundes (eds). The Wisdom of many: Essays of the Proverb. – Madison: Wisconsin, 1994, P. 320.

psyche, spiritual life, ethics and customs, and, therefore, they are closely related to human beings²⁸.

¹ Longman Dictionary of English Language and Culture -Harlow: Addison Wesley Longmans Limited, 1992, P.155.

REFERENCES:

1 Longman Dictionary of English Language and Culture -Harlow: Addison Wesley Longmans Limited, 1992, P.155.

2 Profantova Z. Proverbial Tradition as Cultural-Historical and Social Phenomenon, in Durco, Europhras 97:

3 Vulic S., L. Zergollern-Miletic, Croatian Folk Proverbs Containing Names of Catholic Holidays, 1998, P. 360-365

4 Bufiene G. Patarlių pasaulėvaizdžio bruožai, in Skeivys, Tautosakos darbai XII(XIX). -Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, P. 173-178.

5 Taylor A. The Wisdom of Many and the Wit of One, in Mieder, W. and A.Dundes (eds). The Wisdom of many: Essays of the Proverb. – Madison: Wisconsin, 1994, P. 320.

6 Grigas, K. Lietuvių patarlės, lyginamasis tyrinėjimas. -Vilnius: Vaga.1976, P.27.

²⁸ Grigas, K. Lietuvių patarlės, lyginamasis tyrinėjimas. -Vilnius: Vaga.1976, P.27.

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI TAYYORLASHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH.

Turdiyev Namozbek Baxriddin o‘g‘li
Jizzax Davlat Pedagogika Unuversiteti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak pedagoglarni tayyorlashda innovatsion metodlardan foydalanish mohiyati ochib berilgan, taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: pedagog, innovatsiya, metod, texnologiya, modellashtirish.

АННОТАЦИЯ

В данной статье выделена важность использования инновационных методов в подготовке будущих педагогов общеобразовательной школы, представлены предложения и рекомендации.

Ключевые слова: педагог, инновации, метод, технология, моделирование.

ABSTRACT

In this article, the importance of using innovative methods in the training of future pedagogues in general secondary schools has been increased, suggestions and recommendations have been presented.

Keywords: pedagogue, innovation, method, technology, modeling.

Mavzuning dolzarbligi: Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar va mamlakatimizda ilm-fanni yanada ravnaq toptirish, yoshlarimizni chuqur bilim, yuksak ma’naviyat va madaniyat egasi etib tarbiyalash, «Ilm, ma’rifat va raqamli

iqtisodiyotni rivojlantirish yili»da innovatsion g‘oyalarning ahamiyati tobora ortib bormoqda.²⁹

Jahon miqyosida bo‘lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda e‘tiborga molik ishlar amalga oshirilmoqda. Hozirgi globallashtirish davr talab va ehtiyojlarini hisobga olgan holda mavjud ta‘lim tizimi tubdan isloh qilinmoqda. Bunda kunda ta‘lim sifati va samaradorligini yuqori darajalarga oshirishda samarali hisoblangan pedagogik va axborot texnologiyalaridan keng miqyosda foydalanish, ta‘lim tizimi mazmunini samarali intellektuallashtirish negizida o‘qitish jarayonini innovatsiyalashtirishga alohida e‘tibor berilmoqda. Jumladan, zamonaviy mutaxassislar tayyorlash uchun ta‘limni optimallashtirish shakllari va ularning metodik ta‘minoti bo‘yicha innovatsion metod va texnologiyalar yaratilmoqda. Shuning bilan birga jamiyat taraqqiyotining dinamik ravishda yuksalib borishini e‘tiborga olgan holda bo‘lajak mutaxassislarni intellektuallashtirilgan kasbiy faoliyatga tayyorlash zarurati ham kun tartibiga qo‘yilmoqda.

Oliy ta‘lim muassalarida bo‘lajak pedagoglarni samarali kasbiy faoliyatga tayyorlashda, shartli jihatdan olganda quyidagi yo‘nalishlarda tahlil ishlarini olib borish mumkin:

Bo‘lajak pedagoglarni biror bir yo‘nalish bo‘yicha kasbiy faoliyatga tayyorlashdagi innovatsion yondashuvlar.

Bo‘lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda modellashtirish metodlaridan foydalanish.

Bo‘lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashdagi ta‘lim mazmunini innovatsiyalashtirish, axborotlashtirish va intellektuallashtirishdan foydalanish.

Bo‘lajak pedagoglarning o‘quv-biluv faoliyatini optimallashtirish negizida bo‘lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashni takomillashtirish.

²⁹ O‘zbekiston Prezidentining 2020-yil 2-mart kungi «Ilm, ma‘rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili»da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to‘g‘risida»gi Farmoni

Bo'lajak pedagoglarning ota-onalar va raxbarlarning qo'shma ijodiy va innovatsion faoliyatini rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash³⁰

Ushbu maqolamizda ta'lim oluvchi yoshlarning o'quv faoliyati bo'lajak pedagoglarni kasbga tayyorlashda bitta fanni, xususan, maktabgacha pedagogika fani misolida mavjud interfaol metodlardan foydalanish jihatlarini qarab chiqamiz.

Bungi kunda, pedagogika universitetlaridagi o'qitish jarayonida “Innovatsiya”, “Novatsiya”, shuningdek, “Innovatsion faoliyat” hamda “Innovatsion yondashuv” kabi tushunchalarining ta'riflari, ularning kelib chiqishi hamda qo'llanishi va mazkur yo'nalishda olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar hamda ilmiy manbalar tahlilini keltirib o'tamiz.

Ta'limda innovatsiyalar muammolarini tizimli va faoliyatli yondashuv nuqtai-nazaridan nazariy-metodologik darajada respublikamiz olimlaridan R.H.Djo'raev, N.Azizxo'jaeva, N.Jumaniyozova, N.R.Yusufbekova, D.Yunusova, G.Ibragimova kabilar, MDH va xorijlik mutaxassislardan L.Ya.Kosals, N.I.Lapin, M.V.Klarin, M.S.Burgin, V.A.Slasyonin kabi olimlar ilmiy izlanishlarida aks ettirilgan.

“Innovatsiya” umumilmiy tushunchasi tizimning faoliyat yuritishida maqsadli o'zgarish sifatida ta'riflanadi, shu bilan birga, keng ma'noda bu tizimning turli sohalarida va elementlaridagi sifat yoki miqdoriy o'zgarishlar bo'lishi mumkin. Jumladan, N.I.Lapin kiritilgan yangilikni yoki innovatsiyani yangi yoki allaqachon ma'lum bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj uchun yangi amaliy vositani(yangilikni) yaratish, tarqatish va foydalanishning kompleks jarayoni sifatida tavsiflaydi; shu bilan bir paytda bu uning hayotiy sikli amalga oshiriladigan ijtimoiy va moddiy sohadagi o'zgarishlarning mazkur yangilik bilan qo'shilishi jarayonidir.

Bir qancha ma'lumotlar innovatsiyalarning mohiyatini tahlil qilish uchun “pedagogik innovatsiya”, “novatsiya”, “yangilik” kabi tushunchalarning ma'nosini ochib berish muhim ahamiyatiga ega. Shu bilan birga ta'kidlash zarurki, bu atamalar

³⁰ N.Turdiyev PEDAGOGIKANING DOLZARB MUAMMO VA YECHIMLARI Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari (2021 yil 17 may) 200-b

fanda XIX asrning oxiridan boshlab foydalanib kelinayotganiga qaramay, hozirgacha ularning aniq bir izoxi to'liq berilmagan.

Bizga ma'lumki, mavjud tizimga tashqaridan olib kirilgan yangilik yoki unda odatdagidek vujudga kelgan va rivojlanadigan yangilik novatsiya(yangilik) tarzida ta'riflanadi, shu bilan birga bu ikkala ta'rif teng qiymatli va o'zaro almashuvchidir. Chunki, novatsiya (lot. novatto-yangilanish, o'zgartirish) yoki yangilik – bu biror yangi vosita bo'lsa (yangi metod, metodika, texnologiya, usullar, harakat usullari, dastur va h.k.), u holda “innovatsiya” so'zidagi “in” old qo'shimchasi bu yangilikning (ta'lim tizimlariga) kiritilishini ko'rsatadi³¹.

N.I.Lapin fikriga ko'ra, innovatsiya – bu jamiyatning qonuniy rivojlanishi ta'sirida o'zgarib turuvchi insonning ehtiyojlarini qonotlantirish uchun yangi amaliy tajribani yaratish, tarqatish va foydalanishning kompleks jarayoni, shuningdek, ijtimoiy hamda moddiy muhitda ushbu ta'kidlangan yangilik bilan o'zaro bog'liq bo'lgan yangi o'zgarishlardir. Mualliflarning fikricha, predmetli mazmunga bog'liq holda texnik innovatsiyalar ajratiladi.

Pedagogika universitetlarida bo'lajak muttaxassislarni tayyorlash jarayonida pedagogik innovatsiyalarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bo'lajak mutaxassislarni innovatsion faoliyatga tayyorlashni o'qishning birinchi bosqichidanoq boshlash kerak. Bolalarni yangilikka intilish hissini uyg'otish, mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish, erkin muloqat qila olish kompetentsiyasini shakllantirish o'qishning dastlabki yillaridanoq boshlansa, o'qishning keyingi bosqichlarida pedagogik-psixologik turkum fanlarini o'qitish bo'yicha innovatsion faoliyatga tayyorlash jarayoni, yangiliklarni mustaqil holda izlab topish, kerakli axborotni tanlab olish va amalga joriy etish ko'nikmasini shakllantirish lozim bo'ladi.

Tahlillardan shuni ko'rishimiz mumkinki, pedagogik innovatsiyalar – bu pedagogik yangiliklarni yaratish ularni pedagogik hamjamiyat tomonidan o'zlashtirilishi, amalda qo'llanilishi, baholanishi hamda boshqarish jarayoni va

³¹ Нурова Л. А. и др. Особенности использования информационных и коммуникационных технологий на уроках татарского языка в начальной школе //Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2014. – №. 8-2. – С. 110-112.

natijasidir, deb ta’riflashga imkon berdi. Bundan xulosa chiqarish mumkinki, pedagogika universiteti o’quvchisini innovatsion faoliyatga tayyorlash jarayoni uchun Davlat ta’lim standartlari, o’quv rejalari hamda dasturlarni ishlab chiqishda o’zaro uzviylikni ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratish zarur. Buning uchun variativ o’quv dasturlari hamda darslik va o’quv qo’llanmalarni yaratishda hamda ta’lim sifati va samaradorligini yuqori bosqichga chiqarishda o’quv-tarbiya jarayoniga innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish zaruriyati kelib chiqmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Prezidentining 2020-yil 2-mart kungi «Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili»da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to’g’risida»gi Farmoni
2. N.Turdiyev PEDAGOGIKANING DOLZARB MUAMMO VA YECHIMLARI Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari (2021 yil 17 may) 200-b
3. Нурова Л. А. и др. Особенности использования информационных и коммуникационных технологий на уроках татарского языка в начальной школе //Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2014. – №. 8-2. – С. 110-112.
4. N.Turdiyev PEDAGOGIKANING DOLZARB MUAMMO VA YECHIMLARI Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari (2021 yil 17 may) 200-b
5. <http://elibrary.ru/item.asp?id=22969024>

THE CONCEPT OF SYSTEMIC AND DIFFERENT SYSTEMIC LANGUAGES

Sotvaldieva Khilola Musinovna

Fergana State University department of foreign languages for Humanities

Odilov Muhammadjon Obidjon ogli

Fergana State University, graduate student of Linguistics (English)

E-mail: muhammadjon.odilov6842@gmail.com

ABSTRACT

Systemic Functional Linguistics is unique among linguistic theories in treating the concept of system as the central organising principle of language (and also of other semiotic systems, including context), most theories being focussed on syntagmatic structure.

Key words: function, system, context, strata, register, discourse semantics, typology metaphor, word phonology, literacy.

A system is a collection of interconnected and interacting elements in such a way that the power of internal relations between them is greater than the power of external relations and it is a new embodied property, directed to a certain goal.

An element is an integral part of the system, and it is understood as an independent object that cannot be divided in terms of its external characteristics.

The connections between the parts of the whole should be stronger than the connections of these parts with other parts that do not belong to the whole in question. Secondly, the connections between the elements in each section of the considered whole should be stronger than the inter-section connections. This property of the whole makes it possible to divide it into sections.

Communication with the external environment. If we consider an industrial enterprise as a system, the external environment for it will be raw materials, spare parts, energy suppliers, and consumers of the enterprise's products. If the weather affects the work of the enterprise, then the external environment for the enterprise is the weather. Or vice versa, that is, if the enterprise affects nature with its activities (for example, it pollutes a river, lake, air), then the enterprise is seen as an external environment for the natural system.

Classification of systems depends on several factors, and below we will see how the system is classified according to these factors. If you look at each factor separately, you can immediately distinguish which system we are studying and the factors that depend on it.

This article introduces the notion of system as the foundation of the systemic functional architecture of language, relating the general notion of system in systems thinking (holistic approaches) to the principle that language is organised as a system of systems (the polysystemic principle) and, by another step, to the technical sense of system in SFL as the basic category of paradigmatic patterning – i.e. the organisation of language as a resource for making meaning. The concept of system is then used to explore the emergence of complexity in language (within different semogenetic timeframes), to show how it is manifested in the organisation of all subsystems of language (the fractal principle), to illustrate the system at work in the development of language descriptions and in the process of text analysis, to reveal the power of the system in different areas of application, e.g. in computational modelling, in educational analysis and curriculum development, in multilingual and multimodal studies. Finally, challenges are identified e.g. in the relationship between the paradigmatic axis and the syntagmatic one, in the representation of logical iteration and interpersonal continua; and current and new opportunities are suggested.

The study examines Systemic Functional Theory (SFT) as a tool of examining text, and perhaps, text of any dimension as long as it falls within the grammatical organs of the clause. The author provides explanations for the theory from its relevant

source(s). The chronological appreciation involves the efforts of Saussure, Firth, Malinowski, Hjelmslev, etc. However, Halliday’s insight seems prominent and upon which Systemic Functional Theory receives a global status that it has assumed today. Halliday constructs numerous concepts e.g. lexicogrammar, processes, cohesion, coherence, system, system network with background from traditional grammar and sociological tokens. In addition to that, the three metafunctions are characterized as its core operational concepts. Out of these, the mood system serves as the instrument of analysis of Psalm one utilized in this endeavor as a case study. Although the clauses fall within the profile of the indicative and imperative, the study reveals that some of the structures are inverted in order to propagate the intended messages. To that end, there are inverted indicative clauses expressed as inverted declarative statements, inverted imperative questions and inverted negativized polarity. In sum, Systemic Functional Theory is a facility for explaining different shapes of texts.

REFERENCES:

1. Burns, A. (2003). ESL curriculum development in Australia: Recent trends and debates. *RELC*, 34, 261-283. doi: 10.1177/003368820303400302
2. East Mexico: a genre and register analysis of student writing. In M.D. Perales Escudero (Ed.), *Literacy in Mexican higher education: Texts and contexts*. Puebla, Mexico: Benemérita Universidad Autónoma de Puebla.
3. Colombi, M.C. (2002). Academic language development in Latino students writing in Spanish. In M. J. Schleppegrell & M. C. Colombi (Eds.), *Developing advanced literacy in first and second languages: Meaning with power* (pp. 67-86). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
4. Halliday, M. A. K. & Hasan, R. (1985). *Language, context, and text: aspects of language in a social semiotic perspective*. Oxford, UK: Oxford University Press.
5. Azimjon Latifjon ogli Melikuziev. (2022). **HISTORICAL AND MODERN CLASSIFICATION OF PARALINGUISTICS**. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(10), 126–128. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/UAH57>

6. Musinova, S. K. (2022). The concept of parema and paremiology. *Miasto Przyszłości*, 24, 256-258.
7. Сотвалдиева, Х. М., & Дадамирзаева, Н. (2018). Синтаксическая структура английских пословиц. *Молодой ученый*, (44), 306-307.
8. Сотвалдиева, Х. М. (2016). Семантика английских пословиц. *Ученый XXI века*, 24.
9. Porubay, I. F., & Sotvaldieva, H. M. (2022). THE FUNCTIONS OF MEMES IN CONTEMPORARY INTERNET DISCOURSE. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI*, 2(11), 171-181.
10. Usmonova, U., & Sotvaldieva, K. (2022). COMPARATIVE ANALYSIS OF RUSSIAN AND ENGLISH PAREMIA WITH A COMPONENT OF ZOONYMS. *Science and innovation*, 1(B8), 870-876.
11. Khakimov, M. K., & ugli Melikuziev, A. L. (2022). The History of Paralinguistic Researches. *International Journal of Culture and Modernity*, 13, 90-95.
12. ogli Melikuziev, A. L. (2022). HISTORICAL AND MODERN CLASSIFICATION OF PARALINGUISTICS. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(10), 126-128.
13. Sotvaldieva, H. M. (2021). Using proverbs as A lead-In activity in teaching english as A Foreign Language. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(11), 159-163.
14. Sotvaldieva, H. M. (2020). ENGLISH PROVERBS AS A MEANS OF EXPRESSING PEOPLE’S WISDOM, SPIRIT AND NATIONAL MENTALITY. *Theoretical & Applied Science*, (2), 601-604.
15. Porubay, I. F., & Sotvaldieva, H. M. (2022). ANALYSIS OF IT-RELATED LEXICON AND INTERNET COMMUNICATION. *Thematics Journal of English Language Teaching*, 6(1).
16. Musinova, S. H., & Tadjibaevn, M. A. (2021). STRUCTURAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF PROVERBS. *Евразийский Союз Ученых*, (1-4 (82)), 22-25.

17. Sotvaldieva, K., & Toshmirzayeva, D. (2022). COGNITIVE STUDY OF “HAPPINESS” METAPHORS IN ENGLISH AND UZBEK IDIOMS. *Science and innovation*, 1(B6), 914-919.
18. Musinovna, S. H. (2022). INZGLIZ TILIDA LUG‘ATNI O‘RGATISHNING TURLI USULLARI. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI, 2(10), 89-92.
19. Masharipova, A. T., & Sotvaldieva, H. M. (2021). To the question of relationship between language and culture on the material of russian and uzbek languages. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 11(11), 407-410.
20. Sotvaldieva, H. M., & Masharipova, A. T. Expressive Means in Proverbs.
21. Mirxamidovna, M. G., & Musinovna, S. H. (2022). Communicative Characteristics of Proverbs and Languages. *International Journal of Formal Education*, 1(10), 11-17.
22. Musinovna, S. K. (2022). The concept of parema and paremiology. *Miasto Przyszłości*, 24, 256-258.

ERTAKLAR-YAXSHILIKKA YETAKLAR

Pardayeva Baxtiniso Baxtiyorovna

TerDPI O‘zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi

2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Ertak janri obrazlar talqini, g‘oyaviy mazmuni va konflikti, syujet va kompozitsiyasi, uydirmalarning o‘rni va vazifasi, tili va uslubiga ko‘ra, shartli ravishda hayvonlar haqidagi, sehrlil, maishiy, hajviy eretaklarga bo‘linadi.

Kalit so‘zlar: xalq og‘zaki ijodi, ertak, matal, varsaqi, cho‘pchak, uydirma, to‘qima, obraz, syujet, maishiy, sehrlil, hayotiy, xayoliy

FAIRY TALES LEAD TO GOODNESS

ABSTRACT

The genre of fairy tales is divided into fairy tales about animals, magic, household, comedy, according to the interpretation of images, ideological content and conflict, plot and composition, the place and function of fiction, language and style.

Keywords: Folklore, fairy tales, proverbs, parables, fables, fabric, image, plot, domestic, magic, life, fantasy.

Sog‘lom bolaning shakllanishida nafaqat jismonan sog‘lomlik, balki fikran sog‘lomlik ham mohiyatan bir maqsadga qaratilgan. Bolalarni sog‘lom fikrlilikka chorlash degani ana shu sog‘lom fikrlar haqida uqtirish emas, balki uni hayotga tadbiiq qilish orqali singdirishdir. Biz shundagina har tomonlama sog‘lom bolaning shakllanishida to‘g‘ri yondashgan bo‘lamiz. Xalq og‘zaki ijodi namunalari qadimiyligi, ta’sirchanligi bois bolalar tarbiyasida e’tiborli va ishonchli manbaalardan

hisoblanadi. Bu tarbiya vositalarini bolalar hayotiga tabiiy ravishda olib kirish lozim. Zangori ekran orqali namoyish etilayotgan “To‘g‘rivoy va Egrivoy”, “Zumrad va Qimmat”, “Sher ila Durroj”, “Sohibjamol qo‘g‘irchoq”, “Yo‘l va bolalar”, “Sumalak – ming bir tilak”, “Susambil”, “Hunarmand shahzoda”, “Farrux va Zumrad”, “Alpomish”³² kabi milliy multfilmlarimiz fikrimizni yaqqol tasdiqlaydi. Ular mehnat, poklik, kattalarga hurmat kabi insoniy fazilatlarni bola qalbiga ekran orqali singdiradi.

Xalq og‘zaki ijodi – xalq badiiy faoliyatining tarkibiy qismi. U xalq san‘atining boshqa turlaridan o‘ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadigan og‘zaki so‘z san‘atidir. Har bir xalqning boy og‘zaki so‘z san‘ati bo‘lganidek, o‘zbek xalqining ham og‘zaki adabiyot durdonalari mavjud. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi xalq tomonidan asrlar davomida yaratilib, og‘izdan-og‘izga, avloddan-avlodga, ustozdan shogirdga o‘tib kelgan ijod mahsulidir. Chunki ular bir kishining ongli faoliyati natijasida emas, butun bir jamoaning ijodi asosida vujudga keladi.³³

Tabiiyki, bolalarning eng sevimli mashg‘ulotlaridan biri, bu ertak tinglashdir. Ertaklar xalq og‘zaki ijodining eng qadimiy, ommaviy va keng tarqalgan janrlaridan hisoblanadi. Ertaklarda insonparvarlik, vatanparvarlik, do‘stga sadoqat, yorga vafodorlik, shu yo‘lda qahramonlik, jasorat ko‘rsatish kabi fazilatlar ulug‘lanadi, zulm va zo‘rluk qoralanadi. Ertaklar bolalarda hayotga muhabbat uyg‘otadi, kelajakka umid ko‘zi bilan qarashga, yaxshi turmush, farovon hayot uchun kurashishga chaqiradi, yer yuzida adolat tantana qilishiga ishonch hosil qildiradi. Barchamizga ma‘lum ertaklardan misol keltirsak: “Sholg‘om” hamda “Uch og‘ayni botirlar” ertagi bolalarga kuch birlikda, ahillikda ekanligini uqtiradi. “Ur to‘qmoq”³⁴ ertagi esa halollikni ulug‘laydi.

“Ertaklar – yaxshilikka yetaklar”, deydi xalqimiz. Oilada ota-onalar tomonidan farzandlarga hayot haqida bilim berish, o‘git-nasihat qilish, nutq o‘stirish, mehr-u e‘tiborini amalda ifodalash uchun ertaklar aytiladi. Bola ulg‘aya borgan sari ertaklarning hajmi kengayib, mazmuni va mundarijsi murakkablashib boradi. Ertaklar

³² Xalq og‘zaki ijodi

³³ “Yoshlik” jurnali 2005-yil, 5-son

³⁴ O‘zbek xalq ertaklari

ta'sirida farzandlarda hayotga muhabbat, oilaga, ota-onaga mehr, do'stu yorga sadoqat, kelajakka umid, yaxshilik va adolat tantanasiga ishonch hislari kamolga yetadi. Ota-onasi, buvi va bobolaridan, donishmand keksalardan eshitgan, kitoblaridan o'qigan ertaklarini eslab qolib, ularni qiziqarli va ta'sirchan qilib hikoya qilib beradigan odamni ertakchi deyish mumkin. Ertakchilar har bir ertakni tinglovchining diaqqtini tortib, uni mahliyo qiladigan holda taqdim etish uchun maxsus kirish, boshlama va tugallamadan foydalanadilar. Kirish qism ertakchi mahoratini namoyish qiladi, boshlama va tugallama esa ertakning yaxlitligini ta'minlash bilan birga unga sirlilik va an'anaviylik baxsh etadi.

Ertak — xalq og'zaki poetik ijodining asosiy janrlaridan biri; to'qima va uydirmaga asoslangan sehrlil sarguzasht va maishiy xarakterdagi epik badiiy asar. Asosan, nasr shaklida yaratilgan. M. Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk"³⁵ asarida yetuk shaklida uchraydi va biror voqeani og'zaki tarzda hikoya qilish ma'nosini bildiradi. Ertak Surxondaryo, Samarqand, Farg'ona o'zbeklari orasida matal, Buxoro atrofida tuman va qishloqlarda ushuk, Xorazmda varsaqi, Toshkent shahri va uning atrofida cho'pchak deb ataladi. Ertak hayot haqiqatining xayoliy va hayotiy uydirmalar asosida tasvirlanganligi, tilsim va sehr vositalariga asoslanishi, voqea va harakatlarning ajoyib-g'aroyib holatlarda kechishi, qahramonlarning g'ayritabiiy jasorati bilan folklorning boshqa janrlaridan farq qiladi. Ertaklarda uydirma muhim mezon bo'lib, syujet voqealarining asosini tashkil etadi, syujet chizig'idagi dinamik harakatning konflikt yechimini ta'minlaydi. Uydirmalarning turli xil namunalari ta'limiy estetik funksiyani bajaradi, janr komponenti sifatida o'ziga xos badiiy tasvir vositasi bo'lib xizmat qiladi. Uydirmalar voqea va hodisalarni hayotda bo'lishi mumkin bo'lmagan yoki mavjud bo'lgan hodisalar tarzida tasvirlaydi. Xayoliy va hayotiy uydirmalarning ishtiroki, syujet chizig'ida tutgan o'rni va vazifasiga ko'ra, ertakni 2 guruhga — xayoliy uydirmalar asos bo'lgan ertaklar, hayotiy uydirmalar asos bo'lgan ertaklarga bo'lish mumkin. Xayoliy uydirmalar asosidagi ertak syujeti mo'jizali, sehrlil; hayotiy uydirmalarga asoslangan ertak syujeti esa hayotiy tarzda bo'lib, unda real voqea-

³⁵ M.Koshg'ariy "Devonu lug'atit turk"

hodisalar tasvirlanadi. Ertaklarda, asosan, uch maqsad hikoya qilinadi. Birinchisida, ideal qahramonning jasorati, yovuz kuchlarga qarshi chiqib, xalq manfaatini himoya qilishi, ikkinchisida, asosan, bosh qahramonning o‘zga yurt malikalariga yoki parizodlariga oshiq bo‘lib uylanishi, kasalga dori topishi, ajdar va devlar olib qochgan kishilarni ozod qilishi, uchinchisida esa adolatsizlikka, zulmga qarshi chiqishi kabi maqsadlar bayon qilinadi. Birinchi maqsad, pahlavonning faol harakati va g‘ayritabiiy kuchqudrati bilan amalga oshsa, ikkinchi maqsad passiv qahramonga yordam beruvchi tilsim vositalari yordamida, uchinchi maqsad esa bosh qahramonning aql-idroki, tadbirkorligi bilan amalga oshadi.³⁶

Ertak janri obrazlar talqini, g‘oyaviy mazmuni va konflikti, syujet va kompozitsiyasi, uydirmalarning o‘rni va vazifasi, tili va uslubiga ko‘ra, shartli ravishda hayvonlar haqidagi, sehrlil, maishiy, hajviy eratlarga bo‘linadi. Hayvonlar haqidagi ertaklarning bir turi majoziy eraklardir. Majoziy eraklarning ("Susambil", "Bo‘ri bilan tulki", "Tulkining taqsimoti", "Ikki boyqush" va boshqalar) syujeti asosida ko‘chma ma’no, allegorik obrazlar yotadi. Masalan, laqmalik va qonxo‘rlilik bo‘ri orqali, ayyorlik va tilyog‘lamachilik tulki orqali ifodalangan.

Sehrlil ertaklarda voqealar sehr-jodu, fantastik uydirmalar asosiga qurilgan bo‘ladi. Bularda pahlavonlik va qahramonlik madh etiladi ("Yalmog‘iz", "Semurg“, "Devbachcha", "Kenja botir" va boshqalar). "Quloqboy", "Handalak polvon", "Uch yolg‘onda qirq yolg‘on" va boshqalar eraklar komik, ba’zilar hatto hajviy xarakterga ega. Masalan, "Uch yolg‘onda qirq yolg‘on"da bosh qahramon xalq orasida shuhrat topgan kal bo‘lib, bu komik qahramonning "yolg‘on to‘qishi"dan zulm va jaholat, adolatsizlik kabi mavjud tuzumga xos illatlar qoralanadi, kishilardagi donishmandlik, tadbirkorlik kabi fazilatlar ulug‘lanadi.

Maishiy eraklarda ko‘proq zulm va adolatsizlik qoralanadi ("Uch og‘a ini botirlar", "Oygul bilan Baxtiyor", "Tohir va Zuhra", "Farhod va Shirin", "Zolim podsho" va boshqalar). Masalan, "Uch og‘a ini botirlar" ertagi odatdagidek ota nasihati bilan boshlanadi. Bunda ota kambag‘al, lekin hayot tajribalariga boy bo‘lgan shaxs,

³⁶ O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005)

boshqa variantlarida esa shoh bo‘lib, o‘g‘illari shahzodalardir. Botirlar obrazida axloq va odobning yuksak namunasi, odamiylik, donishmandlik, jasurlik kabi sifatlar ko‘rinsa, shahzodalar qiyofasida mol-mulk to‘plash yo‘lida har qanday yomon niyatlardan qaytmaydigan yolg‘onchi, johil kishilar obrazi gavdalangan.

Ertaklar, asosan, didaktik vazifani bajaradi. Ularda pand-nasihat, ibratli o‘g‘itlar birinchi o‘rinda turadi. Qaysi ertak turlariga murojaat qilmaylik, ularning tag zamirida, albatta, didaktik vazifa yetakchilik qiladi. Shu bois, ertaklarni xalqimiz “Ertaklar-yaxshilikka yetaklar” deya talqin qilishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: ((REFERENCES))

1. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”. Toshkent davlat ilmiy nashriyoti
2. Ensiklopedik lug‘at, 2 tomlik. O‘zbek sovet ensiklopediyasi bosh redaksiyasi, Toshkent, 19880
3. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”, Toshkent davlat ilmiy nashriyoti
4. O‘zbek xalq ertaklari. 1-jild. Toshkent: O‘qituvchi, 2012- 384 b
5. Mahmud Koshg‘ariy “Devonu lug‘atit turk”
6. Олтин бешик: Эртақлар. Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1985.- 256 б
7. Кулса-гул, йиғласа-дур: Эртақлар. Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1983.-304 б
8. Сув қизи: Фантастик эртақлар. Тошкент: Бадиий адабиёт нашриёти, 1966.- 328 б
9. www.ziyouz.com
10. www.hozir.org
11. www.wikipedia.org
12. www.google.com

RC4 SHIFRLASH ALGORITMINING TAHLILI

Shukurov Dadanur Tohir o‘g‘li

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti,

«Amaliy matematika va intellektual texnologiyalar» fakulteti 2-bosqich magistranti

E-mail: dadanur0094@gmail.com

ANNOTATSIYA

Buning uchun ishlab chiqilgan ko‘plab kriptografik algoritmlar mavjud keng tarmoq orqali xavfsiz ma’lumotlarni uzatish. Ammo bu kriptografik algoritmlarning ba’zi kamchiliklari mavjud tajovuzkorlar tomonidan ma’lumotlarni olish uchun ishga tushirilgan. Shunday qilib bartaraf etish uchun kriptografik algoritmlarni kriptotahlil qilish kriptografik algoritmlarni qo‘llashdan oldin yanada xavfsizroq bo‘lishi mumkin. RC4 qanday ishlaydi va RC4 shifriga turli xil hujumlar. Biz ham RC4 uchun qo‘llaniladigan turli kriptanaliz usullarini o‘rganamiz. RC4 da qo‘llaniladigan texnikalar.

Kalit so‘zlar: Kriptanaliz, oqimli shifrlash, RC4.

RC4 dasturiy ta’minot tomonidan amalga oshirilgan birinchi oqim algoritmlaridan biridir. RC4 Lotus Notes, Apple Computer’s AOCE, Oracle Secure SQL kabi o‘nlab tijorat mahsulotlarida qo‘llaniladi va CDPD uyali aloqa standart spetsifikatsiyasining bir qismidir.

RC4 algoritmini yaratish g‘oyasi 1938 yilda R. A. Fisher va F. Yeyt tomonidan $s<s[0]...s[m-1]>$ tasodifiy almashtirishni yaratish uchun tavsiflangan quyidagi konstruktsiyaga asoslangan. S_m , bu yerda $s:j \rightarrow s[j], j=0, m-1$.

Tasodifiy almashtirishni yaratish algoritmi uni (ASP deb ataymiz)

1. Dastlab $s[0]=0, s[1]=1, \dots, s[m-1]=m-1$ ni o‘rnatamiz.
2. Uchun $i=m-1, m-2, \dots, 1$ bajaring:

- a) $r_i \in Z_m$ tasodifiy sonni hosil qilish ;
- b) $s[i] \Leftrightarrow s[r_i]$ transpozitsiyasini bajaring .

E'tibor bering, ba'zida 2-bosqich quyidagi transformatsiyani amalga oshiradi.
 $i=m-1, m-2, \dots, 1$ uchun biz bajaramiz:

- a) 0 va 1 orasida teng taqsimlangan U_j tasodifiy sonini hosil qilish ;
- b) $r_i = [i * u_i]$;
- c) $s[i] \Leftrightarrow s[r_i]$ transpozitsiyasini bajaramiz.

Yuqoridagilardan kelib chiqadiki, RC4 algoritmini o'rganish amaliy jihatdan muhim vazifa bo'lib, qo'shimcha ravishda uni tahlil qilish ham katta nazariy qiziqish uyg'otadi.

Quyidagi mualliflar tomonidan RC4 algoritmini tahlil qilish bo'yicha 1993-yildan 2003 yilgacha olingan asosiy natijalar keltirilgan: J. Golic, A. Shamir, S.Fluhrer, Knudsen L., Meier W., Preneel B., Rijmen V. , D McGrew, Verdoolaege S, I. Mantin va ularning dissertatsiya natijalari bilan aloqasi qayd etilgan.

RC4 tahlili natijalari keltirilgan.

-p ning boshlang'ich holatini yaratish algoritmining zaif tomonlarini tavsiflash va RC4 algoritmining kalitini topish usullarini ishlab chiqish;

-RC4 algoritmining dastlabki holatini tiklash usullarini ishlab chiqish ;

-RC4 gammasining statistik xususiyatlarini o'rganish . RC4 gammasini tasodifiy teng ehtimolli ketma-ketlikdan ajratish uchun statistik mezonlarni ishlab chiqish .

XULOSA

RC4 algoritmining dastlabki holatini yaratish usulining xususiyatlari tavsiflangan. Xususan, m uzunlikdagi RC4 algoritmining barcha kalitlari soni topiladi, bu o'zboshimchalik bilan belgilangan tsikl tuzilishi bilan dastlabki almashtirishlarga olib keladi. Olingan natijalar dastlabki almashtirishlarni taqsimlashda bir xil emasligini ko'rsatdi. Shunday qilib, bir xil boshlang'ich almashtirish eng katta ehtimolga ega ekanligi olinadi. Almashtirishdagi aniq nuqtalar qanchalik ko'p bo'lsa, uning paydo bo'lish ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. A.A. Varfolomeev, A.E. Jukov, M.A. Pudovkin. Oqimli kriptotizimlar. Barqarorlik tahlilining asosiy xossalari va usullari - M: PAIMS-2000.
2. Golic, J. D, da’vo qilingan RC4 Keystream generatorining chiziqli statistik zaifligi.// Kriptologiyadagi yutuqlar - EUROCRYPT ‘97.
3. Fluhrer S., McGrew D. RC4 kalit oqimi generatorining statistik tahlili.// Kriptologiyadagi yutuqlar - FSE’2000- Springer-Verlag.
4. Knudsen L., Meier V., Preneel B., Rijmen V., Verdoolaege S, (da’vo qilingan) RC4 uchun tahlil usuli // ASIACRYPT’99-Springer-Verlag-1999.

VISUALISATION OF A THREE-DIMENSIONAL (3D) OBJECTS OPTIMAL REALITY IN A 3D MAP ON A MOBILE DEVICE

Saydaliyev Dilshod

TUIT(501-21 group master)

ABSTRACT

Prior research on the subject of visualisation of three-dimensional (3D) objects by coordinate systems has proved that all objects are translate (eyespace). The multiplication of appoint in eye space lead stopper spective space, and dividing perspective space leads to screenspace. The motivation of the study comes from the fact that there is a disparity between 3D objects within a 3D map on a mobile device and those on other devices; this difference might undermine the capabilities of a 3D map view on a mobile device. This concern arises while interacting with a 3D map view on a mobile device. It is unclear whether an increasing number of users will be able to identify the real world as the 3D map view on a mobile device becomes more realistic. We used regression analysis intended to rigorously explain the participants responses and the Decision Making Trial and Evaluation Laboratory method (DEMATEL) to select the key factor(s) that caused or were affected by 3D object views.

Keywords: 3D-Map, Eye-space, Perspective space, Screen-space

INTRODUCTION

The introduction of Global Positioning System (GPS) technology for navigational assistance has had a profound effect on the ability to find physical locations with ease, transforming the social dynamics involved in traveling on the road. However, people still become lost or are unable to follow directions to reach a specific destination. In certain unfortunate situations, a wrong turn can mean the difference between life and

death. A three-dimensional (3D) map is a 2D or 3D visualisation of a 3D representation of a physical environment, which emphasises the 3D characteristics of the environment that are intended for navigational purposes. Technically, the role of 3D maps is to provide more detailed information than is available from conventional 2D maps. Although 2D maps can represent any real or imagined space without regard to context or scale, they have the following limitations:

(1) The representation of landmarks entails symbols, legends and contour lines, which requires map-reading awareness;

(2) The representation of route or road networks typically lacks orientation;

(3) Such maps do not represent a realistic view (reality as it exists), requiring the translation of added legends that may require a certain level of expertise on the part of the user. The key benefit of a 3D representation is that it has a higher potential for accuracy in presenting spatial data. Additionally, it offers a better platform for multiple cues and small-scale features, which are better suited for locating and identifying unknown places. Creating a navigation tool on mobile devices with the help of a 3D model is undoubtedly a complex task but is certainly worth the investment. It is tempting to also believe that moving from 2D to 3D visualisation will enhance user performance through natural support for spatial memory.

Conceptualisation of a 3D mapview on mobile devices

As stated by, visualisation amplifies cognition. Our visual systems are designed to perceive 3D surfaces and the shapes of the environment in which humans operate. Blinn showed that the eye can never have too much visualisation from screen space component X_L and Z_L yield a straight line when one hyperbola is plotted against the other in the expression

$$X_L = A + B \alpha^{E+F} \alpha, \text{ and } Z_L = C + D \alpha^{E+F} \alpha \quad (1)$$
 where A, B, C, D, E and F are 3D vector identities. Because eyes see shapes as parametric curves with two coordinates generated by hyperbolic functions of α for both the X_L and Z_L , it is important to note that both the X_L and Z_L have the same denominator in equation 1, which causes the asymptotes of X_L and Z_L to coincide because $\alpha = -E/F$ (2) When both asymptotes

move to the origin when the parameterisation is altered by replacement, it becomes $\alpha' = E + F \alpha$ (3)

This is then represented by the following straight line expression: $e_{XL} = A + B(\alpha' - E - F) \alpha' = (B - F) + 1 \alpha' (AF - BE - F)$ (4) $e_{ZL} = C + D(\alpha' - E - F) \alpha' = (D - F) + 1 \alpha' (CF - DE - F)$ (5) The proposition then results in the parametric equation of a straight line segment. Therefore, the representation conforms to equally spaced points in eye space that are equal in steps with α , and α' , and these are transformed to non-equally spaced points in screen space. Prolonged viewing of mobile devices and other stereo 3D devices leads to visual discomfort, aided by differing vergence and eye focal stimuli. Humans are accustomed to the potential of momentarily seeing things with a single punctate eye to indicate a natural perspective. Personal awareness, however, shows that the eye is not in the space, and imaginary spaces are subjective relative to the present in personal awareness. For this reason, the subjective assessment of a 3D presentation within any medium is necessarily based on personal awareness. The provision of 3D maps on mobile devices will improve users interactions with them and, thus, provide location information more accurately.

CONCLUSIONS

This paper presents an empirical investigation into the use of 3D maps on mobile devices to determine the factors that influence their usage via a quantitative survey and DEMATEL analysis. This approach was chosen to uncover users perceptions of the 3D map view on mobile devices. We utilised the proven theory regarding the visualisation of 3D objects by coordinate systems. Eye space, perspective space, and screen space were used as the key variables for the empirical investigation. They were further subdivided to find the key factor(s) of visualising 3D objects in 3D maps on mobile devices.

REFERENCES:

1. Leshed, G., Velden, T., Rieger, O., Kot, B., & Sengers, P., Incar GPS Navigation: Engagement with and Disengagement from the Environment, Proceedings of the Twenty-sixth Annual Sigchi Conference on Human Factors in Computing Systems, 1675-1684, (2008).
2. Ellard, C., Where am I? Why we can Find our Way to the Moon but get Lost in the Mall. Published by Harper Collins Publishers Ltd. London. 336 (2009).

XIMIYALIQ ELEMENTLERDİŃ SALISTIRMALI TERIS ELEKTRILIGI TEMASIN OQITIW METODIKASI

Kabilova Umida Rasuljan qizi

Ájiniyaz atındađı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

E-mail: umidakabilova57@gmail.com

Jonibekova Shohsanam Valibek qizi

E-mail: jonibekovaximik@gmail.com

Ájiniyaz atındađı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı 2-kurs talabası

ANNOTATSIYA

Ximiyanı oqıtıw zamanagóy tálım maqsetleri hám wazıypalarınan kelip shıgıp ónimdarlı, sonnan dóretiwshilik iskerlikti shólkemlestiriwge qaratılğan bolıwı kerek.

Tayanış sózler: interaktiv metodlar, oqıwshılar, zamanagóy, maseleler, processler, teris elektriligi

THE METHOD OF STUDYING THE CONTACT OF SKIN ELECTRICITY WITH COMPARISON OF CHEMICAL ELEMENTS

Kabilova Umida Rasuljanovna

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz 2nd year student

E-mail: umidakabilova57@gmail.com

Jonibekova Shohsanam Valibekovna

E-mail: jonibekovaximik@gmail.com

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz 2nd year student

ABSTRACT

The modern educational goals of teaching chemistry should come from the tasks and should be focused on the improvement of numerical and practical skills.

Keywords: interactive methods, pupils, modern, problems, processes, surface electricity.

Házirgi kúnde tálim processinde interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedogogikalıq hám axborot texnologiyaların oqıw processinde qollawǵa bolǵan qızıǵıwshılıq, itibar kúnnen-kúnge kúsheyip barmaqta. Bunday bolıwdıń sebeplerinen biri, usı waqıtqa shekem dástúriy tálimde oqıwshı-talabalardı tek tayar bilimlerdi iyelewge úyretilgen bolsa, zamanagóy texnologiyalar, olardı iyeleytuǵın bilimlerin ózleri izlep tabıwlarına, óz-betinshe úyrenip, analiz qılıwlarına, qate juwmaqlardı hám ózleri keltirip shıǵıwlarına úyreledi. Óqıtıwshı bul processte shaxstın rawajlanıwı, bilim alıwı hám tárbiyalanıwına sharayat jaratadı hám sonın menen bir qatarda basqarıwshılıq, bag‘darlawshılıq funktsiyasin orınladı. Ximiyalıq elementlerdiń salıstırmalı teris elektriligi boyınsha úyreniletuǵın máseleler ximiya páninde basqa temalarg‘a qarag‘anda bir qansha ken‘irek mag‘liwmatlardı qamtiydi, bul teoriyani úyreniw ushin oqıwshılar ximiya páninin’ dáslepki túsiniklerin ózlestirgen bolıwı hám matematikalıq esaplawlardı qollanıw kónlikpelerine iye bolıwı kerek.

Belgili, hár bir ximiyalıq element óziniń sırtqı energetik qabatında elektronlarınıń yadroǵa baylanısqa energiya menen ayrıladı .

Ayırım elementlerdiń sırtqı energetikalıq qabatındaǵı s-elektronlar yadroǵa kúshsiz baylanısqa sebepli olar ximiyalıq reaksiyalarda ańsat elektron beredi. Bunday elementler metall bolıp esaplanadı. Mısalı, natriy atomnıń sırtqı energetikalıq qabatında ($3s^1$) bir elektron boladı hám ol ximiyalıq reaksiyalarında ańsat bir elektron joǵaltıp ekinshi qabatın ashıp qoyadı. Natriydiń ekinshi qabatında bolsa segiz elektron boladı.

Mısalı, metall emeslerdi bolsa sırtqı energetik qabatındaǵı elektronlar yadroǵa kúshlirek baylanısqa ushın ximiyalıq reaksiyalarda elektrondı biriktirip aladı. Ftor

atomında sırtqı energetikalıq qabatında eki elektron boladı hám ximiyalıq reakciyalarda elektrondı qabıl etip sırtqı energetikalıq qabatın segiz elektron menen toltıradı.

Ayırım element atomları basqa element atomınan elektrondı tartıp alıw qásiyetin teris elektrleniwshilik dep aytıladı.

Teris elektrleniwshilikti absolyut belgileri menen esaplaw qolaysız bolıp, element salıstırmalı teris elektrleniwshilik belgileri menen paydalanadı. Ádette litiy diń salıstırmalı teris elektrleniwshiligi 1,0 dep alıńan. Qalǵan elementlerdiń teris elektrleniwshiligi litiyge salıstırıp anıqlanadı.

Máseleler sheshiw

1-esap. Mg⁺² hám F⁻ ionlarınıń elektron ion jıyındısın kórsetiń hám qaysı atom sıyaqlı bolıwın anıqlań.

Sheshiw: 1) Mg atomı ushın elektron konfiguraciya: 1S² 2S² 2P⁶ 3S² 2 elektron shıǵıp ketedi: 1S² 2S² 2P⁶ Mg⁺² jaǵdayǵa ótedi

2) Ftor atomı ushın : 1S²/2S² 2P⁵ 1 elektron birikib F⁻¹ jaǵdayǵa keledi.

1S²2S² 2P⁶ 2) Naǵız ózi elektron konfiguraciya neon atomına tuwrı keledi.

Juwap : neon

2-esap. Tómendegi vodorod galogenidlarda baǵ turaqlılıǵın artıp barıw tártibinde jaylastırıń hám sebebin túsintiriń.

1) HCl; 2) HF; 3) HBr; 4) HI

Sheshiw: Baǵ turaqlılıǵın anıqlawda molekuladaǵı atomlardıń salıstırmalı elektrterisligi ayırmashılıǵı anıqlanadı.

1) HCl=3 -2,1=0,9

2) HF= 4-2,1 = 1,9

3) HBr=2, 8-2,1=0,7

4) HI=2,5-2,1=0,4

N. Ye. M. lar arasındaǵı ayırmashılıq qansha kishi bolsa, element sonsha biyqarar boladı.

Sonday eken eń biyqarar HI, eń turaqlı HF Juwap : HI, HBr, HCl, HF

B.B.B metodi;

Bilemen, Biliwdi qáleymen, Bilip aldım. Tema boyınsha izleniwsheńlikti alıp barıw imkanin beredi. Dizimli oylaw, Dizimge keltırw, analiz istew kónlikpelerin rawajlanadı.

1.Kesteni dúziw qaǵıydası menen tanısadı. Kishi toparlarda kesteni dúzedi.

2.Tema boyınsha nelerdi bilesiz?, hám neni biliwdi qáleysiz?

Degen sorawlarǵa juwaplar beredi.

3.Kestelerdın bir hám ekinshi bólimleri toltırıladı. Temanı tıńlaydı hám jeke úyrenedi.

Juwmaqlap aytqanda, ximiyalıq reaksiyalarda elektronlardın salıstırmalı teris elektrleniwshiligi júdá áhmiyetke iye bolıp ximiyalıq máselelerdi sheshiwde keń túrde qollanıladı.

ÁDEBIYATLAR: (REFERENCES)

1.Rahmatullayev N.G. Kimyo o‘qitish metodikasi fanidan namunaviy dastur. T., OHMTV 2003.

2.Zaylobov L.T., Rahmatullayev N.G., Toshpo‘latov Yu.T. Kimyoni o‘qitishda axborot texnologiyasidan foydalanish. XVIII. ULUSAL KIMYO kongressi. Turkiya, Kars, 2004.

3.Rahmatullayev N.G., Jo‘rayeva R.I. Axborot texnologiyasidan foydalanish dars samaradorligini oshirishning muhim omili ekanligi.Chimkent. 2006

THE ROLE OF PHRASAL VERBS IN ENGLISH LANGUAGE

Ibrahimova Firuza Muzaparovna

Tashkent city, Mirabad district.

263-school a high-class English teacher

E-mail: feruzaibrakhimova89@gmail.com

ABSTRACT

Phrasal verbs are combinations of verbs with particles. They are frequently used in colloquial English. In this article, there are information about fully phrasal verbs and their importance. A phrase of at least two words that acts like a verb. This article provides information about the structure of phrasal verbs. Phrasal verbs can be misleading because they do not always translate well and sometimes the meaning is not very obvious. So, there is information about their types.

Keywords: phrasal verbs, preposition, adverb, multiple meanings, combinations, structure of phrasal verbs, natural, figurative or idiomatic meanings, a lexical or syntactic level.

Most people try to avoid phrasal verbs. They can be difficult to learn or understand, and there are so many of them! But phrasal verbs really improve people’s English, and when people use them, people’ll automatically sound more natural and more advanced. Phrasal verbs are combinations of verb + adverbial particle, verb (+ adverbial particle) + preposition. English learners can not easily find out its meanings by looking up the individual word in an ordinary dictionary since phrasal verb has a lot of figurative or idiomatic meanings as well as a literal meaning. The origin and development of phrasal verbs (verb + adverbial particle) are attributed to two processes.³⁷In modern English, there are a number of themes. All of them are very

³⁷ Cruz, De la, J.M. “The Origins of the Germanic Phrasal Verb,” *Indogermanische Forschungen* 77/1: 73996, 1973.

interesting as well as important. Phrasal verbs seldom use not only in informal conversations between friends, but also in business situations like meetings and presentations.

In English traditional grammar, a phrasal verb is the combination of two or three words from different grammatical categories – a verb and a particle, such as an adverb or a preposition – to form a single semantic unit on a lexical or syntactic level.³⁸

Phrasal verbs work by changing the verb’s meaning based on the preposition that follows them. People already probably know a lot of these common ones, like “go away”, “come back” or “sit down”, for example.

The word “come,” on its own, means to move towards something. Together with the preposition “on,” though, the phrase “come on” becomes a phrase of encouragement.

Instead of using formal verbs, people can use a phrasal verb that sounds right in normal situations. It’s the difference between saying “Please continue” (formal) and “*Please carry on*” (natural); or between “Enter!” (formal) and “Come in!” (natural).

A phrasal verb is a phrase that’s made up of a verb and another word or two, usually a preposition but sometimes an adverb.

So before we can talk about English phrasal verbs, it’s important to understand what verbs, prepositions and adverbs are. A verb is an action word. It describes something happening (e.g. hearing, seeing), a state of being (e.g. to live, to sleep), or an action being done (e.g. to read, to sing).

A preposition is a word that describes the relationship between two words. For example, the bees are above the table or under the table, but not inside the table (hopefully). Prepositions mainly deal with location or direction (e.g. on, through, around) and time (e.g. “by” or “around” a certain time).

---

³⁸Huddleston, Rodney; Quirk, Randolph; Greenbaum, Sidney; Leech, Geoffrey; Svartvik, Jan (June 1988). "A Comprehensive Grammar of the English Language". *Language*. 64 (2): 345. doi:10.2307/415437. ISSN 0097-8507. JSTOR 415437.

An adverb is a word that describes a verb. For example, you can run quickly or slowly and arrive to class early or late.

Phrasal verbs are differentiated from other classifications of multi-word verbs and free combinations by criteria based on idiomaticity, replacement by a single-word verb, wh-question formation and particle movement.³⁹

Phrasal verbs are multiword combinations of Verb + Adverb, Verb + Preposition, or Verb + Adverb AND Preposition that function like one-word verbs. They can be transitive or intransitive. One of the most important and challenging characteristics of phrasal verbs is that the meaning of the combination is often quite different from the meaning of the original verb by itself.

For example, the phrasal verb hang out, which means “to stay somewhere for a while without doing much,” has a completely different meaning from the verb hang. Likewise, the phrasal verb pass out, which means “to fall asleep or become unconscious,” has a very different meaning from the verb pass. Finally, the phrasal verb put up with, which means “to tolerate,” has little connection to the meaning of put. The sentences below illustrate these differences.

hang out vs. hang

Ex: The kids in the neighborhood hang out at the corner store.

Ex: He is going to hang the mirror on the wall.

pass out vs. pass

Ex: They both passed out in front of the TV.

Ex: Stand here and don't let anyone pass.

Put up with vs. put

Ex: At this school, we will not put up with bad behavior.

Ex: Put the car in the garage.

Multiple meanings

². A Comprehensive grammar of the English language. Quirk, Randolph. London: Longman. 1985. ISBN 0-582-51734-6. OCLC 11533395.

Another challenging thing about phrasal verbs is that they often have more than one meaning. The phrasal verb pass out, for example, can mean to fall asleep, as mentioned above, but it can also mean to distribute, as in this sentence:

Ex: The teacher hasn't finished passing out the tests yet.

Phrasal verbs are great to practice people's English tenses! They are very versatile; people can change them into any tense they like. When conjugating a phrasal verb, only change the Verb part of the phrase, and not the Preposition part.

Ex. GOOD = My dog passed away.

INCORRECT = My dog pass awayed.

INCORRECT = My dog passed awayed.

Here some examples for phrasal verbs:

Call off / Call (something) off – to cancel

Ex. We need to call off the meeting due to the weather.

Ex. We need to call the meeting off because it is going to rain.

Calm down – relax after being angry

Ex. You can sit with us after you have calmed down.

Eat out – eat at a restaurant

Ex. Let's make spaghetti tonight, I'm tired of eating out.

Hold on – wait for a moment

Ex. Hold on one minute, I'm on the phone.

Keep on (doing something) – continue what you are doing

Ex. I asked her to wait, but she kept on walking.

Give up / Give (something) up – stop trying, quit

Ex. I gave up smoking last year.

Throw away / Throw (something) away – put in the garbage, dispose of

Ex. I accidentally threw away my dessert!

Turn up – appear suddenly

Ex. My watch turned up in the washing machine.

Turn down / Turn (something) down - refuse

Ex. I didn't feel good about the offer, so I turned it down.

Wake up – stop sleeping

Ex. She was so loud, that she woke up the baby.

Work out – be successful

Ex. He wasn't happy at first, but it all worked out in the end.

An extension of the concept of *phrasal verb* occurs via compounding when a verb+particle complex is nominalized. The particles may come before or after the verb. If it comes after, there may be a hyphen between the two parts of the compound noun.

to set out → *outset*:

We **set out** on a quest for the holy grail.

Our quest was doomed from the **outset**

to put in → *input*:

Don't be scared to **put** your own ideas **in**.

Try to come to the meeting – we'd value your **input**.

to stand by → *standby*:

The fire brigade is **standing by** in case of emergency.

We are keeping the old equipment on **standby** in case of emergency.

to back up → *back-up*:

Neil will **back you up** if you need it

Neil will give you any **backup** you need.

Phrasal verbs are important because they are extremely common in informal English, and unless you are familiar with their meanings, understanding informal language will be difficult. In addition, learning to use phrasal verbs correctly will help you sound natural in casual conversation. They're important because English speakers use phrasal verbs all the time. They are extremely common in conversations, and that makes them essential to mastering the language.

Something that we don't often mention is that phrasal verbs add interest to English. They can help people to create images in someone's mind.

For example, the verb “cling” means “hold tightly”. A baby monkey clings to its mother when it’s carried, for example, “Cling-film” is the clear plastic we use to wrap sandwiches. So when a politician “clings on” to power, he / she is a little desperate, and doesn’t want to lose his / her job.

Or, for example, the phrasal verb “*squirrel away*”. Squirrels hide nuts for winter, so if someone “squirrels away” money, people get the image of a person who hides small amounts of money in different places.

Part of their bad reputation comes from ineffective and boring learning approaches but look at it this way: Phrasal verbs will help you express yourself with a lot more ease. That’s simply because sometimes using a phrasal verb is the only way to express an idea.

A big part of the frustration when learning phrasal verbs stems from ineffective and confusing learning approaches. For instance, the most common way to teach them, which is grouping the phrasal verb by verb (make up, make out, make fun, etc.) does not work for many people. It can be confusing because the verbs look the same but with definitions that are completely different. How could people memorize things that have no clear logical connection? It makes no sense because our brains need connections to absorb the information properly.

The important thing is not to overwhelm yourselves with an endless list of phrasal verbs but instead, set realistic goals. It’s impossible to take in the meaning of all of them at once, as there are thousands!

Knowing how to use at least a few phrasal verbs will help people become more flexible as an English speaker, so that people can speak English naturally in a range of situations. (This is what makes you advanced!) Phrasal verbs also help people to expand their vocabulary so they have more ways of saying the same thing. Using phrasal verbs in this way gives an extra meaning to English, making it more dramatic and fun than simpler words.

REFERENCES:

1. Allerton, D. 2006. “Verbs and their satellites”, in *The Handbook of Linguistics*. Eds. B. Aarts & A. McMahaon. Malden, M.: Blackwell Publishing. pp. 126–49
2. A Comprehensive grammar of the English language. Quirk, Randolph. London: Longman. 1985. ISBN 0-582-51734-6. OCLC 11533395.
3. Cruz, De la, J.M. “The Origins of the Germanic Phrasal Verb,” *Indogermanische Forschungen* 77/1: 73996, 1973.
4. Declerck, Renaat (1991). *A comprehensive descriptive grammar of English*. Tokyo.
5. Huddleston, Rodney; Quirk, Randolph; Greenbaum, Sidney; Leech, Geoffrey; Svartvik, Jan (June 1988). "A Comprehensive Grammar of the English Language".
6. The Collins Cobuild English Grammar (1995:162) is a source that takes prepositional verbs to be phrasal verbs. Many other grammars, in contrast, distinguish between prepositional verbs (the additional word is a preposition) and phrasal verbs (the additional word is a particle).
7. *Fowler, Henry Watson (1926). "Preposition at end". A Dictionary of Modern English Usage. OUP. p. 457. (Cited from the revised ed. 1940).*
8. *Macmillan phrasal verbs plus dictionary*. 2005 Oxford: Macmillan Education 2005.
9. Masaaki KAMIYA. *The Origin and Development of Phrasal Verbs*. Toyota National College of Technology.
10. McCarthy M. and F. O’dell. 2007. *English phrasal verbs in use*. Cambridge University Press.

THE ROLE OF MARKETING STRATEGY IN THE DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN THE CASE OF RUSSIA

Toshboltayev Begzod Erkin O‘g‘li

TUIT(105-21 group master)

Shayzoqova Madina Ilhom qizi

TUIT(690-21 group student)

ABSTRACT

E-commerce in Russia is in an early phase of development. The online bookseller, Ozon, is one of the earliest and best-known examples of business-to-customer e-commerce in Russia. In developing its business, Ozon has faced and dealt with many difficulties present in the Russian economic and business environment. The development of Ozon’s business has required it to resolve many challenges that are likely to be faced by other online retailers in Russia. These challenges, and Ozon’s solutions to them, are presented. The case of Ozon is illustrative of the challenges faced by many Russian e-commerce firms, and can be used to draw some initial conclusions about what tactics could be employed to deal with the peculiarities of doing business online in Russia.

INTRODUCTION

On the south side of Moscow lies the walled compound of Gazprom, Russia’s largest corporation and the world’s leading producer of natural gas. Its elegant, marbled corporate headquarters is symbolic of Russia’s initial efforts to privatise its state economy in the early 1990s. Although it is by far the most prominent example of how ownership of the former Soviet Union’s most valuable assets became concentrated in the hands of a well-connected few, its story is not atypical of other firms that came

into existence during Russia’s initial steps towards capitalism (Brady, 1999). These efforts resulted in a number of corporate giants in which former Soviet officials typically held a majority ownership stake. Owners and managers of such firms tend to emphasize the use of connections, power and influence, rather than the use of modern technologies and effective management and marketing techniques to advance their firms’ positions (Schweitzer, 2000).

The purpose of this paper is to provide some insight into what companies can do to become involved in Russian e-commerce. As one of the earliest and most successful examples of Russian e-commerce, Ozon is a good vehicle to discuss some of the specifics concerning this issue. Russia of course is not unique in all respects, and much that has been written about global e-commerce and ecommerce in developing countries provides useful background for understanding the situation in Russia.

METHOD

Data for this paper come from numerous published reports about Russian e-commerce companies, as well as data provided by two principal players at Ozon. The two persons that provided information about Ozon are the CEO of Reksoft Inc., the software firm that created Ozon, and the marketing director of Ozon. They responded to a set of open-ended questions about various aspects of the start-up, operations and management of Ozon. Questions were asked both via email and in-person interviews. Data were also collected via on- site visits to the offices and operations of Ozon and Ru-Net Holdings.

Challenges and solutions of B2C e-commerce There are a number of characteristics of the Russian economy that make doing e-business more difficult than in developed countries. Among these are the low penetration of Internet usage and relatively low incomes among the Russian population. Although these features will eventually change, firms either have to treat these features as limitations or somehow devise tactics for dealing with them. The following describes how Ozon dealt with three of them: lack of payment systems, unreliable and slow delivery, and low Internet penetration.

PAYMENT SYSTEMS

Credit card usage among the Russian population is very low (Tavernise, 2000). One reason why this is not as large a problem as it might otherwise be is the large proportion of Ozon’s customers that live outside of Russia. These customers mostly pay by credit card. If [704] Stephen Hawk The development of Russian e-commerce: the case of Ozon Management Decision 40/7 [2002] 702±709 an e-commerce site such as Ozon wants to have significant sales within Russia, however, some other means is needed to handle customer payment. Besides credit cards, three possibilities exist for Ozon’s customers for settling the payment of orders within Russia: cash on delivery, wire transfers through Sberbank, and CyberPlat. Cash on delivery by far is the dominant method of customer payment within Russia. This important payment method will be discussed later within the context of delivery systems.

CONCLUSION

Perhaps the main conclusion one could draw from Ozon’s case is that attempts to directly replicate the model of an American e-commerce site are likely to be less than successful. Peculiarities of the Russian business environment need to be taken into account. Some variation of the tactics used by Ozon is likely to be important for B2C e-commerce sites. Providing payment alternatives to credit card would be vital to any B2C site that wishes to reach the broadest possible population. Accepting credit card payment, in fact, may not be very important for an e-commerce site to succeed domestically. One of the most successful Russian e-commerce sites, Bolero Shop (www.bolero.ru), accepts only cash on delivery to the Federal Post or to its own delivery person, or prepayment via money order. Providing the credit card payment option would be important, however, to the extent an e-tailer attempts to sell internationally.

REFERENCES:

Akin, M. (2000), “Foreign investments to develop Russian e-commerce”, The Moscow Times, 5 May. Bailey, C. (1998), “Russia’s retail revolution”, Brandweek,

Vol. 39 No. 3, pp. 24-5. Baker, P. (2001), “Step out into the new Moscow”, Washington Post, Wednesday, 11 July, p. A01. Bingi, P., Mir, A. and Khamalah, J. (2000), “The challenges facing global e-commerce”, Information Systems Management, Vol. 17 No. 4, pp. 26-35.

XALQARO BAHOLASH DASTURLARI (PIRLS) NING O‘QUVCHILAR SAVODXONLIGINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI

To‘xtasinova Munira Ibragimovna

Qo‘qon DPI, o‘qituvchisi,

E-mail: biloliddin19860419@gmail.com

Po‘latova Maftuna Dadajon qizi

Qo‘qon DPI, talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matni o‘qib tushunish darajasini aniqlab beruvchi xalqaro tadqiqot dasturi PIRLSning pedagogik xususiyatlari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: PIRLS, ishtirokchi anketasi, badiiy matnlar, axborot beruvchi matnlar, o‘qish savodxonligi, me‘yoriy talablar.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются педагогические особенности PIRLS, международной исследовательской программы, которая определяет уровень понимания текста учениками начальной школы при чтении.

Ключевые слова: PIRLS, анкета участника, художественные тексты, информативные тексты, грамотность чтения, нормативные требования.

“2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmonida ko‘rsatib o‘tilgan yetti ustuvor yo‘nalish asosida ta’lim sohasida ham bir qator ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash

sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori asosida PIRLS, TIMSS, PISA va TALIS xalqaro tadqiqotlarini O‘zbekistonda joriy etilishi belgilab qo‘yilgan bo‘lib, mazkur tadqiqotlarni joriy etish maqsadida Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etilgan. Ushbu xalqaro baholash dasturlari va ular doirasidagi tadqiqotlar Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti Ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan muayyan davriylik asosida dunyo mamlakatlari bilan hamkorlikda tashkil etiladi.

Xalqaro baholash dasturiga tayyorgarlik 3-sinf va 4-sinf o‘quvchilari sinfdan tashqari o‘qish darslari jarayonida, o‘qish darslari jarayonida, o‘qish fani doirasida tashkil etilgan fan to‘garaklari jarayonida tashkil etiladi. PIRLS xalqaro baholash dasturi o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma’no hosil qila olish qobiliyati hisoblanadi. O‘quvchilar matn ustida mushohada yuritish bilan bir qatorda samarali o‘qish texnologiyalarini ongli ravishda tanlab qo‘llaydilar. PIRLS tadqiqotlariga tayyorgarlik ko‘rishda matnlarning turlariga ahamiyat berish ham maqsadga muvofiqdir. Matnlar o‘z navbatida badiiy matnlar va axborot beruvchi matnlar turlariga bo‘linadi. Ushbu matnlar o‘quvchilarga matnni o‘qish jarayonida badiiy tajriba orttirish, axborotni olish, o‘zlashtirish va undan foydalanishni o‘rgatadi. Badiiy matnlarni o‘qish jarayonida o‘quvchilar voqea va hodisalar, voqea aks etirilgan joy, obrazlar, sabab va oqibatlar, qahramonlar, asar muhiti, hissiyotlar, tajribalar, xarakterlar bilan yoritilgan matnni o‘qib o‘zlashtiradi. Matndan olingan xulosasini do‘stlari, sinfdoshlari, oila a‘zolari bilan baham ko‘radi. Ushbu turdagi matnlardan olingan tasavvur real hayotda bo‘lmagan bo‘lsada, bolada huddi hayotda, ko‘z o‘ngida ro‘y berayotgandek tasavvur uyg‘otadi. Ikkinchi turkum matnlar, ya’ni axborot beruvchi matnlar moddiy asosga ega bo‘lgan ma’lumotlar asosida yoziladi. Ushbu matnlarning asosiy vazifasi ma’lumot berish, axborotni real holatda yetkazib berishdan iboratdir. Matnlarda berilayotgan ma’lumotlar u yoki bu topshiriqni bajarish yoki biografik faktlar kabi to‘g‘ridan-

to‘g‘ri bayon etiladi. Ayrim matnlar manbasi aniq bo‘lgan ma‘lumotlarga tayanib yoziladi. Axborot berish tipidagi matnlar o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tuziladi va o‘zgartirish kiritiladi. Ushbu matnlarga “Ulkan tish siri”, “Afrika karkidonlari va okspeker qushlari”, “Ozuqa izlab”, “Fazoga sayr” kabi matnlarni keltirishimiz mumkin.

Berilayotgan matnlar bugungi kun o‘quvchisining dunyoqarashi, badiiy didiga mos bo‘lishi lozim. Badiiy matnlardagi g‘ayritabiiylik, fantastik voqealar bolalarni hayratga solishi bilan bir qatorda, matn qahramonlari bilan birgalikda bir davrada yashashi, bir havodan nafas olishi kerak. Bola hayratlanmas, zavqlanmas ekan, matndagi hikoya va obrazlar berishi mumin bo‘lgan boshqa tarbiyaviy-ma‘naviy mazmuni ham his qilmaydi. Nafaqat baholash dasturlariga tayyorgarlik jarayonida balki, doimiy ravishda badiiy asarlarni mutolaa qilish bu bolada begona matnni o‘qish jarayoniga ham hech ikkanmay kirishish imkonini beradi. Jarayonda nafaqat maktabda dars va to‘garak mashg‘ulotlari jarayonida, balki oilada ham kitobxonlik madaniyatini oshirish lozimdir. Buning uchun shahar va tuman Xalq ta‘limi bo‘limlari tasarrufida “Ota-onalar kitobxonlik madaniyati” markazlari tashkil etilishii, ota-onalar bilan hamkorlikda trening mashg‘ulotlari tashkil etilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashga mo‘ljallangan Axborotnoma. 3-soni. PIRLS. Umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarining o‘qituvchilari va o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan topshiriqlar to‘plami. Toshkent – 2021 yil.
2. Ibragimovna, Tuhtasinova Munira. "Today, there are Prestigious International Organizations that Conduct Research on the Evaluation of the Achievements of the Educational System of the Countries of the World and Help in the Implementation of Reforms." *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture* 3.11 (2022): 137-140.

3. Turakulova, Feruza Aminovna, Madaminov Tolqinjon, and Nabiye Muxammadali. "NORBOTABIY MADRASAH." *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions* 2.06 (2021): 306-309
4. Обиджонова, Раъно Набиевна, and Мунира Ибрагимовна Тухтасинова. "PEDAGOGICAL FEATURES OF FORMATION OF SELF-CONSCIOUSNESS AT STUDENTS." *Актуальные научные исследования в современном мире* 5-7 (2020): 174-177.

THE CONCEPT OF THE DIFFERENT SYSTEMIC LANGUAGES

Uktamov Muhammadkarim Vahobjon oqli

Fergana State University Linguistics: Master of English

E-mail: uktamovmuhammadkarim@gmail.com

Mamajonov Muhammadjon Yusufjonovich

FSU, Dean of the Faculty of Foreign Languages, PhD

ABSTRACT

Both the basic functions and the extra functions of language are associated to some extent with reference. The appeal is addressed to the listener, through whom he is called to hear and receive the speech. The study, comparison, and extensive study of the forms of reference in different systematic languages will contribute to the further development of the science of linguistics. In this article, we have tried to shed light on the application forms in various systematic languages, particularly English, Russian, and German, and analyze them on a scientific basis.

KEYWORDS: application forms, language, neutral communication, gender category.

Usually, when talking about the form of appeal, the listener is meant first and foremost. In fact, this is the second object of the appeal. The form of address is the object of sociolinguistics in the socio-logical sense associated with thinking, with thinking. In general, all the functions of language - communicative, emotional, voluntary, participatory, social, representative functions describe the various relationships between the speaker and the listener. such meanings depend primarily on the relationships that arise from the social context in which they are added. The choice of the form of appeal in different situations depends on many factors: for example, the

social status of the communicators, the conditions of communication, because the appeal always depends on the etiquette of speech and whether the person being addressed is familiar to us and so on. Based on these concepts, we will attempt below a scientific analysis of the application forms in English and German

There is no difference between the pronouns “you” and “you” in English, so it is important to choose not only the intonation but also the correct form, using appropriate words and constructions when addressing the interlocutor. In a conversation, you need to consider your communication style. Thus, while formal language requires strict adherence to all rules of greeting and address, a neutral style of communication (e.g., with strangers or with colleagues at work, neighbors, etc.) may be simple in expression. And with friends and relatives, the British often allow a familiar style of communication, in which the forms of addressing the interlocutor are completely different.

Let’s talk about the official application forms in English.

Addressing strangers can begin with an apology formula for worrying "I’m sorry, I’m sorry." Then comes the question, the note, please.

Forms of addressing the interlocutor in English also differ in terms of gender category:

-Men:

Mr. - This application form does not require the name or surname of the interlocutor after itself. They therefore appeal to strangers, men of equal or older age, social status, or status.

Mr. (Abbreviation of the word Mr.) - This word is followed by the name or surname of the interlocutor.

-Women:

Madame is a polite way for a man to address a woman. Women usually don’t address each other that way;

Mrs (abbreviation for Mrs.) is a form of addressing a woman politely. After the word "lady," you must give the woman’s husband’s name. It should be noted that the

words Mr. and Mrs. are not used in English without surnames, which is considered rude.

Miss is an unmarried girl, a form of appeal for a woman. Make sure you enter your first or last name after the word. Anonymous miss, surnames have become a form of appeal for the teacher, which has also become a common form of appeal for service staff.

3) The field of labor relations. In this case, the collegiate titles of College, College are used, used in communication with people, work somewhere: College Müller, can you find a morgue vertreten?

Collegial titles can be combined with bookmarks. In this form they are often used in official correspondence. (if the name, surname, title are known, but the partners do not know each other personally) Sehr geehrter Herr Kollege, wir danken Ihnen für das Gutachten.

From the above, it can be concluded that the forms of appeal are universal phenomena, as an integral part of human thinking. However, each language also has unique aspects of appeal participation, which preserves the richness of appeal to psychological and sociological factors. In different systematic languages, the forms of reference are directly and indirectly different, and at the same time there may be similarities. Forms of communication in different systematic languages can create a unique contrast in terms of structure, constructiveness, as well as national mentality and historical traditions.

REFERENCES:

- 1.Ormanovskaya N. I. Culture obshcheniya and rechevoy etiquette. M .: Izdatelstvo IKAR, 2005. 3.
- 2.Iskandarova Sh. Exploring vocabulary in a contextual context problems. -T .: Science, 1988.

NUTQIDA NUQSONI BO‘LGAN O‘QUVCHILARNING IJODIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Akramova Xafiza Samadovna

JDPI pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori PhD dosent

Xatamova Nilufar Raxmatulla qizi

Logopediya Yo‘nalishi 2-magistranti

ANNOTATSIYA

Nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlash ulardagi ijodiy faolligini oshirishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish. Nutq kamchiliklarini pedagogik va ijodiy tomondan yondashish orqali korreksiyalash samarali natijalarga erishish mumkin.

Kalit so‘zlar: Ijodiy faollik, Pedagogik texnologiya, Nutq kamchiliklari.

Nutqida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarda amalga oshiriladigan interfaol metodlarini qo‘llash asosida tashkil etish quyidagi afzalliklarga ega:

- nutqida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarga mashg‘ulotlari demokratik, ijodiy xarakter kasb etadi;

- nutqida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarining ijodiy faolliklari ta‘minlanib, ularda mustaqil fikrlash ko‘nikmalari shaqllanadi;

Nutqida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilariga berilayotgan umumiy ma‘lumotlar hajmining asosiy qismini amaliy bilimlar tashkil etadi, ularga nazariy ma‘lumotlarni taqdim etish, mohiyatini amaliy faoliyat vositasida to‘laqonli ochib berish bilan uyg‘unlashtirilgan holda olib boriladi;

- pedagog, ishlab chiqarish ustasining faoliyati faqatgina nazariy bilimlarni yetkazib berishdangina iborat bo‘lib qolmay, balki nutqida nuqsoni bo‘lgan

o‘quvchilarini ijodiy faoliyatga rag‘batlantirish, mustaqil ta‘lim olish hamda fikrlash ko‘nikmasiga ega bo‘lishlariga ko‘maklashish, shuningdek, ularning faoliyatini doimiy ravishda nazorat qilish, zarur o‘rinlarda tezkor metodik yordamni tashkil etish, ularning faoliyatlari natijasini ob‘ektiv baqolashga yo‘naltiradi;

- o‘quv jarayonida nutqida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarining o‘quv predmetlari hamda muayyan nazariy va amaliy bilimlarni o‘zlashtirishga sarflanayotgan vaqt kamayadi;

nutqida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarda darslarining samaradorligi ortadi.

Nutqida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarga mashg‘ulotlariga interfaol metodlardan aqliy xujum, klaster, suxbat, baxs, munozara, boshqotirma, yangi pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish zaruriyati pedagogik texnologiyaning mazmuni hamda an‘anaviy ta‘lim mohiyatini o‘rganish, taqlil etish asosida yuzaga keladi. Nutqida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarda amalga oshiriladigan interfaol metodlarini qo‘llash asosida tashkil etish quyidagi afzalliklarga ega:

Nutqida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilariga berilayotgan umumiy ma‘lumotlar hajmining asosiy qismini amaliy bilimlar tashkil etadi, ularga nazariy ma‘lumotlarni taqdim etish, mohiyatini amaliy faoliyat vositasida to‘laqonli ochib berish bilan uyg‘unlashtirilgan holda olib boriladi;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Axmedova Z., Ayupova M., Xamidova M. Logopedik o‘yin. Toshkent-2013.
2. M.Ayupova. Logopediya. Toshkent-2007.
3. Соботович Е.Ф. Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции. Москва -2003.
4. И.Г. Веретенникова. Логопедическая работа с детьми дошкольного возраста. Тошкент – 1998.

SPORTCHILARNING ISHCHANLIK QOBILYATLARINING OSHIRISH METODLARI

Xodjakulov Rahim Narbayevich

Termiz davlat universitetining pedagogika instituti magistranti

E-mail: hodjakulov.1985@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ilmiy materiallar tahlili amalga oshirildi. So‘nggi yillarda sportchilarning sog‘lig‘ini tiklash muammosi, ishchanlik qobilyatlarining oshirish yo‘llari, sportning individual va taktikalarini izchil amalga oshirish g‘oyalari yo‘naltirilgan. Sportchining imkoniyatlaridan samarali faollashtirish va yuklamalarining rejimlarini aniqlash haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: yo‘l-yo‘riqlar, muvaffaqiyatsizlik, sport ko‘rsatkichlari, jaroxatklar, ishchanlik qobilyatlar.

СПОСОБЫ ПОВЫШЕНИЯ СПОСОБНОСТЕЙ СПОРТСМЕНОВ

Ходжакулов Рахим Нарбаевич

Магистр педагогического института

Термезского государственного университета

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется научный материал. В последние годы в центре внимания проблема восстановления здоровья спортсменов, пути повышения работоспособности, последовательное выполнение индивидуальных и тактических видов спорта. Приведена информация о том, как эффективно активировать спортсмена и определить режим нагрузки.

Ключевые слова: руководство, неудача, спортивные результаты, травмы, исполнительское мастерство.

ATHLETES PERFORMANCE ABILITY WAYS TO INCREASE

Hodjakulov Rahim Narbayevich

Master of the Pedagogical Institute of Termez State University

ABSTRACT

This article analyzes the scientific material. In recent years, the focus has been on the problem of restoring the health of athletes, ways to improve performance, the consistent implementation of individual and tactical sports. Information on how to effectively activate the athlete and determine the mode of loading is provided.

Key words: guidance, failure, athletic performance, injuries, performance skills.

Sportchilarni tayyorlashning zamonaviy tizimining darajasi jismoniy tayyorgarlikning yanada o‘shirishini nazarda tutadi hamda ruhiy stress o‘z navbatida charchoq darajasini oshiradi va raqobat faoliyati jarayonida yuzaga keladigan charchoqni engish qobiliyati, katta darajada yuqori sport natijalariga erishishni belgilaydi.

Sportchilar boshdan kechiradigan jaroxatlarida, ruhiy stresslarda ularning faoliyatini tiklash vositalarini intensiv izlashni talab qiladi. Mashg‘ulotlar bilan birga o‘quv jarayonini optimallashtirish, shuningdek musobaqalarga tayyorgarlik va ularni o‘tkazish vaqtida yo‘l-yo‘riqlarining samaradorligi darajasi har bir sportchining sherik hamda raqib bilan o‘zaro munosabatlaridagi ruhiy holatini baholash qobiliyatiga yoki muvaffaqiyatsizliklar, nizolarga olib keladigan sabablarni to‘g‘ri bartaraf etish qobiliyatiga bog‘liqdir. Shu sababdan mashg‘ulotlar davomida charchoqning rivojlanish qonuniyatlari, sportchi tanasining tiklanishi muhim nazariy va amaliy ahamiyatga egadir.

Sportdagi natijalarning yaxshilanishi mashg‘ulotlar vaqtida yuklamalar berish jarayonida sportchilarni jismoniy holatini baholab ilmiy asoslangan vositalarini joriy etish bilan bog‘liq.

Sportchilar sezilarli hajm va intensivlikdagi yuklamalardan foydalanib yil davomida tayyorgarlik ko‘rilib asosiy musobaqalarda ishtirok etib keladiladilar. Sport ko‘rsatkichlarini oshirish maqsadida tananing etakchi tizimlarining shakillantirish hamda qobiliyati yuqori sportchilarda mashg‘ulotlar davomida jarohatlarni kamaytirish va sportchilar kasallanishlarini oldini olish choralari ishlab chiqiladi.

Hozirgi vaqtlarda zamonaviy qarashlarni hisobga olmasdan sportchilarni tayyorlashda yondashuvlar endi mumkin emas. Bu esa o‘quv jarayonlarini oshirmasdan faollashtirish va sportchilarning ishchanlik qobiliyatlarining oshirish yo‘llarining samaraliroq usullarini izlashni taqozo etadi.

O‘quv yuklamalarining hajmlari va davomiyligi oshirishda tanlov muhim ahamiyatga ega bo‘lib, sportchilarda tiklanishning optimal shakllarini yuqori malakali sportchilarda tiklanish jarayonini faollashtirish muammolari yechimini hali yetarlicha aks ettirmagan.

Joylashtirish va tiklash tezligi jarayonlari uchta omil guruhi bilan chambarchas bog‘liq:

- o‘quv yuklarining xususiyatlari (yo‘nalishi, hajmi, intensivligi, davomiyligi, neyro-emotsional kuchlanish va boshqalar);
- sportchining holati (jinsi, yoshi, jismoniy tayyorgarligi darajasi, individual xususiyatlari va boshqalar);
- atrof-muhitning ekologik omillari.

Qayta tiklash davrining bosqichlari tiklanish davrida uch bosqich ajratiladi:

- birinchidan: ish natijasida charchoq paydo bo‘ladi, ishlash kamayadi, keyin esa asta-sekin yakuniy holatga qaytadi;
- ikkinchidan: unumdorlik ishlash darajasidan oshib ketadigan qiymatlarga o‘sishda davom etmoqda;

- uchinchi: bir muncha vaqt o‘tgach, ish qobiliyatining super-boshlang‘ich holati darajasiga erishiladi va mashg‘ulotdan oldin boshlang‘ich darajaga qaytadi.

Shuni aloxida ta’kidlash lozimki, ilmiy tadqiqotlar tiklanish jarayonlarini yaxshilash mumkinligini ko‘rsatdi.

Mashg‘ulotlar davomida jaroxatlardan keyin tiklanish tezligi insonning jismoniy tayyorgarligini baholashning asosiy mezonlaridan biridir. Yuqori malakali sportchilar oddiy sportchilardan farq qilib, ularlar nafaqat yuqori jismoniy ko‘rsatkichlarga balki tez tiklanish qobiliyatlarigaham egadurlar.

Xulosa qilib aytganda charchoq tiklanish jarayonlarining kombinatsiyasi tananing jismoniy va sport yuklamalariga doimiy hamda uzoq muddatli moslashishi uchun fiziologik asosdir.

Mashg‘ulotlardan so‘ng tiklash vositalari va usullari raqobatbardosh sportchilar mashg‘ulotlarning ajralmas qismi hisoblanadi.

Sportchilarning ishchanlik qobiliyatlarining oshirish omillar orasida asosiy o‘rinni egallagan bo‘lib, mashg‘ulotlarda sport turi bo‘yicha ishlashni ta’minlaydigan asosiy funktsional aloqalarni va o‘ziga xos bog‘lanishlarni hisobga olish lozimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Петрукович Н.П., Врублевский Е.П. Психолого – педагогические средства повышения работоспособности спортсменов // Сборник материалов международной научно-практической конференции. Смоленск - 2011. С. 116-119.
2. Футбол. Базовые игры. Самый короткий путь к изучению основ футбола. Д. Милки. М., 2007 г.
3. Футбол для начинающихх. Д. Смит М. 2008 г.
4. Шамардин, А.А. Подготовка тренера к созданию положительного социально-психологического климата в спортивной команде : монография / А.А. Шамардин, А.В. Неретин ; Волгоградская гос. акад. физ. культуры. – Волгоград : [б.и.], 2015. – 229 с.

5. Шамардин, А.А. Роль тренера в формировании положительного социально-психологического климата в спортивной команде / А.А. Шамардин, А.В. Неретин // Спортивные игры в физическом воспитании, рекреации и спорте: материалы IX Международной научно-практической конференции. – Смоленск : [б.и.], 2015. – С. 114.
6. Залалетдинов, А.Р. Психолого-педагогическое сопровождение спортивной деятельности у футболистов разного возраста / А.Р. Залалетдинов, Н.А. Ярыгина // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия : Педагогика, Психология. – 2015. – № 14 (23). – С. 88-90.
7. Индивидуальные особенности контроля за действием в спорте / В.А. Москвин, Н.В. Москвина, Н.С. Шумова, А.Г. Ковалевский // Теория и практика физической культуры. – 2013. – № 1. – С. 76-79.
8. Чертов Н.В., Т.Г. Ефремова, А.В. Алдошин, Алдошина Е.А. Способы совершенствования координационных возможностей спортсменов // Известия ТулГУ. Физическая культура. Спорт. 2021. С. 101-107.
9. Психофизиологические основы применения лечебного метода биологической обратной связи / Р.А. Грехов [и др.] // Вестник Волгоградского государственного университета. Естественные науки. 2016. № 3 (13). С. 87–93.
10. Федулова Д.В. Проприоцептивная чувствительность при сочетанной травме мениска и передней крестообразной связки коленного сустава // Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. 2017. № 1. С. 188–196.
11. Шахманов П.Е. Применение гидрореабилитации для восстановления работоспособности после травм у спортсменов, занимающихся восточными единоборствами // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2017. № 1 (178). С. 154–159.

BYUDJET HISOBONI YURISHTISHDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING QO‘LLANILISHI

Xonturaeva Muborak Bekzod qizi

Toshkent Moliya instituti talabasi

Abdullayeva Nilufar Javdatovna

Toshkent Moliya Instituti

“Byudjet hisobi va g‘aznachilik ishi” kafedrasida katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada raqamli texnologiyalarni rivojlantirish sharoitida buxgalteriya hisobida ro‘y berayotgan o‘zgarishlarning dolzarbligi, xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar tomonidan yangi boshqaruv texnologiyalarini izlash, raqobatbardosh ustunlikka erishish va shakllantirish zarurligi bayon etilgan. Bulutli texnologiyalarni buxgalteriya sohasiga joriy etish uning samaradorligini oshirish va xatolarni oldini olish uchun taklif etiladi. Ushbu texnologiyalarning afzalliklari va kamchiliklari ishning asosiy printsiplarida, shuningdek ularning tahlilida tasvirlangan.

Kalit so‘zlar: byudjet, "raqamli" byudjet, davlat moliyasi, byudjet sohasi, davlat boshqaruvi, raqamli texnologiyalar, raqamlashtirish.

АННОТАЦИЯ

В статье описывается актуальность изменений в бухгалтерском учете в условиях развития цифровых технологий, необходимость поиска хозяйствующими субъектами новых технологий управления, достижения и создания конкурентного преимущества. Предлагается внедрение облачных технологий в сфере бухгалтерского учета для повышения его эффективности и

предотвращения ошибок. Преимущества и недостатки этих технологий описаны в основных принципах работы, а также в их анализе.

Ключевые слова: бюджет, «цифровой» бюджет, государственные финансы, бюджетная сфера, государственное управление, цифровые технологии, цифровизация.

Maqola byudjetning davlat sektorini raqamlashtirish bilan bog‘liq turli jihatlarini ko‘rib chiqishga bag‘ishlangan. Muallif “raqamli byudjet” tushunchasining uchta asosiy jihatini – turli raqamli (axborot, elektron) texnologiyalar yordamida shakllantiriladigan va ijro etiladigan byudjet sifatida belgilaydi; byudjet sifatida, unda xarajatlarning katta qismi davlat faoliyatining turli sohalarini raqamlashtirishga qaratilgan loyihalarni amalga oshirish va boshqalar bilan bog‘liq turli tadbirlarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash uchun mo‘ljallangan. Davlat sektorini raqamlashtirish darajasini ko‘rsatadigan turli institutlar ko‘rib chiqiladi. Ta’kidlanishicha, byudjetning rolini tushunish va uning "raqamli byudjet" sifatida identifikatsiyalanishi uchun barcha aniqlangan jihatlarni faqat ularning faoliyat yuritishning tizimli rejimida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiqdir.⁴⁰

Jahon sivilizatsiyasining zamonaviy rivojlanishi "insoniyat tarixida o‘xshashi bo‘lmagan yangi voqelik - "raqamli texnologiyalar"ning shakllanishi bilan tavsiflanadi. Raqamli texnologiyalarni, raqamli tizimlarni yaratish va joriy etish muqarrar ravishda allaqachon o‘rnatilgan tushunchalar va hodisalarni o‘zgartirishni talab qiladi. Jamiyat va davlat hayotining barcha sohalarini raqamlashtirish bilan bog‘liq davom etayotgan metamorfozlar muqarrar ravishda byudjet-huquqiy munosabatlar sohasiga kirib boradi. Aynan byudjet uning samarali ishlashi uchun zarur bo‘lgan davlat mexanizmining asosiy va zarur elementlaridan biri bo‘lib, o‘z navbatida, uning ilmiy va qonunchilik sohasidagi ancha yuqori talabini oldindan belgilab beradi.

⁴⁰ O‘zbekiston Respublikasi prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.

1. “Raqamli” byudjet – bu turli raqamli (axborot, elektron) texnologiyalar yordamida shakllantiriladigan va ijro etiladigan byudjetdir. Avval aytib o‘tilganidek, hozirgi vaqtda yangi raqamli texnologiyalar va tizimlar byudjet jarayoniga faol kiritilmoqda va mavjudlari takomillashtirilmoqda (GIIS "Elektron byudjet" va boshqalar).

Budjet jarayoniga unchalik faol bo‘lmagan, ammo shunga qaramay boshqa sohalarda qo‘llanilayotgan ilg‘or raqamli texnologiyalarni joriy etish istiqbollari ham qayd etishimiz mumkin. Hozirgi vaqtda ushbu texnologiya, uning imkoniyatlari va faoliyatning turli sohalariga ta’siri haqida faol muhokama qilinmoqda. Bu texnologiyani byudjet jarayoniga joriy etish ijobiy samara beradi shekilli . Shunga qaramay , bu tashabbus darhol ko‘rinmaydi , chunki ushbu texnologiyadan foydalanish jarayoni bilan bog‘liq ob’ektiv texnik qiyinchiliklardan tashqari, byudjet jarayonining o‘ziga xos xususiyatlari ham mavjud bo‘lib, ular "byudjet mablag‘lari harakati" i to‘xtatib turish yoki qaytarishni talab qiladi.⁴¹

Byudjetning raqamli xususiyatlarining turli jihatlarini ko‘rib chiqishdan oldin, biz byudjet va byudjet faoliyatining o‘ziga xosligi va ahamiyatini tushunish uchun fundamental ahamiyatga ega bo‘lgan va ko‘rsatilgan mavzu muammolarini tushunishga imkon beradigan bir nechta muhim qoidalarni ta’kidlaymiz.

Davlat sektorini raqamlashtirish, garchi u alohida vosita yoki moliya-byudjet siyosatining mustaqil yo‘nalishi sifatida ajratilmagan bo‘lsa ham, davlat faoliyatining mutlaqo barcha sohalarini faoliyatiga ta’sir ko‘rsatadi . Bu aniq ob’ektiv sabablar bilan bog‘liq - davlatning biron bir vazifasi, funktsiyasi, vakolati moliyaviy yordamisiz amalga oshirilmaydi. Shu bilan birga, bunday xususiyatni e’tibordan chetda qoldirib bo‘lmaydi - davlat faoliyatining boshqa yo‘nalishlarini amalga oshirish uchun resurs funktsiyasini bajaradigan davlat sektori doimiy ravishda o‘z-o‘zini rivojlantirish va takomillashtirish jarayonida, uzluksiz ajralmas tsiklik aloqalarni shakllantiradi.

⁴¹ Коржова, О. В. Реализация в бухгалтерском учете информационных технологий в сфере цифровой экономики / О. В. Коржова, Л. В. Маркова // Научное обозрение. Педагогические науки. — 2019.

Raqamli byudjetning kontseptual pozitsiyalari. Yuqorida muhokama qilingan raqamli iqtisodiyotni aniqlashga yondashuvlardan kelib chiqqan holda, raqamli byudjet barcha ishtirokchilarning turli bosqichlarida integratsiyalashuvi va o‘zaro ta’siri uchun raqamli platformaga asoslangan shakllanish, ijro va nazoratning yangi tashkil etilishi bilan byudjet sifatida ifodalanishi mumkin.

Raqamli platforma deganda "manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni tashkil etish bilan maqsadli mavzuni samarali boshqarish uchun mo‘ljallangan yagona avtomatlashtirilgan funktsional tizimga axborot va texnologik jihatdan birlashtirilgan raqamli ma’lumotlar, modellar va vositalar to‘plami" tushuniladi.

Raqamli byudjet bir qator xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

- 1) asosiy e’tibor byudjet jarayoni ishtirokchilarining integratsiyasi va o‘zaro ta’siriga qaratiladi;
- 2) bulutli va mahalliy infratuzilmadan foydalaniladi;
- 3) tuzilgan va tuzilmagan byudjet ma’lumotlari raqamlashtiriladi, ya’ni. byudjet jarayonidagi mazmundagi o‘zgarishlar.

Raqamli byudjet jarayoni mexanizmining ikkinchi elementi raqamli byudjetni shakllantirish va ijro etish tartibini hamda uning ishtirokchilarining o‘zaro hamkorligini tartibga soluvchi hujjatlarni o‘z ichiga olgan tegishli me’yoriy-huquqiy baza ko‘rinishidagi huquqiy qo‘llab-quvvatlashdir.

Raqamli byudjet jarayoni mexanizmining uchinchi elementi axborot ta’minoti bo‘lib, raqamli byudjetni xavfsiz va samarali ijro etish imkonini beruvchi raqamli texnologiyalar, axborot-tahliliy tizimlar, ma’lumotlarni himoya qilish texnologiyalari mavjudligi bilan tavsiflanadi.⁴²

Byudjetning raqamli transformatsiyasining samaradorligi. Raqamli byudjet byudjet tizimining barcha darajalarini qamrab oladi: mintaqaviy va shahar. Shu sababli byudjet tizimining har bir darajasidagi transformatsiya jarayonlarining samaradorligini kompleks yondashuv asosida baholash talab etiladi.

⁴² Сокерин, П. О. Применение облачных технологий в бухгалтерском учете / П. О. Сокерин // Научные стремления. — 2019.

Xulosa qilib shuni ta’kidlaymizki, O‘zbekistonda raqamli byudjetga o‘tish byudjet jarayonining turli bosqichlarida barcha ishtirokchilarning integratsiyasi va o‘zaro hamkorligi uchun raqamli platforma asosida uni shakllantirish, ijro etish va nazorat qilishning yangi tashkil etilishi bilan belgilandi. Raqamli byudjetni tashkil etishdagi o‘zgarish raqamli byudjet jarayoni mexanizmida namoyon bo‘ldi, uning o‘ziga xos xususiyati tranzaksiya xarajatlarini bartaraf etishga va byudjet xarajatlari samaradorligini oshirishga yordam beradigan axborot ta’minotining mavjudligi hisoblanadi. Raqamli byudjet jarayoni mexanizmining boshqa tarkibiy elementlarining mohiyati bir xil bo‘lib qoldi, faqat ularning mavjudligi shakli o‘zgardi. Integratsiyalashgan yondashuv asosida taklif etilayotgan ko‘rsatkichlar bo‘yicha byudjetni raqamli o‘zgartirish samaradorligini baholash bosqichida nafaqat byudjetni raqamlashtirish darajasini baholash, balki byudjetning asosiy muammolarini ham aniqlash mumkin. mintaqaviy va shahar darajasida raqamli byudjet.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. Toshkent sh., 2018 yil 3 iyuldagi PQ-3832 sonli. <https://lex.uz/docs/3806053>.
2. Коржова, О. В. Реализация в бухгалтерском учете информационных технологий в сфере цифровой экономики / О. В. Коржова, Л. В. Маркова // Научное обозрение. Педагогические науки. — 2019.
3. Шамина, Е. В. Перспективы внедрения автоматизированных технологий в бухгалтерский учет / Е. В. Шамина, А. А. Филимонов // Актуальные направления научных исследований XXI века: теория и практика. — 2018.
4. Сокерин, П. О. Применение облачных технологий в бухгалтерском учете / П. О. Сокерин // Научные стремления. — 2019.
5. Shokiraliyevich, G. I. (2021). Role of information and communication technologies in accounting and digital economy. SOUTH ASIAN JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT RESEARCH.

TURMUSH FAROVONLIGINI OSHISHIDA AHOLI DAROMADLARINING O‘RNI

Yaxshimuratova Xasiyat Xudaybergenovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida aholi turmush darajasi ko‘rsatkichlari, turmush sifati indeksi, aholi daromadlari va viloyatlar kesimidagi tahlil qilingan, shuningdek, muallifning soha faoliyatiga oid istiqbolli fikrlari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: aholi turmush darajasi, aholi turmush sifati, daromadlar, shaxsiy daromad, real daromad, nominal daromad.

SOME TOPICAL ISSUES OF POPULATION INCOME AND WELL-BEING

Yakhshimuratova Xasiyat Khudaybergenovna

The teacher of Tashkent State University of Economics

ABSTRACT

This article describes the indicators of the standard of living of the population in the Republic of Uzbekistan, the index of the quality of life, the income of the population and the analysis of regions.

Key words: standard of living of the population, quality of life of the population, income, personal income, real income, nominal income.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, yurtimizda yashayotgan har qaysi inson millati, tili va dinidan qat’iy nazar, erkin, tinch

va badavlat umr kechirishi, bugungi hayotdan rozi boʻlib yashashi – bizning bosh maqsadimizdir. Mamlakatimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligi birinchi navbatda ijtimoiy sohadagi islohotlarimiz samarasi bilan chambarchas bogʻliq⁴³. Demak, aholining turmush darajasi jihatidan farqlanishini aniqlash maqsadida tirikchilik minimumi aniqlanadi. Tirikchilik minimumi-isteʼmol savatiga asosan belgilanadi. Isteʼmol savatini aniqlash uchun unga kiradigan eng zarur oziq-ovqat va nooziq ovqat maxsulotlari hamda xizmatlar guruhi belgilanadi hamda ularni jon boshiga isteʼmol meʼyori aniqlanadi.

Isteʼmol savatini tashkil qilgan eng zarur isteʼmol mahsulotlari va xizmatlari meʼyori miqdorining joriy bozor baholariga koʻpaytmasining yigʻindisi tirikchilik minimumini tashkil etadi.

Aholi turmush darajasi –mamlakatning iqtisodiy taraqqiyot darajasiga mos keluvchi hayot sharoitlarining yigʻindisidir. Uning asosiy koʻrsatkichlari quyidagilardan iborat:

-aholining daromadlilik darajasi, insonning kamolot indeksi, turmush sifati, turmush sifati indeksi.

Aholining daromadlilik darajasi yalpi milliy mahsulotning aholi jon boshiga nisbati bilan izoxlanadi. Insonning kamolot indeksi aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarish, kutilayotgan umr koʻrish yoshi, aholining bilim darajasi koʻrsatkichlari bilan ifodalanadi.

Aholining turmush sifatini ifodalaydigan koʻrsatkichlar:

- aholi jon boshiga YAMM; kutilayotgan umr koʻrish yoshi; shaxsiy baxt tushunchasi; daromadning muvofiqligi; oilada egallagan oʻrni; salomatlilik; hayot tarzi.

Aholining turmush sifati indeksi quyidagi koʻrsatkichlar bilan belgilanadi:

⁴³ Sh.M.Mirziyoyev. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti 2019 yil uchun moʻljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 28.12.2018

Aholining daromadlari aholi uchun shaxsiy ehtiyojlarni qondirishda ,muxim manba bo‘lib xizmat qiladi.Shu sababli turmush tarzini tavsiflovchi statistik ko‘rsatkichlar kompleksida aholi daromadlari ko‘rsatkichlari aloxida o‘ringa ega.

Aholi daromadlariga asosan mexnat uchun olgan ish xaqi, individual mexnat, tadbirkorlik faoliyatidan daromadlar, mulk daromadlari va boshqa daromadlarni kiritishimiz mumkin.

Bozor iqtisodiyotiga o‘tish sharoitida O‘zbekiston aholi daromad turlari, jumladan tadbirkorlik,mulk daromadlari kabilar ko‘payib bormoqda.

Aholi daromadlari, ularning tarkibi, kelish manbalari va tabaqalanish darajasi jamiyat iqtisodiy va ijtimoiy farovonligining eng muhim ko‘rsatkichidir. Madomiki, daromadlar insonning shaxsiy ehtiyojlarini qondirishning asosiy manbai bo‘lib xizmat qiladi ekan, aynan daromad kengroq tushuncha bo‘lib, aholi turmush darajasining markaziy bo‘g‘ini bo‘lib hisoblanadi. Eng avvalo daromad deganda ularning turlari va asosiy olinish manbalari qandayligini bilish muhimdir. "Daromad" tushunchasi juda murakkab iqtisodiy kategoriyani ko‘rsatadi. Bu o‘rinda gap aholining shaxsiy daromadlari haqida ketadi, aholi shaxsiy daromadlarining quyidagi ta’riflarini keltirish mumkin:

Shaxsiy daromadlar - bu inson tomonidan pul va tabiiy shaklda olinadigan, ular tomonidan turmushning muayyan darajasini ta’minlash uchun foydalaniladigan mablag‘lar majmuidir.

Real daromad-narx darajasi o‘zgarishi hisobga olib,aholining ixtiyorida bo‘lgan daromadga sotib olish mumkin bo‘lgan tovar va xizmarlar miqdorini ko‘rsatadi, ya’ni daromadning xarid quvvatini bildiradi.

Respublikamiz aholisining daromadlarini ko‘radigan bo‘lsak,2022-yilning birinchi choragida O‘zbekiston aholisining real daromadlari o‘sishi 3,3 foizgacha sekinlashdi. Ushbu ko‘rsatkich 2021-yilda 7,7 foizga teng bo‘lgandi. Aholining daromadlar tarkibida pul o‘tkazmalarining ulushi kamaydi. Shu bilan birga, aholi jon boshiga umumiy daromad 3,2 mln so‘mgacha ko‘tarildi.

Toshkent shahrida aholi jon boshiga nisbatan nominal daromadlar 7,71 mln so‘mni tashkil qilib, poytaxt uch oy davomida yetakchilikni saqlab qoldi. Keyingi o‘rinlarda Navoiy viloyati — 5,76 mln so‘m, Toshkent viloyati — 3,77 mln so‘m, Buxoro viloyati — 3,47 mln so‘m qayd etildi. Aholining nominal daromadlari eng past hudud esa Namangan viloyati bo‘ldi — 2,33 mln so‘m. Muhim jihatlardan biri aholi daromadlari Navoiy (+10,2 foiz), Farg‘ona (+9,4 foiz) va Toshkent (+6,5 foiz) viloyatlarida oshdi. Buxoro (-0,6 foiz), Surxondaryo (-0,4 foiz) viloyatlari va Qoraqalpog‘istonda (-0,3 foiz) esa aholi daromadlari biroz kamaydi.

Aholining umumiy daromadlari tarkibida mehnat faoliyati (xodimlar va yakka tartibdagi tadbirkorlar) ulushi 62 foizdan 62,5 foizga oshdi. Mol-mulkdan olingan daromadlar ulushi o‘tgan yilda 2,7 foizga teng bo‘lgan bo‘lsa, joriy yilda 3,1 foizgacha o‘tdi. Transfertlardan olinadigan daromadlar (pul o‘tkazmalari, nafaqalar, pensiyalar, stipendiyalar) ulushi bir vaqtning o‘zida 0,3 foizga kamayib, 26,9 foizni tashkil etdi.

Ishchilarning daromadlari umumiy daromadning 32,8 foizini, yakka tartibdagi tadbirkorlar esa 29,6 foizini tashkil qiladi. Mustaqil ravishda band bo‘lganlarning umumiy daromadlardagi ulushi bo‘yicha Jizzax (44,1%), Buxoro (39,4%), Xorazm (47%), Toshkent viloyati (35,7%) va Surxondaryo (35%) yetakchilik qilmoqda.

Yuqoridagi ma’lumotlardan kelib chiqib, aholi pul o‘tkazmalari kamayishi dunyodagi siyosiy vaziyatning murakkablashganligidan, shuningdek, aholining mol-mulkdan daromadlarining oshishiga sabab yangi turar joylarning ko‘payishi va aholining turar joyga bo‘lgan ehtiyojining oshishi, joylarning minimal narxlarining oshishida ko‘rsak bo‘ladi.

Mamlakatda aholi daromadlarining oshib borishi o‘z navbatida ular turmush sharoiti va sifatining bosqichma-bosqich yaxshilanib borishiga zamin yaratmoqda. Xulosa qilib shuni aytishimiz umkinki Aholi turmush darajasi tushunchasini ularning hayot kechirishi uchun zarur bo‘lgan moddiy va ma’naviy ne‘matlar bilan ta’minlanishi hamda kishilar ehtiyojining bu ne‘matlar bilan qondirilishi darajasi sifatida ta’riflash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Sh.M.Mirziyoyev. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2019 yil uchun mo‘ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 28.12.2018
2. I.O.Yakubov, B.K. G‘oyibnazarov, X.M. Abdusattorova, K.T. Ochilov. Balans muammolari, O‘quv qo‘llanma O‘z PYOUJ nashriyoti T. 2004 37-49.
3. O‘zbekiston Respublikasi Statistika Qo‘mitasi ma‘lumotlari.
4. <http://www.worldbank.org>.
5. T.Turgunov, I.Jalolov “Aholi turmush darajasi rivojlanishi statistic baholash: milliy va xalqaro tajriba” - “Jamiyat va boshqaruv” №4, 2018 y.

ОБЩИЕ ВОПРОСЫ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Караходжаева Дилором Мамировна

профессор кафедры «Гражданское право»

Ташкентского государственного юридического университета,

доктор юридических наук

АННОТАЦИЯ

Характеризуются общие вопросы гражданско-правовой ответственности юридических лиц в Республике Узбекистан, а также некоторые вопросы корпоративной социальной ответственности в современном правовом порядке.

Ключевые слова: юридические лица, гражданско-правовая ответственность, вина, правонарушение, корпоративная социальная ответственность.

АННОТАЦИЯ

U‘zbekiston Respublikasida yuridik shaxslarning fuqarolik javobgarligining umumiy masalalarini hamda zamonaviy huquqiy tartibda korporativ ijtimoiy javobgarlikning ayrim masalalarini tavsiflaydi.

Калит сўзлар: yuridik shaxslar, fuqarolik javobgarligi, ayb, huquqbuzarlik, korporativ ijtimoiy javobgarlik.

ABSTRACT

Characterizes the general issues of civil liability of legal entities in the Republic of Uzbekistan, as well as some issues of corporate social responsibility in the modern legal order.

Key words: legal entities, civil liability, guilt, offense, corporate social responsibility.

Одной из основных задач современного гражданского законодательства Республики Узбекистан является повышение уровня защиты прав и законных интересов субъектов имущественных отношений гражданско-правовой направленности.

Для обеспечения надлежащего исполнения обязательств важно наличие определённых мер воздействия, которые были бы способны побуждать нарушителя к исполнению взятых на себя обязательств.

В целом, гражданско-правовая ответственность выступает видом юридической ответственности, относящейся к мерам государственного принуждения, способным оказывать необходимое влияние на субъектов сферы гражданских правоотношений, которые допускают неправомерное поведение.

Особой актуальности проблематика гражданско-правовой ответственности приобретает в связи с тем, что в гражданском обороте принимают участие такие субъекты, как юридические лица, обладающие сложной внутренней структурой. Исходя из данного фактора, целесообразным видится необходимость подхода, который бы разделял решение возникающих вопросов ответственности на две категории: **выявление виновного субъекта**, а также **определение субъекта ответственности**.

Гражданско-правовая ответственность юридических лиц рассматривается в качестве **родового понятия**, которое вбирает в себя и поведение **физических лиц**. Да, как мы знаем, в большинстве своем, ответственность юридического лица характеризуется **имущественным характером**. Но также ответственность может обладать и **неимущественной формой** (к примеру, в случае с защитой деловой репутации).

Юридические лица могут быть привлечены к ответственности: выступая в роли **учредителя, собственника имущества иного юридического лица**.

Подобного рода ответственность должна предусматриваться гражданским законодательством; в случае неисполнение или ненадлежащего исполнения договора (**договорная ответственность**); в случае причинения вреда, в большей части случаев, который не связан с неисполнением или ненадлежащим исполнением договорных обязательств (то есть, **внедоговорная ответственность**).

Помимо общих вопросов гражданско-правовой ответственности юридических лиц, в настоящее время проблема корпоративной социальной ответственности (КСО) все чаще находит своё отражение в средствах массовой информации и научных работах многих учёных-юристов республики (Гулямова С.С., Нарзиева О., Имомова Н.Ф., Окюлова О.). Отдельные виды юридической ответственности юридических лиц были рассмотрены в работах Караходжаевой Д.М. [1,2,3,4,5,6,7,8], Бурхановой Л.М. [9,10,11,12,13,14,15,16]. Ведь сегодня ни одна компания в мире не может производить свои операции, не принимая её во внимание. Необходимо понимать, что социальная ответственность бизнеса намного шире, чем принято считать. Принимая решения, компании не должны руководствоваться исключительно чувством собственной выгоды, а обязаны учитывать возможные последствия своих действий на благосостояние всех заинтересованных сторон. Социальная ответственность бизнеса включает в себя экономическую, правовую, этическую и филантропическую виды ответственности.

КСО в Узбекистане занимают компании, осуществляющие деятельность в различных отраслях, от мобильных операторов до строительных и фармацевтических предприятий. Однако общее количество социально ответственных компаний в стране пока незначительное. КСО имеет большой потенциал развития в странах Центральной Азии. Однако на сегодняшний день существует множество неясностей по данному вопросу, в первую очередь с самим определением и его трактовкой.

Исходя из вышеизложенного, можно говорить о том, что гражданско-правовая ответственность юридических лиц оказывает свое влияние непосредственно **на собственников и должностных лиц** организации, ставя своей целью обеспечение выполнения действующих норм права со стороны последних, тем самым, не допуская возможных потерь юридического лица, прежде всего, экономического характера.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

1. Караходжаева Д. М. Проблемы развития и совершенствования законодательства о праве собственности юридических лиц в Республике Узбекистан: дис.... докт. юрид. наук //Т.: ТГЮИ. – 2008. – С. 44.
2. Садуллаев К., Караходжаева Д. Крипто активы как объект гражданских прав и их оборотоспособность //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 4/S. – С. 66-77.
3. Karahodjaeva, D. (2018) "Innovative solutions in the field of the Institute of property rights and other real rights – the key to the liberalization of the economy," Review of law sciences: Vol. 2 : Iss. 3 , Article 44. Available at: https://uzjournals.edu.uz/rev_law/vol2/iss3/44
4. Бурханова Л. М. Особенности законодательного регулирования института финансирования под уступку денежного требования в Республике Узбекистан в условиях рыночных отношений: вопросы применения и совершенствования //LI INTERNATIONAL CORRESPONDENCE SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE" INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION". – 2018. – С. 83-85.

AGROSANOAT INTEGRATSIYASINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

M. Saypidinov

Andijon mashinasozlik instituti “Iqtisodiyot”
kafedrası katta o‘qituvchisi

Saydalieva Sayyoraxon Murodil qizi

Andijon mashinasozlik instituti “Iqtisodiyot”
yo‘nalishi 3 kurs 09-20 guruh talabasi.

Xabibullaev Xalillo Xamidillo o‘g‘li

Andijon mashinasozlik instituti “Iqtisodiyot”
yo‘nalishi 4 kurs 317- guruh talabasi.

ANNOTATSIYA

Maqolada sanoat ishlab chiqarishni rivojlantirish maqsadida integratsiya jarayonlari kuchaytirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Integratsiya jarayonlari bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zi. Integratsiya jarayoni, sanoat ishlab chiqarish, agrosanoat majmuasi, ishlab chiqarish.

Integratsiya-juda keng ma‘nodagi tushuncha. Bugungi kunga kelib kishilar integratsiya jarayonining mohiyatini yaxshi anglashi, zarur. Integratsiya nima?- «Integratsiya»-lotincha «integration» so‘zidan olingan bo‘lib, «integr» to‘liq yaxlit, bir butun degan ma‘nolar anglatadi; Integratsiya-o‘zaro bog‘langan holda rivojlantirish, bir butun qilib birlashtirmoq, yaxlit holga keltirmoq deganidir. Integratsiya turli xil qism va elementlarni bir butunlikka birlashtirish jarayonidir. Integratsiya jarayonlari tashkillashtirilgan sistemalarda bo‘lishi mumkin – bu holda ular sistema butunlik

darajasini va tashkillashtirilgan darajasini ko‘taradi. Integratsiya jarayonlari oldin bog‘lanmagan elementlarni birlashtirish asosini hamda shakllangan sistemalarda ham yuz berib, natijada sistemani bir butunligi va tashkillanish darajasi oshishiga, element va tarkibiy qismlar o‘rtasida aloqadorlikka murakkablashuviga olib keladi. Bir butunlikka birikkan tarkibiy qismlar turli xil darajada avtonomlikka ega bo‘ladi.

Gerbert Spenser (1820–1903) falsafasida sochilgan, sezilmaydigan holatning ichki jarayonlarini sekinlashuvi natijasida zichlashishi va seziladigan darajaga o‘tishi tushunilsa, dezintegratsiya – buning aksi, ya’ni zich joylashgan narsaning harakat tezlashishi natijasida sochilgan holatga o‘tishidir. Spenser "integratsiya» so‘zini, ko‘pincha, agregatsiya tushunchasi bilan teng ma’noda qo‘llaydi. Uning ta’limotiga ko‘ra, Quyosh sistemasi, sayyoralar, organizm, millat rivoji integratsiya va dezintegratsiyaning birin–ketin o‘rin almashinuvlari natijasidir.

Boshqa bir olimlarning fikricha: “Agrosanoat integratsiyasi qishloq xo‘jalik xomashyosini ishlab chiqarishda, uni tayyorlashda, qayta ishlashda, saqlashda, tashishda, sotishda, qishloq xo‘jaligi uchun ishlab chiqarish vositalarini ishlab chiqarishda va ularga xizmat ko‘rsatishda ishtirok qiluvchi xalq xo‘jaligi tarmoqlarining o‘zaro bog‘langan yig‘indisi shaklida namoyon bo‘ladi. Bu yig‘indi respublika agrosanoat majmuasini (ASM) tashkil qiladi⁴⁴”.

Shundan kelib chiqib agrosanoat majmuasiga quyidagicha ta’rif berish mumkin: “Agrosanoat majmuasi – bu ishlab chiqarishning bir butun zanjirli texnologik ketma-ketligi va o‘zaro bog‘liqligiga asoslangan, qishloq xo‘jaligi uchun ishlab chiqaruvchi vositalarini ishlab chiqarish, unga xizmatlar ko‘rsatish, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, saqlash va qayta ishlash hamda ularni iste’molchilarga yetkazib berish bilan shug‘ullanuvchi tarmoqlarning yagona maqsad yo‘lida o‘zaro integratsiyalashuvi va yaxlit bir tizimga birlashuvini aks ettiruvchi tuzilmadir”.

“Agrosanoat integratsiyasi” terminining iqtisodiy mazmunini ochib berishdan oldin agrosanoat majmuasining tarkibiy tuzilmasi va unga kiruvchi tarmoqlar xususida

⁴⁴ R.H.Husanov, YU.T.Dodoboyev, D.YU.Dodoboyev. Agrosanoat kompleksi iqtisodiyati. O‘quv qo‘llanma. Quvasoy TO‘ICHM. Toshkent, 2003. -558 b.

to‘xtalib o‘tish joiz. Ta’kidlab o‘tish joizki, ASM tarkibi juda keng qamrovli va murakkab tuzilma bo‘lib, ko‘plab ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va boshqa sohalar hamda tarmoqlarni o‘z ichiga oladi. Ammo, fan-texnika va texnologiyalar taraqqiëti ta’siri ostida ASM tarkibida oldin mavjud bo‘lmagan butunlay yangi tipdagi tarmoqlar va sohalar vujudga kelishi va rivojlanishi, ayrimlari esa sohani tark etishi ham mumkin. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash klasterlari, avvalo, shu tarmoq ichidagi raqobatga mahalliy va jahon bozorlarida bardosh beradi. Shuning uchun iqtisodiyotni innovatsion taraqqiy ettirishda, ayniqsa, iqtisodiy rivojlanishning an’anaviy usullari yetarli darajada foyda bera olmayotgan hozirgi davrda, klaster nazariyasini amaliyotga tatbiq etish eng maqbul yo‘l hisoblanadi.

Bizning fikrimizcha agrosanoat integratsiyasi - bu aholining oziq-ovqat mahsulotlariga ehtiëjini qondirish maqsadida agrar sohani ishlab chiqarish vositalari bilan ta’minlash, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish, saqlash, qayta ishlash, sotish va xizmat ko‘rsatish tarmoqlarining yagona tashkiliy-texnologik va ijtimoiy-iqtisodiy tizimga birlashuvi hamda o‘zaro bog‘langan va manfaatli xo‘jalik aloqarini o‘rnatish jaraënidir. Bu jarayonda yagona zanjirli tizimga birlashgan texnologik jarayonning ma’lum bir qismini ixtisoslashgan tarmoqlar yoki korxonalar amalga oshiradi va keyingi texnologik bosqichga tayyorlab beradi.

Rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish usullaridan biri sifatida klaster usulidan keng foydalanadi. Klaster strategiyasi yevropa Ittifoqi tomonidan keng targ‘ib qilinadi. yevrokomissiya ittifoq hududida klaster rivojlanishini yanada qo‘llab-quvvatlamogda.

To‘liq integratsiyaga birdan erishib bo‘lmaydi. Iqtisodiy tuzilmalarning turtiligi, so‘nggi bosqichga erishish uchun, bundan avvalgi bosqichlarni muvaffaqiyat bilan bosib o‘tilishini taqazo qiladi. Shuning uchun bir bosqichdan o‘tayotganda, keyingi bosqichning shartlariga xam tayyorlanish lozim bo‘ladi⁴⁵.

«Integratsiya» atamasi Farbiy yevropa mamlakatlari davlatlararo institutlarni yarata boshlaganda, shuningdek iqtisodiy siyosatni koordinatsiyalash va savdo

⁴⁵ Balassa.Bela " Types of Economic Integration" Economic Integration..., Ed. Machlub.,17-40p.

erkinligini ta'minlash maqsadida iqtisodiy birlashmalarni tuzish vaqtida xalqaro munosabatlarda ishlatila boshlandi. Shunisi qiziqarliki, yevropa integratsiyasini taxlil qiluvchi olimlar orasida ushbu mintqa doirasidagi davlatlar integratsiyasiga nisbatan shu kungacha yagona bir yondoshuv ishlab chiqilmagan. Lekin shu bilan birga, ularning xammasi integratsiya ijobiy xodisa ekanligini, shuningdek bu «xamma ishtirok etuvchi tomonlar uchun bir qator ustunliklarga ega bulishga qaratilgan jarayon»⁴⁶ ekanligini e'tirof etishgan. Aynan yevropa mintaqasidagi davlatlarga nisbatan Jan Monne quyidagicha fikr bildirgan: «Agar mintqa davlatlari o'z milliy suverenitetlariga ustuvor yo'nalish sifatida qarab rivojlanadigan bo'lishsa, yevropada xech qachon tinchlik bo'lmaydi. Chunki bunday rivojlanish davlatlarning ustunlik qilish siyosatiga va milliy iqtisodiy proteksionizmiga olib keladi. yevropa davlatlari yolgiz xolda o'z xalqlari uchun yetarli darajadagi turmush sharoitini yaratib bera olmaydilar. Zaruriy rivojlanish dinamikasiga faqat shu narsa bilan erishish mumkinki, bunda mintqa davlatlari federatsiya yoki boshqa bir «Evropa konfederatsiyasiga» birlashadilar, bu esa o'z navbatida iqtisodiy yagonalikni keltirib chiqaradi»⁴⁷.

Moddiy ne'matlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish bir tomondan, moddiy resurslar (xom ashyo, asbob-uskunalar va hokazolar)dan va ikkinchi tomondan, inson resurslaridan, ya'ni kasb-malakalari va bilimlariga ega bo'lgan xodimlardan iborat bo'ladi. Boshqacharoq qilib aytganda, mamlakat aholisining bir qismi bo'lgan inson resurslari moddiy resurslar bilan bir qatorda iqtisodiy rivojlanish omili sifatida ham namoyon bo'ladi. Biroq bu omillar o'z xususiyatlariga qarab birbiridan muhim belgilari bilan farqlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. T.Irmatova. Korxonalarda mehnat unumdorligini ifodalovchi ko'rsatkichlar va ularni aniqlashni takomillashtirish yo'llari.//Iqtisodiyot va innavatsion

⁴⁶ Kizima S.A., Babkin A.I. Sistemnye aspekty organizatsii i funktsionirovaniya yevropeyskogo soyuza // yevropeyskiy soyuz: istoriya, politika, ekonomika, pravo. Mejdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya (17-18 dekabrya 1997 goda, Minsk). Sb. nach. Tr. Mn.: Belgo-suniversitet, 1998. S.106.

⁴⁷ Kohl H., Die Europäische Gemeinschaft - Bilans und Perspective // Europe - unzure Zukunft. Herford. 1989 - S.21

texnologiyalar. Ilmiy elektron jurnal. 2015y №1

2. Z. Xakimov. Yengil sanoat korxonalari raqobatbardoshligini marketing strategiyalari asosida oshirish. TDIU. PhD ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. 2018 y. 20 b.

3. Г.А.Зуфарова. Обеспечение занятости трудовых ресурсов - как социальная защита. [Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов](#)

Учредители: Редакция Журнала научных публикаций аспирантов и докторантов

ISSN: 1991-3087. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=24168026>

УДК:631.5.445.152.559

ЎТМИШДОШ ЭКИНЛАРДАН СЎНГ ЕРГА ТУРЛИ УСУЛЛАРДА ИШЛОВ БЕРИШНИ ТУПРОҚНИНГ МАКРОРСТРУКТУРАСИ ВА ҒЎЗА ҲОСИЛДОРЛИГИГА ТАЪСИРИ

Атабаева Маъмура Садирдин қизи

қ.х.ф.ф.д., DSc Докторант.

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти.

Саломов Шавкат Туробович

қ.х.ф.д. Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш

агротехнологиялари илмий-тадқиқот институти.

АННОТАЦИЯ

Мақолада, ерга экиш олдида ишлов беришни турли усуллари қўлланилиб, кузги буғдой ва такрорий экин сифатида ясмиқ, ерёнғоқ, кунгабоқар, ловия, сўнг ғўза экинини парваришlash учун комбинацион агрегат ёрдамида 35-40 см чуқурликда ишлов бериб, бир йўла 30-35 см баландликка пушта олиб, пушта остига 100 кг/га миқдорда суяқ аммиак ҳолда солинган ҳамда кузги буғдой ва такрорий экин сифатида ясмиқ, ерёнғоқ, кунгабоқар, ловия экинларини етиштиришда ерга минимал усулда (10-12 см) ишлов берилиб, ғўза парваришlash учун комбинацион агрегат ёрдамида 35-40 см чуқурликда ишлов бериб, бир йўла пушта остига 100 кг/га миқдорда суяқ аммиак ҳолда қўлланилган вариантларда тупроқнинг агрономик жиҳатдан қулай фракциялар миқдорини 3,0-2,7 % гача, пировард натижада ғўзадан 2,2-2,9 ц/га гача қўшимча пахта ҳосил олишга эришилганлиги баён этилган.

Калит сўзлар: Комбинацион агрегар, тупроққа ишлов бериш, пушта олиш, суюқ аммиак, ҳосилдорлик.

THE EFFECT OF PROCESSING INTO THE SOIL IN VARIOUS WAYS AFTER PRECURSOR CROPS ON THE MACROSTRUCTURE OF THE SOIL AND THE YIELD OF THE PIT

ABSTRACT

The article uses various methods of pre-sowing treatment into the ground, processing lentils, peanuts, sunflower, beans as winter wheat and repeated sowing, and then sowing grain crops to a depth of 35-40 cm using a combined care unit, at one time lifting seeds to a height of 30-35 cm and placing 100 kg/ ha under a bush without liquid ammonia and treatment to a depth of 35-40 cm using a combined care unit, in variants made under one lump without liquid ammonia in the amount of 100 kg /ha, it is indicated, that agronomically favorable soil fractions achieved an additional cotton yield of 3.0-2.7%, up to 2.2-2.9 c/ha from the porous result.

Keywords: combination unit, tillage, liquid ammonia, yield.

ТАДҚИҚОТНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ Ҳозирги кунда, мамлакатимизда асосан иккита экин ғўза ва бошоқли дон экилиши ўз-ўзидан анъанавий экинлар тизимини ва етиштириш технологияларини ўзгаришига сабаб бўлди. Бу технологияларни ўрганиш натижасида, тупроққа ишлов беришда ишлов сонини оптимал сифатида камайтириш ҳисобига тупроқни муҳофаза қилиш ва сарф этиладиган маблағларни иқтисод қилиш бўйича ҳозирги кунгача ресурстежамкор технологиялар бўйича етарли даражада ишлар олиб борилмаган ва кенг қўлланилаётган экинлар тизимида ишлов беришнинг тупроқни муҳофаза қилувчи технологияси ишлаб чиқиш долзаб масалалардан бири ҳисобланади.

Шуларни ҳисобга олган ҳолда, тажрибалар Андижон вилоятининг оч тусли бўз тупроқлар шароитида ғўза, кузги буғдой ва такрорий экин сифатида ясмик,

ерёнғоқ, кунгабоқар ҳамда ловия (фасоль) экинларини парваришлашда ерга ишлов беришни анъанавий, минимал ҳамда комбинацион агрегатлар ёрдамида ресурстежамкор технологиялар асосида ишлов бериш ва шу билан бирга ўтмишдош экинларнинг поя, илдиз-анғиз қолдиқларидан унумли фойдаланиш ҳамда ҳосил бўлган пушталар остига суюқ аммиакни 100 к/га ҳисобида қўллаш натижасида экинлар ўсиши, ривожланиши ва тупроқдаги агрофизик жараёнларни ўзгариши ўрганилган.

Сувга чидамли, йириклиги 10-0,25 мм диаметр оралиғида бўлган тупроқнинг агрономик жихатдан қулай фракциялар (А.Ж.Қ.Ф.) ҳисобланиб, бундай кўрсаткичларда экинларни алмашлаб экиш, органик ўғитларни қўллаш ва бошқа агротехник тадбирларни сифатли ўтказиш эвазига эришиш мумкинлиги тўғрисида маълумотларни А.Ахромейко [1; С. 160-165], А.Н.Киселев [2; С. 11-22] Л.Н. Слесарева, С.Н. Рыжов [3; С. 160] ва бошқа олимлар томонидан аниқланган.

Д.Мавлянов, М.Хасановнинг [4; С. 24-26] Тошкент вилоятининг типик бўз туроқлари шароитида олиб борган илмий изланишларида, кузги буғдой ўрмидан сўнг майдон суғорилиб, ёзда 28-30 см да ҳайдов ўтказилган ва такрорий экин экиб, кузда 28-30 см чуқурликда шудгорланганда тупроқнинг агрономик жихатдан қимматли фракциялар миқдори, ғўза амал даври бошида ҳайдов 0-30 см қатламда 65,50-64,27 %, ҳайдов ости 30-50 см қатламда эса 60,05-57,60 % га тенг бўлиб, ёзда суғормай, 28-30 см ҳайдов ўтказилганга нисбатан ғўза амал даври бошида қатламларга мос ҳолда 5,1-3,25 %, 5,75-2,01 % гача юқори бўлиши таъкидлашган.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДИҚАСИ Андижон вилоятининг Қўрғонтепа тумани “Оқ сув экспериментал” фермер хўжалигининг оч тусли бўз, механик тарқибни ўртача қумоқ, шўрланмаган, ер ости сувлари 4-5 метр чуқурликда жойлашган, тупроқнинг ҳайдов (0-30 см) қатламида чиринди (гумус) миқдори, ўзлаштирилганлик даражасига қараб 0,8-0,9 % ни, озика моддаларнинг умумий шаклларида азот миқдори 0,05-0,09 % ни, фосфор миқдори 0,15-0,25 % ни,

калий миқдори 1,5-2,0 % ни ташкил этади. Механик таркибига кўра ўрта ва енгил кумоқ таркибдан оғир кумоқ таркибигача ўзгаради. Йирик чанг зарралар фракцияси 44-51% ни, майда чанг заррачалари эса 30-40% ни ташкил этади.

Тадқиқотлар 2018-2020 йиллар мобайнида алмашлаб экишнинг 1:1 (ғўза:ғалла) тизимида кузги буғдойнинг “Антонина”, кузги буғдойдан сўнг такрорий экин сифатида ерёнғоқнинг “Саломат”, ясмиқнинг “Дормон”, Ловиянинг “Ровот”, Кунгабоқарнинг “Жахонгир” навлари етиштирилган бўлса, кейинги йили асосий экин сифатида ғўзанинг “Андижон 36” навлари парваришlash куйидаги тажриба тизими асосида олиб борилган (1-жадвал).

1-жадвал

ТАЖРИБА ТИЗИМИ

№	Тупроққа ишлов бериш усули	Асосий экин тури	Такрорий экин турлари	Асосий экин тури	Аммиа к-ли сув, кг/га	Минерал ўғитлар меъёри кг/га		
						N	P	Қ
1	Ерни доимий 35-40 см чуқурликда хайдаш+бороналаш+молалаш+экиш (Назорат)	Кузги буғдой	Ясмиқ	Ғўза	-	200	140	100
2			Ер ёнғоқ					
3			Кунгабоқар					
4			Ловия					
5	Ерни доимий 35-40 см чуқурликда ишлов бериб, бир йўла 30 см баландликка пушта олиш+экиш	Кузги буғдой	Ясмиқ	Ғўза	-	200	140	100
6			Ер ёнғоқ					
7			Кунгабоқар					
8			Ловия					
9	Кузги буғдой ва такрорий экинларни экиш учун минимал усулда ишлов бериш (10-12 см чуқурликда) + ғўза парваришlashда 35-40 см чуқурликда шудгорлаш + экиш	Кузги буғдой	Ясмиқ	Ғўза	-	200	140	100
10			Ер ёнғоқ					
11			Кунгабоқар					
12			Ловия					
13	Кузги буғдой ва такрорий экинларни экиш учун минимал усулда ишлов бериш (10-12 см чуқурликда) + ғўза парваришlashда 35-40 см чуқурликда ишлов бериб, бир йўла 30-35 см баландликда пушта олиш+экиш	Кузги буғдой	Ясмиқ	Ғўза	-	200	140	100
14			Ер ёнғоқ					
15			Кунгабоқар					
16			Ловия					
17	Ерни доимий 35-40 см чуқурликда ишлов бериб, бир йўла 30-35 см баландликка пушта олиш+ экиш	Кузги буғдой	Ясмиқ	Ғўза	100	100	140	100
18			Ер ёнғоқ					
19			Кунгабоқар					
20			Ловия					
21	Кузги буғдой ва такрорий экинларни экиш учун минимал усулда ишлов бериш (10-12 см чуқурликда) + ғўза парваришlashда 35-40 см чуқурликда ишлов бериб, бир йўла 30-35 см баландликда пушта олиш+экиш	Кузги буғдой	Ясмиқ	Ғўза	100	100	140	100
22			Ер ёнғоқ					
23			Кунгабоқар					
24			Ловия					

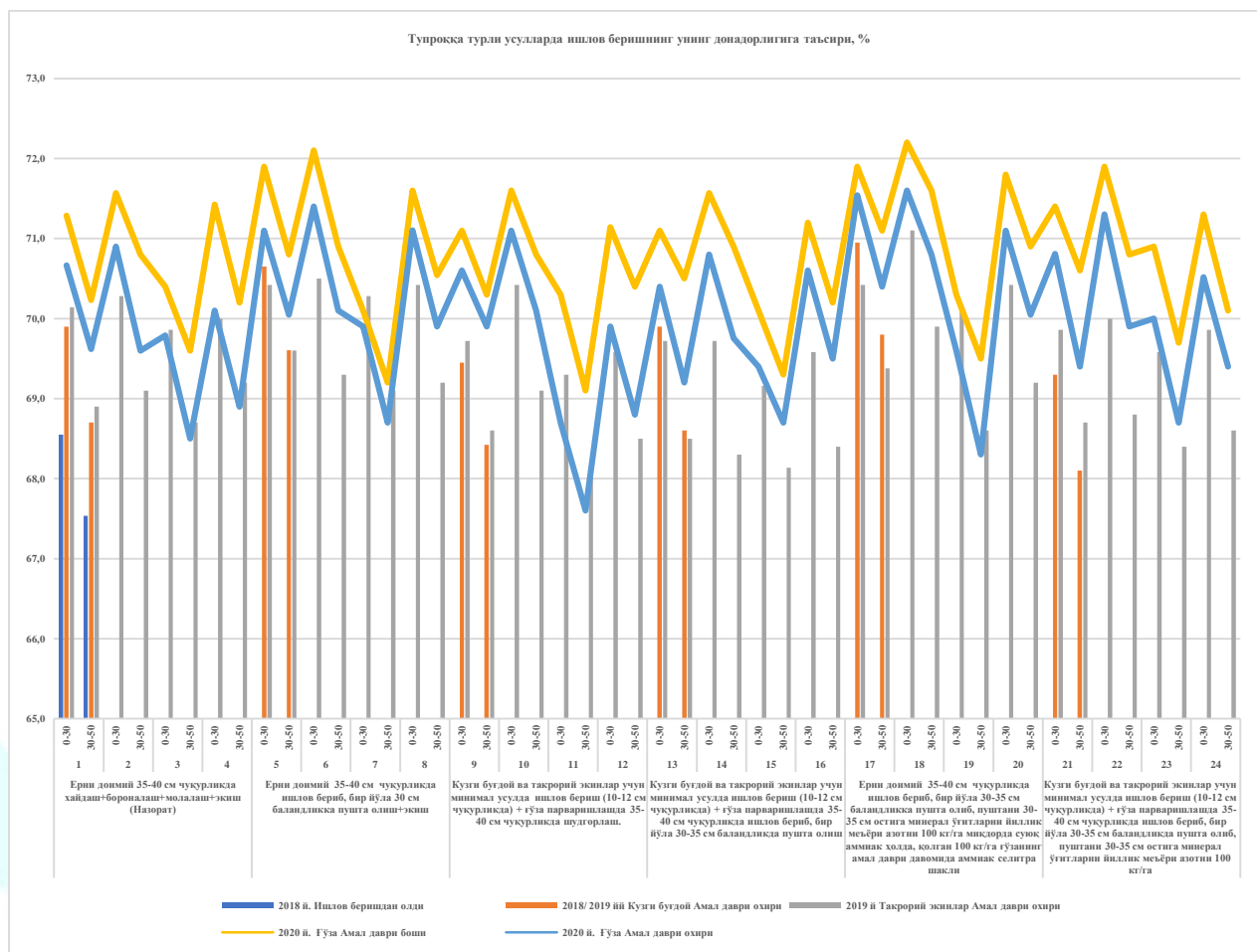
ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Тадқиқотларимизда кузги буғдой, такрорий экин сифатида ерёнғоқ, сўнг ғўза экинини парваришlash учун майдон доимий 35-40 см чуқурликда хайдаш + боронаlash + молалаш + экиш тадбирларини амалга оширилганда ғўзанинг амал даври охирига (2020 й.) келиб, ишлов беришдан олдинги (2018 й.) ҳолатга нисбатан ҳайдов (0-30 см) қатламида тупроқнинг агрономик жиҳатдан қулай фракциялар миқдори 70,9 % ни ташкил қилиб, дастлабки ишлов беришдан олдинги ҳолатга нисбатан 2,3 % гача, шу ерга ишлов бериш технологияси қўлланилиб, такрорий экин сифатида ясмиқ, кунгабоқар, ловия экинлари парваришланган майдонда экин турларига нисбатан эса бу кўрсаткичлар мос равишда 0,2-1,1 % ортганлиги кузатилди.

Кузги буғдой ва такрорий экин сифатида ясмиқ, ерёнғоқ, кунгабоқар, ловия экинларини етиштириш учун тупроққа 10-12 см чуқурликда минимал усулда ишлов бериш технологиясини қўллаб, ғўза парваришlash учун майдон 35-40 см чуқурликда шудгорlash + боронаlash + молалаш + пушта олиб экиш технологияси асосида тадбирлар олиб борилган (9-12 вариантлар) да агрономик жиҳатдан қулай фракциялар миқдори 0,1-2,5 % гача ортган.

Доимий 35-40 см чуқурликда ишлов бериб, бир йўла 30 см баландликка пушта олиш экиш агротехник тадбирлар ўтказилиб, кузги буғдой, такрорий экинлар, ундан сўнг ғўза парваришланган (5-8 вариантлар) майдонда дастлабки (2018 й.) ҳолатга нисбатан тупроқнинг агрономик жиҳатдан қулай фракциялар миқдори ғўзанинг амал даври охирида 1,3-2,8% гача яхшилангани, шу билан бирга юқорида қайд этилган экин турлари ҳамда ишлов бериш технологияси қўлланилиб, фақат пушта остига азотни 100 кг/га миқдорда суюқ аммиак ҳолда қўлланилганда (17-20 вариантлар) бу кўрсаткичлар мос равишда 3,0 % гача ўзгаргани кузатилиб, ғўза парваришlash учун пушта остига 100 кг/га миқдорда суюқ аммиак бериш ҳисобига тупроқнинг агрономик жиҳатдан қулай фракциялар миқдори 0,2% гача ортганлиги аниқланди (1-расм).

Кузги бугдой ва такрорий экинлар парваришlash учун ерга экиш олдида 10-12 см чуқурликда минимал технология асосида ишлов бериб, гўза парваришlash учун майдон 35-40 см чуқурликда ишлов бериб, бир йўла 30-35 см баландликда пушта олиб экиш агротадбирлари қўлланилган (13-16 вариантлар) да тупроқнинг агрономик жиҳатдан қулай фракциялар миқдори дастлабки (2018 й.) ҳолатга нисбатан 0,8-2,2% гача ўзгариши, худди шундай ишлов бериш усули қўлланилиб, фақат пушта остига азотни 100 кг/га миқдорда суюқ аммиак ҳолда солинган (21-24 вариантлар) да эса 1,4-2,7 % гача ортгани, бу эса суюқ аммиакни қўллаш натижасида 0,6-0,5 % гача тупроқнинг агрономик жиҳатдан қулай фракциялар миқдори юқори бўлиши исботланди.

2-Расм. Тупроққа турли усулда ишлов беришни тупроқнинг донадорлигига таъсири % (2018-2020 йй).

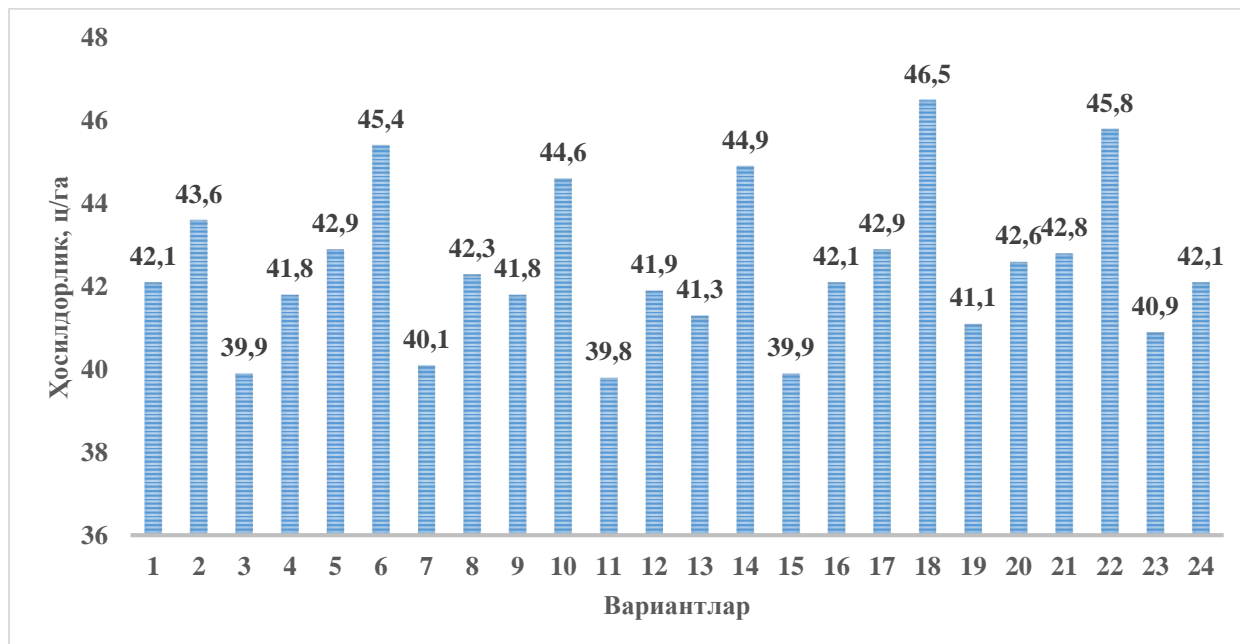
Ерни доимий 35-40 см чуқурликда ҳайдов ўтказилиб, сўнг бороналаш, молалаш қаби тадбирларни ўтказилиб, кузги буғдой, такрорий экинлар ва ғўза парваришланганда 43,6-39,9 ц/га гача пахта хосили олинди, ўтмишдош экин сифатида ерэнғоқ парваришланган майдонда бошқа экин турларига нисбатан 1,5-3,7 ц/га гача қўшимча хосил олинган.

Кузги буғдой ва такрорий экин сифатида ясмиқ, ерэнғоқ, кунгабоқар, ловия экинларини етиштириш учун тупроққа 10-12 см чуқурликда минимал усулда ишлов бериш технологиясини қўллаб, ғўза парваришlash учун майдон 35-40 см чуқурликда шудгорлаш + бороналаш + молалаш + пушта олиб экиш технологияси асосида тадбирлар олиб борилган (9-12 вариантлар) да 44,6-39,8 ц/га пахта хосилини ташкил қилиб, ерэнғоқ етиштирилган вариантда бошқа такрорий экин турларига нисбатан 2,7-4,8 ц/га қўшимча хосил олинганлиги кузатилган

Доимий 35-40 см чуқурликда ишлов бериб, бир йўла 30-35 см баландликка пушта олиш экиш агротехник тадбирлар ўтказилиб, кузги буғдой, такрорий экинлар, ундан сўнг ғўза парваришланган (5-8 вариантлар) майдонда пахта хосили 45,4-40,1 ц/га ни ташкил қилиб, ерэнғоқ парваришланган вариантда бошқа экин турларига нисбатан 2,5-3,1 ц/га гача, худди шундай ишлов бериш технологияси қўлланилиб, фақат пушта остига азотни 100 кг/га миқдорда суяқ аммиак ҳолда қўлланилганда (17-20 вариантлар) да 3,6-5,4 ц/га гача қўшимча хосил олинди, ғўза парваришlash учун пушта остига 100 кг/га миқдорда суяқ аммиак бериш ҳисобига 1,0-1,1% гача қўшимча хосил олинганлиги аниқланди (2-расм).

Кузги буғдой ва такрорий экинлар парваришlash учун ерга экиш олдида 10-12 см чуқурликда минимал технология асосида ишлов бериб, ғўза парваришlash учун майдон 35-40 см чуқурликда ишлов бериб, бир йўла 30-35 см баландликда пушта олиб экилган (13-16 вариантлар) да ерэнғоқ экилган вариантда бошқа такрорий экин турларига нисбатан 2,8-5,0 ц/га гача, худди шундай ишлов бериш усули қўлланилиб, фақат пушта остига азотни 100 кг/га

миқдорда суюқ аммиак ҳолда солинган (21-24 вариантлар) да суюқ аммиакни қўллаш натижасида 0,9-1,0 ц/га гача қўшимча пахта ҳосил олишга эришилган.

1-Расм. Ғўзанинг ҳосилдорлигига ерга ишлов бериш усуллари ҳамда ўтмишдош экинларнинг таъсири, ц/га.

ХУЛОСА

Олиб борилган тадқиқотлардан маълумки, ерга экиш олдида ишлов беришни турли усуллари қўлланилиб, кузги буғдой ва такрорий экин ерэнғок парваришlash учун доимий 35-40 см чуқурликда ишлов бериб, бир йўла 30 см баландликка пушта олиб, пушта остига минерал ўғитларни йиллик меъёри азотни 100 кг/га миқдорда суюқ аммиак ҳолда солинган ҳамда минимал усулда 10-12 см чуқурликда ишлов берилиб, ғўза парваришlash учун 35-40 см чуқурликда ишлов бериб, бир йўла пушта остига 100 кг/га миқдорда суюқ аммиак ҳолда қўлланилган вариантларда, дастлабки ишлов беришдан олдингига нисбатан тупроқнинг донодорлиги 3,0-2,7 % гача, 2,2-2,9 ц/га гача қўшимча пахта ҳосил олишга эришилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Ахромейко А. – Структура почвы. Москва. 1930. С. 160-165.
2. Киселев А.Н. – Структура почвы и условия ее образования. //Почвоведение, журнал. 1955. № 10. С. 11-22.
3. Слесарева Л.Н., Рыжов С.Н. - Роль структуры и сложения в повышении производительной способности орашаемых сероземов. К. Ўзбекистон ФАН нашриёти. 1984. С. 160.
4. Мавлянов Д., Хасанов М. Изменение состава фракции почвенных агрегатов при разных сроках и методах летней основной обработки почвы.// «Advances in Science and Tehnology» XXIV Международная научно-практическая интернет конференция.31 октября 2019. Москва С. 24-26

МУЛК ҲУҚУҚИ МАВЗУСИНИ ЎҚИТИШДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ

Холдоров Козимжон Насимжон ўғли

E-mail: kozimkholdorov99@gmail.com

Сурхондарё вилояти юридик техникуми махсус фанлар ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада “Мулк ҳуқуқи” мавзусини ўқитишда педагогик технологияларнинг ўрни келтириб ўтилган. Фуқаролик ҳуқуқи, мулк ҳуқуқи, педагогик технология, инсон ҳуқуқлари орқали асослаб берилган.

ABSTRACT

In this article, the role of pedagogical technologies in teaching the topic "Property Law" is mentioned. It is based on civil rights, property rights, pedagogical technology, and human rights.

АННОТАЦИЯ

В данной статье приводятся общие основы роль педагогических технологий темы «Имущественное право». Она основана на гражданских правах, правах собственности, педагогических технологиях и правах человека.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 53-моддасига кўра, бозор муносабатларини ривожлантиришга қаратилган Ўзбекистон иқтисодиётининг негизини хилма-хил шакллардаги мулк ташкил этади. Давлат истеъмолчиларнинг ҳуқуқи устунлигини ҳисобга олиб, иқтисодий фаолият, тадбиркорлик ва меҳнат қилиш эркинлигини, барча мулк шаклларининг тенг

ҳуқуқлилигини ва ҳуқуқий жиҳатдан баб-баравар муҳофаза этилишини кафолатлайди⁴⁸.

Ҳурматли Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “... биз Ўзбекистонни ривожланган мамлакатга айлантиришни мақсад қилиб қўйган эканмиз, бунга фақат ислоҳотлар, илм-маърифат ва инновация билан эриша оламиз.

Бунинг учун, авваломбор, ташаббускор ислоҳотчи бўлиб майдонга чиқадиган, стратегик фикр юритадиган, билимли ва малакали янги авлод кадрларини тарбиялашимиз зарур. Шунинг учун ҳам боғчадан бошлаб олий ўқув юртигача – таълимнинг барча бўғинларини ислоҳ қилишни бошладик⁴⁹.

Мулк ҳуқуқи – шахснинг ўзига қарашли мол-мулкка ўз хоҳиши билан ва ўз манфаатларини кўзлаб эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этиш, шунингдек ўзининг мулк ҳуқуқини, ким томонидан бўлмасин, ҳар қандай бузишни бартараф этишни талаб қилиш ҳуқуқидан иборатдир.

“Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларатсияси” 17-моддасининг 1-қисмига кўра ҳар бир инсон якка ҳолда, шунингдек, бошқалар билан биргаликда мулкка эгалик қилиш ҳуқуқига эга.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 36-моддасига кўра ҳар бир шахс мулкдор бўлишга ҳақли.

Мулк ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида амалга ошириладиган ҳаракат манбаидир⁵⁰.

Ҳозирги кунда таълим жараёни, айниқса “Фуқаролик ҳуқуқи” фанинг марказий бўлган “Мулк ҳуқуқи” мавзусини ўқувчиларга етказишда педагогик технологияларнинг ўрни бекиёс.

Педагогик технология тушунчасига педагогшунос олимлар томонидан кўплаб таърифлар берилган. Педагогик технология ўқув жараёнига олиб кириш

⁴⁸ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2019. – 18 б.

⁴⁹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси (2020 йил 24 январь)

⁵⁰ Х.Раҳмонқулов. Хусусий мулк ва унинг дахлсизлиги. – Т.: - Адолат, 2000. – 3 б.

зарурлигини МДХга кирувчи мамлакатлар ичида биринчилар каторида россиялик олим В.П.Беспалько илмий асослаб берган. Унинг фикрича: “Педагогик технология – бу ўқитувчи маҳоратига боғлиқ бўлмаган ҳолда педагогик муваффақиятни кафолатлай оладиган ўқувчи шахсни шакллантириш жараёни лойиҳасидир”⁵¹.

Бошқа рус олими В.М.Монахов эса: “Педагогик технология – аввалдан режалаштирилган натижаларга олиб борувчи ва бажарилиши шарт бўлган тартибли амаллар тизимидир”, - деб таъриф берган⁵².

Мулк ҳуқуқи мавзуси бўйича ўқувчилар учун юзага келадиган яна бир муаммолардан бири – уларнинг мулк билан боғлиқ тажрибаларининг камлигидадир. Шунингдек, материаллар билан кам миқдордаги танишлилик уларнинг ақлий салоҳиятини сусайтиради. Мулк ҳуқуқи ўқитувчилари учун таълим билан боғлиқ мақсадлари бу ҳуқуқ соҳасидан йироқ ўқувчиларга тушунтириш муаммолар туғдиради. Аудиториядаги амалиётни жонлантириш учун бутун курсни якуний имтихон учун эмас, ҳаётий касб малакасини ўрганиш мақсадида ўзлаштираётган талабаларни рағбатлантириш ва илҳомлантириш фойдалидир. Бу перформатив модел реал дунё тажрибаларига асосланган, холис таҳлил, шунингдек ўқув малака ва жараёнини яхшироқ тушиниш учун синфда томонлар ўртасидаги муносабатни юзага келтиради.

Амалий дарслар сифатини ошириш учун, ўқувчилар дарсинг яратилиш жараёнида, музокараларда, қонун ҳужжатлари билан қайта ишлашда иштирок этишлари лозим. Агар қонун ҳужжатлари ўқувчиларнинг кундалик ҳаётларида кўпроқ ўрин олса, янада кўпроқ фойда келтириши мумкин.

Талабалар кундалик ҳаётдан лавҳалар яратишни сўрашлари, ижара шартномалари тузишлари мулк ҳуқуқидан амалиёт бажаришлари мумкин. Қулайликларни излаш, мисол учун, талабалар ўзларининг ажойиб дунёларини янги дунёқарашлар билан боғлиқ тадқиқотлари юзасидан келиб чиқиши мумкин.

⁵¹ Беспалько В.П. Слагаемые педагогические технологии. М.: Педагогика. 1989 г. 192 с.

⁵² Монахов В.М. Аксиоматический подход к проектированию педтехнологии. Педагогика. 1997 г. №6.

Талабалар кўзларидан яширинган пинҳона сервитутларни топишларидан олдин, газеталарни varaқлашлари, кўшни уйлар бўйлаб юриб боришлари ёки йўлларда машина бошқаришлари мумкин.

Кўпгина ҳолларда юридик техникумларда машғулотлар баҳс-мунозаралар кўринишида ўтиб, бунда ҳар бир талаба муҳокама қилинаётган масала бўйича ўз фикрини баён этиши мумкин. Бундан ташқари, семинарларда бир неча ўқитувчилар қатнашиб, уларга амалиётчи ходимни (судьялар, прокурорлар, адвокатлар)ни таклиф қилиш ўқув жараёнининг самарадорлигини оширади. Маъруза ва семинар машғулотларида аниқ ишларни кўриб чиқишга катта аҳамият қаратилади, шунинг учун ҳам, кўпгина курслар учун асосий манба бўлиб lex.uz ва public.sud.uz веб-сайтлари хизмат қилади. Энг катта эътибор асосан ўқув жараёнини олиб бориш шакллари ва усулларига қаратилади.

Ҳулоса ўрнида шу таъкидлаш лозим-ки, “Мулк ҳуқуқи” ўқитишда нафақат юридик адабиётлар балки қонунчиликка оид веб-сайтлар (lex.uz, public.sud.uz, e-qaror.gov.uz ва ҳ.к)лар ҳамда педагогик технологияларнинг тўғри ва самарали қўлланишлари муҳим касб этиди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2019.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси (2020 йил 24 январь)

Х.Рахмонқулов. Хусусий мулк ва унинг дахлсизлиги. – Т.: - Адолат, 2000. – 3 б.

Беспалько В.П. Слагаемые педагогические технологии. М.: Педагогика. 1989 г. 192 с.

Монахов В.М. Аксиоматический подход к проектированию педтехнологии. Педагогика. 1997 г. №6. 26 с.

УДК: 635.6:635.4.634.9

ЃЎЗА БИЛАН ҲАМКОРЛИҚДА ПАРВАРИШЛАНГАН СОЯ ЭКИНИНИНГ ЎСИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ

Шадманов Ж.Қ.

қ.х.ф.н; к.и.х-Пахта селекцияси, уруғчилиги етиштириш агротехнологиялари
илмий тадқиқот институти

Бекмуродов Х.Т.

қ.х.ф.ф.н; к.и.х-Ингичка толали пахтачилик илмий тадқиқот институти

E-mail: xumoyiddin.bekmurodov@mail.ru

Очилдиев Н.Н.

к.и.х-Ингичка толали пахтачилик илмий тадқиқот институти

Хаитов Э.А

к.и.х-Пахта селекцияси, уруғчилиги етиштириш агротехнологиялари илмий
тадқиқот институти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Сирдарё вилоятининг ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз тупроқлари шароитида ғўзага ҳамкор экин сифатида соя экини экилганда соя экинининг ўсиши ва ривожланиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: суғориладиган ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз тупроқлари, ғўзага ҳамкор экин сифатида экилган соя экини, суғориш тартиблари, соя дон ҳосилдорлиги.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены сведения о росте и развитии сои при посеве сои в качестве совместной культуры с хлопчатником на светло-сероземных почвах Сырдарьинской области, находящихся под выпасом.

Ключевые слова: орошаемые пастбищные светло-серые почвы, соя в промежуточном посеве с хлопчатником, режимы орошения, урожайность зерна сои.

ABSTRACT

This article presents information about the growth and development of soybeans when soybeans are sown as a joint crop with cotton on light gray soils of the Syrdarya region, which are under grazing.

Key words: irrigated pasture light gray soils, soybeans in intermediate crops with cotton, irrigation regimes, soybean grain yield.

КИРИШ

Дунё бўйича 1964,4 миллион гектар ер майдонлари деградацияга учраган бўлиб, шундан 55,7 фоизи сув эрозияси натижасида содир бўлади. Деградацияга учраган майдонларнинг асосий қисми Осиё, Африка, Жанубий Америка давлатлари ерлари ҳиссасига тўғри келади. Деградация жараёнлари натижасида ҳар йили 6-7 миллион гектар ер майдонлари қишлоқ хўжалиги фойдаланишдан чиқиб кетмоқда. Ер ва сув ресурсларининг кучайиб бораётган деградацияси бутун жаҳоннинг асосий озиқ-овқат маҳсулотлари захирасига салбий таъдид қилмоқда. Мазкур вазият 2050 йилга бориб 9 миллиард кишини ташкил этиши кутилаётган бутун жаҳон аҳолисини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш имкониятларини чегаралаб қўйиш эҳтимоли борлиги айтилмоқда.

Дунё мамлакатларида эрозия жараёнини келтириб чиқарувчи омиллар, эрозияга чалиниши бўйича классификация ишлаб чиқилиб, хариталаштирилган, ушбу майдонларда суғориш сувларидан самарали фойдаланиш усуллари ва турлари, тупроқ зарраларини ювилишини камайтириш, тупроқ унумдорлигини сақлаш ва ошириш, қишлоқ хўжалик экинларидан юқори ва сифатли ҳосил етиштириш агротехнологияларни ишлаб чиқилиб жорий этилган бўлсада, ер, сув, ўғит ва бошқа ресурслардан самарали фойдаланиш, ресурстежамкор агротехнологияларни ишлаб чиқиш, аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари, саъноатни ҳом-ашё билан, чорвочиликни тўйимли озиқа билан таъминлаш долзарб вазифалардан бўлиб қолмоқда.

Шулардан келиб чиқиб, Сирдарё вилоятининг ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз тупроқлари шароитида ғўзага ҳамкор сифатида соя ўсимлигини кўшиб экиб парваришлаб ҳамда уч хил суғориш тартибида суғориш олди тупроқ намлиги ЧДНСга нисбатан 65-65-60, 70-70-60 ва 75-75-60 фоизларда олиб борилиб тажрибалар 4 та вариантдан иборат бўлиб назозат варианты сифатида ғўзанинг ўзи экилиб ишлаб чиқаришда қабул қилинган суғориш тизимида олиб борилди ғўзага ҳамкор сифатида соя кўшиб экилган вариантлар эса уч хил суғориш тартибида олиб борилди ҳамда суғориш тартибларининг ғўзага ҳамкор экин сифатида соя ўсимлигининг ўсиши, ривожланиши ўрганилди.

МУАММОНИНГ ЎРГАНИЛГАНЛИК ДАРАЖАСИ

Республикамизда ҳозирги кунда ерларни эрозияга чалиниши бўйича классификация ишлаб чиқилган бўлиб, харитаси ҳам тузилган, ирригация эрозиясини олдини олиш ва қарши кураш, тупроқ унумдорлигини ошириш, ғўза қатор ораларига ишлов бериш, алмашлаб экиш тизимлари, суғориш усуллари, табақалаб ўғитлаш (В.Б.Гуссак, Қ.М.Мирзажонов, Х.М.Махсудов, Ш.Н.Нурматов, Л.А.Гафурова, К.М.Мўминов, Г.Н.Абдалова, А.М.Деҳқонов ва бошқалар), турли тупроқ иқлим шароитларида ғўза навларини кўчат қалинликларини жойлаштириш, уларни ўғитлаш меъёрлари (М.В.Мухаммеджонов, А.Э.Авлиёқулов, Ғ.М.Сатипов, Н.Ўразматов,

А.А.Автономов, М.М.Хасанов, А.Б.Колдаев, О.М.Сулаймонов ва бошқалар), ғўза билан бирга ҳамкор экинлар етиштириш (Қ.М.Мирзажонов, И.Э.Рўзиев ва бошқалар), кузги буғдойни экиш муддатлари, суғориш ва ўғитлаш меъёрлари (Б.М.Халиков, Н.Х.Халилов, Т.Х.Хожақулов, Р.И.Сиддиқов, Н.М.Ибрагимов, С.О.Абдурахмонов, Б.М.Холмирзаев, З.К.Мўминова ва бошқалар), такрорий экинлар етиштириш (Б.М.Халиков, Р.Ш.Тилляев, Ф.Б.Номозов, А.А.Иминов, А.Х.Рахимов ва бошқалар) каби илмий изланишлар олиб борилган. Бироқ ирригация эрозиясига учраган ерларда ювилиш жараёнларини кескин камайтириш, ирригация эрозиясига учраган турли тупроқлар шароитида ғўза билан ҳамкор экинлар етиштириш, тупроққа ишлов бериш, уруғ экиш ва маъданли ўғитлар меъёрларини кузги буғдойни дон ҳосилига таъсири ва такрорий экинларни суғориш усуллари ва озиклантириш меъёрлари, ерларни қиялик даражасига боғлиқ холда ғўза навларини кўчат қалинликларини мақбул жойлаштириш, ер, сув ва минерал ўғитлардан самарали фойдаланиш, зироатлардан юқори ва сифатли ҳосил етиштиришнинг мажмуий технологияларини ишлаб чиқиш борасида илмий тадқиқотлар етарли даражада олиб борилмаган.

ТАДҚИҚОТНИНГ МАҚСАДИ

Сирдарё вилоятининг ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз, унумдорлиги паст шўрланишга мойил тупроқлари шароитида, бир пайтда икки хил экин экиб, бир хил агротехника асосида ҳосил етиштириб, ер, сув, ўғит ва бошқа манбааларидан самарали фойдаланиб, юқори ва сифатли ҳосил олиш ҳамда ҳамкор экинларнинг тупроқ унумдорлигига таъсирини аниқлашдан иборат.

ТАДҚИҚОТ ПРЕДМЕТИ

Ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз тупроқни агрофизикавий ва агрохимёвий ҳоссалари, шунингдек, ғўза ва ҳамкор экинларни ўсиши, ривожланиши, ҳосилдорлиги ҳамда иқтисодий самарадорликка таъсирини аниқлаш.

ТАДҚИҚОТ УСЛУБИ

Дала тажрибаларини жойлаштириш, ҳисоблаш ва кузатишлар «Дала тажрибаларини ўтказиш услублари» ва «Методы агрохимических, агрофизических и микробиологических исследований в поливных хлопковых районах» услубий қўлланмалари асосида олиб борилган. Олинган натижаларнинг математик-статистик таҳлилида Б.А.Доспеховнинг “Методика полевого опыта” услубига асосан Microsoft Excel дастури асосида математик статистик таҳлил қилинган, “Методические указания по определению качества растительной продукции” ҳамда иқтисодий самарадорлик Н.А.Баранов усули асосида амалга оширилган.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Ғўзага ҳамкор экин сифатида экилган соянинг ўсиши ва ривожланиши бўйича олиб борилган кузатувлар натижасидан маълум бўлдики, сояда биринчи суғориш ўтказилганга қадар вариантлар орасида деярли катта тафовут кузатилмади. 1-август ҳолатига ўтказилган биометрик ўлчовлар натижасига назар солсак, мавсум давомида бир марта ҳам суғорилмаган, яъни ЧДНСга нисбатан суғориш олди тупроқ намлиги 65-65-60 % тартибидаги вариантимизда унинг бўйи 71,2 см бўлган бўлса, мавсум давомида бир марта суғорилган, яъни 70-70-60 % тартибда суғорилган вариантимизда 74,5 см ни ташкил этди. ЧДНСга нисбатан суғориш олди тупроқ намлиги 75-75-60 % тартибида, яъни мавсум давомида икки марта суғорилган вариантимизда соянинг бўйи 75,8 см ни ташкил этди. Соянинг бўйи кўрсаткичларида фарқ 3,3-4,6 см оралиғида бўлди. Шунингдек, бу кўрсаткичлар ҳосил шохлари ва дуккаклар сонида ҳам борлиги кузатилди, яъни 3- вариантимизда ҳосил шохи 8,0 дона, дуккаклар сони эса 7,7 дона бўлганлиги аниқланди. 70-70-60 % суғориш тартибидаги вариантни кузатганимда, ҳосил шохи 8,5 дона, дуккаклар сони 8,2 дона бўлганлиги аниқланди. 7- вариантимизда эса 3-ва 5- вариантларга нисбатан уларнинг сони кўпроқ бўлганлиги аниқланди. 1 – сентябр ҳолатига сояни суғорилмаган 3-вариантда унинг бўйи 94,1 см ни, ҳосил шохлари эса 13,0 дона, дуккаклар сони

21,2 дона бўлганлиги кузатилди. ЧДНСга нисбатан суғориш олди тупроқ намлиги 70-70-65 % ва 75-75-60 % тартибидаги, яъни 5-ва 7- вариантларда бу кўрсаткичлар аниқланганда 5- вариантда соянинг бўйи 98,7 см, ҳосил шохи 14,6 дона, дуккаклари сони эса 23,0 дона бўлган бўлса, 7- вариантда соянинг бўйи 102,3 см, ҳосил шохи 15,0 дона, дуккаклар сони эса 23,7 донани ташкил этиб, 3-ва 5- вариантларга нисбатан дуккаклар сони тегишлича 2,6 ва 0,7 донага ортиқ бўлганлиги аниқланди. Мавсум охирида бир дона дуккакдаги дон сони ва 1000 дона дон вазнини вариантлар орасидаги фарқини ўрганганимизда, ЧДНСга нисбатан суғориш олди намлиги 65-65-60 % тартибидаги, яъни 3-вариантимизда бир дона дуккакдаги дон сони 3,7 донани, 1000 дона дон вазни эса 131,8 грни ташкил қилган бўлса, аксинча мавсум давомида бир марта суғорилган, яъни 70-70-60 % суғориш тартибидаги вариантимизда 1 дона дуккакдаги дон сони 0,2 донага, 1000 дона дон вазни эса 1,4 грга ортиқ бўлганлиги кузатилди. Лекин ЧДНСга нисбатан суғориш олди тупроқ намлиги 75-75-60 % тартибидаги вариантимизда мавсум давомида бир марта суғорилган, яъни 5-вариантимизга нисбатан камроқ бўлганлиги кузатилиб, бунда бир дона дуккакдаги дон сони 0,1 донага, 1000 дона дон вазни эса 2,8 грга кўп бўлганлиги, яъни 3-вариантимизга ёки 65-65-60 % суғориш тартибидаги вариантимизга нисбатан бир дона дуккакдаги дон сони 0,3 донага, 1000 дона дон вазни 4,2 грга ортиқ бўлганлиги аниқланди.

ХУЛОСА

Сирдарё вилоятининг ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз тупроқлари шароитида ғўза ва ҳамкор экинларни етиштириш, ер, сув, маъданли ўғитлардан самарали фойдаланиш мақсадида:

-ғўза ва ҳамкор экин сифатида соя экишда гектарига азот-200, фосфор-140 ва калий-100 кг/га меъёрда қўллаш;

-ғўза ва ҳамкор экин сифатида соя экнини экилганда суғоришда суғориш олди тупроқ намлиги ЧДНСга нисбатан 75-75-60 % тартибда вегетация даврида 0–2–0 тизимда суғориш;

-ғўза ва ҳамкор экин сифатида соя ўсимлигини парваришlashда соя 80,0 ва 85,0 минг туп/га қолдириб парвариш қилиш тавсия этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 10 июндаги ПФ-6024-сонли фармони “Ўзбекистон Республикаси сув хўжалигини ривожлантиришнинг 2020–2030 йилларга мўлжалланган концепциясини тасдиқлаш” тўғрисидаги қарори, Ўзбекистон овози газетаси, 2020 йил, 983-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги ПФ-58532-сонли фармони “Қишлоқ хўжалигида ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш чора-тадбирлари” тўғрисидаги қарори, Ўзбекистон овози газетаси, 2019 йил, 1213-сон.
3. Methods of agrochemical, agrophysical and microbiological studies in irrigated lands. Tashkent. USSRCRI, 1963. P. 439.
4. Methods of agro chemical analysis of soil and plants. Tashkent 1977.
5. Methods of conducting field experiments. Tashkent, 2007. P. 148.
6. Cotton reference book. Tashkent. Mehnat press. 1989. P. 249-252.
7. Rijov S.N. “Optimum soil moisture in cotton culture” // Soviet cotton, 1940. № 6.
8. Kovda V.A. “Fundamentals of the doctrine of soils” // Publishing Nauka, - No. 2. Moscow, 1973. - p. 29-47.

УДК: 635.6:635.4.634.9

ҒЎЗА БИЛАН ҲАМКОРЛИҚДА ПАРВАРИШЛАНГАН МОШ ЭКИНИНИ ПАРВАРИШЛАШДА ЎСИШИ, РИВОЖЛАНИШИ ВА ХОСИЛДОРЛИГИ

Шадманов Ж.Қ.

қ.х.ф.н; к.и.х-Пахта селекцияси, уруғчилиги етиштириш агротехнологиялари
илмий тадқиқот институти

Бекмуродов Х.Т.

қ.х.ф.ф.д; к.и.х-Ингичка толали пахтачилик илмий тадқиқот институти

E-mail: xumoyiddin.bekmurodov@mail.ru

Очилдиев Н.Н.

к.и.х-Ингичка толали пахтачилик илмий тадқиқот институти

Хаитов Э.А

к.и.х-Пахта селекцияси, уруғчилиги етиштириш агротехнологиялари илмий
тадқиқот институти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Сирдарё вилоятининг ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз тупроқлари шароитида ғўзага ҳамкор экин сифатида мош экини экилганда мош экинининг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлиги бўйича маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: суғориладиган ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз тупроқлари, ғўзага ҳамкор экин сифатида экилган мош экини, суғориш тартиблари, мошнинг дон ҳосилдорлиги.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены сведения о росте, развитии и урожайности машовых культур при посеве машовых культур в качестве совместной культуры с хлопчатником на светло-сероземных почвах Сырдарьинской области, находящихся под выпасом.

Ключевые слова: орошаемые пастбищные светло-серые почвы, мальва в междурядьях с хлопчатником, режимы орошения, урожай зерно мальвы.

ABSTRACT

This article presents information about the growth, development and productivity of mung bean crops when sowing mung bean crops as a joint crop with cotton on light gray soils of the Syrdarya region, which are under grazing.

Key words: irrigated pasture light gray soils, mallow between rows with cotton, irrigation regimes, grain yield of mallow.

КИРИШ

Дунё бўйича 1964,4 миллион гектар ер майдонлари деградацияга учраган бўлиб, шундан 55,7 фоизи сув эрозияси натижасида содир бўлади. Деградацияга учраган майдонларнинг асосий қисми Осиё, Африка, Жанубий Америка давлатлари ерлари ҳиссасига тўғри келади. Деградация жараёнлари натижасида ҳар йили 6-7 миллион гектар ер майдонлари қишлоқ хўжалиги фойдаланишдан чиқиб кетмоқда. Ер ва сув ресурсларининг кучайиб бораётган деградацияси бутун жаҳоннинг асосий озиқ-овқат маҳсулотлари захирасига салбий таъдид қилмоқда. Мазкур вазият 2050 йилга бориб 9 миллиард кишини ташкил этиши кутилаётган бутун жаҳон аҳолисини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш имкониятларини чегаралаб қўйиш эҳтимоли борлиги айтилмоқда.

Дунё мамлакатларида эрозия жараёнини келтириб чиқарувчи омиллар, эрозияга чалиниши бўйича классификация ишлаб чиқилиб, хариталаштирилган,

ушбу майдонларда суғориш сувларидан самарали фойдаланиш усуллари ва турлари, тупроқ зарраларини ювилишини камайтириш, тупроқ унумдорлигини сақлаш ва ошириш, қишлоқ хўжалик экинларидан юқори ва сифатли ҳосил етиштириш агротехнологияларни ишлаб чиқилиб жорий этилган бўлсада, ер, сув, ўғит ва бошқа ресурслардан самарали фойдаланиш, ресурстежамкор агротехнологияларни ишлаб чиқиш, аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари, саъноатни ҳом-ашё билан, чорвочиликни тўйимли озиқа билан таъминлаш долзарб вазифалардан бўлиб қолмоқда.

Шулардан келиб чиқиб, Сирдарё вилоятининг ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз тупроқлари шароитида ғўзага ҳамкор сифатида мош ўсимлигини кўшиб экиб парваришлаб ҳамда уч хил суғориш тартибида суғориш олди тупроқ намлиги ЧДНСга нисбатан 65-65-60, 70-70-60 ва 75-75-60 фоизларда олиб борилиб тажрибалар 4 та вариантдан иборат бўлиб назозат варианты сифатида ғўзанинг ўзи экилиб ишлаб чиқаришда қабул қилинган суғориш тизимида олиб борилди ғўзага ҳамкор сифатида мош кўшиб экилган вариантлар эса уч хил суғориш тартибида олиб борилди ҳамда суғориш тартибларининг ғўзага ҳамкор экин мош ўсимлигининг ўсиши ва ривожланиши ўрганилди.

МУАММОНИНГ ЎРГАНИЛГАНЛИК ДАРАЖАСИ

Республикамизда ҳозирги кунда ерларни эрозияга чалиниши бўйича классификация ишлаб чиқилган бўлиб, харитаси ҳам тузилган, ирригация эрозиясини олдини олиш ва қарши кураш, тупроқ унумдорлигини ошириш, ғўза қатор ораларига ишлов бериш, алмашлаб экиш тизимлари, суғориш усуллари, табақалаб ўғитлаш (В.Б.Гуссак, Қ.М.Мирзажонов, Х.М.Махсудов, Ш.Н.Нурматов, Л.А.Гафурова, К.М.Мўминов, Г.Н.Абдалова, А.М.Деҳқонов ва бошқалар), турли тупроқ иқлим шароитларида ғўза навларини кўчат қалинликларини жойлаштириш, уларни ўғитлаш меъёрлари (М.В.Мухаммеджонов, А.Э.Авлиёқулов, Ғ.М.Сатипов, Н.Ўразматов, А.А.Автономов, М.М.Хасанов, А.Б.Колдаев, О.М.Сулаймонов ва бошқалар), ғўза билан бирга ҳамкор экинлар етиштириш (Қ.М.Мирзажонов, И.Э.Рўзиев ва

бошқалар), кузги буғдойни экиш муддатлари, суғориш ва ўғитлаш меъёрлари (Б.М.Халиков, Н.Х.Халилов, Т.Х.Хожақулов, Р.И.Сиддиқов, Н.М.Ибрагимов, С.О.Абдурахмонов, Б.М.Холмирзаев, З.К.Мўминова ва бошқалар), такрорий экинлар етиштириш (Б.М.Халиков, Р.Ш.Тилляев, Ф.Б.Номозов, А.А.Иминов, А.Х.Рахимов ва бошқалар) каби илмий изланишлар олиб борилган. Бироқ ирригация эрозиясига учраган ерларда ювилиш жараёнларини кескин камайтириш, ирригация эрозиясига учраган турли тупроқлар шароитида ғўза билан ҳамкор экинлар етиштириш, тупроққа ишлов бериш, уруғ экиш ва маъданли ўғитлар меъёрларини кузги буғдойни дон ҳосилига таъсири ва такрорий экинларни суғориш усуллари ва озиклантириш меъёрлари, ерларни қиялик даражасига боғлиқ холда ғўза навларини кўчат қалинликларини мақбул жойлаштириш, ер, сув ва минерал ўғитлардан самарали фойдаланиш, зироатлардан юқори ва сифатли ҳосил етиштиришнинг мажмуий технологияларини ишлаб чиқиш борасида илмий тадқиқотлар етарли даражада олиб борилмаган.

ТАДҚИҚОТНИНГ МАҚСАДИ

Сирдарё вилоятининг ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз, унумдорлиги паст шўрланишга мойил тупроқлари шароитида, бир пайтда икки хил экин экиб, бир хил агротехника асосида ҳосил етиштириб, ер, сув, ўғит ва бошқа манбааларидан самарали фойдаланиб, юқори ва сифатли ҳосил олиш ҳамда ҳамкор экинларнинг тупроқ унумдорлигига таъсирини аниқлашдан иборат.

ТАДҚИҚОТ ПРЕДМЕТИ

Ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз тупроқни агрофизикавий ва агрохимёвий ҳоссалари, шунингдек, ғўза ва ҳамкор экинларни ўсиши, ривожланиши, ҳосилдорлиги ҳамда иқтисодий самарадорликка таъсирини аниқлаш.

ТАДҚИҚОТ УСЛУБИ

Дала тажрибаларини жойлаштириш, ҳисоблаш ва кузатишлар «Дала тажрибаларини ўтказиш услублари» ва «Методы агрохимических,

агрофизических и микробиологических исследований в поливных хлопковых районах» услубий қўлланмалари асосида олиб борилган. Олинган натижаларнинг математик-статистик таҳлилида Б.А.Доспеховнинг “Методика полевого опыта” услубига асосан MicrosoftExcel дастури асосида математик статистик таҳлил қилинган, “Методические указания по определению качества растительной продукции” ҳамда иқтисодий самарадорлик Н.А.Баранов усули асосида амалга оширилган.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Ғўза билан бирга ҳамкор экин сифатида мош экилиб парваришланганда моннинг ўсиши ва ривожланиши бўйича ўтказилган фенологик кузатувлар натижаларини суғориш тартиблари бўйича таҳлил қилганимизда тажриба вариантларида суғориш тадбирлари олиб борилмаганича ўсимликнинг ўсиши, ривожланишида аятарли варқ кузатилмади олинган 1 июнь ҳолатига барча вариантларда унинг бўйи ва ҳосил шоҳлари сони деярли бир хил кўрсаткичга эга бўлди. Шундай ҳолат июлда ҳам такрорланди. 1-августга келиб, мошнинг биометрик ўлчовларида, суғорилган вариантларда (4 ва 6) мошнинг бўйи суғорилмаган вариантдагига (вар 2) нисбатан бироз юқорилиги аниқланди. Ҳосил шоҳлари сони орасида тафовут бўлмасада, дуккаклар сони 0,1-0,3 донага кўп бўлганлиги аниқланди. Шунингдек, бир дуккакдаги дон сониди ҳам тафовут борлиги аниқланди. 1000 дон дон вазни аниқланганда, шу маълум бўлдики, 4-вариантда қолган вариантларга нисбатан унинг вазни юқорироқ бўлганлиги аниқланди (1-жадвалда келтирилган).

1-жадвал

Мошнинг ўсиши ва ривожланиши

Вар т/р	1.06		1.07		1.08			1дуккакд а дон сониди, дона	1000 дона дон вазни, г
	Бўйи, см	Ҳосил шохи, дона	Бўйи, см	Ҳосил шохи, дона	Бўйи, см	Ҳосил шохи, дона	Дуккак сониди, дона		
2	14,2	2,5	38,4	3,9	44,0	4,8	13,5	6,1	73,1
4	14,4	2,4	39,8	4,1	44,8	5,0	13,6	6,3	74,6
6	14,3	2,6	41,2	4,3	45,5	5,1	13,8	6,2	74,5

Ѓўзани ҳамкор экин сифатида мош билан экилганда вариантлар ва қайтариқлар бўйича ҳосилини йиғиб олингандан сўнг унинг дон ҳосилдорлиги аниқланди. Уч йиллик олинган дон ҳосилдорлиги бўйича маълумотларни таҳлил қилганимизда, бунда мавсум давомида умуман суғорилмаган, яъни 65-65-60 % суғориш тартибидаги 2-вариантдан ўртача уч йилда 4,7 ц/га дон ҳосили олинган, ўтказилган тадқиқотлардан олинган маълумотларидан кўриниб турибдики, ўртача уч йиллик дон ҳосили мошнинг мавсум давомида бир марта суғорилган 70-70-60 % тартибидаги вариантимизда ўртача 5,0 ц/гани ташкил этди. Ѓўзани ҳамкор экин мош билан экилиб, ЧДНСга нисбатан суғориш олди тупроқ намлиги 75-75-60 % тартибидаги вариантимизда 5,0 ц/га дон ҳосили олинди, бу 1 вариантга нисбатан 0,3 ц/га кўп бўлганлиги аниқланди, ўтказилган тадқиқотлардан мошнинг таснифига нисбатан унинг ҳосилдорлиги анчагина паст бўлгани кузатилиб, бунинг асосий сабабини келтириб ўтадиган бўлсак, ғўза билан мош бир сеелкада қўшиб экилган бўлиб, ғўзанинг бўйи мошга нисбатан узун бўлиши, мошнинг ўсиш, ривожланишига ва ҳосилдорлигига салбий таъсир кўрсатиши аниқланди.

ХУЛОСА

Сирдарё вилоятининг ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз тупроқлари шароитида ғўза ва ҳамкор экинларни етиштириш, ер, сув, маъданли ўғитлардан самарали фойдаланиш мақсадида:

-ғўза ва ҳамкор экин сифатида мош экишда гектарига азот-200, фосфор-140 ва калий-100 кг/га меъёردа қўллаш;

-ғўза ва ҳамкор экин сифатида мош экнини экилганда суғоришда суғориш олди тупроқ намлиги ЧДНСга нисбатан 70-70-60 % тартибда вегетация даврида 0–1–0 тизимда суғориш;

-ғўза ва ҳамкор экин сифатида мош ўсимлигини парваришда мош 80,0 ва 85,0 минг туп/га қолдириб парвариш қилиш тавсия этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 10 июндаги ПФ-6024-сонли фармони “Ўзбекистон Республикаси сув хўжалигини ривожлантиришнинг 2020–2030 йилларга мўлжалланган концепциясини тасдиқлаш” тўғрисидаги қарори, Ўзбекистон овози газетаси, 2020 йил, 983-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги ПФ-58532-сонли фармони “Қишлоқ хўжалигида ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш чора-тадбирлари” тўғрисидаги қарори, Ўзбекистон овози газетаси, 2019 йил, 1213-сон.
3. Methods of agrochemical, agrophysical and microbiological studies in irrigated lands. Tashkent. USSRCRI, 1963. P. 439.
4. Methods of agro chemical analysis of soil and plants. Tashkent 1977.
5. Methods of conducting field experiments. Tashkent, 2007. P. 148.
6. Cotton reference book. Tashkent. Mehnat press. 1989. P. 249-252.
7. Rijov S.N. “Optimum soil moisture in cotton culture” // Soviet cotton, 1940. № 6.
8. Kovda V.A. “Fundamentals of the doctrine of soils” // Publishing Nauka, - No. 2. Moscow, 1973. - p. 29-47.

УДК: 633.51:631.671/811

**СУҒОРИШ ТАРТИБИ, ЎҒИТ МЕЪЁРЛАРИ ВА
КЎЧАТ ҚАЛИНЛИГИНИ ҒЎЗА НАВЛАРИНИНГ
РИВОЖЛАНИШ ДАВРИГА ТАЪСИРИ**

Маматалиев И.Ч.

к.и.х-Пахта селекцияси, уруғчилиги етиштириш агротехнологиялари илмий
тадқиқот институти

E-mail: imamataliyev@inbox.ru

Шадманов Ж.Қ.

қ.х.ф.н; к.и.х-Пахта селекцияси, уруғчилиги етиштириш агротехнологиялари
илмий тадқиқот институти

Бекмуродов Х.Т.

қ.х.ф.ф.н; к.и.х-Ингичка толали пахтачилик илмий тадқиқот институти

Ражабов Н.Қ.

қ.х.ф.ф.н; к.и.х-“Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш
муҳандислари институти” миллий тадқиқот университети

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Сирдарё вилоятининг ўртача шўрланган тупроқларида янги районлашган ва истиқболли ғўза навларининг ўсиши ва ривожланишига суғориш тартиби, ўғит меъёрлари ҳамда кўчат қалинлигининг таъсири бўйича маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: Ўртача шўрланган тупроқ, ғўза навлари, суғориш тартиблари, ўғит меъёрлари, кўчат қалинлиги, ғўзанинг ўсиш ривожланиши.

АННОТАЦИЯ

В статье представлены сведения о влиянии режима орошения, норм удобрений и густоты всходов на рост и развитие новых районированных и перспективных сортов хлопчатника на среднесоленых почвах Сырдарьинской области

Ключевые слова: Средняя засоленность почвы, сорта хлопчатника, режимы орошения, нормы удобрений, толщина всходов, развитие роста хлопчатника.

ABSTRACT

The article presents information on the impact of irrigation regime, fertilizer rates and seedling density on the growth and development of new zoned and promising varieties of cotton on moderately saline soils of the Syrdarya region

Key words: Average soil salinity, cotton varieties, irrigation regimes, fertilizer rates, seedling thickness, cotton growth development.

КИРИШ

Бугунги кунда дунёнинг Осиё, Америка, Африка, Австралия ва Европа қитъаларининг 90 дан ортиқ мамлакатларда ғўза етиштирилиб, жами 32,0 млн. гектарча майдонни эгаллайди. «Пахта толаси етиштириш ҳажми бўйича Хитойда 5987,0 минг тонна, ҳосил олиниб, шундан 5978,2 минг, Хиндистонда 6205,0 минг тоннанинг, 6201,4 минг, Покистонда 1785,0 минг тоннанинг, 1782,8 минг тоннаси ўрта толали пахта ҳосилини ташкил этади». Жаҳон мамлакатларида ғўза парваришида янги замонавий инновацион ресурстежамкор агротехнологиялари элементларини такомиллаштириш ҳисобига ғўзадан юқори ҳосил олишда муҳим вазифалардан ҳисобланади.

Дунёда пахта етиштирувчи мамлакатларда иқлимнинг глобал ўзгариши шароитида ғўза навларидан юқори ва сифатли ҳосил етиштириш технологияларининг илғор усуллари ишлаб чиқишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Шу нуқтаи назардан турли тупроқ иқлим шароитларида ғўзанинг тезпишар ва серҳосил янги навларини етиштиришда бир марталик суғориш мавсумий суғориш ва йиллик минерал ўғитларни қўллашда экинларнинг алоҳида биологик хусусиятларини иноботга олган ҳолда тадқиқотлар олиб бориш долзарб ҳисобланади. Республикамиз пахтачилигида ер, сув ва табиий ресурслардан оқилона ва самарали фойдаланиш ҳисобига мўл ҳамда сифатли, жаҳон андозалари талабига жавоб берадиган пахта ҳосили етиштиришни таъминлай оладиган янги технологияларни ишлаб чиқишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш бўйича 2017-2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегиясининг 3.3 бандида «...қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш соҳасида янги ғўза навларининг замонавий агротехнологияларини жорий этиш»га алоҳида эътибор қаратилиши белгилаб берилган. Шунинг учун республикамизнинг пахта майдонларида етиштириладиган ғўза навларининг биологик хусусиятларидан келиб чиқиб, мақбул кўчат қалинлиги, ўғит (NPK) меъёрлари ва суғориш тартибларини ишлаб чиқиш бўйича илмий изланишлар олиб бориш ҳамда ишлаб чиқилган инновацион ишланмаларни амалиётга жорий этишга алоҳида эътибор қаратилиши белгилаб берилган.

МУАММОНИНГ ЎРГАНИЛГАНЛИК ДАРАЖАСИ

Мамлакатимизнинг турли тупроқ-иқлим шароитида янги районлаштирилган ва истиқболли ғўза навлар агротехникаси билан ғўзани суғориш, озиқлантириш, кўчат қалинлиги бўйича С.Рыжов, М.Меднис, Қ.Мирзажонов, А.Авлиёқулов, М.Хамидов, Ш.Нурматов, Н.Ўразматов, Б.Мамбетназаров, Б.Ниязалиев, М.Авлиёқулов, Г.Қурбонова, Н.Авлиёқулов, Б.Ҳофизов, Н.Дурдиев, М.Тожиев, Н.Ражабов, О.Бойназаров ва бошқа олимлар томонидан илмий-амалий тажрибалар олиб борилган, лекин Сирдарё

вилоятининг ўртача шўрланган тупроқларида янги районлашган ва истиқболли ғўза навларини парваришlash агротадбирларини такомиллаштириш бўйича илмий тадқиқот ишлари етарлича ўрганилмаган.

ТАДҚИҚОТНИНГ МАҚСАДИ

Сирдарё вилояти ўртача шўрланган ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз тупроқлари шароитида янги, районлашган ва истиқболли навларининг биологик хусусиятларидан келиб чиқиб, кўчат қалинлиги, сув-ўғит (NPK) меъёрлари ҳамда пахтадан юқори ва сифатли ҳосил олишда парваришlash агротехнология элементларини такомиллаштириш ва амалиётга жорий этишдан иборат.

ТАДҚИҚОТ ПРЕДМЕТИ

ғўзанинги янги районлашган ва истиқболли ғўза навларини парваришlash, кўчат қалинлиги, сув-ўғит (NPK) меъёрлари, тупроқнинг агрофизикавий, агрохимёвий хоссалари ва ғўза навлари ўсиши, ривожланиши, ҳосилдорлиги, куруқ масса тўплаши, барг сатҳини ўзгариши ҳамда фотосинтез соф маҳсулдорлиги тадқиқотнинг предмети ҳисобланади.

ТАДҚИҚОТ УСЛУБИ

Дала тажрибаларини ўтказишда биологик ўлчовлар, тупроқ намуналари “Методика Государственного сортоиспытания сельхозкультур”, “Методика полевых опытов с хлопчатником в условиях орошения” қўлланмалари асосида ўтказилди. Тупроқ намуналари агрофизик ва агрохимёвий таҳлиллари “Методы агрохимических анализов почвы растений Средней Азии”, фотосинтез соф маҳсулдорлиги Н.Н.Третьяков услуги бўйича аниқланди, “Дала тажрибаларини ўтказиш услублари”, иқтисодий самарадорлик Р.А.Баронов услуги асосида аниқланди. Маълумотларнинг математик-статистик таҳлиллари эса Б.А.Доспеховнинг услуги асосида Microsoft Excel дастури ёрдамида амалга оширилган.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Ниҳолларнинг барвақт униб чиқишида ерларни экишга тайёрлаш, жумладан тупроқ шўрини ювиш, ер текислаш, эрта баҳорда униб чиқадиган бегона

ўтлардан тозалаш, шунингдек чигит экиш муддатларига асосий эътиборни қаратиш лозим бўлади. Чигитни тупроқ намига ундириб олиш долзарб масалалардан бири бўлиб, бу суғориш сувининг иқтисод қилинишида ҳам асосий ўрин тутади. Сабаби чигит экилгандан сўнг суғориладиган бўлса, биринчидан суғориш сувининг ортиқча сарф бўлиши, шунингдек, ушбу сув таъсирида бегона ўтларнинг ҳам кўпайишига олиб келади. Натижада ғўза ниҳоллари учун берилган озикани ўзлаштириши туфайли, ниҳолларнинг нимжон бўлиб қолишига олиб келади.

2016 йилда олиб борилган тажрибаларимизда ғўза ниҳоллари 10-12 кунда тўлиқ униб чиқди. Аввало шуни айтиш керакки, ҳозирги кунда мутахассислар, барча ер эгалари, фермерлар олдига қўйилган масалалардан бири пахта ҳосилини ёғин-сочин кунларга қолдирмай, эрта муддатларда етиштириш ва йиғиб олишдир. Бунда селекционер олимларимиз томонидан яратилаётган янги ғўза навларининг биологик хусусиятларига боғлиқ ҳолда ўрганиш талаб этилади. Олинган маълумотлар натижаларига кўра, назорат сифатида экилган Ан-Боёвут-2 ғўза ниҳолларининг 50% гуллашгача бўлган даври 46 кунни, гуллаш ҳосил тўплаш даври 59 кунни, кўсак очилишигача бўлган давр 100 кунни ташкил қилди. Султон ғўза навини 70-70-65% тупроқ намлигида маъдан ўғитлар меъёри $N_{180}P_{126}K_{90}$ кг/га қўлланилганда ниҳолларининг 50% гуллашгача бўлган даври 43 кунни, гуллаш ҳосил тўплаш даври 57 кунни, пахта очилишигача бўлган давр 99 кунни ташкил қилди. Худди шу суғориш тартибида маъдан ўғитлар меъёри $N_{220}P_{154}K_{110}$ кг/га оширилганда бу кўрсаткичлар фазалар бўйича 45, 58 ва 100 кунни ташкил қилди.

Ушбу навни суғориш олди тупроқ намлиги 75-75-65% бўлганда ва маъдан ўғитлар меъёри $N_{180}P_{126}K_{90}$ кг/га қўлланилганда ниҳолларнинг 50% гуллашгача бўлган даври 45 кунни, гуллаш ҳосил тўплаш даври 58 кунни, кўсак очилишигача бўлган давр 100 кунни ташкил қилди. Худди шу суғориш тартибида маъдан ўғитлар меъёри $N_{220}P_{154}K_{110}$ кг/га оширилганда бу кўрсаткичлар фазалар бўйича 47, 60 ва 102 кунни ташкил қилди.

С-6524 ғўза навини 70-70-65% тупроқ намлигида минерал ўғитлар меъёри $N_{180}P_{126}K_{90}$ кг/га қўлланилганда ниҳолларининг 50% гуллашгача бўлган даври 45 кунни, гуллаш ҳосил тўплаш даври 59 кунни, кўсак очилишигача бўлган давр 101 кунни ташкил қилди. Худди шу суғориш тартибида маъдан ўғитлар меъёри $N_{220}P_{154}K_{110}$ кг/га оширилганда бу кўрсаткичлар фазалар бўйича 49, 61 ва 103 кунни ташкил қилди.

Ушбу навни суғориш олди тупроқ намлиги 75-75-65% тартибида ва маъдан ўғитлар меъёри N-180, P-126 ва K-90 кг/га қўлланилганда ниҳолларининг 50% гуллашгача бўлган даври 46 кунни, гуллаш ҳосил тўплаш даври 61 кунни, кўсак очилишигача бўлган давр 103 кунни ташкил қилди. Худди шу суғориш режимида маъдан ўғитлар меъёри $N_{220}P_{154}K_{110}$ кг/га оширилганда бу кўрсаткичлар фазалар бўйича 49, 63 ва 105 кунни ташкил қилди.

Тупроқ намлиги ва маъдан ўғитлар меъёрининг ортиши билан кўсак очилиш даври 99 кундан 105 кунгача узайиб борганлиги аниқланди.

ХУЛОСА

Сирдарё вилоятининг ўртача шўрланган, ўтлоқлашиб бораётган оч тусли бўз тупроқлари шароитида ўрта толали ғўза навларидан юқори ва сифатли пахта ҳосили етиштириш учун;

Султон ва С-6524 ғўза навларини кўчат қалинлиги 100-110 минг туп/га, маъдан ўғитлар меъёрини N_{220} , P_{154} , K_{110} кг/га меъёрда қўллаб ҳамда суғориш олди тупроқ намлиги ЧДНСга нисбатан 75-75-65 % тартибда суғориш тавсия этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Мирзиёев Ш.М.–Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан тасдиқланган “2017–2021 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналишлари бўйича ҳаракатлар стратегияси”–Тошкент. 2017 йил.

2. Мирзиёев Ш.М. - Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5303-сон “Мамлакатнинг озиқ-овқат хавфсизлигини янада таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони–Тошкент. 2018 йил.
3. Мирзиёев Ш.М. - Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-5742 “Қишлоқ хўжалигида ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. Тошкент. 2019 йил
4. Авлиёкулов М., Дурдиев Н.Уруғлик учун етиштириладиган ғўза навларини парваришлаш агротехнологияси // Монография. Тошкент. - 2019, 279 бет.
5. Абдуалимов Ш., Хасанова Ф., Каримов Ш., Абдуллаев Ф. “Чигит экиш ва яганалаш – пахтачиликдаги масъулиятли давр” // Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали №4-сон, Тошкент–2019. Б. 4–5.
6. Аҳмедов Ж, Нурмаматов А, Нуриддинов А, Маҳмудов А. “Истиқболли “ЎзПТИ-103” ғўза нави” // Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали №11-сон, Тошкент–2019. Б. 30.

ПРИЧИНЫ ТРАГЕДИИ ЕВГЕНИЯ ОНЕГИНА В СОВРЕМЕННОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Шапиева Ирина Яковлевна

магистрант II-курса по направлению

родной язык и литература

(русский язык и литература)

Дж ГПУ им. А.Кадыри.

E-mail: ivarricci@gmail.com

Джалматова Замира Джаникуловна

Научный руководитель:

к.ф.н,доц. ДжГПУ им А.Кадыри,

АННОТАЦИЯ

В данной интерпретации романа в стихах «Евгений Онегин» А.С.Пушкина явно выделяются два направления: социально-культурные и поэтика текста. Трагедия Онегина в невозможности его личностного роста и самореализации заложена в том, что он является порождением своего времени. А.С.Пушкин показал губительное влияние на аристократическую молодежь первой половины XIX века состояния оторванности от родной почвы.

Ключевые слова: созерцать, персонажи, традиции, контекст, мотив, поэтический шедевр, пародия, типичный.

ABSTRACT

In this interpretation of the novel in the poems "Evgeniy Onegin" by A.S. Pushkin, two directions are clearly distinguished: socio-cultural and poetics of the text. The tragedy of Onegin in the impossibility of his personal growth and self-realization lies

in the fact that he is a product of his time. A.S. Pushkin showed the detrimental effect on the aristocratic youth of the first half of the 19th century of the state of isolation from their native soil.

Keywords: contemplate, characters, traditions, context, motive, poetic masterpiece, parody, typical.

Работая над произведением «Евгений Онегин» более восьми лет, А.С.Пушкин прошел путь от юного поэта до зрелого творческого человека, многое переосмыслив и поняв, выявив для себя основные жизненные позиции в политической, социальной и культурной сферах. Позицию Пушкина в отношении того или иного вопроса мы можем проследить через действующее лицо романа- самого автора, который не являясь равнодушным созерцателем жизни главных героев и принимает живейшее участие в их судьбе. Переживания, чувства и поступки персонажей являлись отражениями условностей, традиций и обычаев того времени. В лирических отступлениях автор выступает как основной герой романа : вспоминает лицейские годы, время ссылки, высказывается по культурным и общественно-бытовым вопросам; в отдельных замечаниях в романе отражены интересы Пушкина, его свободолюбие, патриотизм. Несомненно, роман в стихах «Евгений Онегин» следует изучать в историко-литературном контексте, а также в культурологическом аспекте, так как для «преодоления» идейного содержания и сюжетных мотивов поэта, необходимо подробное изучение текстуального понимания романа во взаимодействии с общественным явлением и культурой. «По ходу создания романа менялся автор, менялся читатель, менялась эпоха, были в значительной мере обстоятельствами, внешними по отношению к первоначальному замыслу Пушкина», - писал Ю.Лотман [1, с. 394]. По его мнению, основные главы писал создатель «Бориса Годунова», заключительные- автор «Повестей Белкина», что привело к «изменению характеристик героев», к «принципу противоречий» в романе.

Его сюжетно-образующие герои , типичные представители русского общества 20-х годов, Евгений Онегин и Татьяна Ларина раскрыты в причинно-хронологической последовательности, в истории своей жизни, духовном преображении. В то же время в зависимости от воспитания, нравственных и семейных ценностей , окружающей среды и полученного образования, каждый из героев проходит личностный рост становления и значения в жизненном цикле произведения. Евгений Онегин- один из самых противоречивых персонажей в изучении критиков по ряду критериев оценивания положительных или отрицательных характеристик героя в зависимости от временных и социально-политических факторов, самим Пушкиным показан в ироническом ключе. Давая Онегину объективную оценку, автор писал: «Всегда я рад заметить разность между Онегиным и мной». В данном случае противопоставление автора и описываемого «объекта» имеет «идеолого-интеллектуальный характер», выражающий «осудительное отношение автора» к герою произведения: « У Онегина отсутствие страсти к учению, у Пушкина стремление в просвещении стать с веком наравне» [2. Электронный ресурс]. Онегин как тип образованного русского дворянина 20-х годов XIX века, по мнению советских литературоведов, критически оценивающий окружающее общество, нередко сравнивался с Чаадаевым, но , впрочем, сходства с философом ограничиваются только щегольством в одежде и загадочностью его личности. Поддавшись влияниям общественной жизни России до 1825 года, «авангардом русского общественного движения которого были декабристы», Пушкин в лице героя воплотил лишь «моду на свободолобие».[3,с. 279]. Искренняя приверженность «декабристской поэзии» и ее установкам не могла не отразиться в чертах характера Онегина, однако герой «резко отличался от свободолобивой молодежи XIX века»: «наука страсти нежной» и эгоизм для него предпочтительней. [4, с. 167] .

Так кто же наш герой на самом деле? В XX веке, в советскую эпоху, Онегина наделяли прогрессивными качествами, заключавшимися в просвещенном образе мыслей, в гуманности, в сострадательности к крепостным. Наделенный

беспокойным, острокритическим умом, пресытившись светской жизнью, герой принял оппозиционную точку зрения к господствующему тогда социальному правопорядку и быту высшего общества. В подобном суждении критики отчасти ссылались на реформы, проведенные главным героем в деревне:

Ярем он барщины старинной
Оброком легким заменил;
И раб судьбу благословил.

Оппозиционность взглядов героя выражалась в некоторых внешних деталях: носивший шляпу с широкими полями- «широкий боливар»-Онегин причислялся к либерально мыслящим людям-республиканцам. Мнение автора: «чтоб только время проводить», оценка гуманистических поступков героя и «души прямое благородство» считались маскировочными для цензуры. Хандра и скука, овладевшие Онегиным, были причинами разочарованности в жизни и светским обществом, недовольством политической и социальной обстановкой, сложившейся в России после Отечественной войны 1812 года.

«В интерпретациях пушкинского романа» Ю.Н.Чумаков выдвинул два направления: социокультурные соответствия романа и исторической жизни и поэтику текста. В современное время много трактовок «Евгения Онегина» с культурно-исторических позиций на эстетических аспектах, дающих основу русской литературе. Причем основной упор делается на «предметы и явления быта вещественного, нравственного, социального...от глубоких движений эпохи до мелочей ...». [5, с. 476]. К слову сказать, да и сами стихотворения Пушкина, блестящие, изящные, можно с дерзостью назвать «бытовым явлением» того времени, когда стихосложение относили к необходимым модным веяниям представителей высшего общества.

Создавая «поэтический шедевр» А.Пушкин использовал «бытовой материал» как объект в раскрытии идейности и типизации реалистического стиля: образ Онегина раскрывается наиболее реалистично по причине присутствия автора в романе и его осведомленностью характерными чертами

описываемых событий. Так, например, чтобы охарактеризовать Онегина, Пушкин помещает героя в домашнюю обстановку: личный кабинет, в котором «янтарь, фарфор, щетки тридцати родов»- все «для роскоши, для неги модной» и ничего для работы. («Труд упорный был тошен ему»). Сын богатого человека, «наследник всех своих родных», ведет бессодержательную, монотонную жизнь, полную равнодушия и холодного эгоизма без претензий на счастье. В.Белинский видел трагедию Онегина в неспособности найти применения своим силам и жизненному призванию, будучи безусловным порождением своего общества: «Онегин –не Мельмот, не Чайльд-Гарольд, не демон, не пародия, не гений...- а просто «добрый малый», «эгоист поневоле» [6, с. 36]. Макогоненко Г.П. придерживается версии, что «прекрасная и богатая личность» Онегина не была понята и слыла за «чудака», «оттого он чужой и лишний в этом мире собственников, глупцов и карьеристов», однако «сумел выжечь из своего сердца себялюбие, с ненавистью отверг нормы жизни, навязанные ему с детства».[7, с. 66]. Вина Онегина перед Татьяной представляется как «невольная трагическая», а сам он оружие «чужой воли» по той причине, что его чувства «безжалостно искажены обществом».

Пожалуй, самую точную, наиболее приемлемую в современной интерпретации характеристику Онегину дал Д.И. Писарев: «Онегин-коварный изменщик и жестокий тиран дамских сердец», «эмбрион, никогда не сделается мыслящим существом и, следовательно, никогда не будет иметь законного основания смотреть с презрением на пассивную массу. По натуре своей Онегин чрезвычайно похож на Фауста...И демонизм Онегина также целиком сидит в бумажнике. Как только бумажник опустеет, Онегин тотчас пойдет в чиновники и превратится в Фамусова». [8, с. 6-7] . Пресытившийся светской жизнью, Онегин ведет абсолютно ничтожное существование, основанное на позиции «я-все, а вы-ничто». Русский писатель и журналист Д.Л.Быков, исследуя образ Онегина с позиции основ русской этики- основоположником которой также является Пушкин, - заметил, что автора «раздражал» «байроновский герой» -

высокомерный, непременно пассивный, «бездействующий страдалец», презирающий всех и вся. Авторитарность литературы Запада для русских писателей XIX века была образцовой и долгое время недостижимой. Впрочем, гениальный Пушкин вскоре «перерос» своего учителя Байрона и в некоем роде разочаровался в «байронитах», на примере Онегина показав абсурдность и пагубность «априорного демонического презрения» к людям. Таким образом, Пушкин в романе «преодолеывает дисгармонию Байрона», разбирая и разрушая самые отрицательные качества в байроническом типе героя: предательство, отсутствие благородства и эстетической окраски в поступках, неблагодарность, причем безразличие и презрение поэт считал почти кощунственными проявлениями по отношению к жизни, миру и человеку. Данные качества были неприемлемы в миропонимании Пушкина: понятия «благословение», «открытость миру», «искренность эстетики чувств» принимают непосредственно ключевое значение в эволюции его творчества. Стоит обратить внимание на то, что Онегин, не имея никакого внутреннего содержания, кроме умения ставить себя выше других, отрицает то, чего не понимает. На сегодняшний день в исследовательских попытках анализировать тип Онегина мы не можем оставить без внимания следующие выводы Д.Быкова, в которых Онегин-тип бездельника, который позволяет себе с высоты сомнительного образования и положения смотреть на весь мир и высокомерно третировать его.

В основе концепции литературной критики филолога и культуролога А.Н.Ужанкова акцентирование на типизации Онегина как «гедониста» - человека, стремящегося получить от жизни только наслаждения, - находит подтверждение при тщательной детализации контекста романа. Воспитанный иностранцами, Онегин становится «лишним человеком»:

Сперва Madame за ним ходила,
 Потом Monsieur ее сменил.
 Ребенок был резов, но мил.
 Monsieur l'Abbe, француз убогий,

Чтоб не измучилось дитя,
Учил его всему шутя...

Полученное Онегиным-гедонистом воспитание губительно отразилось на его жизни. Нам ничего не известно о его родителях, которые, видимо, совсем не занимались им, поручив отрока мадам и мосье, ругавших его иногда за шалости. Не удивительно, что Онегин вырос эгоистом, думающим только об удовольствиях и желаниях, способным легко обидеть или оскорбить окружающих его людей. В романе наиболее определяющим ключевым словом, характеризующим Онегина как берущего от жизни все гедониста, без сомнения, можно выделить слово: «мое!». Как мы знаем из главы пятой Татьяна, во время святочных гаданий, увидела вещий сон, в котором ее возлюбленный убивает Ленского:

Мое!-сказал Евгений грозно,
И шайка вся сокрылась вдруг;
...вдруг Евгений
Хватает длинный нож, и вмиг
Повержен Ленский.

Используя вещий сон как литературный прием для максимально правдивой психологической характеристики героя, автор показывает эгоцентризм Онегина, основанный на желании безгранично обладать и позже оставить, быстро потеряв интерес. Так было со светскими развлечениями, книгами, деревенскими реформами. «Почти все персонажи, завязывающие с ним какие-либо отношения, оказываются рано или поздно им отброшены, преданы. Онегин выступает как пародия, которая ...своевременно «рифмуется» с ожиданиями, а потом вдруг обнаруживает нечто им противоположное, создавая тем самым не комический эффект, а трагические ситуации. Онегин наносит своим жертвам роковые удары, становится орудием рока». [9. , с. 173] Сон Татьяны, на наш взгляд, одно из центральных действий в сюжетно-событийном построении произведения, а также в его идейном содержании, где герой показан в назревающей

конфликтной ситуации с Ленским (который, столкнувшись с оскорбительным цинизмом Онегина, чувствует себя обязанным защитить возлюбленную и жертвует ради нее своей жизнью), обществом (скопищем чудовищ, среди которых в Онегине Татьяна видит «хозяина», выделяющегося от всех) и Татьяной - символично положительным зеркальным отражением самого героя. Именно в этом сне для Татьяны решится вопрос: «Кто ты, мой ангел ли хранитель, или коварный искушитель». Сделанный ею подсознательно вывод найдет выражение в непоколебимом решении через несколько лет, о чем мы узнаем в последней главе романа. Онегин - продукт своего времени, берущий от жизни все, но ни к чему не стремящийся, не имеющий жизненных ориентиров и ценностей. Его воспитывали иностранцы «по своему образу и подобию», не привившие воспитаннику русской культуры и духовности, напротив, взрастивших эгоизм, праздность, лень. Лишенный с детства целей и ориентиров семейной жизни, Онегин предпочитает независимость потенциальным отношениям с Татьяной, так как не допускает счастья в отношениях с кем-либо и упускает единственную спасительную любовь своей жизни. Не занимаясь созидательным трудом, обладая неимоверной гордыней, ставя себя и свои желания выше других, Онегин проецируется автором как нарушитель христианской морали.

Таким образом, на примере Онегина А.Пушкин показал «антинародное порождение», губительное влияние на лучшие умы России типичного для аристократической молодежи западного образования и воспитания, в состоянии «оторванности» от национальной и народной почвы. Удаляясь от светского общества, в котором не нашел ни настоящих чувств, ни высоких нравов, а лишь пародию на них, будучи сам пародией лучшего самого себя, Онегин теряет связь с людьми. В лице Ленского Онегин, не сумев показать себя человеком чести и ума, уничтожает тот идеал, которым он мог быть в юности. Страх перед общественным мнением оказался выше любви к ближнему. Дальнейший жизненный путь героя в отрыве от общества и народа неизвестен.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ: (REFERENCES)

- 1) Лотман Ю. М. «Пушкин. Биография писателя. Статьи и заметки». Лаборатория фантастики. 2003. 394. С.
- 2) [[https:// www. ruthenia.ru](https://www.ruthenia.ru)].
- 3) Скаковский И.Г. «Пушкин и Чаадаев» Пушкин. Исследования и материалы. Т.3. Л.1978. 279 с.
- 4) Лотман Ю.М. Роман в стихах «Евгений Онегин». Тарту. Принцип противоречий. 1975. 167 с.
- 5) Ю.М.Лотман. «Роман А.Пушкина «Евгений Онегин». Комментарии. Пособие для учителя». Санкт-Петербург. 2011. 476 с.
- 6) Белинский В.Г. «Евгений Онегин». Справочник школьника. М.:1997. 36с.
- 7) Макогоненко Г.П. «Евгений Онегин» А.С.Пушкина. Справочник школьника. <https://scribble.su>
- 8) Писарев Д.И. Пушкин и Белинский (1 гл). 1865. Обновлено: 2019г. Lib. Ru/ Классика. 6-7 с.
- 9) Барский О.В. «Структурно-смысловая функция сна Татьяны в «Евгении Онегине». Омская гуманитарная академия . 2013г. 173 с.

INGLIZ VA O‘ZBEK TILINING ZAMON SHAKLLARI VA O‘QUVCHILARNING BU TILNI O‘RGANISHDAGI QIYINCHILIKLARINING YECHIMI

Murodova Zarina Sherali qizi

“Malika education” xususiy maktabining

10-sinf o‘quvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada yurtdoshimizning tilga bo‘lgan qarashlari, butun yer yuzi bo‘ylab ikkinchi til sifatida o‘qitilishi haqida va yetuk yoshlarga berilayotgan cheksiz imkoniyatlar, Ingliz tilining murakkab gramatikasi va o‘zbek tilining, bu tilga o‘xshashlik jihatlari bor ekanligiga guvoh bo‘lishingiz mumkin.

Kalit so‘zlar: imkoniyat, gramatika, davlat, zamon, til, leksik, muammo.

**Xorijiy tillarni o‘rganish bo‘yicha kelajak uchun
mustahkam poydevor bo‘ladigan ,yangi tizimni
yo‘lga qo‘yish vaqt-soati keldi.**

Shavkat Mirziyoyev. 6.05.2021.

Davlatimiz rahbarining xorijiy tillarni o‘rganish borasida yanadakuchli takomillashtirilgan dasturlarni ishlab chiqarish va yosh avlodni shu dolzarb bo‘lgan mavzuga qiziqtirish borasida ko‘pgina qaror va farmonlar ishlab chiqarilmoqda. Yosh kelajak asoschilariga zamonaviy dunyo bilimlarini o‘rganish bo‘yicha qulayliklar bisyorgina. Bular har xil xalqaro Ingliz tili imtixonlari bo‘lmish IELST, CEFR, LINGUOSKILL, TOEFL va boshqalar sizning ingliz tili darajangizni baholab beruvchi test bo‘lib, o‘quvchini ingliz tiliga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. “Har bir shaxs o‘z kasbini professional darajada egallashi va jahon miqyosida raqobatlasha olishi

uchun chet tillarini yaxshi anglay olishi va ajoyib aloqa o‘rnata olishi zarur” degan fikrni ilgari suradi, prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev. Shunday ekan, O‘zbekistonda ingliz tiliga bo‘lgan qiziqish va talabning ortib borishi natijasida, bu tilning xuddi o‘zbek tili kabi o‘rganish yuksak cho‘qqiga chiqdi deb baralla ayta olamiz. Jamiyki, hamma tillarda zamon tushunchasi va kategoriyasi mavjuddir. Asosan ingliz tilida zamon iborasi “Tense” atamasi orqali targ‘ib qilinadi. Ingliz tilida 4ta zamon bor bo‘lib, ularning har birining 4tadan shakli bordir. Shuni hisobga olgan holda 16ta zamon deb yuritiladi. Lekin o‘zbek tilida 3ta zamonda harakat va holatni bajarilgan davri keng miqyosida ifodalanadi. O‘zbek tilidagi bu xildagi zamonlar, umumiy holda ingliz tilining 16ta zamonini o‘z ichiga olganligini quyidagi hollarda ko‘rishingiz mumkin: Bizning tilimizdagi Oddiy hozirgi zamon 1ta shaklda ifoda etilsa, Ingliz tilida 4 turdagi shaklga ajratilga :

Present continuous tense(Hozirgi davom zamon)

Present Tense: Present simple tense(Hozirgi oddiy zamon)

Present perfect tense(Hozirgi tugallangan zamon) larni o‘z ichiga oladi. O‘zbek tilidagi yagona hozirgi zamon -yap(ti), -moqda, -(a)yotir, -(a)yotib qo‘shimchalarini oluvchi zamon “Present Simple” (Hozirgi zamon)ga mos ravishda talqin qilinadi.

O‘tgan zamon ham xuddi shunday, ingliz tilida “Past Tense” bo‘lib quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Past simple tense(Oddiy o‘tgan zamon)

Past Tense: Past continuous tense(O‘tgan davom zamon)

Past perfect tense(O‘tgan tugallangan zamon) Kabilari -ad qo‘shimchasi yoki noto‘g‘ri tuslanuvchi fe‘llar orqali ifodalay olamiz. O‘zbek tili morfologiyasida 1ta o‘tgan zamon bo‘lib, **-di** qo‘shimchasi bilan hamkorlikda insonlar o‘tgan voqea-hodisalarni tasvirlashda keng qo‘llaniladi. Ingliz tilida “Future Tense” iborasi bilan kelasi zamoni tanishimiz mumkin. Va bu ikkiga bo‘linadi:

Future continuous tense(Kelasi davom zamon)

Future Tense: Future Simple tense(Kelasi oddiy zamon)

Future perfect tense (Kelasi tugallangan zamon) ga bo‘linib ,**will/shall** yordamchilari tuslanishi orqali gapimizni mukammallashtiramiz.

Future continuous in the past (kelasi o‘tgan davom zamon)

Future tense: Future simple in the past (kelasi o‘tgan zamon)

Future perfect continuous in the past (kelasi tugallangan davom zamon) larga bo‘linib, **would/should** yordamchilarining turli shakllari orqali ifodalanadi. O‘zbek millatining nutqiy va yozma holatda **-a,-y,-(a)r** qo‘shimchalari va shaxs-son qo‘shimchalarini qo‘shish bilan ingliz tili kelasi zamonning 8ta shaklidan farqli holda, 1ta yagona strukturaga egadir. Shuni bilamizki, har bir til o‘rganuvchi nafaqat zamonlarda, balki butun tilni o‘rganishda ko‘p qiyinchiliklarni boshidan o‘tkazishi bejiz emas. Bunday muammolardan biri talaffuz me‘yor va qoidalariga moslashishdir.

Jumladan: **C-tovushini** talaffuz qilishda [si], ba‘zi hollarda esa aksincha [ki] tarzida talaffuz etiladi. O‘quvchining bunga yechim topishi uchun quyidagi ma‘lumotga e‘tibor berishi zarur: **A,O,U**-unlilaridan keyin kelgan **c** tovushi [ki] tarzida **E,I,Y**-unlilaridan so‘ng **c** tovushi [se] deya talaffuz etiladi.

O‘quvchilarning chalg‘itadigan va o‘rganish jarayonini qiyinlashtiradigan bo‘lim bu leksik qiyinchilikdir. Ular quyidagilardir:

O‘quvchi matn tuzish yoki tarjima bo‘limini bajarayotganda so‘zlarning turli ma‘nolarini bajara olmaslik oqibatida tushkunlik domiga tushib qoladi. O‘zbek tilida ham bir so‘zning bir nechta ma‘nolari bo‘lgani kabi, ingliz tilida ham mavjud va buni sinchkovlik bilan o‘rganmoq darkor. M. Norova takidlashicha “Ingliz tilida bitta so‘z maksimal 23ta ma‘nosi bor” ekanligiga hayron qolmay ilojimiz yo‘q albatta.

Bir narsaga e‘tibor beradigan bo‘lsak, o‘z Ona tilimiz zamonlari, Ingliz tili zamonlariga qisman o‘xshash shaklda ekanligini ko‘ra olishimiz mumkin.

Faqatgina til o‘rganuvchilaridan, o‘zining va boshqa tilarni solishtirib o‘rganish yaxshi natija beradi. Eng avvalo, o‘zga tilini o‘rganishdan oldin, o‘z ona tilingizning bilimlari yuksak darajada egallashingiz zarur.

Qanday qilib o‘z ona tilimizni bilmay turib, chet tilini mukammal o‘rganish mumkin!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. N.Mahmudov,A.Normatov,A.Sobirov,D.Nabiev"6-sinf ona tili"2017-yil.Tosh.
2. Mehriniso Norova"Tarjima leksik birlik va leksik transformatsiyaning qo‘l nishi".Maqola
- 3.Shahboz Toshpo‘latov" Step by step".2020-yil.Tosh.213-214-betlar.
- 4.<https://yuz.uz>
- 5.B.Abdurahmonov,S.Mamajonov"O‘zbek tili va adabiyoti"1995-yil .Tosh.
- 6.Uz. Wikipedia.org sayti
- 7.R. Murphy"English Grammar in use"2020-yil.4-5-7-betlar.

TA'LIM MAZMUNINI SHAKLLANTIRISHDA GERMEVTIK YONDASHUVNING O'ZIGA XOSLIGI

Xurramova Mahfuza Anvarovna

TerDPI Pedagogika va Psixologiya mutaxassisligi

2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

XVIII asrda fanga kirib kelgan hermenevtika sohasi ko'plab jahon hamda o'zbek olimlari tomonidan o'rganilib kelinyapti. Hermenevtika – keng ma'noda, ijtimoiy borliqni tushunish sharti haqidagi falsafiy ta'limot, tor ma'noda, filologiya, huquqshunoslik, ilohiyotshunoslik va boshqa gumanitar sohaga taalluqli matnlarni o'rganishda qo'llaniladigan metod va qoidalar to'plamidir.

Kalit so'zlar: hermenevtika, metod, metodologiya, pedagogika, psixologiya, falsafa, tushunish, tushuntirish, hermenevtik yondashuv

CHARACTERISTICS OF THE HERMEUTIC APPROACH IN EDUCATIONAL CONTENT FORMATION

ABSTRACT

The field of hermeneutics, which entered science in the XVIII century, is being studied by many international and Uzbek scientists. Hermeneutics, in a broad sense, is a philosophical doctrine about the condition of understanding social existence, and in a narrow sense, it is a set of methods and rules used in the study of texts related to philology, jurisprudence, theology and other humanities.

Key words: hermeneutics, method, methodology, pedagogy, psychology, philosophy, understanding, explanation, hermeneutic approach.

Mamlakatimizda germenevtik metodologiya tizimini tubdan isloh qilish, ayniqsa, pedagoglarning kasbiy faoliyati sifati hamda malakasini uzluksiz oshirish bo‘yicha keng islohotlar olib borilishi natijasida pedagogik asoslarning o‘ziga xos tizimi yo‘lga qo‘yildi. Aksariyat manbalarda matnni talqin qilish nazariyasi sifatida e’tirof etiladigan germenevtika, tom ma’noda juda keng doirada qo‘llaniluvchi sohalararo ta’limotdir. Chunki, ma’noni talqin qilish, tushunish, tushuntirish, izohlash, sharhlash kabi hodisalar falsafa, tarix, psixologiya, filologiya, san’atshunoslik, huquqshunoslik kabi fanlarning asosini tashkil qiladi. “Germenevtika” yunoncha “hermeneukos” so‘zidan olingan bo‘lib, “tushuntiruvchi”, “talqin etuvchi” ma’nosini bildiradi.

Falsafa tarixi ensiklopediyasida “Germenevtika – keng ma’noda, ijtimoiy borliqni tushunish sharti haqidagi falsafiy ta’limot, tor ma’noda, filologiya, huquqshunoslik, ilohiyotshunoslik va boshqa gumanitar sohaga taalluqli matnlarni o‘rganishda qo‘llaniladigan metod va qoidalar to‘plami”, deb ta’kidlangan. Lekin germenevtikaning qamrovi yuqoridagi ta’rifdan keng. Chunki germenevtika shunchaki metod va qoidalar to‘plami emas, balki inson borlig‘ining alohida ontologik ahamiyatga ega bo‘lgan fenomenidir. Zero, germenevtika insonga tushunish va tushuntirish imkonini berish bilan borliqning (bor bo‘lish, mavjudlikning) muhim asosini tashkil qiladi. Zero, ma’noni tushunish va talqin qilish hayot mazmunining tayanch bo‘g‘inidir.

Insonning hurmat-e’tiborga, buyuklikka loyiqligi, odatda, u yaratib qoldirgan ma’naviy meros, ijod mahsuli bilan belgilanadi. Germenevtik metodologiyaning nazariy asoslarini tahlil qilish, bugungi kunda talqin va tushuntirishga muhtoj bo‘lgan ma’naviy merosimizni tushunishga zamin bo‘lib xizmat qiladi. Zero, miloddan avvalgi VII-VI asrlarga borib taqaladigan falsafiy bilimlarning germenevtik talqini ijtimoiy-gumanitar yo‘nalishdagi tadqiqotlar uchun muhim metodologik asosdir.

Germenevtik doira bog‘liqligi shu darajada bir-biri bilan taqozolanganki, ba’zan butun va qism ketma-ketligini aniqlash mushkul. Ya’ni, ba’zan butun qismni tushunarli qilsa, ba’zan esa qism butun haqidagi tasavvurni uyg‘otadi. Masalan, olimpiada o‘yinlarida o‘zbekistonlik sportchi oltin medalga sazovor bo‘ldi. Bu vaziyatning

guvohi bo‘lgan o‘zga millat vakillari, agar O‘zbekiston haqida ilgari eshitmagan bo‘lsa, shu g‘olib sportchi timsolida O‘zbekiston haqida tasavvurga ega bo‘ladi. Ya’ni butunning mohiyati qismda namoyon bo‘ladi va bu insonning ongida O‘zbekiston haqidagi tasavvurlar aynan birinchi vaziyat, ya’ni g‘olib sportchi misolidagi xotira asosida shakllanadi. Odatda kundalik hayotda ro‘y beradigan hodisalar yoki insonlar haqidagi tasavvurlar shu tarzda, ya’ni hayotda uchragan birinchi holatga bog‘liq rivojlanadi. Demak, qism orqali butun haqida tasavurning uyg‘onishi, hayotda uchraydigan ilk vaziyatlar tufayli amalga oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Аллаярова С. Бадиий ижод герменевтикаси. Услубий кўлланма. –Т.: Университет, 2011.
2. Аллаярова С. Белги ва мазмун метаморфозаси. –Тошкент: Noshir, 2013.
3. Арапов А. В. Герменевтика сакрального текста. -Воронеж : Изд-во Воронежского государственного университета, 2005.
4. Баходир Карим. Абдулла Қодирий ва герменевтик тафаккур. –Тошкент: Akademnashr, 2014.
5. Бахтин М.М. Автор и герой: К философским
6. Allayarova S. Germenevtika. O‘quv qo‘llanma. T.; Universitet, 2017
7. Бласс, Ф. Герменевтика и критика -М.: Книга по Требованию, 2011.
8. Богин Г.И. Обретение способности понимать: Введение в филологическую герменевтику. –М.: Психология и Бизнес ОнЛайн, 2001.
9. Борисов Е. и др. Исследования по феноменологии и философской герменевтике -М.: 2001.
10. Брудный А. А. Психологическая герменевтика. -М.: Лабиринт, 2005.
11. www.ziyouz.com
12. www.wikipedia.org

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI XALQARO BAHOLASH
DASTURI ORQALI O‘QISH, MATEMATIKA VA TABIIY-ILMIY
SAVODXONLIKLARINI O‘RGANISH TEHNOLOGIYALARINING
ME‘YORIY-HUQUQIY ASOSLARI**

Axmedova Shoxida

Jizzax davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Burxanov Shavqiddin SHerali o‘g‘li

Jizzax davlat pedagogika universiteti II-bosqich magistri

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS xalqaro tadqiqotga tayyorlash masalalari haqida ma‘lumotlar va shuningdek, bu borada amalga oshirilishi kerak bo‘lgan ishlar ham ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS xalqaro baholash dasturi, xorijiy tajribalar, ta‘lim sifatini baholash, o‘quvchi, o‘qituvchi.

АННОТАЦИЯ

В этой статье представлена информация о подготовке учащихся начальных классов общеобразовательных школ к международным исследованиям PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, а также о работе, которая должна быть проведена в этом отношении.

Ключевые слова: PIRLS, TIMSS, PISA, международная программа оценки TALIS, зарубежный опыт, оценка качества образования, ученик, учитель.

ABSTRACT

This article also shows information on the issues of preparing primary school students of general secondary schools for international research PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, as well as the work that needs to be done in this regard.

Keywords: PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS International Assessment Program, foreign experiences, assessment of the quality of Education, Student, Teacher.

Ayni davrga kelib globallasuv jarayoni jamiyatning barcha sohalarida avj olmoqda va o‘z navbatida, fan va texnikaning rivojlanishiga, iqtisodiyotning yuqori darajada o‘shishiga hamda ta’lim sohasidagi integrasiya jarayoning yanadachuqurlashishiga olib kelmoqda. Ta’limning sifati, uning kompetentligi, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining muhim omili sifatida raqobatga chidamli malakali mutaxassislarni tayyorlash globallasuv davrining muhim xususiyatlariga aylandi. Shuningdek, globallasuv jarayoni kelajak egalari sifatidayosh avlodni tayyorlashda dunyo mamlakatlarining maqsadlarini umumiydashishiga olib keldi. Dunyo davlatlari ta’limning jamiyat taraqqiyoti va inson rivojlanishidagi muhim o‘rnini e’tiborga olib, ta’lim sifatiga e’tibor qaratdi. Ayni davrda ta’lim sohasida sifat tushunchasi global fenomen sifatida ko‘rilmogda. Yoshavlodning intellektual faolligini shakllantirish nafaqat muayyan bir mamlakat balki xalqaro hamjamiyat uchun ham muhim masalaga aylandi. Shuning uchun ta’lim sifati, ta’lim sifatini baholash kabi masalalar bilan ko‘pgina xalqaro tashkilotlar davlatlarida ta’lim sohasida baholashning PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, PIAAC, ICCS, SITES, IALS, ALL kabi xalqaro baholash dars turlari amaliyotga tatbiq etilgan. Zamonaviy globallasuv va o‘shib borayotgan xalqaro raqobat sharoitida “Har tamonlama rivojlanish konsepsiyasi” yosh avlodning bilim darajasiga bog‘liq bo‘lib qolmoqda. Shu maqsadda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda 997-son qaroriga muvofiq Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil qilish, xalqaro aloqalarni o‘rnatish o‘quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va

innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash hamda rag‘batlantirish maqsadida qaror qabul qildi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi (keyingi o‘rinlarda Ta’lim inspeksiyasi deb ataladi), Xalq ta’limi vazirligi, Tashqi ishlar vazirligi hamda Moliya vazirligining quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni (keyingi o‘rinlarda xalqaro tadqiqotlar deb ataladi) tashkil etish:

- Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) — boshlang‘ich 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish darajasini baholash uchun;

- Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) — 4 va 8-sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan o‘zlashtirish darajasini baholash uchun;

- The Programme for International Student Assessment (PISA) — 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash uchun;

- The Teaching and Learning International Survey (TALIS) — rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘qitish va ta’lim olish muhitini hamda o‘qituvchilarning ish sharoitlarini o‘rganish uchun kabi xalqaro baholash dasturlari taahkil etilmoqda.

Xo‘sh, Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS), Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS), The Programme for International Student Assessment (PISA), The Teaching and Learning International Survey (TALIS) kabi xalqaro baholash dasturlari o‘zi qanday baholash turi? Bu kabi xalqaro tadqiqotlar mamlakatimiz ta’lim tizimida qanday ahamiyati bor? Bizga shu kabi xalqaro baholash dasturlari nima uchun kerak degan savollar tug‘iladi.

Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) ning mazmun va mohiyati. PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study-Xalqaro o‘qish savodxonligini o‘rganishdagi taraqqiyot) bu 4-sinf o‘quvchilarning matnni o‘qish va tushunishdarajalarini baholab beruvchi xalqaro qiyosiy baholash mezonidir. PIRLS-

(inglizcha – Progress in International Reading Literacy Study – matnni o‘qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot) mazkur xalqaro tadqiqotning maqsadi turli xil ta’lim tizimidan iborat bo‘lgan davlatlarda boshlang‘ich maktab o‘quvchilarining matnni o‘qish va qabul qilish bo‘yicha tayyorgarligi hamda o‘quvchilarning har xil yutuqlarga erishishga sabab bo‘luvchi ta’lim tizimidagi o‘ziga xos xususiyatlarni aniqlash va baholashdan iborat. Albatta, bunday tadqiqot xalq ta’limi sohasidagi ishchilar, olimlar, metodistlar, o‘qituvchilar, ota-onalar va jamoat vakillari uchun katta ahamiyatga egadir. PIRLS tadqiqotlari Xalqaro ta’lim institutlari assosiyatsiyasi (IEA) tomonidan muvofiqlashtiriladi. Ta’lim yutuqlarini baholash xalqaro assosiyatsiyasi (IEA- International Association for the Evaluation of Educational Achievement) tomonidan tashkil etilgan. Xalqaro tadqiqotni tashkil etish uchun barcha mas’uliyat Chestnut Hill (Maccachusetts, AQSH) Boston kollejiga yuklatilgan. Tadqiqot uchun topshiriqlarni tayyorlash Germaniya (Gamburg) ma’lumotlar markazida amalga oshiriladi. Ilk bora tadqiqot 2001-yilda o‘tkazilgan. Tadqiqot har 5 yilda bir marotaba o‘tkaziladi. PIRLS tadqiqotda ishtirok etuvchi turli mamlakatlarda boshlang‘ich sinfga maktab o‘quvchilarini qabul qilish yoshi turlicha. Ko‘plab mamlakatlarda maktabga olti yoshdan qabul qilishadi va to‘rtinchi sinfni 10.5 yoshda tugatishadi. Biroq, Angliya, Yangi Zelandiya, Trinidad Tobagoda- maktabga 5 yoshdan qabul qilishadi va ahamiyatli jihati PIRLS xalqaro tadqiqotida ushbu mamlakatlarning 5-sinf o‘quvchilari xalqaro tadqiqotda ishtirok etishadi. Shvesiya, Daniya va ko‘plab Sharqiy davlatlarda- maktabga 7 yoshdan qabul boshlanadi va ushbu mamlakatlarning o‘quvchilari qolgan tengdoshlariga nisbatan eng katta (10,7-10,9) yoshni tashkil etadi.

Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS). TIMSS xalqaro tadqiqotining asosiy maqsadi boshlang‘ich va o‘rta maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha ta’lim sifatini qiyosiy baholashdan iborat. Tadqiqotda 4-8-sinf o‘quvchilarining ta’limdagi yutuqlari, jumladan, ularning nafaqat bilim va ko‘nikmalari, balki fanlarga bo‘lgan munosabati, qiziqishlari va o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasi ham baholanadi. Tadqiqot shunday tuzilganki, uning natijalari 4-sinf

o‘quvchilari 8-sinfga o‘tganlarida, har 4 yilda ishtirokchi mamlakatlarda matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha ta‘lim tendentsiyalarini kuzatib boradi. Shunday qilib, boshlang‘ich va o‘rta maktab o‘quvchilarining ta‘lim yutuqlari, shuningdek, boshlang‘ich maktabdan o‘rta maktabga o‘tish davrida matematika va tabiatshunoslik ta‘limidagi o‘zgarishlar nazorat qilinadi.

Tadqiqotni o‘tkazish va uni ishlab chiqishda dunyoning ko‘plab tadqiqot markazlari va professional tashkilotlari ishtirok etadilar: Ta‘lim test xizmati (ETS - Educational Testing Service, AQSH), Kanada Statistika Markazi (Statistics Canada), Ta‘lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi Kotibiyati (IEA, Niderlandiya), Ta‘lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasining ma‘lumotlarni qayta ishlash markazi (DPC IEA — Data Processing Center IEA, Germaniya) va boshqalar. Shu bilan birga, turli mamlakatlar mutaxassislarining sa‘y-harakatlarini muvofiqlashtirish uchun dunyoning yetakchi ekspertlaridan iborat maslahat qo‘mitalari tuzilgan. Barcha tadqiqotlar Boston kollejidagi TIMSS va PIRLS xalqaro tadqiqot markazi (TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College) tomonidan muvofiqlashtiriladi.

O‘zbekistonda ushbu tadqiqot Ta‘lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta‘lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tomonidan tashkil etiladi

The Programme for International Student Assessment (PISA). Turli davlatlarda 15 yoshli o‘quvchilarning savodxonligini (o‘qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo‘llash qobiliyatini baholovchi dastur. PISA testlari maktab o‘quvchilarining haqiqiy hayotda kerak bo‘ladigan hodisalarni tahlil qilish, ulardan xulosa chiqarish va muloqotga kirishish ko‘nikmalarini qay darajada egallayotganini, ta‘lim tizimining bu o‘zgarishlarga qanchalik moslashayotganini aniqlash maqsadida o‘tkaziladi. Ushbu dastur 1997-yilda joriy etilgan bo‘lib, har uch yilda bir marta o‘tkaziladi, birinchi marta 2000-yilda o‘tkazilgan. Har uch yilda bitta fan yo‘nalishiga afzallik berilib, ja‘mi testlar majmuasining deyarli 50% shu fanga mansub bo‘ladi. 2000-yilda ilk bor o‘qish savodxonligiga urg‘u berilgan. Test Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan yetakchi xalqaro ilmiy tashkilotlar bilan

konsorsiumda, milliy markazlar ishtirokida tashkil etiladi. Tadqiqotda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotiga a’zo bo’lgan davlatlar, shuningdek, OECD bilan hamkorlik aloqalari bo’lgan davlatlar ishtirok etadi. PISA tadqiqoti monitoring tadqiqoti bo’lib, u turli mamlakatlardagi ta’lim tizimlarida sodir bo’layotgan o’zgarishlarni aniqlash va solishtirish, ta’lim sohasidagi strategik qarorlar samaradorligini baholash imkonini beradi. 2000-2015- yillar oralig’ida o’tkazilgan tadqiqot natijalari bo’yicha bugungi kunda Sharqiy Osiyoda – Xitoy, Koreya, Singapur, Yaponiya, Yevropada - Finlyandiya, Estoniya, Shveysariya, Polsha va Niderlandiya kabi mamlakatlarning o’rta ta’lim tizimi yaxshi rivojlangan.

The Teaching and Learning International Survey (TALIS). TALIS o’qituvchilar faoliyati, ish sharoiti va maktabdagi ta’lim muhitini baholashga qaratilgan eng yirik xalqaro tadqiqot hisoblanadi. TIMSS (Trends in International mathematics and science study) 4- va 8- sinf o’quvchilarining matematika va tabiiy yo’nalishdagi fanlardan o’zlashtirish darajasini baholash dasturi bo’lib, bu tadqiqot to’rt yilda bir marta o’tkaziladi. TIMSS xalqaro baholash dasturida 4- va 8-sinf o’quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo’yicha egallagan bilim darajasi va sifatini solishtirish hamda milliy ta’lim tizimidagi farqlarni aniqlash bilan bir qatorda, qo’shimcha ravishda maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo’yicha berilayotgan ta’lim mazmuni, o’quv jarayoni, ta’lim muassasasining imkoniyatlari, o’qituvchilar salohiyati, o’quvchilarning oilalari bilan bog’liq omillari o’rganiladi. TIMSS dasturi o’zining birinchi tadqiqotini 1995-yilda boshlagan bo’lib, 2019-yilga qadar har to’rt yilda 1999, 2003, 2007, 2011, 2015 va 2019-yillarda tashkil etib kelindi. Navbatdagi 8-davriylik 2023-yilda amalga oshirilishi rejalashtirilgan

Yuqorida keltirilgan ma’lumotlardan shuni xulosa qilish mumkinki, yosh avlod bilimini baholashda xalqaro baholash dasturlarini amaliyotga qo’llash bilan birga milliy baholash tizimini yanada takomillashtirishga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq bo’ladi. Xalqaro dasturlarda ishtirok yetish yosh avlodning intellektual salohiyatini qay darajada rivojlanayotganini aniqlash, shu orqali natija va samaradorlikning yangi yo’nalishlarini belgilab olishga imkoniyat yaratsa milliy baholash tizimining yanada

takomillashtirish xalqaro baholash dasturlarida muvaffaqiyatli ishtirok yetishini ta'minlash bilan birga ularning kreativligini va kompetentligini va o'z navbatida ta'lim sifatini yanada rivojlanishiga xizmat qiladi. Zero, ayni davr ta'limi va global taraqqiyot bilimlar universalligini ham talab yetmoqda. Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini mutlaqo yangi bosqichga ko'tarish, pedagogik kadrlar tayyorlash jarayonlari sifat darajasini umume'tirof qilingan xalqaro talablar va standartlarga muvofiq tubdan yaxshilash bo'yicha keng ko'lamli ishlarni amalga oshirishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qarori.
3. Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining saytlari.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	MAMLAKATIMIZDA SANOAT KO‘RSATKICHLARI O‘SISH DINAMIKASI TAHLILI Olchinboyev Otabek Abdusamad o‘g‘li Page No.: 3-5
2	ISLOMIY BANKLAR FAOLIYATI Olchinboyev Otabek Abdusamad o‘g‘li, Raxmatullayeva Mushtariy Ortig‘ali qizi Page No.: 6-8
3	MEHNAT QONUNCHILIGI SINGAPUR VA O‘ZBEKISTON TAJRIBASIDA QIYOSIY TAHLIL Mustafayeva Nafosat Mirzayor qizi Page No.: 9-11
4	SIMMETRIK BLOKLI SHIFRLASH ALGORITMLARINI QO‘LLASH SOHASI Muxtoriddinov Muhammadyusuf Temirxon o‘g‘li Page No.: 12-14
5	O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KIBERXAVFSIZLIK SIYOSATI Muxtoriddinov Muhammadyusuf Temirxon o‘g‘li Page No.: 15-17
6	КЛАСТЕРИЗАЦИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ Хасанова Махинур Юлдашбаевна Page No.: 18-21
7	ТАЪЛИМНИНГ МОБИЛЛАШУВИ ШАРОИТИДА ТАЛАБАЛАР МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ Шадиев Ризамат Давранович, Жўраева Наргиза Олтинбоевна Page No.: 22-25

8

TURLI XIL STRESSLARGA BARDOSHLI, KO‘SAGI YIRIK, TOLASI OPPOQ, BARBADENZE TURIGA VA I^a TIPGA MANSUB G‘O‘ZANING “BUXORO-12-I” G‘O‘ZA NAVI

Ikramova Mahbuba Latipovna, Rahmatov Baxtiyor Nimatovich

Page No.: 26-34

9

АУДИРОВАНИЕ КАК ЦЕЛЬ И СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ КУРСАНТОВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Утенбаева Гульжазира Мухтаровна, Кучкоров Азимжон Ботиржон угли

Page No.: 35-39

10

ARTUR KONAN DOYLNING “YO‘QOLGAN DUNYO” ASARIDA MAVZU VA G‘OYA

Olimova Gulruh Shavkatovna

Page No.: 40-45

11

ANTROPONIMLARDA ABTRONIMLARNING IFODALANISHI

Xoldorov Yusufbek

Page No.: 46-49

12

XALQIMIZNING MEHNATGA VA MEHNAT QUOLLARIGA BO‘LGAN MUNOSOBATI

Gapporov Behzod Ne‘matillayevich, Nomozov Muzaffar Lochinovich

Page No.: 50-52

13

ЎҚУВЧИЛАРИДА АХБОРОТ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА СИФДАН ТАШҚАРИ МАШҒУЛОТЛАРНИНГ ЎРНИ

Хўжамбердиева Дилфуза

Page No.: 53-58

14

EFFECTIVENESS OF OZONE THERAPY IN PATIENTS WITH PRIMARY ARTERIAL HYPERTENSION AND ORAL CANDIDIOSIS

Iskandarova Adiba Ikhtiyorovna

Page No.: 59-62

15

BAHODIR QOBUL ASARLARIDAGI PERSONAJLAR MULOQOTIDA KOMMUNIKATIV VAZIYATNI YUZAGA KELITIRUVCHI BIRLIKLAR. DISKURSIV YONDASHUV

Anvarova Mohinur Feruz qizi

Page No.: 63-70

16

ONLINE STORES AND THEIR DEVELOPMENT STRATEGIES

Axmadov Og‘abek Otabek o‘g‘li

Page No.: 71-73

17

MATEMATIKA DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Aytbaeva Gawxar

Page No.: 74-77

18

STATE REGULATION OF THE FOOD MARKET

Daminova Ugiloy Mirzakul kizi

Page No.: 78-81

19

DISTANCE WORK: CURRENT OCCASIONS AND CHALLENGES

Nurislombek Karimov Ulugbek ugli

Page No.: 82-90

20

THE ESSENCE OF NONVERBAL COMMUNICATION

Mukhammad Khodjakhonovich Khakimov, Azimjon Latifjon ogli Melikuziev

Page No.: 91-93

21

ORGANIC FERTILIZERS AND THEIR USAGE

Davronov Qahramov Anvarjonovich, Makhmudov Umidjon Bahodir o‘g‘li

Page No.: 94-96

22

MUSTAQIL TA‘LIMNI TASHKIL ETISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARINING O‘RNI

Jo‘rayeva Nargiza Oltinboyevna

Page No.: 97-101

23

OILAVIY MUNOSABATLARNING FARZAND TARBIYASIGA TA‘SIRI

Eshchanova Gulnara Narimanovna

Page No.: 102-105

24

YANGI O‘ZBEKISTONDA YOSHLARNI IJTIMOIIY-IQTISODIY VA SIYOSIY-MA‘NAVIY SOHALARDAGI MAVQYEINI KUCHAYTIRISH

Feruza Turakulova Aminovna, Abdujabborova Husnida Vohidjon qizi

Page No.: 106-109

25

THE ECOSYSTEM OF INSECTS

Xilola Tuychiyeva Zokirjon qizi, Turdibekov Mustafo

Page No.: 110-113

26

VISUALIZATION OF SCIENTIFIC RESEARCH RESULTS

Isomiddinova Shahlo

Page No.: 114-117

27

THE ROLE OF VISUAL REPRESENTATIONS IN SCIENTIFIC PRACTICES

Isomiddinova Shahlo

Page No.: 118-119

28

PEDAGOGICAL FEATURES OF EDUCATION IN JAPAN BASED ON THE GENDER APPROACH

Mirkhamidova Malika Mirbatir kizi

Page No.: 120-129

29

O‘ZBEK MUMTOZ ADABIYOTIDA AXMADJON SAHHOF IJODI

Burxanov Zavqiddin Sherali o‘g‘li

Page No.: 130-133

30

KELASI ZAMON SHAKLLARI VA ASIMMETRIYA

Ochilova Gulhayo, Feruza Jumayeva

Page No.: 134-138

31

“NAVOIY VA SHEKSPIR IJODINING TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI”

Ravshanova Nozima

Page No.: 139-144

32

ELLIPTIK EGRI CHIZIQLAR KRIPTOGRAFIYASI

Shahriyorov Ikrom Ibrohim o‘g‘li

Page No.: 145-148

33

CONCEPTUAL ISSUES AS A BASIS FOR GENDER STUDIES

Qarayeva Mavjuda Yoqubjonova

Page No.: 149-152

34

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI TAYYORLASHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH

Turdiyev Namozbek Baxriddin o‘g‘li

Page No.: 153-157

35

THE CONCEPT OF SYSTEMIC AND DIFFERENT SYSTEMIC LANGUAGES

Sotvaldieva Khilola Musinovna, Odilov Muhammadjon Obidjon o‘g‘li

Page No.: 158-162

36

ERTAKLAR-YAXSHILIKKA YETAKLAR

Pardayeva Baxtiniso Baxtiyorovna

Page No.: 163-167

37

RC4 SHIFRLASH ALGORITMINING TAHLILI

Shukurov Dadanur Tohir o‘g‘li

Page No.: 168-170

38

VISUALISATION OF A THREE-DIMENSIONAL (3D) OBJECTS OPTIMAL REALITY IN A 3D MAP ON A MOBILE DEVICE

Saydaliyev Dilshod

Page No.: 171-174

39

XIMIYALIQ ELEMENTLERDIN SALISTIRMALI TERIS ELEKTRILIGI TEMASIN OQITIV METODIKASI

Kabilova Umida Rasuljan qizi, Jonibekova Shohsanam Valibek qizi

Page No.: 175-178

40

THE ROLE OF PHRASAL VERBS IN ENGLISH LANGUAGE

Ibrahimova Firuza Muzaparovna

Page No.: 179-185

41

THE ROLE OF MARKETING STRATEGY IN THE DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN THE CASE OF RUSSIA

Toshboltayev Begzod Erkin O‘g‘li, Shayzoqova Madina Ilhom qizi

Page No.: 186-189

42

XALQARO BAHOLASH DASTURLARI (PIRLS) NING O‘QUVCHILAR SAVODXONLIGINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI

To‘xtasinova Munira Ibragimovna, Po‘latova Maftuna Dadajon qizi

Page No.: 190-193

43

THE CONCEPT OF THE DIFFERENT SYSTEMIC LANGUAGES

Uktamov Muhammadkarim Vahobjon ogli,
Mamajonov Muhammadjon Yusufjonovich

Page No.: 194-196

44

NUTQIDA NUQSONI BO‘LGAN O‘QUVCHILARNING IJODIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Akramova Xafiza Samadovna, Xatamova Nilufar Raxmatulla qizi

Page No.: 197-198

45

SPORTCHILARNING ISHCHANLIK QOBILYATLARINING OSHIRISH METODLARI

Xodjakulov Rahim Narbayevich

Page No.: 199-203

46

BYUDJET HISOBONI YURISHTISHDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING QO‘LLANILISHI

Xonturaeva Muborak Bekzod qizi, Abdullayeva Nilufar Javdatovna

Page No.: 204-208

47

TURMUSH FAROVONLIGINI OSHISHIDA AHOLI DAROMADLARINING O‘RNI

Yaxshimuratova Xasiyat Xudaybergenovna

Page No.: 209-213

48

ОБЩИЕ ВОПРОСЫ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Караходжаева Дилором Мамировна

Page No.: 214-217

49

AGROSANOAT INTEGRATSIYASINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

M. Saypidinov, Saydalieva Sayyoraxon Murodil qizi

Xabibullaev Xalillo Xamidillo o‘g‘li

Page No.: 218-222

50

ЎТМИШДОШ ЭКИНЛАРДАН СЎНГ ЕРГА ТУРЛИ УСУЛЛАРДА ИШЛОВ БЕРИШНИ ТУПРОҚНИНГ МАКРОСТРУКТУРАСИ ВА ҒЎЗА ҲОСИЛДОРЛИГИГА ТАЪСИРИ

Атабаева Маъмура Садирдин қизи, Саломов Шавкат Туробович

Page No.: 223-231

51

МУЛК ҲУҚУҚИ МАВЗУСИНИ ЎҚИТИШДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ

Холдоров Козимжон Насимжон ўғли

Page No.: 232-235

52

ҒЎЗА БИЛАН ҲАМКОРЛИҚДА ПАРВАРИШЛАНГАН СОЯ ЭКИНИНИНГ ЎСИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ

Шадманов Ж.Қ., Бекмуродов Х.Т., Очилдиев Н.Н., Хаитов Э.А

Page No.: 236-242

53

ҒЎЗА БИЛАН ҲАМКОРЛИҚДА ПАРВАРИШЛАНГАН МОШ ЭКИНИНИ ПАРВАРИШЛАШДА ЎСИШИ, РИВОЖЛАНИШИ ВА ХОСИЛДОРЛИГИ

Шадманов Ж.Қ., Бекмуродов Х.Т., Очилдиев Н.Н., Хаитов Э.А

Page No.: 243-249

54

СУҒОРИШ ТАРТИБИ, ЎҒИТ МЕЪЁРЛАРИ ВА КЎЧАТ ҚАЛИНЛИГИНИ ҒЎЗА НАВЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ДАВРИГА ТАЪСИРИ

Маматалиев И.Ч., Шадманов Ж.Қ., Бекмуродов Х.Т., Ражабов Н.Қ.

Page No.: 250-256

55

ПРИЧИНЫ ТРАГЕДИИ ЕВГЕНИЯ ОНЕГИНА В СОВРЕМЕННОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Шапиева Ирина Яковлевна, Джалматова Замира Джаникуловна

Page No.: 257-265

56

INGLIZ VA O‘ZBEK TILINING ZAMON SHAKLLARI VA O‘QUVCHILARNING BU TILNI O‘RGANISHDAGI QIYINCHILIKLARINING YECHIMI

Murodova Zarina Sherali qizi

Page No.: 266-269

57

TA’LIM MAZMUNINI SHAKLLANTIRISHDA GERMEVTIK YONDASHUVNING O‘ZIGA XOSLIGI

Xurramova Mahfuza Anvarovna

Page No.: 270-272

58

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI XALQARO BAHOLASH DASTURI ORQALI O‘QISH, MATEMATIKA VA TABIIY-ILMIY SAVODXONLIKLARINI O‘RGANISH TEHNOLOGIYALARINING ME’YORIY-HUQUQIY ASOSLARI

Axmedova Shoxida, Burxanov Shavqiddin SHERALI o‘g‘li

Page No.: 273-279

“Educational Research in Universal Sciences”

“INTERNATIONAL CONFERENCE ON INNOVATIVE DEVELOPMENT OF EDUCATION 2022/19”

www.erus.uz

Languages of publication: o‘zbek, english, русский, казак, точик

**TASHKENT, UZBEKISTAN
2022/ DECEMBER 20**